

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

І. М. Варзар

ПОЛІТИЧНА ЕТНОЛОГІЯ
ПРОПЕДЕВТИЧНИЙ КУРС

Авторський підручник

2-ге видання, перероблене
та доповнене

МАУП

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2010

ББК 66.0я73
В18

Рецензенти: *В. М. Бебик*, д-р політ. наук, проф.
М. П. Недюха, д-р філос. наук, проф.
М. І. Пірен, д-р соціол. наук, проф.

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 4 від 29.04.09)

Варзар, І. М.

В18 Політична етнологія: пропедевт. курс: авт. підруч. / І. М. Варзар. — 2-ге вид., переробл. та допов. — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. — 354 с.: іл. — Бібліогр.: с. 335–351.

ISBN 978-617-02-0029-7

У підручнику викладено концептуальний зміст створеної автором творчої тріади політичної етнології — як теорії, науки і навчальної дисципліни. Сформульовано основні положення генезису, історіології, теорії і методології політолого-етнологічної науки, «показано в дії» основні її праксеологізми, рельєсно подано наукову методику викладання політичної етнології в сучасній аудиторії. Визначено п'ять сфер суспільного життя та «підпорядковані» їм галузі життя; запроваджено у вжиток нові саєнтологєми — форму свідомості — етніку, тип політичної партії — етнополітичну та дослідницький метод — історіологічний; виявлено нетрадиційну логіку взаємодії дуалітетів теорії і практики, досвіду і культури, потреб та інтересів, правління країною та управління її суспільними справами та ін. Підручник містить авторський понятійно-термінологічний апарат, міні-хрестоматійну базу, творчі завдання для студентів, новаторські таблиці, бібліографію.

Для студентів, науковців, а також для всіх, хто цікавиться сучасними політолого-етнологічними проблемами.

ББК 66.0я73

© І. М. Варзар, 1994
© І. М. Варзар, 2010, переробл. та допов.
© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2010
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010

ISBN 978-617-02-0029-7

ПЕРЕДМОВА

Тільки у філософічно витончених давньоеллінських міфах для дорослих та в східнослов'янських казках для дітей все і вся у цьому світі виникає одномоментно, безтурботно і в прозоро-“чистому вигляді”. Пропонований підручник такої “легкої долі” не має. Він конституювався довго, тернисто й “нерівним” чином. На ілюстрування констатації — кілька особистісно-історіологічних доказів, фактів і тез.

Над політолого-етнологічною проблематикою автор розмірковує понад сорок років — з усіх п'ятдесяти років ідейно-теоретичної та науково-педагогічної роботи. З цього часового загалу — якимось само собою — вичленувалися два різнонапружених періоди приблизно по двадцять років: Перший — 1969–1989 рр. і другий — 1990–2009 рр. Обидва періоди, умовно кажучи, являють собою дві серії науково-текстових концептів, чимось подібних до “російських мотрійок”, які консекутивно та логічно “входять одна в одну”: мала — у більшу, а більша — у грандіозну.

Перший період умовно названо “пошуковим формуванням/формуванням концепції політичної етнології”. Трьома основними “мотрійками” тут є:

- **Ідея.** Мається на увазі цілком нова для того часу (рубіж 60-х і 70-х років ХХ ст.) ідея про роль та місце народів-етносів (а не народів-населень) у політичному житті багатонародної країни. Першу письмову “фіксацію” ідеї здійснено влітку 1971 р., а статтю — з такими сленгами у її назві “...про роль у політиці народу як етноісторичної спільності” — опубліковано лише навесні 1972 р.¹

• **Теорія.** Політолого-етнологічна теорія як напрям досліджень і синтез знань про етносоціополітичне життя багатонародної країни розроблялася протягом п'ятнадцяти років і прелімінарно була завершена під середину 80-х років, що й “зафіксовано” у більш як ста різноформатних і різнопроблемних статтях 70–80-х років.

• **Наука.** Наука політичної етнології, прокладена в річищах зазначених дослідницького напрямку і теорії, вперше була втілена 1990 року у монографії, депонованій — за правилами та можливостями того часу — лише у лютому 1992 року. Вдруге вона була втілена у навчальному посібнику 1994 року². Проте найсоліднішу апробацію наука пройшла горнилом захисту автором третьої докторської дисертації у травні 1995 року.

Таким чином, на конкретному, політолого-етнологічному “ґрунті” зматеріалізувалася знаменита “діалектична триада” **Гегеля**: усе живе й динамічне у світі має послідовно пройти стадії (а) **виникнення** з певних передумов, (б) **становлення** ні на що інше не схожого феноменальною цілісністю та (в) **розвитку** на власних феноменальних засадах³. Ця історіологічна хода прагнень і дій уможливила “плавне вrostання” життєпомислів автора у контексти подальших стадій змушнення політичної етнології і як напрямку теоретичних досліджень, і як соціально-політичної науки.

Другий період — теж децю умовно — було названо “політико-державознавчою та методико-педагогічною апробацією політичної етнології”. Тут умовними “мотрійками” виявилися:

• Підготовлені на політолого-етнологічному базисі **кілька концептуальних проектів** на адресу правлячого політикуму країни першосуверенної епохи. Зокрема, йдеться про аналітичну записку від грудня 1993 р., адресовану **Л. Д. Кучмі**, — на той час кандидату в Президенти України — про етносоціополітичну картину та ситуацію в країні напередодні позачергових парламентських і президентських — березня та червня 1994 р. — виборів та прийняття першої Конституції суверенної України⁴. Йдеться також про два проекти 1994–1995 рр., адресованих Державному комітету/Міністерству у справах національностей, релігій та міграції і спрямованих на вдосконалення — “робочої” ще на той час — Концепції державної етнічної політики. Усі ці теоретико-праксеологічні напрацювання, напевно, спонукали одного солідного урядовця того часу восени 1995 р. називати мене “знаним дослідником — політологом і етнологом — та одним з розробників концепції державної етнічної політики”⁵. Зрештою,

йдеться про два проекти 1995–1996 рр., адресовані Міністерству вищої освіти і спрямовані на впровадження політолого-етнологічних концептів у систему соціогуманітарної освіти вищої школи того часу. Реалістично констатуємо, що майже всі ці проекти для особистої кар’єри автора і засадованої ним науки мали досить позитивні наслідки: відбулася низка посувань по службі; був “дозволений” згаданий захист дисертації; автора було призначено головою міністерської науково-методичної комісії з політико-правових, згодом — політичних наук тощо.

- Суто ж стосовно засадованої науки політичної етнології настав головний — для того часу — позитив: **її було включено до міністерського переліку нормативних навчальних дисциплін** для соціогуманітарних факультетів і спеціальностей. З осіннього семестру 1995/1996 навчального року політичну етнологію почали читати в кількох українських вузах (у подальшому — також і у вузах Росії, Молдови, Польщі, Куби). Відтоді і я незмінно читаю свою дисципліну у двох вузах — у педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова та в МАУП. Це ж посування стало “містком” до подальшої переміни у долі політичної етнології.

- У січні 1994 р. з Мінвузу України надійшов сигнал на “негайну підготовку до випуску в світ” **апробаційного навчального посібника** — генетичного наступника нормативного підручника. (У ті роки ще рахувалися зі всесвітньою методико-педагогічною “нормою” **А. Дістервега**: будь-яка навчальна дисципліна мусить мати два текстові втілення — навчальний посібник і підручник — бодай на рівні пропедевтичного курсу⁶.) Десятимісячна напружена праця з переробки згаданої теоретичної монографії 1990 р., депонованої у 1992 р., завершилася у листопаді 1994 р. випуском у світ згаданого навчального посібника. Колізія розв’язувалася під мажорною гіпотетикою останнього мінвузівського міністра **Л. О. Каніщенка**: ближнім часом на базі цього посібника “ми обов’язково випустимо у світ пропедевтичний курс типового підручника”. Але...

Але у подальшому далеко не все так складалося, як гадалося, і лише нині все зсинтезувалося у реальний подійний факт — вихід у світ пропедевтичного курсу давно задуманого підручника. У ньому — як і вимагає відома *cadentia manualis* (підручникова каденція) **Я. А. Коменського** — систематизовано і на сучасному рівні методологічної зрілості викладено теоретичні засади політолого-етнологічного знання. Подальші принарощування знання, здобутки учнів,

адептів і колег, напевно, зсинтезуються у наступні редакції цього ж підручника, скоріше ж — у новомодельні його видання. Мій оптимізм тут базується на дуже простій посилці: віднині всепланетний світ, що дедалі відчутніше взаємопов'язується та інтеретнізується, нізачо й ніколи політолого-етнологічний феномен до ретроархіву не здасть.

На тлі викладеного без манівців констатуємо далеко не завжди і не чітко усім спершу ясне й очевидне. Наш підручник не є буденним “шкільним упорядкуванням” певної суми знань, умінь і навичок (теоретичного мислення, професійних операцій, практичних дій тощо), а є саме **системно розгорнутою концепцією** на базисі задуманої автором (за підказкою **О. Конта** та **Г. Спенсера**) конструкції **“саєнтологічного квадрата”**, що складається з восьми теоретико-праксеологічних сутностей. Останні й вказують на те, що в політичній етнології — як теоретичній науці і навчальній дисципліні — є у повній наявності суто свої атрибуції науки та наукової школи.

I. (1) **Об’єкт пізнавальної уваги** (нагадаємо: йдеться про політичний світ народів не як “пересічних населень”, а як етноісторичних спільностей, за термінологією **Ю. В. Бромля**, — як “народів-етносів”) та (2) **предмет докладного аналізу** (ним, нагадаємо, є роль та місце народів-етносів у політичному житті багатонародної, поліетнічної країни).

II. (1) **Закони** та (2) **закономірності**, які ця наука досліджує і відкриває в етносоціополітичних реаліях багатонародної країни (перелік основних політолого-етнологічних законів і закономірностей наведено і проаналізовано у відповідних розділах видання).

III. (1) **Методологія** та (2) **основний метод** дослідження [цією наукою] етносоціополітичних реалій багатонародної країни (досить просторовий методологічний інструментарій та основний метод політичної етнології — **історіологічний** — наведено і “показано у динаміці і роботі” у відповідних розділах видання).

IV. (1) **Термінологічна мова** та (2) **понятійно-категорійний апарат**, якими [цією наукою] досліджуються і викладаються на письмі відповідні політолого-етнологічні матерії. Хто бодай ашперцептивно перечитає цю передмову із самого початку, той переконається в тому, що оті — суто політолого-етнологічні — мова та апарат “уже в роботі”. Наочніше ж у цьому можна переконатися, бодай ознайомившись із текстом усього видання.

Означений “саєнтологічний квадрат” окреслює конструкційні контури і політолого-етнологічної теорії, і засадованої в її лоні со-

ціально-політичної науки, а також і принципову канву політолого-етнологічного дискурсу сучасності, і силует підручничкової інтерпретації концептуального потенціалу моєї науки. Я свідомо і відповідально називаю політичну етнологію “своєю наукою”. Це — правда. Засадовуючи, “винаходжуючи” її протягом не менш як двадцяти років, я перманентно зв’язався із сентенцією мудрого **Р. Декарта**: “...Не шукайте жодної іншої науки, окрім тієї, яку можна знайти в собі самому...”⁷. Під час же того пошуку “розшифрований” вище “саєнтологічний квадрат” слугував мені своєрідною матричною схемою “занурювання” у науковість глибини сучасних політолого-етнологічних проблем.

Декартівська підказка спрацювала лише з часом, і я довго шукав доцільної, саме “своєї” архітектоніки підручника. Нещодавно вона самовідкристалізувалася: підручник складається з двох частин — ідейно-теоретичної та науково-методичної, кожна з яких поділена на розділи і підрозділи. Обом частинам передує “Вступ” й обидві завершуються “Висновками”; вони також мають свої різномодельні першоджерельні бази, на які я з відповідальною повагою до всіх авторів посилаюся.

Оскільки я не знаю, як пишуть “авторські підручники” (якщо й винайдено такий жанр), — мені писалося так, як писалося. А тому тільки й залишається — як за класичних інтелектуальних часів — адресуватися в ефір: *Lectori et studiosi benevolo salutem* — вітання доброзичливому читачеві та всім, хто навчається.

Автор

МАУП

ЧАСТИНА ПЕРША

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ВІЗІЇ ТА НАУКОЗНАВЧА ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕТНОЛОГІЇ

- Тріадна експлікація політичної етнології: дослідницький напрям — теоретична наука — навчальна дисципліна
- Генези політичної етнології “в надрах” історії світової та вітчизняної соціально-політичної думки
- Теорія, наука і методологія у політолого-етнологічному контексті
- Понятійно-категорійна і термінологічна мова політичної етнології
- Дослідницько-евристичний інструментар політичної етнології
- “Практичний сенс” політичної етнології в етносоціополітичних контекстах багатонародної країни

ВСТУП

з елементами попереднього викладу теоретичних начал політичної етнології

Людина багато чого досягла у пізнанні навколишнього світу, дізналася про найтаємніше у будові білка, атома та гена; думкою сягнула глибин Землі, океану та космосу; з'ясувала тонкощі походження і побудови мертвої природи, фауни та флори; розкрила таємниці самотворчості у живій природі, техніці та технології. Та найменше вона пізнала саму себе, свою родову етноісторичну та соціально-політичну сутність — і в науковій картині Всесвіту людина як гносеологічний феномен ще залишається “найбілішою плямою”. Володар природного і технічного світу — людина стоїть непідкореною і загадковою істотою в “гогеновій позі”, запитуючи себе ж: хто я і звідки? що я значу в історії взагалі та в політиці зокрема? куди мене зваблюють історичний потік, поточні політичні перспекції? що день прийдешній мені готує?¹.

З окремих людей складаються народи-етноси, а вже з представників останніх — народонаселенські спільноти. “...Людина за природою своєю, — писав **Аристотель**, — є еством політичним”². Якими ж є соціально-політична природа і суто політичний потенціал народу як етноісторичної спільноти? Чи є однорідним та однозначним змістосенс поняття “народ”? Чи не час “розвести” поняття “народ-населення” та “народ-етнос”, розставляючи по своїх полицях їхній політичний та політико-творчий потенціал? Чи може бути єдиносенсовою та “єдиногалузевোю” політика у багатонародній країні? Доки не маємо

відповідей на ці запитання, невизначена “гогенова поза” не є ані довільно зафіксованою, ані вічною, — самопізнання людини є невпинним, дедалі наростаючим, часом — просто бурхливим.

Сьогодні одним з доказів цього є виникнення дедалі нових гуманітарних наук: соціально-політичної генераціології, історико-соціальної енергетики, соціоніки, антропологічної філософії, політико-історичної географії, політико-юридичної конфліктології та ін. Серед них — і політична етнологія, яка наприкінці 80-х років ХХ ст. самоконституювалася на межі предметного зіткнення ряду традиційних соціально-політичних та історико-філософських наук. Про неї йдеться далі у цьому підручнику.

Яким ж є суто наукознавчий статус політичної етнології — її теоретичний потенціал, методологічний арсенал, світоглядницький сенс та практичне значення, — про все це докладно йдеться в усіх структурних підрозділах підручника. В них даються відповіді на звичайні аксіологічні запитання, які слід ставити перед будь-якою новоствореною наукою: що і як ця наука вивчає? коли і звідки вона з'явилася на теоретико-пізнавальному горизонті? якою є міра її пізнавальної вивченості в колі фахівців? яким є її праксеологічний сенс? якою є її перспектива у призмі політолого-етнологічних викликів сьогодення?

Пrelімінарно констатуємо, що політична етнологія має вивчати народи-етноси (етноісторичні спільності) не тільки як об'єктів, а й як суб'єктів політики, як діячів-перетворювачів політичного життя; виявляти факторний потенціал і домінуючі функції етнополітичних суб'єктів (народів як етнополітичних суб'єктів, політичних партій та громадських рухів етнополітичного забарвлення, етнополітичних еліт, лобі та етнічних лідерів) у державотворенні та соціогромадському будівництві; відкрystalізувати специфіку та ієрархію цінностей, ролей і результативностей соціально-політичного життя в багатоетнічних суспільствах і країнах; пояснювати об'єкт-суб'єктний зміст та ситуативні прояви етнополітичних явищ, факторів і процесів сучасності — міждержавних етновідносин, визвольних рухів, етнополітичних революцій, війн, міграцій, депортацій тощо.

Ця соціально-політична наука мала б предметно вивчати також логіку політизації-деполітизації етноісторичного життя людей взагалі та особливо ж людей у складі поліетнічних соціумів (багатонародних країн); специфіку політичного життя одноетнічних і багато-

етнічних людських спільнот; етноісторичну та етнокультурну забарвленість соціально-політичних процесів і громадсько-політичних явищ (електоральні кампанії, партійно-політична структуралізація громадянського суспільства, народна правотворчість, етнополітичний зміст патерналізму, харизматизму, популізму та інших явищ у багатоетнічному середовищі і т. ін.); державотворення і соціогромадське будівництво в багатоетнічному суспільстві, що складається з різнорівнево розвинених народів-етносів; політолого-етнологічні та історіологічні аспекти розбудови правової держави і зрілого громадянського суспільства на формаційних “зламах” та в суспільстві транзитного статусу; адміністративно-муніципальні, культурологічні, етико-релігійні та церковно-конфесійні аспекти місцево-поточно-го, буденного етнополітичного життя; геополітичний статус держав, країн і суспільств, розташованих в етноконфліктних зонах та поза їхніми межами; політико-етнічний потенціал конфліктогенних і “соціореальних” (спокійних) зон людського співжиття та ін.

Усю цю соціально-політичну феноменальність у світі йменують по-різному — найчастіше “політолого-етнологічною проблематикою”, “етнополітичною соціореальністю”, “політико-етнічним феноменом”, просто “етнополітикою”. У нас же донедавна її позначали такими надто неадекватними термінами, як “міжнаціональні відносини”, “національна політика” та “національне питання”. Відтепер ми її називатимемо “політолого-етнологічною” — теорією, наукою, проблематикою, тематикою, есенцією тощо. У наведеному термінологічному плюралізмі переважатимуть дві понятійні одиниці: **“політолого-етнологічна теорія”** та **“політолого-етнологічна наука”** або просто — “політична етнологія” (яка зсинтезувалася у теоретичну цілісність наприкінці 80-х років ХХ ст.).

Теоретико-саєнтологічні розмисли навколо понять “теорія” та “наука”. Уточнимо деякі вихідні матерії “на полях” запитання: про яку ж науку мова? Відштовхнемося від загальновідомих визначеностей. **“Теорія”** — то є система наукових ідей про якийсь об’єкт, предмет, фрагмент, аспект реальності і спосіб їхнього оформлення в певні ідеальні цілісності (концепції, вчення, проблеми, установки і т. ін.). **“Наука”** ж є галузю діяльності людей з вироблення і систематизації теоретичних знань (ідей, теорій, гіпотез, концепцій) про ту реальність (фрагмент, аспект об’єктивної дійсності) та їх оформлення в певну предметну цілісність. Отже, “науки” раніше за “теорію” не може бути, друга передує першій. Не може бути й “науки” без “тео-

рії”, а навпаки — може бути. Тут діє своєрідна саєнтологічна закономірність. Зорганізована під певним кутом зору теорія може перетворитися на — нехай і на дещо розпливчасту — “науку у широкому сенсі” (наприклад, “наука політичної арифметики” **В. Петті**, 1683 р.; “наука економічної статистики” **В. Є. Варзера**, 1914 р., чи й “економічологічна наука” **В. Самуельссона**, 1971 р.). Ще чіткіших обрисів вона може набути у разі початку процесу її викладання у закладах освіти, де її неминуче мають “заклучати” у рамки так званого саєнтологічного подвійного квадрата (про який — “на ґрунті” політичної етнології — мова попереду). У такій колізії ця теорія набуває вже педагогічної назви “навчальна дисципліна” або ж “науково-учбовий предмет”. Незорганізована ж жодним “кутом зору” чи “педагогічними рамками” будь-яка теорія ризикує залишитися — принаймні деякий час — “абстрактним теоретичним феноменом”.

Подібні гіпотетичні метаморфози кілька століть розігрувалися і навколо досить розпливчастих контурів політолого-етнологічної теорії.

У контексті світової соціально-політичної теорії (яка висвітлює “в цілому” політичну сферу суспільного життя людей у будь-якій країні — див. рис. 1, ч. II, розд. III) є певна “ділянка” і для політолого-етнологічної теорії як системологічної цілісності ідей (концепцій, наукових поглядів, гіпотез, умовиводів тощо) про місце і роль народів-етносів у політиці. Ці теоретичні уможлядності багатьма вченими минулого розроблялися здавна, але вони й досі не “склалися” — і об’єктивно не могли “скластися” — в цілісну науку. Чому?

У пізнавально-дослідницькому і науково-дидактичному сенсах йдеться про “дві різні” науки — про 1) розпорошено “розкидані”, осмислено не систематизовані теоретичні знання про закономірності життя народів-етносів у політиці та про 2) писемним словом зафіксовану і визнану серед фахівців профільно-предметну дисципліну, яка викладає (аналізує, вивчає і т. ін.) уже цілісно “впорядковані”, систематизовані теоретичні знання про закономірності життя народів-етносів у політиці. Це протиріччя — “наука вже є, але наукової дисципліни ще немає” — у 60-х роках XX ст. дістало назву “парадокс **Дж. Брунера**”³. У пізнавально-дослідницькому сенсі на парадокс вперше наштовхнувся 1725 року видатний італійський просвітник **Дж. Віко**, якого ми вважаємо своїм попередником, а його книгу “Засади нової науки про загальну природу націй...” — першопріоритетним джерелом політолого-етнологічної теорії.

“Народ у політиці”: про кого та про що йдеться? Спробуємо бодай пунктирно відтворити історіологічне розуміння змісту двох “несучих конструкцій” політичних наук взагалі — трактуванням двох понять, якими оперує започаткована наука, — “народ” і “політика”. В процесі такої “реставраційної” роботи будуть — мимохідь — уточнені а) предмет дослідження, б) завдання дослідження і в) авторські новаційні моменти. Тим більше, що, як виявляється, — це й досі є актуальною теоретико-практичною проблемою. В історіографічному ж сенсі можна констатувати: у велетенській кількості політологічної і правової літератури наших днів цій проблемі майже не приділяється уваги. Мабуть, має рацію **О. С. Ципко**, який сформулював “гносеологічний парадокс очевидності”: те, що людям здається очевидним і “знайомим з пелюшок”, при “перевірці про себе” виявляється не таким вже й ясним, — а то й взагалі незрозумілим...”⁷⁴.

Отже, “народ і політика”, “народ у політиці”: що і як під цим розуміємо? Як таке-то чи інше розуміння проблеми та її інтерпретації відбилися в соціально-політичній теорії минулого? Деякі попередні та прелімінарні прояснення до цих нетлінних матерій (у подальшому торкнемося їх ще не раз).

Поняття **“народ”** — одне з найясніших і водночас одне з найзатуманеніших речей. З глибин століть до сьогодення йде подвійне розуміння цього поняття: народ, по-перше, це — фізична маса населення якоїсь країни; по-друге, це — етноісторична спільність людей єдинопоходженської оригінальності і однотериторіального мешкання. Прелімінарно уточнюємо нюанси звучання питання.

Кожний народ-етнос у своєму конституюванні як соціально-політичного суб’єкта історії повинен пройти **чотири стадії соціоцивілізаційної зрілості** — роду, племені, народності, нації. Виявляється, що, перебуваючи на відповідних стадіях, народи об’єктивно спроможні створити свій тип суспільства, якому адекватна певна модель політики.

Народ як населення і народ як фізична маса людських спільностей — вони не є етногетерогенними, а скрізь і завжди є поліетнічними, яким теж не адекватні одні єдині та ще й “чисті”, одноетнічні державно-політичні форми і кратологічні моделі правління, управління і самоврядування.

Народи-етноси створюють адекватні їм суспільства (які лише за певних умов стають і — в сучасному світі із понад двохсот — ще далеко не всі стали “громадянськими”), а в них для управління всіма їхні-

ми справами політично активними і свідомо творчими силами створюються **політичні держави**. Соціально-політичним синтезом цих сил у відповідних країнах, суспільствах (які, у свою чергу, скрізь і завжди, як правило, є поліетнічними) і є **політична нація**. Самі ж ці народи-етноси — для того, щоб “скластися” в єдину політичну націю, — судячи з усього, мають перебувати переважно на одній стадії соціоцивілізаційної зрілості — на стадії нації (в етноісторичному сенсі), і лише тоді їй саме зріле, політично освічене і активне населення цієї країни являє собою цілісну політичну націю (в етнополітичному сенсі). Такої фази розвитку західноєвропейські країни досягли вже на рубежі XVII і XVIII ст., на порозі Нового часу. У цьому сенсі слід собі інтерпретувати сленг із назви книги **Дж. Віко** “...Про загальну природу **націй...**” (1725 р.), скориговану назву “Священної Римської імперії **німецької нації**” (1648 р.) та міжнародну “Організацію Об’єднаних **Націй**” (1945 р.).

У концептуально-теоретичному сенсі безпосереднім суб’єктом політики є не народ-населення, а народ-етнос (етноісторична спільність), попри його фізичну масу і соціально-політичну структурованість. Народ-населення найчастіше ж є об’єктом політики, суб’єктом же — зрідка, і то опосередковано, — лише через “всенародні” політичні партії (якщо в принципі можливі такі) та громадсько-політичні утворення. Ця теза, що виноситься на розгляд як авторська новація, є стрижневою в концептуальній побудові всього підручника.

Ще більшою множинністю і гносеологічною невизначеністю в мові і навіть у теоретичній свідомості характеризується поняття “**політика**”. В різні часи під “політикою” розуміли різні сутнісні матерії. Наприклад:

- стародавні китайці під “політикою” розуміли (не вживаючи самого поняття) “всезагальне керівниче волевиявлення” і “спонукання до управлінської дії”⁵ (аналогічну думку мали стародавні індійці, що й зафіксовано в деяких вєдах та упанішадах);

- стародавні елліни вже розуміли під “політикою” три речі: 1) керівні управлінські волевиявлення і повеління державців, адміністраторів і полководців на адресу “простих полісних людей”, населення (найбільш адекватно таке розуміння зафіксовано у праці **Платона** “Держава”); 2) мистецтво державного керівництва справами суспільства; 3) наука про громадське активне життя “хомо політоса”;

- стародавні римляни під “політикою” розуміли будь-яку керівну й управлінську діяльність і вже вважали за потрібне, за висловом **С. Л. Утченка**, “політику забезпечувати правом і зафіксувати в законах”⁶.

Таким чином, античні мислителі в “політиці” виділяють три акценти: 1) суб’єктивне волевиявлення; 2) дію з адресації і реалізації волевиявлення; 3) теоретичне знання про політичне волевиявлення. Залишався нездійсненим ще один крок (четвертий, вже сучасний підхід до “політики”) — акцент на тактико-стратегічну лінію поведінки якихось політичних суб’єктів у політичному житті. Цей крок зробили політичні мислителі епох Ренесансу і Просвітництва.

Але саме про який “народ у політиці” йдеться? Повернімося до антиків. З’ясовується, що їм допоміг “вийти” на питання не тільки подвійний підхід до “народу” — як до “народу-етносу” і до “народу-населення”, а й посилення акценту на політичну культурність. Виявляється таке:

1. У зовнішньоміжнародному сенсі елліни виділяли народи-етноси **цивілізовані** (культурні та освічені, яким вже вдалося створити у своїх країнах стабільні і багаті суспільства із сильними і демократичними державами в надбудові) і **варварські** (некультурні і непросвітні, в яких суспільства бідні і нестабільні, а держави агресивні і йдуть на сусідів нескінченними війнами й агресіями з грабіжницькою метою).

2. У внутрішньоетнічному сенсі китайці, елліни і римляни досить диференційовано ставилися і до рідного етнооточення. Вже відтоді стало правилом “серед своїх” людей виділяти — з точки зору політичної культурності і громадянської активності — різні прошарки:

- у китайців — це **“люди зі своїм “де”** або **“люди без свого “де”** (за вченням політолога-державознавця **Хань Фейя**, “де” — це ознака “мудрих, політично освічених і громадянськи активних людей, для яких над усе — інтереси держави”; для людей із рисою “де” головне — це накопичення якостей народолюбства і державолюбства, для них “де” — “це народ”⁷;

- в еллінів — це **аристократія** (прошарки людей, які самі собою виділяються “серед інших” своєю освіченістю, культурністю, шляхетністю громадсько-політичної поведінки і, як природний результат, — вони підготовлені до політико-управлінської і військової діяльності). Це — “біла кістка еллінського етносу”, — сказано в одному з віршів

поетеси **Сапфо**. Антиподом аристократії є **охлакратія** — групи людей політично активних, але з руйнівним потенціалом, людей малокультурних, носіїв вузькогрупових (почасти, антигромадських) інтересів, схильних вуличними збіговиськами і бунтами скинути (або хоча б повернути до себе увагу) легітимних державців, багатих і аристократичних людей;

- у римлян — це **меритократичні прошарки** — групи людей, які своєю внутрішньою культурою немовби “заряджені” потенціалом на суспільно-громадську користь. **Цицерон** дав їм ім’я *civilis*, громадянин. Римляни (особливо періоду Стої) виділяли ще одну групу людей — “недополітизованих”, ситуативно байдужих, яких поточна політична історія конкретно ще “не зачепила за живе”, **індиферентні прошарки**;

- на вітчизняному ґрунті, в середньовічній Україні-Русі політизовані люди **Н. Сорським** були названі “людьми зі своїм князем в голові і богом в животі” (у більш пізній, московській, інтерпретації “князь” був замінений на “царя”);

- у період американської революції кінця XVIII ст. групи політично активних людей **Б. Франкліном** були названі “гомрулівськими активістами”, а **Т. Пейном** — з етнодержавницьким відтінком — “федералістами”;

- під час французької революції того ж періоду ці люди одержали (від **Ж.-П. Марата**) ім’я “ситуаєністи” (прихильники ідеї політикодержавного громадянства, свідомо активні в політиці люди).

Ці індивідуально-групові репрезентанти різноетнічних людностей є своєрідним синтезом “етнічної людини” і “політичної людини”, котрі (поряд з іншими такими “ситуаєністами”, як “людина діяльнісна”, “людина споживацька”, “людина мисляча” та ін.) — за уявленням стародавніх мислителів — “сидять в кожному з нас” (**Антифонт**). Динамічне рольове співвідношення в окремій людині, в окремому народі-етносі, в окремій людській спільноті, в окремому громадянському суспільстві цих двох нібито “окремих” феноменальних фігур, — воно й забарвлює ситуації загальнополітичної піднесеності в громадянському житті, що — з легкої руки **П. О. Сорокіна** — дістало назву “політизації” — надзвичайної активізації діяльності людей “з приводу чогось дуже актуального в їхньому поточному політичному житті”⁸. Сама ж політизація буває подвійного забарвлення — 1) загальносоціального — з приводу питань економічних, побутових, екологічних, міжнародних та ін. та 2) суто етнополітичного забарвлення — з при-

воду питань державотворчих, електоральних, історико-культурних, геополітичних, релігійно-етичних та ін.

Ці ж індивідуально-групові репрезентанти по-своєму рельєфно і ситуативно представляють народи-етноси в політиці, — тобто в державотворенні, в процесі творення і життєдіяльності політичних партій і громадсько-політичних рухів на етноісторичних засадах, у міжнародно-державних відносинах, у війнах і конфліктах, у прикордонних та геополітичних зносінах з ближніми та дальніми сусідами, в природокористувальних та екологічних колізіях етнополітичного забарвлення, в релігійно-конфесійних та етико-релігійно-культурних взаєминах людей різної етноісторичної генези та різної політико-державної юрисдикції та ін. З огляду на те, що це “комплексне” питання є стрижневим і “несучим” у всій авторській конструкції політичної етнології, то йому буде приділено тут дещо підвищену увагу. Відтепер маємо на меті виявити міру висвітленості зазначеного кола політолого-етнологічних проблем в історії соціально-політичної думки, але не в предметно-дослідницькому, а в описово-історіографічному аспекті.

Будь-яка ідея коли-небудь стає складовою якоїсь **концепції**, а оснвання — структурною одиницею якоїсь **теорії**.

Саєнтологічний каркас нашої науки становлять три стрижневі концепти: (1) **ідея** конструктивних ролей народу-етносу в політиці, (2) **концепція** політичної суб'єктності народу-етносу у багатонародній країні та (3) **політолого-етнологічна теорія** як сукупність органічно пов'язаних між собою ідей та концепцій про місце та роль народу-етносу у політичному житті будь-якого суспільства. Генези усіх трьох концептів містяться в усемислимих витворах людського духу — найпаче та найрельєфніше у звивах політичної історії та в історії суспільствознавчої думки.

Зазирнемо в аннали тих минулостей — не за попелом, а за іскрами неглібних задумів, здогадок, гіпотез, проектів, прозрінь...

Розділ I

ПОЛІТОЛОГО-ЕТНОЛОГІЧНІ ГЕНЕЗИ “В НАДРАХ” ІСТОРІЇ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧОЇ ДУМКИ

Вкрай лапідарним оглядом зупинимось лише на спадку трьох соціокультурних ареалів — Класичної Антики (VI ст. до н. е. — VI ст. н. е.), Середньовічної Європи (VI–XVII ст.) та Новочасової Західної Європи (з XVII ст. до теперішнього часу). Усі три ареали характеризує потрійна єдність етносоціополітичних ознак.

- **По-перше**, людська думка стала відкрystalізовувати перші риси етнополітичної цивілізованості народів-етносів у колізіях між-країнової комунікації народів-етносів та народів-населень і в колізіях внутрішньокраїнової комунікації багатонародних соціумів зі “своєю” політичною державою та іншими політичними суб’єктами.

- **По-друге**, окремі античні та європейські (зокрема й українські) мислителі виявили для себе феномен різностадійного соціоцивілізаційного зростання народів-етносів щаблями роду, племені, народності, нації — у зв’язку з чим правлячі еліти у відповідних країнах почали диференційовано вироблювати і реалізовувати внутрішню і зовнішню політику своїх держав та інших політичних суб’єктів.

- **По-третє**, на геополітичному полі та соціальному ґрунті величезного етнокультурного розмаїття людська думка вперше натрапила на феномен “самополітизації” окремих осіб, соціальних груп і цілих народів-етносів.

Таким чином, за дві з половиною тисячі років політична історія гігантського розмаїття народів-етносів почала виокремлювати дві групи багатонародних країн — **цивілізовані** та **перехідні**. Політолого-етнологічні критерії тої етнокультурницької транзиції народів і країн

почали вироблюватися — свого часу — саме у зазначених трьох ареалах. Ті критерії і донині в тих ареалах і вироблюються, і дороблюються, і вдосконалюються, і апробуються... Недозбагнення правлячими елітами — уже суверенізаційної доби! — важливості вчитися і у світової, і у вітчизняної політолого-етнологічної школи закономірностей інтегрування в контексти євроатлантичних і дальньоазійських цивілізаційних процесів і структур тримає країну в обіймах приволзько-центральноазійської архаїки.

§ 1. До першогенез політолого-етнологічних поглядів античних мислителів

Перші елементи політолого-етнологічної теорії знаходимо вже в творах і афоризмах китайських конфуціанців у VI–IV ст. до н. е. (“П’ятикнижжя”, “Бесіди і судження”, “Книга мудреців” та ін.). Приваблює, наприклад, така думка **Цзень Шеня** (учня **Конфуція**): Богові угодні лише ті народи, яким вдалося створити у своїх країнах міцні держави і стабільні суспільства та які настільки просвітіні, що “здатні і достойні мати мудрих правителів на всіх рівнях громадянсько-політичної ієрархії”¹.

Цю думку зустрічаємо і в античних едлінів — у **Гекатея Мілетського, Платона, Аристотеля, Геродота, Страбона** та ін., які вже дійшли висновку про існування двох типів народів-етносів і створених ними суспільств, — *“нормальних”* (римляни **Пліній, Полібій, Цицерон** та **Лукрецій Кар** застосовують вже термін *“цивілізованих”*) і *“варварських”*. Як вважають **П. С. Гуревич** та **І. Т. Фролов**, тут міститься одна з генезисних “точок зростання” сучасної політолого-філософської та історико-етнологічної думки². Ключовим для долі політичної етнології та інших соціально-політичних наук виявилось відкриття античними мислителями (**Антифонтом, Демокритом, Платоном, Аристотелем, Марком Аврелієм** та ін.) феномена, якого ми епізодично вже торкалися: “в кожному з нас одночасно сидить кілька маленьких та зовні не помітних людей”, які представляють певні внутрішні якості нашої особистої субстанції, нашої душі. Зокрема: *родове походження* (**І. ді Перейра** у книзі “Доадамові діоди” назвав цю людину “етнічною” — “хомо етнікус”); *творчо-ділові потенції* (**У. Акоста** в одній з лекцій назвав цю людину “творчо-діловою” або “хомо економікус”); *громадсько-спілкувальницькі здібності* (**Платон і Аристотель** називали цю людину “політичною” — “хомо політікос”); *інтелектуально-художні здібності* (**Ч. Дарвін** назвав

цю людину “мислячою” — “хомо сапієнс”); **споживацько-утилізаційні устремління** (в цій гамі людських якостей **Епікур** виділяв “хомо гедоніса” — людину, яка ситуативно прагне задоволень); **Аристотфан** виділяв “хомо ідіотикоса” — людину вкрай самообмежену в духовних та громадсько-політичних потребах, інтересах і устремліннях; **Пліній** і **М. Аврелій** виділяли ще “хомо індиферентикуса” — людину інертну в громадсько-політичних стосунках і бездіяльнісну в етико-спілкувальницьких взаєминах та ін. Людина як неповторна особність і є, на думку **Марка Аврелія**, певною суперечливою єдністю усіх зазначених начал, у ній зазначені “різні спершу люди” перебувають в діалектичному взаємозв’язку: в кожній людині “все розрізнено, розчленовано і перебуває в невинній взаємодії”³. Античні мислителі торкнулися однієї найутаємничішої дотепер речі — вони з’ясували, що в кожному з нас провідними факторними фігурами є людини етнічна, економічна і політична, — за “провідної” ролі людини етнічної. На цій підставі нинішні грамотні етнологи доходять висновку про те, що стрижневим началом всезагальної історії усіх країн є людина етнічна, яка й ферментує складання вказаних “часткових людей в нас” в цілісні народи-етноси. Цю позицію рельєфно відображено в книгах росіян **Ю. Бромлея** та **Р. Подольного** “Людство — це народи” (1990 р.) та фінського дослідника **П. Куусі** “Цей людський світ” (1985 р.).

Античні мислителі акцентувалися також на тому, що людини етнічна, економічна і політична безпосередньо впливають на характер етнополітичної історії певного краю, на тип економічної діяльності певного суспільства і форму конкретного політико-державного устрою. Але, писав **Платон**, усі ці “різні люди” в кожному з нас по-особливому “роблять свою справу щодо правління і підкори”⁴. Рівновага та балансова стабільність людських спільнот можуть бути легко порушеними, якщо всередині кожної особи відбудеться “повстання” однієї із зазначених “окремих людей” “проти всієї душі в цілому з метою встановити панування в ній негідним чином”⁵. На статус особи та й взагалі на курс соціально-політичного життя, зауважував **Епікур**, “впливає також відмінність між народами залежно від місця їх мешкання”⁶.

Над цим відкриттям античної політичної науки ми зупинилися докладно, аби підкреслити його методологічну місткість, евристичний потенціал та всезагальну когнітивну значимість для сучасної політолого-етнологічної теорії. Отже, перед наукою вже дві з поло-

виною тисячі років стоїть недорозв'язаною найпринциповіша колізія, над якою мала б попрацювати і політична етнологія.

Після класичних антиків над нею замислювалися невідомий чернець **Телісію** (кінець XII ст.), який намагався дослідити “етнічне начало” в перших учасників християнських походів європейців на Схід і в міфічного “песиголового народу”); **І. ді Пейрера** (початок XVI ст.); **Б. Паскаль** (початок XVII ст.); киянин **І. Галятовський** (кінець XVII ст.); французькі енциклопедисти і німецькі просвітители (**Вольтер, Д. Дідро, Ш. Монтеск'є, Й. Гердер, Г. Ієрінг** та ін.) — аж до другої половини XIX ст., поки **Л. Морган, Ч. Дарвін, Т. Гекслі, Ф. Енгельс, М. Данилевський, М. Драгоманов, М. Ковалевський, М. Миклухо-Маклай** та інші мислителі не поставили питання на суто експериментально-апробаційну основу.

§ 2. Рубіж Середньовіччя та Нового часу: родопчатки західноєвропейського політолого-етнологічного концептуалізму

На рубежі старої та нової єр європейської історії, коли середземноморські та західноєвропейські країни в дедалі інтенсивнішому темпі ставали багатоетнічними (внаслідок наростаючих навал азійських кочовиків та початку серії загарбницьких війн, посилення процесу “християнізації неопітних земель”, налагодження міжнародної торгівлі й економічного обміну, а головню — внаслідок переходу етногенезисного процесу в цих країнах від стадії родоплемінного синтезу до стадії народовського, або попораційного, синтезу) — в той визначний історичний момент пізнання класико-антична політологічна думка поставила до дослідження *питання про зміст і характер політики в багатоетнічному суспільстві*. “Сліди” роботи пошуково-наукової думки над проблемою знаходимо в “Географії” **Страбона** та у “Втіхах філософією” **Боеція**. Але в цілому проблема ще на добру тисячу років так і залишалася недодослідженою.

За Нових часів етнополітична історія стихійно поглиблювалася й інтенсифікувалася, чому посприяли серія різнохарактерних революцій у європейських країнах та США (революцій соціальних, політичних, етновизвольних, промислово-економічних, наукових та ін.), а також — само собою зрозуміло — настання наступної стадії етногенезису, переходу від народовської (попораційної) до національної фази етносинтезу. В підсумку вже на порозі епохи Просвітництва у великих країнах Європи основними етноісторичними суб'єктами виявля-

ються не стільки і не тільки народовські утворення, а вже зрілі нації як результат вищої стадії етносинтезу. В різних геополітичних точках США, Західної та Східної Європи (в тому числі й в Україні, про що докладно йдеться у спеціальному параграфі підручника) філософи і політичні мислителі беруться за докладне виявлення стану речей в етністоричній сфері суспільного життя: в Англії це **Дж. Локк**, **Т. Мор** і **Т. Гоббс**; у Голландії — **Г. Гроцій** та **Е. Роттердамський**; в Італії — **Н. Макіавеллі** та **Дж. Віко**; в Україні — **П. Орлик** та **Г. Щербаський**; у Молдові — **І. Некулче**, **М. Мілеску-Спетару** та **Д. Кантемір**; у Франції — **Ш. Монтеск'є**, **Ж.-Ж. Руссо** та енциклопедисти; в Німеччині — **Х. Вольф**, **Й. Гердер**, **І. Кант** та ін.; у США — **Т. Пейн**, **А. Гамільтон**, **Б. Франклін** та ін.

В їхній інтерпретації політолого-етнологічна проблематика була втілена в широко відомі концепції громадянського суспільства, правової держави, конституціоналізму, народного суверенітету в політиці, політичної нації, співвідношення унітаризму і федералізму в соціумо- і державотворенні в багатоетнічних суспільствах, природних і суто політичних прав народів-етносів, прав політично пригнобленого народу на революційне самовизволення і т. ін. Цей комплекс проблем був своєрідною сполучною ланкою між епохами Нового часу і Новітнього часу (сучасністю). З тої перехідної пори і донині на арену творення нових політолого-етнологічних цінностей і методологічних орієнтацій почали виходити найчастіше не поодинокі монбланові фігури мислителів, а — навколо таких фігур — групи однодумців, які об'єктивно створювали концептуальні школи. В описово-історіографічному сенсі самовиділяються, зокрема, такі напрями:

1. **І. Кант, кантіанці і неокантіанці**. Напрямок був названий “загальногуманним” й “історико-пацифістським”. Виділимо в ньому лише дві стрижневі політолого-етнологічні ідеї (то є ідеї **Канта**, голов-но з трактату “Про вічний мир”, 1795 р.): а) про формуючу роль етністоричних антагонізмів у політичному житті (втіленням яких є війни між народами і державами) та б) про забезпечення громадянського миру в багатоетнічному суспільстві, в поліетнічних регіонах — через розгортання культурного спілкування народів, економічний обмін і торгівлю. Ці ідеї (що нині увійшли до теоретичного фундаменту концепції нового політико-філософського мислення) в подальшому розвивали **В. фон Гумбольдт** (особливо в книзі “Ідеї до досвіду встановлення меж діяльності держави”, 1792 р.), **Ж. Мішле** (особливо в книзі “Народ”, 1840 р.), епізодично — **Р. Штаммлер**,

М. Шеллер, М. Хайдеггер, А. Швейцер, Г. Шахназаров, В. Пазенок, М. Булатов та ін.

2. Гегель, гегельянци і неогегельянци. В науковій літературі напрям дістав подвійну назву — “історико-антропологічний” і “політико-державницький”. Стрижневими тут є дві гегелівські ідеї (головно з “Філософії права”, 1821 р. та “Філософії історії”, виданої посмертно в 1837 р.) — а) про можливість “зняття” протиріччя між “низовинним громадянським суспільством” й “ідеальною та сильною державою” — через “самонарощування” народом-етносом “свого сильного етнічного духу” (на думку **Гегеля**, на це навіть не всі європейські народи здатні — це здебільшого стосувалося лише “антропологічно сильного і політично зрілого німецького народу”⁷⁷) та б) про “природний розподіл” народів-етносів як соціально-політичних діячів на “низові” (або ж “доісторичні”) та “вищі” (або ж “сучасні”). До перших належала ледь не більшість людства початку XIX ст., а до другої — лише “германська нація”⁷⁸. Немає сумніву, що під останньою **Гегель** розумів політичну націю, а не етністоричний феномен. (Відомо ж бо, що в період з середини XVII ст. до середини XIX ст. Німеччина являла собою умовну сукупність понад триста мікрокраїн-держав, населених більш як сотнею народів-етносів, які розмовляли п’ятдесятьма мовами “алеманнської групи”. Ясна річ, можна було говорити лише про політичну, а не етністоричну націю, — що й було зафіксовано 1648 року у назві “Священна Римська імперія німецької нації”).

3. Із середини XIX ст. О. Конт започаткував новий напрям політолого-етнологічних досліджень. У тритомній праці “Система позитивної політики” (1851–1854 рр.) він проводить думку про те, що народ-етнос “живе в політиці” переважно через громадянську самоорганізацію і культурну цивілізованість. Щоправда, на те не всі народи здатні, а лише ті, які послідовно пройшли три стадії інтелектуальної еволюції, — 1) теологічну (або релігійну), 2) метафізичну (або критичну) та 3) позитивну (або наукову). Такому критеріальному поглядові не відповідала навіть вся Західна Європа першої половини XIX ст., а що вже говорити про інші, “недоцивілізовані” народи...

4. Наприкінці XIX ст. на методологічній базі “соціального дарвінізму” в дослідженні політолого-етнологічних проблем виникає самостійний напрям, об’єктивно очолюваний **Л. Гумпловичем**. У працях “Раса і держава” (1875 р.), у пізніших виданнях — “Етнонародність і державність”, “Расова боротьба” (1883 р.) та “Соціологія і політика”

(1895 р.) він обґрунтував думку про те, що в політичній історії людства все відбувається в умовах різноманітної політичної боротьби індивідуальностей, груп, партій, народів, етнорасових утворень, держав та їхніх союзів. Сама ж політична боротьба точиться в різноманітних формах, сповнених етноісторичного начала, — міжродовські сутички, міжстанові протиріччя, міжетнічні антагонізми, міжрасові війни, етногеографічні агресії, міжкласові революції та ін. Італієць **М. Ваккаро** у книзі “Боротьба за існування та її політичні наслідки для людства” (1885 р.) не без підстав називає цей напрям “обґрунтуванням етнополітичного насильства в історії”. У нього ж вперше зустрічаємо термін “наука політико-соціальної етнології”⁹. Книга **М. Ваккаро** послугувала методологічною підставою для організації в 1900 р. в Ієні європейського конкурсу політолого-етнологічних праць на тему: “Чого вчать нас принципи теорії виникнення видів стосовно внутрішньополітичного розвитку і законодавства держави?”

5. У **XX ст.** політолого-етнологічну проблематику розвивали вже представники кількох наукових напрямів, яких **П. Струве** назвав “адептами етнополітософських шкіл”: етичного, австрокультурницького (або австромарксистського), євразійського, функціоналістського, “націологічного” та ін. У кожній “школі” (течії) є, природно, якась провідна ідея, навколо якої “будуються” концепції, засновуються гіпотези, висуваються нові ідеї, — і так з кінця XIX ст. до наших днів. Для них характерним є те, що 1) свої політологічні доробки ідеологізували у програмній призмі однієї якоїсь політичної партії (або соціально-політичної течії); 2) у своїх висновках припускалися (за висловом **А. Гелена**) “регіонально-місцевого методологізму”; 3) недиференційовано говорили про “народ у політиці взагалі”, як правило, зводячи всі стадії соціоцивілізаційної зрілості народів-етносів до однієї стадії — до нації (про політичне життя донаціональних стадій — родів, племен і народностей — і досі написано небагато).

В історіографічному сенсі певною вадою дослідницької манери всіх зазначених шкіл є описово-етнографічний, а не аналітико-політологічний підхід до політичного життя народів-етносів. Цим досі страждає й українська дослідницька думка.

6. **Етичний напрям** був особливо активним у першій третині XX століття. Тут виділяються вчені російські і німецькі. Хронологічно порушено такі політолого-етнологічні проблемні питання:

• **В. Вундт** у десятитомній “Психології народів” (1900–1920 рр.),
П. Б. Струве у книзі “Марксова теорія соціального розвитку” (1905 р.)

та **Г. Шпет** у книзі “Вступ до етнічної психології” (1927 р.) вперше торкаються проблеми взаємовпливу економіки й політики в бутті народів-етносів розвинених (“промислові нації”) і нерозвинених або слаборозвинених (“аграрно-традиційні народності”). Синтезом цього взаємовпливу є розкол спочатку Європи, а затим і всього світу на дві культурологічні групи народів-етносів — на “цивілізовані і культурні в політиці народи” та на “традиційно застійні в політиці народи”¹⁰;

• **М. М. Ковалевський** у двох працях 1910 р. (“Соціологія” та “Взаємовідносини свободи і громадянської солідарності”) намагається розробити питання про логіку “включення в політику” пасивних та інертних мас будь-якого народу-етносу. Головним фактором соціального прогресу в усіх країнах та у всіх народів, за **Ковалевським**, виступає етнополітична солідарність. Та й сутність самого прогресу полягає в “поступовому розширенні поля політичної солідарності” прошарків одного й того ж народу та інших народів. Це здійснюється шляхом послідовного переходу прошарків всередині народів від роду до племені, від народності до нації, від каст до станів і класів, від одноплеменних релігій до світових релігій і регіональних конфесій¹¹;

• **М. І. Карєєв** у книзі “Сутність історичного прогресу і роль особи в історії” (1914 р.) дійшов двох висновків: 1) політичну активність будь-якого народу-етносу ініціюють індивідуальні і групові лідери — через акумуляцію народних намагань і устремління поточного моменту і найближчої перспективи: доки не будуть реалізовані ці народні намагання і устремління, — доти й не буде ім'ярек або політична група “народним лідером”, “провідною політичною силою”, “національним героєм” і т. ін.; 2) більшість же будь-якого народу-етносу, стихійно “вливаючись” до складу народонаселень, країн і суспільств, як правило, непросвітло перебуває в “безініціативному стані”, є “нерухомою сукупністю”, “інертною юрбою”, — доки “в час випробувань” (чи то під лідерським проводом, чи то самостійно) “не вийде назовні неспинним і руйнівним охлократичним натовпом”¹². Аналогічних думок у цих колізіях дотримувалися засновник “філософської антропології” як наукової дисципліни **М. Шеллер** (у книгах “Про вічне в людині”, 1921 р. та “Місце людини в Космосі”, 1928 р.) і **М. Бердяєв** (у книзі “Про призначення людини”, 1931 р.).

7. Подальший крок у дослідженні політолого-етнологічних питань здійснено *групою австрійських учених, яка дістала назву “австромарксистської”*. Головну свою увагу вони (**К. Реннер**, **Ф. Адлер**, **М. Адлер**, **О. Бауер**, **К. Герц**, **Р. Штайнер** та ін.) зосереди-

ли на вивченні політичної феноменальності багатоетнічного суспільства. Варті уваги чотири висновки, яких дійшли австромарксист:

- Багатоетнічне суспільство, як правило, складається з неоднорівнево розвинених і неодностадійно зрілих народів-етносів, — до них і потрібний диференційований підхід, аби адекватніше виявити соціально-політичний потенціал і політологічне обличчя всього цього суспільства. Показово, що, коли йшлося про Австро-Угорську імперію, зазначені дослідники намагалися диференційованіше говорити, наприклад, про циган як про родоплемінний народ, про бойків як про угорців, про русинів як про народність і лише про німців, українців, угорців і поляків — як про “зрілі нації”¹³.

- Як певне “політико-психологічне ціле” багатоетнічне суспільство виступає лише під час війн, революцій, виборчих кампаній та інших “всенародних” історико-політичних подій, — і лише тоді верхні (просвітні і свідомо активні) прошарки народонаселення виявляють себе як “загальнодержавна політична сила”.

- У багатоетнічному суспільстві особливим чином ускладнюється будь-яка державотворча справа, найпаче ж — вибір правової форми держави. **В. Штайнер** у книзі “Сутність соціального питання” (1919 р.) спеціально акцентував: у багатоетнічному суспільстві унітарна держава “у принципі неприпустима”, там найбільш адекватною етнополітичному громадянству є “федеративна форма державної організації”¹⁴.

- До багатоетнічного суспільства диференційований підхід особливо потрібний в аспектах етнотериторіальному, адміністративно-розселенському та геополітичному — аби в процесі державотворення найадекватніше враховувати специфіку буття етноменшин. Цим питанням австромарксист займалися тривалий час, і вже на порозі ХХ ст. (наприклад, на Брюннському з’їзді СДПА, 1899 р.) мали відповідь: у федеративній багатоетнічній країні компактним етноменшинам потрібна щонайменш етнокультурна автономія, а дисперсним, розпоросеним — автономія “екстериторіальна” і “персональна”¹⁵.

- Група ортодоксальних марксистів (**К. Каутський, Р. Люксембург, В. І. Ленін, В. Зомбарт, Л. Л. Юркевич, Й. В. Сталін, Ю. П’ятаков, М. М. Покровський** та ін.), яких колись **М. Хвильовий** назвав “євразійськими етнотеоретиками”, з кінця ХІХ ст. і до середини ХХ ст. виконали певну конструктивну роботу в галузі політолого-етнологічних проблем. В історіографічно-констатаційному сенсі про них можна сказати лише так: в позитивному плані “євразійці”:

– правильно теоретично вирішили основне питання державотворення в багатоетнічному суспільстві: унітаризм чи федералізм? – і вирішили на користь федералізму;

– вперше порушили питання про гіпотетичну можливість виникнення нових етноісторичних спільностей зі своїм політичним потенціалом.

Основними ж вадами “євразійців” можна назвати дві:

- немов би на підтвердження тези **Е. Маха** про “економію мислення”, теоретично була доведена необхідність серії “редукувань” “цілого” до “частини”, наприклад: вся багатобарвність етнополітичних суб’єктів епохи була зведена до одного суб’єкта — до нації; вся різноманітність етнополітичних і державотворчих питань була зведена до одного — до “національного питання”; все розмаїття способів вирішення етнополітичних проблем було зведено до одного способу — до “самовизначення націй”. Ця вада дісталася у спадок і українській “етнополітології” суверенізаційної доби;

- на потребу хибній політичній практиці “теоретично заснованою” виявилася й теза про “політичну неблагонадійність” й “історичну меншовартість” окремих народів, що слугувало підставою для репресій і депортацій багатьох народів-етносів, переформування етнічних кордонів, перейменування етнооюкумен народів і т. ін. Аналізуючи усю цю “підставу”, наприкінці 60-х років французький “єврокомуніст” **Р. Гароді** дійшов висновку: “СРСР і правляча КПРС перебувають на порозі неминучого краху”¹⁶. Що й підтвердилося двадцять років потому.

8. У *другій половині ХХ ст.* політолого-етнологічні проблеми досліджує велика група вчених з різних країн (**А. Козінг, А. Тойнбі, Ю. В. Бромлей, Л. М. Гумільов, Л. Февр** та ін.). Вивчаючи “етнос взагалі”, вони ситуативно торкалися і політолого-етнологічних матерій. Оскільки це найчастіше відбувалося у зв’язку із з’ясуванням долі політичних націй у відповідних країнах, то **Петро Ісаїв** (діаспорний українець, професор Українського католицького університету в Римі) нарік такий рід дослідників “політичними націологами”. Безперечно сильною стороною цих досліджень було уточнення того, що то є “етнос” і “народ”, “етносфера” і “сфера етноісторичного життя”¹⁷. На цьому фоні політолого-етнологічна думка акцентованіше повела пошуки “точок стикування” феноменів політичного з етнічним, економічним з культурним та іншими явищами в політичній історії. Певними недоробками “політичних націологів” виявляються

такі: 1) політолого-етнологічні проблеми розглядаються не самостійно, а в контексті загальної етнографії (навіть не загальної етнології) і 2) навіть після згаданих уточнень **Ю. В. Бромлея** та **Л. М. Гумільова** і після уточнення **М. Дюверже** (1959 р.) того, що головним політичним суб'єктом політичної історії в кожній країні є “народ-етнос”, а не “народ взагалі” або “просте населення”¹⁸, — і після всього цього триває понятійна плутанина, яка ускладнює шлях адекватній концептуальній думці. Саме ж теоретичне питання зостається у спадок на вирішення політичною етнологією.

§ 3. Сюжет “народ-етнос у політиці” в історії української суспільствознавчої думки

Першогенезисну точку вітчизняної політолого-етнологічної думки віднаходимо в працях україно-руських (русинських, або рутенських) вчених та громадсько-політичних діячів Високого Середньовіччя. Серед них найпершим самовиділяється **Лларіон**, який промовив і записав своє “Слово про закон і благодать” (1049 р.). У тому “Слові” політолого-етнологічній думці, природно, надано теологічного забарвлення, і мова йде про богоелітний народ свого політичного часу. Хто є він? Чому і як він опинився у статусі “благодатного”? Ми натрапили на досить наукомістку колізію, з якої випливає кілька суто етнополітичних нюансів досліджуваної теми.

Наприкінці античних часів, зазначав **М. В. Гоголь** у статті “Про рух народів наприкінці V століття” (1834 р.), східні слов'яни перебували в аморфному стані родоплемінних союзів, “ще покриті темною недіяльністю”, — під тиском азійських номадів, що нескінченною лавою прямували на Західну Європу: слов'яни мали надто розпливчасті кордони розташування — кордони, які “часто губилися у невизначених просторах”, а тому на той час вони, природно, “ще не встигли проявити себе діячами всесвітньої історії”¹⁹. В такому внутрішньо-зовнішньому соціополітичному статусі народ політики ще “не робить”.

Минуло відтоді майже століття, і візантійський історик **Прокопій** (друга половина VI ст.) вже фіксує якісно інший стан справ. Описуючи склавинів та антів (які є одними з родоплемінних предків нинішніх українців), він зазначав: “...в обох цих варварських народів... не править один муж, але люди живуть так, що порядкує громада...”²⁰. Момент народного самоврядування, безпосереднього “втручання” мас етносу в свої громадські справи, — звісно, то є вже “політика”.

Наступний момент “втручання народу в політику” — вибори або призначення своїх урядовців. Той момент в етнополітичному житті наших пращурів фіксує в середині X ст. арабський письменник і мандрівник **Аль-Масуді** у “Книзі шляхів для пізнання країн”. Він констатував: русини тоді “складали численні і різні народи, які поділялися на розрізнені племена”, кожне з яких “вибирало собі короля” (князя)²¹.

На цьому історико-констатаційному фоні рельєфнішим стає й теоретичне відкриття **Іларіона**. Йдеться про такі теоретико-евристичні, політолого-етнологічні засади “ідеї Іларіона”.

1. Політична картина русинського Сходу Європи рубежу тисячоліть була мозаїчною, вибухово-нестійкою — такою, що таїла в собі війни і міжплемінні сутички. Як констатував сучасник, візантійський патріарх **Фотій** (кінець IX ст.), русини на той час були “народом диким і суворим, народом варварським”²². Єдина “політика” для них — війна, війна громадянська і грабіжницька.

2. Під тиском низки внутрішніх (головно соціально-економічних і культурно-комунікативних) і зовнішніх (головно геополітичних і військово-політичних) факторів рутенські племена, — нехай із “своїми”, ними ж “обраними” князями на чолі, — в той час почали синтезуватися в народності. Обрання “самим народом” вождів та початок осмислення ним історичної необхідності об’єднання із сородичами в нову етноспільність, у народність, — серйозний крок у “політизації” русинства.

3. Але й за цих умов “низова політика” не є ще засобом “благодатного облаштування” буденного життя людини — самостійні родові князі продовжують міжусобиці, народ продовжує страждати. Над етноісторичною площиною буття “блукає привид” колективно-людської поведінки в політико-екстремальній ситуації — привид збирання всіх споріднених та геополітично суміжних народів під єдиний “політичний дах”, рамками однієї держави. Держава ця є за своєю етнополітичною суттю першоформою етнофедерації.

4. Організоване життя різноплемінних русинських народів рамками єдиної держави та ще й під морально-ідеологічним проводом єдиної, “державно-народної” релігії — такий соціально-політичний розвиток життя спричиняється до того, що про давню країну спочатку дізнаються сусіди, а затим — і весь світ. Таким є підтекст гордовитої констатації **Іларіона** про те, що вже на рубежі тисячоліть Україна-Русь “відома і слишима є в усіх кінцях землі”²³.

5. За біблійною настановою, у Бога був лише один “елітний” народ — юдейський. За умов же появи цілісної “спільності християнських народів”, серед яких русинський є першим (недарма ж “його” держава є “третім Римом!”), — саме на нього й припадає Божа благодать. А з нею — і Божа місія: бути консолідуючою силою в середовищі інших народів. Бо віднині він і є богообраним, “наділений благодаттю народом”, — принаймні в політичній історії Східної Європи.

Такою — в евристично-методологічних аспекціях — є “ідея Іларіона”, яка на вітчизняній площині слугує концептуально-методологічним початком політолого-етнологічної думки. В структурному плані ідея складається з трьох сучасної забарвленості політолого-етнологічних проблем.

1. У багатоетнічному суспільстві — рано чи пізно, але колись-то обов’язково, — самовиділяється елітний народ, який дає своє ім’я країні, геополітичній площині та — досить часто — державі. В науковій літературі його найчастіше називають “аборигеном”. Але то — надто розпливчате в семантичному сенсі слово. У другій половині ХІХ ст. почалися пошуки засобів адекватизації феномену. **В. Парето** вживав поняття “автоелітний народ”, а **С. С. Дністрянский** — “автохтонно-дотичний”. Ми схильні називати цей народ “титульним”, даючи відповідні аргументації в подальшому викладі матеріалу. Статус цього народу в багатоетнічному суспільстві — не фатальний, “богоданий”, роль його історією навечно не фіксується, а ситуативно передається від одного народу до іншого.

2. Цивілізаторська роль держави в багатоетнічному суспільстві — поліаспектна, а в сутності одна — прагнути повної нівеляції культурного рівня населення до “середньо-припустимого” та вже досягнутого титульним народом. Якщо цього не домогтися, держава не стане “благодатно”-легітимним явищем в очах народу, у світосприйнятті населення, а останнє не створить громадянського суспільства. В підсумку в суспільстві так і не стане того оптимуму політичної культури, на базі якого мислима взаємодія та взаємопереходи чотирьох феноменів — “політики”, “демократії”, “народного самоврядування” і “загальногромадянського консенсусу”.

3. Федералізм як плюралістичний феномен і принцип державотворення, як метод політичного устрою і модель громадського самоврядування в багатоетнічному суспільстві. Псевдодуалізм “щось одне” і “або — або” мімікрує до антиномії, найчастіше вироджується у свою протилежність. Тисячу років тому українці показували зразки про-

тидії тому й тому — в Давньокіївській Русі природним було співіснування сильної централізованої держави з всенародним віче в містах (до того “самостійними”, що князів “знімали з роботи”), всегромадського плюралістичного вироблення і прийняття доленосних політичних рішень і навіть призначення на вищу державну посаду етночужинця (“варяга”).

Етнополітичні аспекти федералізму (або конфедералізму) в старокіївській постановці питання є безсумнівною новацією тої епохи. Ці аспекти синтезуються у спеціальний розділ науки на прикордонному полі між політологією та правознавством. Йдеться про ідею державотворення багатоетнічних мас народів, які історично опинилися на одній геополітичній площині і — задля захисту самої своєї політичної екзистенції — вимушені збудувати собі ситуативно “незвичайну” державну конструкцію.

В якій же ситуації опинилися наші пращури на рубежі тисячоліть? За констатацією літописця, ситуація була такою: русинські племена створили ряд князівств, в яких — здебільшого “на виборних засадах” — правила репрезентанти київського князівського коліна, і, створивши, “почаша самі в собі володіти”; але невдовзі між “дітьми єдиного коліна” не стало злагоди — і “повста рід на рід”, а в самих князівствах “не бе правди”²⁴. Тут несподівано дають про себе знати два нових — суто етнополітичних моменти. По-перше, виявляється, що Русь-то “не чиста”, не моноетнічна: на політико-державному терені колишньої України, як свідчить той же безіменний літописець, вже тисячу літ тому мешкали різні народи (компактно чи дисперсно) — “і варязі, і словени, і прочі” — “і всі прозвашася Русью”²⁵. Остання позиція є теж своєрідною теоретичною новацією: політико-державне (а згодом — і громадянське) титулювання різноетнічного масиву людей — одна з фундаментальних позицій політичної етнології. Тут, вважаємо, міститься одна з генез розробленої нами окремо концепції етнополітичної нації.

Виявилось, по-друге, що Русь живе в певному зовнішньополітичному, міжнародному оточенні — майже незнайомому, мобільному, почасти ворожому: варязькі та чудсько-кривичькі племена на Півночі; польсько-литовські, центральнослов'янські та угорські державні утворення — на заході; бурхливий балкано-карпатський регіон на південному заході; могутня й експансіоністська Візантія і весь в невизначеному русі ворожий тюркський світ — по всьому східно-південному периметру. Словом, станом на початок XI ст. Київська Русь

опинилася в найскладнішому етногеополітичному середовищі. Державі, всій громадськості треба було виробити лінію своєї поведінки, коригуючи при цьому внутрішню політику та саму модель соціально-політичного устрою.

Чи мала взагалі Київська Русь того часу вироблену й осмислену зовнішню політику? Одні дослідники твердять: ні, взагалі не мала²⁶; другі — взагалі мала, а суто “степової політики” (тобто орієнтованої на тюркський етнополітичний світ) не мала, не встигла виробити²⁷; треті — мала і загальну, і частково орієнтовану зовнішню політику, до того ж зорієнтовану в суто етноісторичних аспекціях²⁸. Ми на боці останніх. Бо політична етнологія обстоює таку позицію: зовнішня політика будь-якого політичного суб’єкта (держав, політичних партій, громадських рухів, політиків-функціонерів, лідерів) завжди має бути збалансованою не тільки на поточну політичну кон’юнктуру та “вичікуючий ефект” діючих світових політичних сил, фігур та факторів, а й на діючих або ще не діючих, але об’єктивно існуючих етнополітичних суб’єктів та факторів поточного міжнародного контексту.

І тут можемо констатувати: наші пращури здійснили ще одне геніальне відкриття в галузі політолого-етнологічної теорії — вони відкрили “інститут варязтва”, котрий — для більшої теоретико-методологічної ясності — надалі будемо називати “етнополітичною інплантою”, зрідка — “етнополітичним інкадруванням”. Спершу — про теоретичну суть, про вихідну фактуру. Як констатував уже цитований безіменний літописець, в Україні-Русі в пору повного безладдя, смуту “зі своєї” еліти більше нікому було праведно правити, і “люде реша самі в собі” — покликати на трон неслов’янського, чужоземного князя, який би “володів нами і судив по праву”. “Вигідність” та “незручності” безпрецеденту, його внутрішні та зовнішні аспекції проаналізовано багатьма дослідниками. Поза увагою поки що залишаються суто етнополітичні аспекції питання.

І ось “чужинець” — на троні: перед ним безмежне поле внутрішньої та зовнішньої політики, неосяжна програма діяльності на ґрунті досі чужинських етноісторичних та соціально-економічних реалій. В суто евристично-методологічному плані такою програмою могло б бути відоме звернення митрополита **Гларіона** (в день відкриття Софії Київської) до **Я. Мудрого**: “Не віддавай нас в руки чужих, щоб не скидалося твоє місто полоненим, а люди — захожими з землі не своєї... Продовж милість твою на людях твоїх... мир стверджуй, воро-

гів приборкуй... зроби наших владик грізними для сусідів, бояр умудроюй, міста розшир”²⁹. Широка соціальна програма, серцевиною якої є низка етнополітичних аспектів, а в соціально-політичному плані — небачена досі в політичній історії спроба збалансувати внутрішні та зовнішні фактори, які до цього моменту протидіяли один одному і не працювали на користь багатоетнічному населенню країни. Тут політична етнологія відкриває і методологічно аргументує **новий політолого-етнологічний закон** — закон динамічної взаємодії внутрішніх і зовнішніх етнополітичних факторів (про суть та евристичні контури якого буде сказано свого часу).

Реалізація “нострифікованим етночужинцем” такої масштабної програми мало-помалу посприяла створенню могутньої політико-державної та етногеополітичної сили всесвітнього масштабу. “Київська манера державотворення” (**К. Клаузевіц**) — певною мірою, звісно, була підказкою західноєвропейським політикам на створення і вдосконалення “Священної Римської імперії” (962–1806 рр., з середини XVII ст. — “...німецької нації”). Вже століття тривають сперечання вчених: якими ж ці етнодержавні утворення були за типологічною формою? Одні вважають — федераціями, інші — конфедераціями. В методологічній призмі політичної етнології питання бачиться дещо інакше: на різних стадіях їхнього розвитку, в різних етноісторичних та етнополітичних ситуаціях обидві — і “Священна імперія”, і Давньокіївська Русь — були і союзними державами, і союзом держав (асоціацією).

“Слово” **Іларіона** лише відкрило 300-річну смугу досить успішного розвитку, позитивної пульсації політолого-етнологічної думки Старокиївської України. За проаналізованою ідеєю — низка оригінальних думок, які гідні того, щоб про них (без аналізу) бодай згадати. Скажімо, в “Руській правді” зафіксована така думка (термінологія — наша): якщо моральні закони самі по собі мають місцево-етнічне забарвлення, то юридичні закони щоразу повинні бути забарвленими в загальний етноісторичний колір, — але не “природою людини”, а свідомими зусиллями політиків та “простих мудрих людей”.

У “Повчанні” (сином) **В. Мономаха** рельєфно виділяються дві етнополітичні ідеї зовнішньополітичного, міжнародного характеру: 1) “жити в розумі і порозумінні” з князями нерусинськими, а також з нерусинськими людьми в “своїх” князівствах; 2) вести гнучку зовнішню політику, орієнтуючись як на військово-політичну силу сусідніх держав, так і на моральну та соціально-економічну силу свого на-

роду, свого багатонародного суспільства, — внаслідок чого б “третіли усі країни і всіма землями йшла слава його [**В. Мономаха**]”³⁰.

Ці думки методологічно співзвучні колізії із “Слова о полку Ігоревім”, якого — на певному історіологічному підґрунті — колись (1834 р.) навіть російські діячі першої половини ХІХ ст. називали “малоросійським твором”. Ось ця суто етнополітична колізія: коли удільні князі (залежні від Києва етнічно-родовим чином) “почали самі собі крاملу кувати”, — тоді-то “погані народи степів” (половці, торки, печенєги та ін.) тим скористалися і “на Руську землю з усіх боків стали приходити із перемогами”³¹. Звідки й випливало: внутрішня і зовнішня політика держави (маленької чи великої, автономної чи федеративної-конфедеративної субієрархичності) має бути збалансованою не тільки на “чисті” політичні фактори, а й на реальну — внутрішню та зовнішню — етноісторичну картину буття народів-етносів — підданих цієї держави чи суміжних їй. Це теж своєрідне відкриття, певна теоретична новація наших пращурів, яка лягає до фундаменту науки політичної етнології.

Отже, чотири політологічні твори ХІ–ХІІ ст. — “Слово про закон і благодать” **Іларіона**, “Повчання” **Володимира Мономаха**, “Слово о полку Ігоревім” та “Руська правда” — складають цілісний масив нетлінного політолого-етнологічного знання та аборигенного політичного досвіду, ще недостатньо вивчених, не відкрystalізованих в етноконцептуальному сенсі. Це ще завдання майбутнього. Після такого монбланового “піка” — страшенної глибини “низина”: на цілих три століття...

Перші ознаки реанімації політолого-етнологічної думки відзначено серединою ХVІІ ст., а своєрідного “піка” досягнуто вже на початку ХVІІІ ст. Загальносоціологічний закон: динамічна політична історія динамізує політичну думку. Цей закон підтверджується й тут. Революція **Б. Хмельницького** та повстання **І. Мазепи** — дві крайні точки цього динамічного етапу в українській етнополітичній історії. Про “живе биття” політолого-етнологічної думки свідчать деякі документи “козацької доби” (рескрипти, договори, конституційні акти, дипломатичне та приватне листування, щоденники тощо), в яких зафіксовано генезис такої пекучої проблеми сучасності (яка щодня виповзає назовні в контексті етнополітичних, міждержавних та регіональних конфліктів з кінця 80-х років ХХ ст.), як співвідношення кордонів “етнічних”, “природних” (або “географічних”) та “історичних” у процесі державотворення та взагалі в політичному житті на-

родів. Наприклад, у “Гадяцькому трактаті” (1658 р.) вироблено один з критеріїв визначення державного кордону. То є мова спілкування титульного народу-державотворця — і кордони держави сягають так далеко від її етнічного центру або столиці, “як далеко сягає мова народу...” Це теж новація. Бо в західноєвропейських політологічних джерелах того часу основними критеріями визначення державних кордонів були два — фактична військова і політична юрисдикція (якою етнічною територією реально володіє полководець, вождь, монарх саме в цей момент, — “то і є наші державні кордони”). Досить брутальний аргумент у західноєвропейській політичній історії — і “простір розповсюдження” певної релігійної віри або церковної конфесії (“доки простягається віра моїх підданих — доти і сягають кордони моєї держави”). А тут згадали про... народ, і не про народ як “просто” населення, а саме про народ-етнос!

Печаткою політолого-етнологічної новизни відзначені і принципи комплектації лав “козацького громадянства”, а пізніше — також і рушійних політичних сил хмельницьківської революції та мазепівського повстання; в самих “низах” був вироблений підхід не “чисто” територіальний, не попередньо-державницької належності, не духовно-політичної орієнтації, не етнічного походження і навіть не релігійної ортодоксальності (останнє за умов Середньовіччя було абсолютно детерміністською вимогою до будь-кого, коли йшлося про “політику” і “державу”), а, говорячи сучасною мовою, — етнополітичний полісемізм, політико-ситуативний інтернаціоналізм. Ось чому в лавах “українських громадян” тих часів, серед борців за український суверенітет були не тільки русини, а й поляки, литовці, угорці, молдовани, волохи, євреї і навіть представники “поганих степових народів” — татари, половці, печенеги та ін. Тонкий знавець справи і, вважаємо, видатний поліетнолог **М. В. Гоголь** у 1834 р. констатував, що вже наприкінці XV ст. козацтво являло собою “збіговисько одчайдушних представників всіх прикордонних націй” і це призбирування потроху “набувало чистесенько один загальний характер і національність”, а риси їхнього обличчя — “спершу різноетнічнохарактерні — одержували одну політичну фізіономію”. В результаті “склався народ, який за вірою і місцем жителяства належав до Європи, а за способом життя, звичаєм і вбранням — цілісно азійський...”³². Мусимо констатувати, що в сучасному етнополітичному житті суверенної України цей політолого-етнологічний момент досить часто не враховується. Печаткою новизни відзначена і політолого-етнологіч-

на ідея супердержавної конфедерації України-Русі, Польщі та Литви в рамках Речі Посполитої. Суть: добровільно об'єднуються саме три народи-етноси, “відкидаючи всяку протекцію інших народів”, — і ставляться віднині один до одного “як вільні до вільних, рівні до рівних і шановні до шановних...”. Далі в трактаті підкреслено, що віднині “ці три народи мають зоставатися непорушно в границях своїх і при свободах своїх згідно з законами... **як єдине тіло** одної і нероздільної Речі Посполитої...”³³. Вся ця величезної значимості новація зафіксована в “Гадяцькому трактаті” 1658 року. Політолого-етнологічна думка тої всесвітньої епохи нічого подібного не виробила. До найповніших на сьогодні федералістсько-конфедералістських розвідок етнополітичного характеру належать розвідки **Б. Франкліна, А. Гамільтона, Т. Пейна** та ін. (вміщених до Конституції США уже 130 літ).

Кроком вперед було етнополітичне відкриття, яке здійснив гетьман **П. Орлик**, — щодо етноісторичної генези українського народу як носія політичної влади в новоствореній федеративній державі. У своїй Конституції (1710 р.), проаналізувавши взаємодію кількох (як сказали б ми нині: етнополітичних) факторів, — масовий рух селян із західних, північних і центральних областей на південь; розвиток козацтва; припинення міграції азійських кочівників; падіння Кримського ханства; етноісторичну еволюцію самого українства (на той час — ще “русинства”) в контексті східноєвропейської історії та ін., — синтезувавши все це, він дійшов висновку: на терені тодішньої Батьківщини (“Малої Русі”) наприкінці XVIII ст. сформувалася “вільна нація”, яка коріннями сягає не тільки в русинські племена і народності, але й в племена хозар і навіть “виводить себе від відважних і непереможних готів...”³⁴.

Цікавою в евристичному плані є і система аргументації питання про соціальне обличчя держави, в якій (системі аргументації) — і суто політолого-етнологічні моменти. Держава мусить мати всі політико-адміністративні та управлінсько-правові атрибути, а саме: “недоторкани кордони”, “свій уряд”, “свою раду”, чиновників (канцлерів, писарів, дипломатів і т. ін.), свої закони і громадянські вольності тощо. Весь цей кратологічний механізм, продовжуємо ми сучасною мовою, створюється на базі українського титульного народу-етносу, але на користь “всіх жителів України”, аби вони не вимушені були б, “залишивши свої домівки, відходити, як правило, до чужих країв, за

межі рідної землі...”³⁵. То було не просто “вчасне відкриття”, а відкриття, що набагато випередило свій час і... навіть наш час.

Історія розвивається хвилями, говорив **Страбон**. Історія політичної думки взагалі та політолого-етнологічної зокрема — теж. За злетом середини XVII ст. — початку XVIII ст. — нова смуга занепаду. Навіть такий титан української культури цієї “мовчазної епохи”, як **Г. С. Сковорода**, страждав “байдужістю до національних і соціальних питань, повною відсутністю національної свідомості і поваги до українсько-історичних традицій...”³⁶. Такою є суворя оцінка **М. С. Грушевського**. Цим “настроєм” — в основному — характеризується все XVIII і перша половина XIX століття.

Відтоді і до 20-х років XX ст. — на 70–80 років — знову значний злет. Інтерес до етнополітичних питань проявляють в усіх регіонах України — особливо ж в інтелектуальних колах Києва, Галичини та діаспори. Для киян був характерним “каскад” конституційних проєктів, а для галицьких і діаспорних вчених — глибинні політолого-етнологічні розвідки (що яскраво відбилися в двох виданнях 90-х років XIX ст. — в “Етнографічному збірнику” та “Матеріалах по етнології”). Цей етап розвитку вітчизняної політолого-етнологічної думки надзвичайно багатий як на концептуальні новації, так і на хибні і помилкові погляди.

Починається етап сміливим “проривом” кирило-мефодіївців (**Т. Шевченко**, **М. Костомаров**, **П. Куліш**, **Г. Андрузький** та ін.). У низці документів та праць (“Книга буття українського народу”, “Статут Слов’янського товариства св. Кирила та Мефодія”, “Записка” **В. Білозерського**, проєкт Конституції **Г. Андрузького** та ін.) вони всебічно заснували ідею етнодержавної федерації (досить близько підійшовши й до ідеї конфедерації) стосовно східноєвропейських соціально-політичних умов середини XIX століття. Акцентувалося зокрема й на тому, що федерація має бути етнополітичним об’єднанням “окремих самостійних національних держав” (останню становить кожний слов’янський народ — “свою окремішню республіку”) із “правлінням народним та обраними правителями”. Федерація очолюється “загальними слов’янськими зборами (собором) із представників усіх племен”, її “виконавчим органом” є загальнофедеративний уряд. Політична життєдіяльність такої етнодержавної федерації мала б спричинитися до “всезагальної рівності” серед народів та до “викорінення рабства і будь-якого зубожіння найнижчих класів”³⁷.

На фоні загальносвітової політичної теорії часу ці здобутки — справді значний крок уперед. Але в суто політолого-етнологічних аспекціях питання — і кирило-мефодіївці припускалися суттєвих помилок. *По-перше*, плутали стадії соціоцивілізаційної зрілості слов'янських народів — суб'єктів отой федерації; поняття “нація”, “народність”, “плем'я” і “рід” вживали з такою літературно-публіцистичною безтурботністю, що це спричинялося до повної неможливості виявлення політико-державницького потенціалу отих різнорівнево розвинених народів. Втім, цим ми страждаємо й досі, і політична етнологія мала б тут навести певний порядок.

По-друге, кирило-мефодіївці плуталися у визначенні етнологічних груп Східної Європи та їхніх етноісторичних кордонів державного буття — і те (зокрема в “Начерках Конституції Республіки” **Г. Андрузького**) спричинилося до нісенітниць типу “Слов'янські Сполучені Штати” — без росіян, але з “інородцями” — волохами, естонцями та кримчаками. Тому тут політична етнологія, перш ніж концептуально розглядати будь-яке політичне, історико-політологічне або державно-політичне питання, — мусить “наводити попередній порядок” суто політолого-етнологічного ґатунку, з'ясовуючи, саме про які народи йдеться, з яких вони етноісторичних груп та сімей, які етнодержавні терени посідають, який в них (адекватний тільки їм) політико-культурний потенціал, чи є в них власний державотворчий досвід, який тип політико-психологічної культури репрезентують і т. ін.

По-третє, і цих, здавалося б, суворих вчених об'єднує “балаканинська” риса плутати основні політологічні та етноісторичні поняття: скажімо, важко точно дізнатися про те, що концептуально має на увазі під “національним собором” **М. Міхновський**; чому один і той самий етноісторичний суб'єкт — галицькі русини — у **М. Грушевського** це “народність”, в **І. Франка** — це “нація”, а у **М. Драгоманова** все українство 80-х років перебуває ще в статусі “племени”; якою ж є відмінність між “етнічністю” і “національністю” у всіх цих дослідників і т. ін.

Яскравим епізодом у теоретичному контексті зазначеного періоду виглядають політолого-етнологічні погляди **І. С. Нечуя-Левицького**. У двох книгах 1876 р. він здійснює своєрідну спробу виявити генезис українства і показати його специфіку в етнополітичній історії Східної Європи. Тут-то він і дійшов несподіваного для багатьох сучасників висновку: в українства як етнополітичного суб'єкта вже ви-

роблена триступенева політична історія, і іншої вже не буде, — міфологічна, княжа та республіканська, “а монархії в Україні немає місця”³⁸. Реальна подальша політична історія це підтвердила.

Децю окремішньо стоїть постать **М. П. Драгоманова**. Свої політолого-етнологічні погляди він виклав, головним чином, в “Проекте оснований Устава Украинского Общества “Вільна Спілка” (1884 р.) — і виклав на фоні народницько-соціалістичної інтерпретації ідеї федералізму. Основними моментами його концептуальної новизни є такі:

1) федеральний парламент (“Союзна Дума”) репрезентує в “центрі” не абстрактне “населення”, а суто етнічний склад дорослих мешканців певних етноісторичних областей, країв, країн, — словом, суб’єктів федерації. Цю “дрібницю” і через сто років не всі нинішні політики й теоретики бачать;

2) вперше у вітчизняній науці констатується факт поступового розширення етноісторичного терену українства (у **М. Драгоманова** це називається “українською колонізацією окраїн”, а в сучасній політолого-етнологічній мові — “ареальною експансією певної етнооїкумени”). **М. Драгоманов** вважає, що і “українські колонії” в чужому етносередовищі, і “чужинські колонії” в українському середовищі — обидва (неадекватної етноареальності) ці суб’єкти — мають бути представлені в усіх ієрархіях “центру федерації”. І до цих “тонкощів” далеко не всі наші сучасники дійшли;

3) “Вільна Спілка” — як федеративна держава — не є одноетнічною, тому її суб’єктивними членами можуть бути “народи різних національностей” і їм у “Спілці” “гарантується недоторканість національності і мови”³⁹.

Досить цікавим у концептуальному плані є конституційний проєкт “Основний закон “Самостійної України” спілки народу українського” (1905 р.), що найчастіше приписується **М. Міхновському**. Йдеться про ту ж федеративну державу, але не “етнічно чисту” (і навіть не “однорідну”) або “загальнослов’янську”, — задля виокремлення цього акценту “Росія” навіть не згадується), а про етнічну державність із “чужинецьким елементом”. Дев’ять десятиліть тому світлі голови українства бачили Вітчизну багатоетнічним суспільством, тому й не думали акцентувати лише на унітарному характері держави в ньому.

У **М. Міхновського** є низка політолого-етнологічних новацій принципового загалу. По-перше. Законодавча влада в федерації складається з двох палат (“хат”) — сенату та ради представників. Сенат

репрезентує не просто “місцевості”, а “земельно-національні та економіко-історичні відмінності” конкретних регіонів багатоетнічної країни. Вперше в науці виділяється етнекономічний акцент буття людей у політиці.

По-друге. Вперше цілісно — але й і досить “етнічно-однобоко” — осмислено питання про місце чужинців у політичному та економічному житті. Протягом 10 років чужинець “натуралізується”, після чого він вважається “на рівні із природними українцями”. Тобто запроваджуються поняття (термінів таких у тексті немає) “природно-місцевий громадянин” та “чужинецький громадянин”. Підкреслено, що тільки перші можуть посісти функціонерські посади в державно-управлінському апараті: “Всі українці... рівноправні, і тільки вони можуть бути допущені до виконання офіціальних обов’язків на Україні”. А звідси — дві найскладніші (економічна і мовно-спілкувальна) колізії політичного життя в багатоетнічному суспільстві: викуп та розподіл землі — за етнічною ознакою, — “чужинці не можуть ані мати права приватної власності на землю під селитьбами, ані користуватися національною власністю”. Щодо мов — природних і неприродних українців — сказано досить по-сучасному: “Офіціальна мова є українська, але всі мови, уживані на Україні, суть вільні”⁴⁰. Отже, мова не “державна”, а “офіційна”, політично гарантується “вільність мовного спілкування” всіх народів-етносів, що є “підданими [даної] держави”.

Помітним є політолого-етнологічний доробок **І. Я. Франка**. У низці творів рубежу століть (“Причинники до історії України-Русі”, “Молода Україна”, “Ucraina irridenta” — Україна залежна, в численних статтях до редактованого ним “Етнографічного збірника” та ін.) він торкався, по суті, однієї великої політолого-етнологічної проблеми — федерації етноісторичних спільностей та соціально-політичних суб’єктів, об’єднаних рамками багатоетнічної країни. Роздумуючи над проблемою, **І. Франко** запровадив у науковий вжиток нове поняття — “федеративні відносини”, маючи на увазі характер і рівень громадсько-політичних взаємин людей у багатоетнічному середовищі.

І. Франко висунув (щоправда, дещо більше публіцистично-емоційний, аніж теоретико-концептуальний) проект державно-політичного єднання України і Росії, який імпульсувався логікою інтегративних етнополітичних процесів, що вже в ті роки (це було на початку ХХ ст.) давали про себе знати в Західній Європі. У зв’язку з

останнім **І. Франко** висловив думку про те, що висококультурні народи (до яких він відносив і “два поки окремішних народи” — “галицько-волинських русинів” та “надніпрянських русів-українців”) колись, “напевне, сотворять до розвою вільну федерацію”, в якій — саме внаслідок високої політико-моральної культури цих народів-етносів — не буде “ніяких антагоністичних протистоянь і суперечок”, а як і виникнуть такі, — їх розв’язуватиме “міжнародно обраний суд”⁴¹.

Цей плідний період “закриває” молодий **М. С. Грушевський**. У низці праць тих літ (“Южно-русские господарские замки в первой половине XVI века”, “Історія України-Русі”, “Конституційне питання і українство в Росії”, численні статті до “Записок Наукового товариства ім. Шевченка” — 100 томів, 1895–1913 рр. та ін.) він у новачійних аспектах досліджує генезис українства в загальнослов’янському контексті. Новації першорядної значимості: після **П. Орлика** він (1) першим ставить питання про “тюрксько-степовий елемент” в українстві і про його вплив на формування в Україні оригінально-змішаної етнодержавності; (2) виявляє еволюцію форм державності та політичного режиму у русинів-українців з найдавніших пір до початку ХХ ст.; (3) поглиблює драгоманівську постановку питання про федералістську національно-територіальну децентралізацію Росії. У творчості **М. Грушевського** рубежу віків відчувається, що йде своєрідне “накопичення якості” до концептуального злету в конституційному будівництві першої чверті ХХ століття.

Останній період — третьої української державності — досить багатий на концептуальну новизну як взагалі в політичній теорії, так, зокрема, і в її політолого-етнологічній галузі. Міцною є і його джерельно-документальна база. Це — праці зрілого **М. С. Грушевського**, **С. С. Дністрянського**, **С. П. Старосольського**, **О. С. Ейхельмана** та ін., кілька текстів Конституції України (частина — в проектах), Універсали УНР, грамоти та закони періодів Гетьманату і Директорії, державні акти та документи періоду УНР, ЗОУНР і ЗУНР.

У методологічному та концептуально-евристичному сенсах панівною ідеєю епохи залишилася ідея етнодержавного федералізму, бо, за констатацією **М. С. Грушевського**, це — “провідна ідея нашого національно-політичного життя”⁴². Під її теоретико-світоглядною егідою пролунали певні політолого-етнологічні новації.

Було розроблено своєрідну типологію етнополітичного федералізму в багатонародному суспільстві. “Обукраїнений чужинець” (німець) **Оттон Ейхельман**, виступаючи теоретико-концептуальним

фундатором Конституції УНР 1917 р., висунув ідею про рівні федерації — у формах (в **Ейхельмана** — “в системі...”) а) “політично-федеративній” (пізніше дістала підназву “окружна”, або “обласна”) та б) “адміністративно-федеративній” (пізніше — “земельно-історична” форма). Залишалося додати б ще дві форми — в) етноісторичну та г) етнотериторіальну. Ініціація цієї позиції — автора підручника, аргументація — попереду. На сьогодні ж найсміливіші уми зупиняються на конструкції “земельно-територіальній” (деінде — “земельно-історичній”), уникаючи при цьому самого слова “федерація”.

У розвідках же **О. Ейхельмана** міститься й новий концептуальний підхід до “суб’єктного правомоччя” народу-етносу створити власну державу. Ним було встановлено, що на створення власних і самостійних, “національних держав” йдуть лише ті народи-етноси або етноісторичні спільноти, “які мають достатні і відповідні територіальні, етнографічні, громадсько-політичні та культурні умовини”, а також “усталені відповідні етнографічні кордони”⁴³.

Вперше (після найзагальнішого підходу **Дж. Локка** та **Ш. Монтеск’є**) порушується питання про історико-політичну зумовленість та моральну детермінацію створення окремими народами-етносами “суто своїх держав”. **С. Дністрянський, В. Липинський, Р. Лещенко, М. Грушевський**, звісно, в різних понятійно-термінологічних забарвленнях, — питання мотивують так: це робиться задля конституювання і політико-громадянського захисту суверенітету “народів саме як окремих етносів”⁴⁴. Усі ці видатні мислителі вперше у світовій політичній науці встановили, що “етнічно компактний народ” є основною державотворчою одиницею і діяльним суб’єктом політичної історії певної країни. Лишилося б додати тільки таке: в багатоетнічному суспільстві першозначимим суб’єктом-державотворцем є титульний народ-етнос, а за ним — усі інші народи-етноси, які населяють цю країну, незалежно від етнічної щільності їхнього розташування, тобто компактності/дисперсності проживання на геополітичній площині країни, а також від того, чий же є цей терен у певному історичному минулому. Бо всі народи-етноси (чи то всім своїм етномасивом, чи то дисперсними групами) — піддані якоїсь держави — є рівнозначними суб’єктами-носіями свого соціально-політичного суверенітету. Але цього досі в науці, наскільки відомо, ще ніхто не сказав.

У низці офіційних документів 1918–1919 рр., у яких засадовувалося питання про конституювання ЗУНР, порушено проблему пра-

вомочності політико-державного самовизначення того народу-етносу, який внаслідок певних геополітичних або зовнішньополітичних умов і подій колись був розділений між сусідніми країнами. Конкретно йшлося про “частину українського народу”, яка на той час була підданством австро-угорської монархії, саме стосовно неї ставилося запитання, чи може частина народу утворити свою незалежну державу. Відповідали так: має таке право — але можливості реалізації того права є ситуаційними і навіть випадковими⁴⁵. Для більш чіткого прояснення питання політична етнологія запроваджує нові терміни — “маргінальний народ-етнос”, “діаспорна етнологія”, “материковий етнос”, “етномаргінал”, “дисперсна етнічна група”. У тих актах і документах УНР (Конституція, Універсали, інструкції тощо) новаційно відбилася ідея про право громадянина (чи то “природного” для цієї країни, тобто етнічного аборигена, чи то “натуралізованого чужинця”, тобто нострифікованого етномаргінала) вийти з-під політичної юрисдикції держави і повернутися в попередній громадянський стан, “виходити з материкового громадянства” і “повертатися в попереднє громадянство”. Цього права в таких етнополітичних аргументаціях та юридичних гарантіях немає в конституціях багатьох країн, які іменуються “демократичними”.

У Конституції УНР (1917 р.) та в IV Універсалі (січень 1918 р.) колізійно вживаються етнополітичні формули про “народ України” та “народи країни”. Одна з них особливо цікава: “...в самостійній УНР всі народи користуються правом національно-персональної автономії...”⁴⁶. Політична етнологія наполягає на концептуально більш точній навантаженості понять “народ” і “етнос”: всі “народи” є певні “етноси” або “етноісторичні спільності” на певних стадіях їхньої соціоцивілізаційної зрілості — на стадіях нації, народності, племені, роду. Оскільки далеко не в кожній багатоетнічній країні мешкають неодмінно одні нації, а й передуючі їй стадії народності, племені і роду, то некоректно завжди говорити тільки про “міжнаціональні відносини”, “національно-культурну автономію” або про “національну державу”, — коректніше говорити, природно, про “міжетнічні відносини”, “етнокультурну автономію”, “поліетнічну країну” тощо. В логічному, коректному понятійному відношенні етнос є загальнозначимим стосовно всіх чотирьох стадій його зрілості і форм його спільності, а останні — стадії і спільності — є частковим звучанням, проявом цього “загального” і “цілого”. На такі “дрібниці” політична етнологія звертає особливу увагу, бо давно вже встановлено, що кож-

на етноісторична спільність і кожна соціоцивілізаційна стадія їхньої зрілості “проводять різну політику”, мають різнохарактерний політичний потенціал, у політиці “здатні на різне...”.

Тож про кого йдеться в цих документах? Йдеться про “народ України” як демографічну суму всіх жителів країни, представників усіх неукраїнських “народів-етносів”, що її населяють. Це — по-перше. По-друге, йдеться про “народи України” як окремі етноси, які (поряд з “українським народом”) населяють її геополітичний та етнодержавний терени. Саме останні і є суб’єктами отої “етноперсональної автономії”, яка влаштовувалася “на всій території УНР”, а не тільки в окремих її місцевостях, і ця автономія надавалася неукраїнським народам-етносам — задля “впровадження своїх культурних прав в їхніх національних (тобто етнічних. — **І. В.**) межах”⁴⁷.

Цікавою в політолого-етнологічному аспекті є спроба практичної реалізації цього права народів-етносів: “...громадяни УНР, належні до даної нації, утворюють на території УНР Національний союз. Членами кожного національного союзу ведуться списки, які в сукупності складають національний кадастр...” Органи цих союзів по країні є “органами державними”. В кожному союзі обираються свої Національні збори — це, по суті, і є вищий політико-державний, парламентський орган цього народу-етносу. Всі окремі національні збори висувають своїх обранців до Загальнодержавних “Національних Установчих Зборів”, які, у свою чергу, “делегують своїх представників до центрального парламенту — до Всенародних Зборів УНР”⁴⁸. Можемо без застережень констатувати, що більш гнучкого і демократичного механізму політичного вирішення численних етноісторичних питань буття народів у багатоетнічних суспільствах відтоді ніде і ніколи не винайдено. Це було справжнім політолого-етнологічним відкриттям, що й досі перебуває у стані недовивченості.

У двох документах епохи вперше у вітчизняній державотворчій практиці замислилися над етико-політичною легітимацією влади і владно-державних структур у багатоетнічному середовищі. Зокрема, в IV Універсалі підкреслювалося, що у країні встановлюється “така власть, до якої мали б довіря й яка б спиралася на всі революційно-демократичні верстви народу...”⁴⁹. Тут суто етнополітичний бік питання дещо прихований. Його вивів на передній план **О. Ейхельман** у своєму “Вступі” до Конституції УНР. Він підкреслював, що до політичного панування в демократичній країні повинна допускатися “не

охлократична нерозсудливість та сваволя натовпу”, а “організований демократичний розум” народу, його політично дієздатні сили. Тільки останні є “міцною державною підвалиною для здійснення соціальної справедливості в людськiм суспільствi і в кожній окремій нації”, а охлократична політика є “перекрученням політичного розуміння національно-самостійної держави”⁵⁰. Багатуща й актуальна політолого-етнологічна думка!

За коротких часів Гетьманату та Директорії, схоже на те, політолого-етнологічних розвідок не вели. Велися вони — і досить широко-масштабно — у роки радянської влади. В суто концептуальному плані було багато цінних узагальнень щодо “природної асиміляції етнічних різностей”, “інтеграційного злиття малих народів”, “вічної дружби різноетнічних національностей” і т. ін. Оскільки в новітні часи історії в Україні ХХ ст. фактично не було власної політичної історії, то й про специфіку розвитку в ній політолого-етнологічної думки говорити окремо не доводиться. Обмежимося “загальнорадянським аршином до загальнорадянських реальностей”. Наше загальне лихо тут становили три речі.

По-перше. Політолого-етнологічні дослідження велися в такому методологічному хаосі, що так і зосталося незрозумілим, яким етносоціополітичним “матеріалом” оперуємо: скільки в СРСР і зокрема в Україні суто націй, народностей, племен і родів (родових союзів)? Щодо “загалу”: офіційна цифра — “більше 100 націй і народностей” — виявилася ідеологічною брехнею. Етнологи **Ю. Бромлей** і **Д. Гайєр** уже всередині 80-х років з’ясували, що в СРСР мешкало більш як 500 народів-етносів, з яких тільки 80 — нації, а всі інші — донаціональні спільності⁵¹. Українська картина виявилася теж не простою. На початку 90-х років “Декларація прав національностей України” (від 1 листопада 1991 р.) констатувала факт: Україну населяють представники “понад ста національностей світу”. Десять років потому Всеукраїнський перепис населення (від грудня 2001 р.) цей факт уточнив: країну населяють представники 136 народів-етносів світу. Ще вісім років потому з надр Євросоюзу нас “поінформували” про два непересічних “часткових факти”: населення міста Маріуполя складають представники 100, а міста Одеси — 132 народів-етносів світу⁵². На фоні цих не досить “сухих цифр” окреслюємо одне із завдань політичної етнології — з’ясування адекватної картини справи задля того, аби знати (хоч приблизно) соціополітичні параметри перспективи буття: означених етносоціополітичних суб’єктів, яким і на-

лежить розбудувати істинно суверенну країну. Досі жодна з політичних наук такого завдання перед собою не ставила.

По-друге. Справжнім лихом було й залишається термінологічне блукання в поняттях і категоріях, якими оперують соціально-політичні науки в постановці і вирішенні політолого-етнологічних проблем. Головно не ясно, хто є хто в соціоісторичній і в суто етнополітичних ієрархіях. Преса і книговидавництво рясніли констатаціями, які взаємовиключали одна одну, типу “Кавказ населяють більше ста націй”, “великоруська народність — найстарша серед різних племен і народів” (це — точна цитата з одного усного виступу академіка **Б. М. Пономарьова**), така-то “нація...” (тофаларська, бадахшанська, циганська, гагаузька тощо) “прагне до сучасної культури, демократії і цивілізації”; десятиліттями блукали в методології визначення “національних меншин”, “корінних народів” та “етнічних груп”. У загальному підсумку так і не маємо чіткого уявлення про те, яким же є у народів, що населяють країну або певні її регіони, етнополітичний потенціал соціумо- і державотворення, культурологічного розвитку та взагалі соціального просування в історії, — а отже, не можемо й визначити, коли і за яких умов “увійдемо в сім’ю цивілізованих народів”. У цьому зрізі питання у політичній етнології — місія просто неповторна і воістину історично значима.

По-третє. Рухами “згори” і “знизу”, зусиллями тих і тих постійно порушувався загальносоціологічний закон специфічно людської життєдіяльності: кожній акції практичної дії має передувати її “розумове проговорювання”, інтелектуальне осмислення, ідеальна апробація. Цей гріх у політолого-етнологічних матеріях за радянських часів, як правило, обрамлювався ілюзорною споглядалністю, наївним утопізмом, акомпетентним невіглаством, удаваним оптимізмом. І майже в усіх випадках — обмаль думки, попереднього осмислення, етнополітичних екстраполяцій на реальні та гіпотетичні ситуації.

Ми підійшли до безпосередньої сучасності. І з’ясовується (як уже зазначалося раніше), що в усьому світі політолого-етнологічні матерії вивчають і результатами того вивчення керуються як у буденноповсякденному житті, так і в поточно-політичній діяльності і в розвитку науки. Тепер — час констатувати, що у цивілізованому світі політолого-етнологічними розвідками користуються практичні політики всіх рівнів і рангів — у внутрішньодержавних і регіонально-світових масштабах.

Звідси випливає висновок: певний час тому для різних країн та держав, для різних суспільств і різних типів політичної культури — і в різні часи, в цивілізованому світі зрозуміли, що на широку арену буття дедалі рельєфніше і вимогливіше виходять, фігурально кажучи, дві людини, які — за уявленнями античних мислителів — “сидять у кожному з нас”, — “людина етнічна” (хомо етнікос) та “людина політична” (хомо політикос) і, взаємодіючи, політизують кожного з нас, створюють у своєму середовищі безкінечний ланцюг етнополітичних колізій. Останні в багатоярусних аналітизмах, синтезах і концепціях складаються у цілісну політолого-етнологічну теорію, специфічну галузь соціально-політичного знання.

Політолого-етнологічними студіями має займатися — компетентно та вузькопрофільно — окрема соціально-політична наука, а саме — політична етнологія. В першому розділі підручника показано, що попередня нам — світова та вітчизняна — політолого-етнологічна думка має певну передісторію, традиції, досвід пізнання етносоціополітичних феноменів, що в цьому багатоміровому пізнанні є свої автохтонні здобутки, специфічні особливості, певне культурологічне наступництво. Відтепер маємо на меті поступово та докладно “розшифрувати” зміст згаданого вище “саєнтологічного подвійного квадрата” стосовно науки політичної етнології. Розпочнемо з першої понятійної пари того квадрата і з’ясуємо, що саме вивчає політична етнологія, — тобто якими ж є її об’єкт пізнавальної уваги та предмет докладного дослідження.

Розділ II ОБ'ЄКТ-ПРЕДМЕТНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕТНОЛОГІЇ

У попередньому розділі ми найчастіше просто проголошували існування політолого-етнологічних проблем, а потім — і самої політичної етнології у контексті вселюдської соціально-політичної теорії за двадцять п'ять століть її розвитку. Відтепер спробуємо “виводити” політолого-етнологічне знання із загального контексту гуманітарних і, зокрема, соціально-політичних наук, відкрystalізувати його (знання) в окрему, самостійну проблемну галузь, зосереджуючись переважно на її об'єкт-предметному концепті.

Коли йдеться про нову науку, труднощі спочатку можуть перемищуватися з суто теоретичної площини на площину пізнавально-методологічну. Постає питання про спосіб постановки цілепокладання дослідження, надійність і доказовість постановки завдань дослідження. Тому ми обираємо найпростіший і найдоказовіший спосіб — пролегоменні (вступного характеру) дедукції “окремого” і “специфічного” із “загального” і “цілого”. Тут для пізнаючого є певна “пастка” — мимохідне уявлення, емоційне упередження: “Та це ж досить відома річ...” Не будемо поспішати: там, де все спершу здається цілком ясным, — там прихована проблема. Ця проблема і є **об'єктом пізнавальної уваги** науки. Коли ж проблема буде “розщепленою” на 1) близькі та перспективні цілі пізнання, на 2) загальні і конкретні завдання дослідження і на 3) питання практичної діяльності дослідника з реалізації загальної мети його роботи, — тоді відкрystalізується й **предмет дослідження** самої науки. Але до того маємо пройти смугу прояснень низки — спершу простих — питань загальногумані-

тарного пізнання. На їх фоні об'єкт і предмет політичної етнології самоокреслюються ще рельєфніше.

Про тональність викладу матеріалу. Як і дотепер, безперечними та “свято шанованими” залишаються установки: концентрація уваги на найактуальніших ділянках теорії, досвіду і практики в галузі етнополітичних матерій; акценти на важкі питання та ще не розв'язані “вузлики” проблем; апелювання лише до справді авторитетних імен вузькопрофільних спеціалістів, в усьому іншому — тільки посилання на себе, власна відповідальність; повага до вітчизняного та всесвітнього соціально-політичного досвіду; оперування науково-апробованими у світовій науці поняттями, термінами та категоріями.

І знову про дещо “вступне” — про складне і просте, яке виводиться із відомого і не досить відомого. І тут будемо особливо пильними щодо глибинної суті знаного афоризму **Гьоте**: істину слід постійно повторювати, бо навкруги не припиняють проповідувати і хибних поглядів. Найглибинніші істини — про людину, але й найпоширеніші похиби — навколо неї ж, особливо — навколо людини етнічної та людини політичної.

§ 1. Об'єкт пізнавальної уваги та предмет детального аналізу політичної етнології

Уже згадувалася колізія з античної соціально-політичної думки: в кожному з нас немовби одночасно співіснує кілька осіб, ледве не головні з яких — “людина етнічна” (хомо етнікос) та “людина політична” (хомо політикос)¹. Тепер до цієї констатації додаємо: поряд з етнічною та політичною в кожному з нас ще співіснують “людина статекорінна” (хомо сексоїдна), “людина працетворча”, або “людина уміюча” (хомо хабіліс), “людина побутово-споживацька” (хомо гедоніс), “людина мисляча” (хомо сапієнс) та ін. Схоже, як в ізраїльського поета **І. Губермана**: “Из нас любой, пока не умер он, себя слагает по частям — из интеллекта, труда, секса, юмора и отношения к vlastям”².

Виявляється, що ці “окремі люди” в кожному з нас та у складі цілих народів-етносів активізуються із не завше ясною логікою, ледь — із зовнішнього боку — не безмотивно; що вони взаємодіють по горизонталі й вертикалі відповідно до поточного історичного часу та віку конкретних осіб і народів; що більш ніж звичайна активізація масово значної кількості однопрофільних “людей” (скажімо, хомо хабіліс) дає в історико-громадському синтезі величезну — за інтенсивністю і обсягом історичної дії — активізацію якоїсь галузі суспільного життя

(у нашому випадку то, мабуть, буде щось подібне до “трудового буму” або “економічної революції”). Надзвичайна ж активізація в окремих людях і народах етнічних та політичних людей, які взаємодіють між собою, та їхніх політико-суб’єктних репрезентантів (партій, угруповань, еліт і т. ін.) неодмінно проявиться у “вибухах масового масштабу” — в соціально-політичних революціях, громадських рухах, суспільних політизаціях, державотворчих акціях, культурологічних подіях тощо. Ці “масові вибухи” як соціально-політичні феномени — найважливіший і найскладніший об’єкт пізнавальної уваги нашої науки.

Повернімося до античних мислителів. У їхньому арсеналі є ще кілька актуальних нюансів обговорюваного питання — в суто вузько-ситуативному звучанні. Коли вони торкалися етносоціальних колізій, то до наведених термінів додавали ще чотири “людські особи” (які нами сьогодні здебільшого сприймаються з певним “етичним” упередженням):

- “людина первісна” (хомо приматус) та “людина варварська” (хомо барбаріос) — для позначення суто людських аспектів етнополітичних явищ у житті народів-етносів відсталих і некультурних (звісно, по відношенню до греків і римлян), народів, “яких не торкнулася правильна політика”, а відтак таких, які ще не створили в себе стабільних суспільств, або ж таких, які вічно воюють між собою та йдуть війнами на сусідів;

- “людина вкрай нерозумна” (хомо ідіотикос) та “людина байдужа до всього” (хомо індиферентикос) — для позначення суто людських аспектів соціально-політичних явищ взагалі, безвідносно до політико-культурного і соціоцивілізаційного рівня зрілості конкретних народів-етносів і суспільств³.

Оці люди (“первісні”, “варварські”, “вкрай нерозумні” та “до всього байдужі”) — особливий об’єкт уваги політичної етнології. Вони були і нині є в усіх культурологічних типах суспільств, в усіх країнах, серед усіх народів-етносів, усередині кожної людської спільності. Їхня горизонтальна і вертикальна активізація (що, як правило, здійснюється стихійно) може мати місце і в досить — у цілому — цивілізованих країнах, суспільствах. Такий парадокс зафіксував **М. Карамзін**, спостерігаючи деякі епізоди Великої французької революції кінця XVIII ст.: “Не чекав на таке... Така культурна нація, а на вулицях — така глупота...”⁴. Такі парадокси досить часті і в нашій історії, і в нинішньому суспільстві. Їх могла б пояснити (та виробити певні рекомендації

для властей) політична етнологія. До речі, в методологічній призмі, досить близькій до політичної етнології, — у призмі “етнопсихополітики” — цей феномен досліджували **Р. Ф. Ітс** та **Ю. В. Бромлей**⁵.

Чи є якась логіка в активізації зазначених “окремих людей” всередині кожного з нас та окремих таких горизонтальних “типів” у загальногромадських масштабах? А якщо є, то чим же пояснюється його зв’язок з етнополітичним феноменом? Відповіді на ці запитання додатково висвітлюють проблему відкристалізації об’єкта уваги та предмету дослідження політичної етнології.

Знову — щось пролегоменне про загальногуманітарне та вузько-етнополітичне. Диференційований підхід до різних зрізів людської сутності дає можливість підійти до об’єкта політичної етнології ще в кількох неординарних аспектах. Виявляється, що людська сутність у кожному з нас “розлита” по певних чарунках, “розкладена по полицях” — і не рівненько, а певними дозовими порціями.

Людина відрізняється від найдосконаліших, найорганізованіших тварин головно трьома рисами: вона наділена розумом (інтелектом), мовою та мораллю. Наскільки в кожній людині якісно і кількісно розвинені ці риси — настільки вона й є людиною, “типом хомо”. Мало розвинені ці риси або частина з них відсутня в когось — недолудина. Яскравий, рельєфний прояв вищого рівня розвиненості цих рис — таланти, генії, видатні люди. Крайні і середні якісні групи “розвинених/нерозвинених” людей є продуктом взаємодії головним чином трьох об’єктивних факторів: 1) історико-природних умов буття людей; 2) соціально-етнічного (етносоціального) середовища і 3) політико-громадянського впливу етносоціального середовища на природу, історію і політику, як і навпаки — їх впливу на етносоціальний фактор. Це і є один з найскладніших об’єктів уваги політичної етнології.

Враховуючи ж дію й інших факторів, таких як економіка, геополітичне середовище, комунікація, релігія, культура, ландшафт, клімат, природні катаклізми та ін., — тільки дивуешся: звідки ж та як так виходить, що поряд побутують розвинені, слаборозвинені або й зовсім “первісні” народи, — причому навіть з однієї етноісторичної групи (наприклад, фіни, карели і ненці)? Чому в одних суспільствах (країнах) — мир, злагода і процвітання, а поруч — усе навпаки? Секрет відкриває та ж проблема, якої торкнулися в попередньому абзаці. З’ясовується, то природа подбала про більш-менш рівномірне “розпилення” зазначених вище рис між людьми — неначе спокусливо

стимулюючи їх до змагання: хто найсильніший? хто кращого бажає? хто більшого спроможеться? Тому, спостерігаючи ззовні над людьми, можна — в найзагальніших рисах — виявити певні типи особи, психологічні характери, комунікативні групи, творчі асоціативності тощо. А політична етнологія з таких спостережень може визначити етноісторичні та етнеогеографічні групи народів-етносів, етносоціальні та етнокультурні прошарки, етноелітні та етнорелігійні угруповання, а також рельєфних індивідуальних репрезентантів цих етноспільностей — знов-таки — як специфічних об'єктів своєї уваги і вивчення.

Коли така диференціація між людьми і народами-етносами проведена, ми на найближчу відстань підійшли до найсокровеннішої таємниці соціального буття: що ж рухає людьми в житті? що ж ними керує в історії? як і через що в історії одних людей і народів здається нескінченним ланцюг шекспірівської трагедійності, в інших — смугаста трагікомедійність, у третіх — солоденькі оперети перемешуються великими антрактами, а в четвертих — начебто й зовсім немає власної історії? Тут політична етнологія підходить до цілої низки об'єктів своєї уваги (див. рис. 1, ч. II, розд. III), а перед звичайним спостерігачем життя, а також перед аналітиком-фахівцем постає до десятка фігур “знайомих-незнайомих”. Порозмірковуємо і ми над цими теоретичними матеріями.

Виходимо з того, що народ — як етноісторичний, а не демографічний феномен — є певним синтезом індивідуально-групових репрезентантів якихось спільностей. Отже, вимальовується ієрархічна “драбинка”: народ-етнос — етногрупа — індивідуальність. Поставимо запитання: Як у цих — умовно взятих тут за окремих — суб'єктів етнополітичної історії або просто в історії розгортається їхнє соціальне життя? Що керує людьми, групами та народами-етносами в повсякденному бутті та екстремальних ситуаціях? З наведеного рисунка випливає: імпульсами і стимуляторами до дії скрізь і завжди були і є **потреби** та **інтереси** — в їжі, одежі, даху над головою, у продовженні роду, у спілкуванні. Більш-менш “безпосереднім” об'єктом уваги для політичної етнології тут є останні дві групи потреб та інтересів.

Потреби та інтереси становлять тільки перший виток соціоісторичної спіралі. За **Гегелем** — то є лише тезис етноісторичного життя людей. Наступний виток — антитезис: його утворюють осмислені, тобто осуб'єктивовані людьми потреби та інтереси, відтепер — перевтілені **цілі, проблеми** та (конкретизовані) **завдання**, що їх вони

ставлять перед собою як на поточний день, так і на певно віддалену перспективу. Цілі, проблеми і завдання, що їх люди і народи ставлять перед собою і вирішують в суто етноісторичному своєму бутті, — це і є особливий об'єкт уваги політичної етнології,

На кінцевому, третьому ступені “гегелівської спіралі” своєрідним синтезом і найдинамічнішим фактором людського буття є сама по собі **життєдіяльність** (людини, групи, народу). То є своєрідна “лабораторія” або “досвідна апробація” вже вказаних домінантних (та константних) для будь-яких людини, групи і народу значимостей буття — потреб, інтересів, цілей, проблем і завдань. Життєдіяльність людей, груп і народів здійснюється у **сферах суспільного життя**.

Про сфери життя у нас говориться і пишеться багато, але... досить розпливчато: “сфера відносин”, “соціальна сфера”, “сфера доброго настрою” і т. ін. Враховуючи те, що питання безпосередньо торкається дослідження в цілому, — дамо цьому поняттю свою розгорнуту, але більш “окреслену ззовні” дефініцію. **“Сферою суспільного життя”** (або **“сферою життєдіяльності людей”**) слід називати умовно позначену царину буття людей, в якій вони об'єктивують свої потреби й інтереси, ставлять до реалізації повсякденні й перспективні життєві цілі, завдання і проблеми, розгортають нескінченну взаємодію з приводу чогось важливого і вартого в своєму житті. Сфер — кілька. Одна з них — **“сфера етноісторичного життя людей”**, яка й виступає найобсяговішим і найзначнішим об'єктом уваги політичної етнології. Фігурально кажучи, увесь підручник — про неї та про її факторний зміст у спряжінні й взаємодії з іншими сферами, найголовніше — зі **сферою політичного життя**. Бо етнополітичний феномен і є головно синтезом взаємодії людей, груп і народів у цих двох сферах життя.

У науці — світовій і вітчизняній — давно точиться дискусія щодо кількості сфер суспільного життя та принципів сенсового “навантаження” цих сфер. З цього приводу в колишньому СРСР було написано і сказано досить багато⁶. Висловимо ще одну точку зору з цього питання.

Виходимо з того, що **є лише п'ять сфер**, які — у своїх співвідношеннях — розташовані концентрично (див. рис. 2, ч. II, розд. III). За назвами — це сфери “...економічного життя” (“економічна сфера”), “...духовного життя” (“духовна сфера”), “...політичного життя” (“політична сфера”), “...культурного життя” (“культурна сфера” або “сфера культури”) та “... етноісторичного життя” (“етноісторична сфера”, зрідка — “етносфера”).

Про найменування сфер зазначимо таке. Чотирьом сферам назву дано з досить давніх пір, в різний час, різними людьми — і це прижилося, стало буденно-прийнятним. Дещо складніше склалася обстановка навколо “етноісторичної сфери”. За радянських часів за нею закріпилися два досить неадекватні, зредуковані та заідеологізовані терміни — “сфера міжнаціональних відносин” та “інтернаціональна сфера”.

У світлі ж сучасних соціально-гуманітарних наук та світового політичного досвіду цю сферу варто називати так, як найчастіше це роблять на Заході, — “етноісторичною сферою”. При цьому були б враховані принаймні два об’єктивних до того підвалинних акценти:

1. **Політолого-етнологічний акцент:** всі сучасні людські спільності (суспільства, країни, народи, класи, партії, верстви тощо) є поліетнічними і далеко не завжди складаються з одних лише націй, тому й сфера їхнього буття повинна мати більш адекватну назву.

2. **Історіологічний акцент:** усі сучасні суто етноісторичні спільності і соціоцивілізаційні стадії зрілості — рід, плем’я народність, нація — самі по собі конституюються історично тривалим часом і на шляху від одного ступеня і фази зрілості до наступних усі народи-етноси переживають тривалі перипетії, а від першої стадії (від роду) і до останньої, найвищої (до нації) — звісно, для тих народів, які отаку еволюцію цілісно пережили, — пролягає, за словами **Л. Моргана**, “тривала історикабельна ера поступової соціалізації людини і перипетійного оцивілізування людства”⁷. В такій складності назви і сама “етноісторична сфера” постає перед політичною етнологією як один з об’єкт-предметів уваги і докладного вивчення.

А тепер — деякі міркування загальнотеоретичного характеру, “з виходами” на політичну етнологію в об’єкт-предметному дослідницькому аспекті. Науково-теоретичне тлумачення нижче наведених матерій особливо важливе, потрібне й корисне, як в аналогічній колізії зазначав **Гегель**, “за дурних політичних обставин, коли панують не право та етика, а впертість, пихатість і свавілля індивідумів...”⁸.

1. Чому саме п’ять сфер, та ще й розташованих концентрично? Виходимо з того, що зазначені вище п’ять груп людських потреб, інтересів, цілей, проблем і завдань і викреслюють собою п’ять “оболонок” — галузей практичної діяльності людей, в рамках яких ці потреби, інтереси і т. ін. можуть бути реалізованими. Ось і викристалізуються (тут рис. 2 слід читати за годинниковою стрілкою): 1 — сфера

економічного життя, 2 — сфера духовного життя, 3 — сфера політичного життя, 4 — сфера культурного життя і 5 — в епіцентрі — сфера етноісторичного життя.

У центрі — етноісторична сфера. Вона є своєрідним “організуючим фактором” усього сферного життя людини. Чому етноісторичне, як то кажуть, раптом опинилося в центрі світобудови? Тому, що в людському бутті, власне кажучи, немає нічого абстрактного, безтілесного, “загальнолюдського”. Навпаки — прямо чи опосередковано — все і вся у цьому світі має адресний етноісторичний зміст, етногеографічне походження, етнотичне сенсове звучання, етнокультурне забарвлення. Етноісторичний момент у сферному людському бутті, звичайно, не має бути гіперболізованим, але применшеним, зневаженим, а то й зовсім забутим — тим більше не може бути.

2. Кожна із сфер має однотипову змістово-сутнісну конструкцію — кожна складається з трьох “блоків”. А саме:

- **соціальні відносини людей** з приводу найголовнішого для них у цій сфері. Скажімо, в економічній сфері то є власність, праця і розподіл, “з цього приводу”, “навколо цього” й складаються економічні відносини людей. У сфері політики найголовнішими є влада, форма правління країною, тип політичного режиму, адміністративно-правовий устрій, громадянські свободи — навколо цих цінностей і складаються політичні відносини людей. В етноісторичній сфері відносини відкрystalізуються навколо таких факторів і цінностей, як геополітичне розташування народів, етноісторичний характер і соціально-політична утилізація культури, титулювання історико-політичного буття народів та ін. **Зміст стосунків людей у політичній та етноісторичній сферах є серцевинним об’єктом уваги та предметом докладного вивчення з боку політичної етнології;**

- **ідеальні погляди людей** на свої відносини з приводу найголовнішого для них у цій сфері. Стосовно політичної сфери: цей “блок” тут містить низку ідеальних уявлень людей про належний тип, характер і зміст соціально-політичних та політико-правових взаємин, про вироблені людьми політичні ідеї, цінності та орієнтації, про адекватні їхньому світосприйняттю погляди на демократію, свободу і соціальну справедливість. Тобто йдеться про все те, що можна було б (звісно, умовно) назвати **ідейно-політичним менталітетом цього суспільства** як певної соціологічної цілісності. А в етноісторичній сфері “ідейний блок”, як правило, складається з ідеальних уявлень людей про генезис свого народу та його унікальний, відо-

кремішній шлях в історії, про історичну адекватність змісту і значимість духовних і культурних цінностей свого народу, про історичне місце і роль того народу в контексті багатоетнічного суспільства та ін. Взяті в суміжних взаємозв'язках та сутнісних спряжиннях, — ***усі ці ідеальні політико-етнічні феноменальності теж є своєрідним об'єкт-предметним загалом, який вивчає політична етнологія;***

• ***соціальні інституції (установи)***, які створюються людьми — згідно зі своїми теперішніми ідеальними уявленнями — і створюються задля закріплення, “фіксації” прийнятних ними сьогодні взаємин з приводу найголовнішого в цій сфері. Оскільки політична етнологія вивчає головню дві сфери життєдіяльності людини — політичну та етноісторичну, — тут, стосовно окремо кожної з них, нічого не можна сказати “чогось однозначного”, “чисто галузевого”. Бо ж держава і право, громадянське суспільство і мораль, геополітичний статус і кордони, політичні партії і народні рухи, титульність і політико-психокультурний тип особи — все це має інтегративну, синтетичну сутність, і ***вся ця “синтетика” і є об'єкт-предметною пізнавальною феноменальністю для політичної етнології.***

3. У співвідношеннях самих сфер та в їхньому “суміжному ставленні” до етноісторичної сфери є своя логіка. Вона ґрунтується на тому постулаті діалектики, який проголошує: модус та рівні взаємозалежностей у речах і процесах дійсності мають бути виявленими з огляду, по-перше, на наближення до сутності, а по-друге — до видимості, до “відчутної візії”. Якщо ж визнати етноісторичну сферу основною та базовою в суто людському бутті (а ми вже стверджували таке), то у відношенні до неї — як до “суті” — позиціонуються всі інші сфери (економіка, політика, духовність і культура) — вони є її “галузевими явищами”. Інакше кажучи, діяльність людини економічна, політична, культурна та інша є проявом її етнотворчої суті. У світоглядно-методологічному сенсі це положення є досить містким і далекосяжним, загальнозначимим. Воно, наприклад, виключає з обігу один з центральних атрибутів тоталітаризму — “гвинтиковий функціоналізм”, за яким, мовляв, “не те важливо, хто то є якась людина саме як людина, — аби вона добре працювала (справно виконувала свої обов'язки, була б законослухняною, культурною і т. ін.).

4. З об'єктивного факту “сутнісно-центральної” домінації етноісторичної сфери над чотирма іншими сферами впливає кілька висновків пізнавально-евристичного характеру:

• *Перше.* Етноісторична сфера відбирає у чотирьох концентричних нших сусідок по чверті їхнього, суміжного з собою, змістового поля. І навпаки: всі сусідні сфери неначе відбирають в етноісторичній сфері теж по чверті поля. Відтепер ці “покриті чужиною”, суміжні, прикордонні поля вже не є однорідно чистими і такими, що сутнісно відповідають самоназві тих сфер, від яких вони взаємно відібрані. Тому, мабуть, **Т. Адорно** (оцінюючи “міжсферність” у музиці, поезії і культурі) у книзі “Авторитарна особа”, 1950 р.) ці ділянки називає “квазі-адекватними полями взаємного покриття”⁹. Цим термінологічним утворенням ми будемо оперувати і в подальшому.

• *Друге.* Концентричність “співжиття” сфер виявляє ще одну пізнавальну проблему: ці “поля взаємного покриття” не є лише двоякісного змісту (мовляв, тільки “етнічного” плюс “політичного” або тільки “етнічного” плюс “економічного” і т. ін.). Ще раз звернемося до рис. 2. З нього видно, що, скажімо, міжсферне поле в правому верхньому кутку має невелику ділянку, “захоплену” від політичної сфери, а внизу — таку саму ділянку, “захоплену” від економічної сфери. Таким чином, виявляється, що політична етнологія “має справу” і з політико-етноекономічними, і з етнополітичними матеріями, а — через усе поле етноісторичної сфери, тобто опосередковано, — і з культурологічними матеріями як у власних забарвленнях, так і в мозаїчних сполученнях з економічними і духовними матеріями. Всі ті — спершу “чужинські” — матерії теж є об’єкт-предметною галуззю нашої науки.

• *Третє.* Усі “ділянки взаємного покриття” вивчають не тільки загальносферні науки (скажімо, економічні явища — економічна наука, політичні — політологія, духовні — філософія або соціологія і т. ін.), а й вузькопрофільні, більш спеціалізовані науково-гуманітарні дисципліни. Ефект від того, безперечно, буде високим. Людство (зокрема, Західна Європа) над цим почало замислюватися ще за часів Просвітництва, а в суто соціополітичній галузі — за часів Лібертинства. В нашому прецеденті (стосовно ділянки “міжетнополітичної”) — то і є політична етнологія, а сама ця ділянка для нової науки є не просто об’єктом уваги, а й предметом сутнісного, докладного вивчення, про що мова попереду. Стосовно ж інших таких ділянок: не виключаємо того, що в певній перспективі виникнуть нові й нові науки, — скажімо, “економічна етнологія”, “етнокультурологія” тощо, — подібно до давно вже існуючих на Заході “соціологічної етнології”, “соціальної антропології”, “етногеографії”, “етнопсихології” та ін.

• *Четверте.* Про співвідношення начал “етнічного” і “політичного” в суто сферному зіставленні. То є наше максимальне наближення до об’єкта уваги та предмета дослідження політичної етнології. Нагадаймо собі адорнівське “квазіадекватне поле взаємного покриття”. У зіставленні сфер етноісторичної та політичної це “поле” — чверть обсягу кожної з них: і не “чисто” політичне буття, діяльність, прояв сутності людини, не “щось одне”, а саме “синтез людської екзистенції на міжсферному прикордонні”.

Головним суб’єктом-діячем всіх сфер є народ-населення, яке, звісно, складається з верств, прошарків, груп та індивідуальних репрезентантів якихось народів-етносів, а ділянки між сферами політичною та етноісторичною становить безпосередньо **народ-етнос як суто конкретний історико-політичний суб’єкт**. І хоч як парадоксально це може здатися, — немає “чисто етнічної” економіки, духовності і культури — все це і в будь-якому суспільстві є загальнолюдським, а ось “політика” і “політичне” скрізь і завжди має відтінок місцево-конкретний і історико-етнічний. Саме тут у кожного абстрактно взятого народу-етносу виявляється потенціал неповторного історичного творця.

Політичний потенціал народу-етносу проявляється головню в державотворенні, у висуванні із свого середовища сталих елітних груп політичних мислителів і діячів-“практиків”, які згодом зсинтезуються в політичні та етнополітичні партії, рухи, асоціації тощо суто місцево-етнічного забарвлення; в умінні делегувати в державні і громадсько-муніципальні структури справді гідних і компетентних політиків (депутатів, функціонерів, усіляких “керівних” осіб та урядовців); у здатності/нездатності до самоврядування і місцево-регіональної самоорганізації; у спілкувальницьких зносинах з іншими народами та їхніми репрезентантами та ін. Політичний потенціал народу-етносу виявляє себе в політичній поведінці і мисленні його репрезентантів під час електоральних кампаній, референдумів, військових подій, стихійних лих і т. ін. І цей потенціал народ-етнос має “відкривати в собі” і дієво проявляти саме в міжсферній ділянці, яка — внаслідок цього — є своєрідним інтегративним предметом дослідження політичної етнології.

Прийmemo це осереддя за феномен, який підлягає аналізу, багатоаспектному ашерцептивному осмисленню. Констатуємо: феномен цей побутує на трьох рівнях своєї сутності, “дає про себе знати” через тризначні явища: етнополітичні, політолого-етнологічні (або політи-

ко-етнічні) **теорія, практика, досвід** (див. рис. 3, ч. II, розд. III). Поміркуємо на змістовому полі та в інтерпретаційно-сенсовому просторі зазначених понять. За задумом у підсумку об'єкт-предметне обличчя політичної етнології відкрystalізовуватиметься ще чіткіше, а її локалізація у колі соціально-політичних наук сучасності стане ще прозорішою.

Термін **“теорія”** застосований тут у традиційному, загальнозживаному сенсі, як такий, що позначає сукупність розумово вивіренних відомостей “про щось” у реальній картині світу, як мислесформована інтерпретація цих відомостей. Сама ж ця інтерпретація і є **“наукою”** — духовно-ідеальним феноменом, що, у свою чергу, стає предметом подальшого пізнання з боку теорії.

Є три сутнісні рівні підходу до будь-якої теорії, і політолого-етнологічної в тому числі:

а) **“абстрактна теорія”** (термін вироблено ще в античні часи) — всезагальне, всезначуще, загальносенсове розумове знання;

б) **“загальносферна теорія”** (термін запроваджено **Є. Дюрингом** у 80-х роках XIX ст. під час полеміки з **Ф. Енгельсом** і **В. Зомбартом**) — це загальнозначиме наукове знання про життєдіяльність людини в одній з п'яти сфер;

в) **“ситуативно-проблемна теорія”**. Міркуємо так: окрема пізнавальна ситуація та окрема проблема, що є предметом пізнання, теоретичної інтерпретації, — обидва ці часткові феномени вимагають специфічного “приземлення” абстрактної та сферної теорії для вузькохарактерного прояснення саме цих ситуацій і проблем. При цьому, звісно, не виключаємо й того, що виведене звідси ідеальне знання, у свою чергу, може мати абстрактне або сферне забарвлення, що певним чином позначається на способі світоглядної і методологічної його інтерпретації, а також на самій потенційності застосування цього знання “на практиці”.

Про яку ж теорію маємо говорити під час об'єкт-предметного дослідження етнополітичного феномену? Говорити будемо про всі три рівні загальноконцептуальної (наведеної вище) інтерпретації поняття “теорія”. А саме:

- в **найабстрактнішому сенсі** — це загальногуманітарні знання, “знання про людину взагалі”, які ставлять собі на службу, утилізують і суміжні знання з історії, соціології, біології, антропології, археології, географії тощо. Вони мають найабстрактніший рівень узагальнення, бо ж містять всезначущі відомості про місце людини в “принци-

повій картині організації Всесвіту”. Такими є політолого-етнологічні знання, що їх виробили в XIX ст., скажімо, **Л. Морган**, **Ч. Дарвін**, **Т. Гекслі** або **М. Данилевський**, а сьогодні вироблюють австрійський вчений **В. Холлічер** та швед **Ян Ліндبلاد**, про умови, фази і ступені соціалізації людини, про функціонально-діяльнісну структуру людської особистості, про сфери і галузі суто людської діяльності та ін.;

• у **сферному сенсі** — це знання сферного рівня узагальнення. Скажімо, в етноісторичній сфері — це знання про шлях етнічної людини (хомо етнікоса) в історії окремих народів, — шлях, що його позначено шаблями роду, племені, народності, нації (звісно, йдеться про ті народи, які цілісно пройшли цей еволюційно тривалий шлях, а щодо інших народів — маємо говорити лише про фактично пройдений ними еволюційний шлях); про історію і конкретні зумовленості синтезування народів-етносів у нові й нові етноісторичні спільності, стадії і форми буття народів; про шлях самотворення людини з тварини в свідомого історичного суб’єкта соціально організованого життя — з її “виходом” на політику і т. ін. В суто політичній сфері — це знання про логіку появи в історії конкретних народів-етносів свого, “місцевого” типу політичної людини (хомо політикоса); про конкретні форми і способи “включення” людей в політику — через практичну участь у процесах соціумо- і державотворення, про громадсько-політичну самодіяльність, війни, міжнародні зв’язки (торгівля, обмін, релігійно-культурні контакти) і т. ін.; про вироблення в конкретних народів-етносів своїх, “місцевих” форм політичної самоорганізації і політичної культури (політичних партій, рухів, громадсько-правових інституцій, політичних ідей і концепцій тощо);

• в **ситуативно-проблемному сенсі** — це узагальнене знання, що виведене, синтезоване з аналізу конкретних етнополітичних та етносоціальних ситуацій і проблем. Інакше кажучи, це — знання про етнополітичне життя зазначеної вище міжсферної ділянки (“поля взаємного покриття”), а саме: про взаємини “етнічного” і “політичного” в конкретних країнах; про можливості (потенціал) та характер співробітництва етнополітичних сил певної країни в побудові громадянського суспільства; про “інформаційну конкретику” з історії якихось етнополітичних подій (війн, революцій, конфліктів, контактів, депортацій) та ін. У цьому зв’язку маємо підкреслювати абсолютну рівність одиниць із складних слів-термінів: “політико-етнічні...” (знання, відомості, методологічні узагальненості), “етнополітичні...” та “політолого-етнологічні...”.

Та ось така “теорія” (тут: політолого-етнологічна) вироблена, синтезована і осмислена. Постає запитання: яким чином вона — як уже ідеальний феномен — функціонально побутує в духовно-політичному житті суспільства? Виявляється, що політолого-етнологічна теорія, як і інші ідеальні феномени, має начебто два нерівнозначні (у співвідношенні приблизно одна третина і дві третини) “сутнісні субстрати”:

а) *ідеально-гіпотетичний субстрат* — сукупність ідей, знань, відомостей, які так і залишаються в арсеналі науки на рівні гіпотез, споглядальницьких передбачень, “соціолого-футурологічних ілюзій” (**А. Тоффлер**). Як на прикладі (без аналізу) можемо тут посилатися на “радянський народ — як нову соціоісторичну спільність людей”, “ідею оновленої етнополітичної федерації” (з арсеналу “Новоогарьовського процесу”, розпочатого **М. С. Горбачовим** та перерваного розпадом СРСР 1991 р.); “Галицьку асамблею” (часів початкового етапу утвердження українського суверенітету) або ж, зрештою, ідеї **Л. Д. Кучми** про перетворення України на “лідера центральноєвропейських країн” (“проект ЦЄІ”, 1998 р.) та **В. А. Ющенка** — на “лідера всієї дуги ГУАМ” (2006 р.) та ін.;

б) *апробаційно-прагматичний субстрат* — сукупність ідей, знань, відомостей, які (маючи в собі певну “реальну начинку”) прагнуть до об’єктивації, матеріалізації в соціально-політичній практиці. Прагматизація теорії — в принципі — здійснюється таким чином (звертаємось до рис. 3): в низхідній траєкторії шлях теорії до практики є подвійним — а) прямий, через “досвід”, і б) об’їзний, через “концепцію”, “програму” та “установки” (іноді кажуть — через “план”).

Теорія і практика взаємозапліднюються і стимулюють одна одну. Це — відома і тривіальна істина. В ній приховано актуалізоване знання про досліджуваний етнополітичний феномен. Постає запитання: а як це взаємне запліднення і взаємостимулювання діється? В найзагальнішому вигляді відповідь є такою: йдучи тими ж двома шляхами і проходячи їх, етнополітичний феномен переживає динамічну метаморфозу і стає двоякісним об’єкт-предметом політичної етнології.

Простежимо цю метаморфозу, аби сформулювати деякі висновки щодо феноменальності самої науки та її теоретико-методологічної значимості в контексті сучасного соціально-політичного знання. Всесвітній і вітчизняний наукознавчий досвід показав помилковість “прямого” шляху і ефективність “об’їзного”, немовби підтверджуючи

констатацію гоголівського Собакевича про те, що “найпряміший шлях — то є шлях об’їзний”. Вітчизняний (зокрема, радянських часів) досвід цілковито спростував уявлення про “механічне перевтілення ідей у практичні матерії”. Чим та як?

По-перше, “прагматичною манерою” підходу до будь-якої теорії, особливо ж в “ідейно-політичних емпіріях”: щойно виникла — одразу ж її “в казан практики”. Після нетривалого спостереження — висновок: якщо ця ідея підтверджує “задану лінію” — це позитивна ідея, не підтверджує, “не йде в казан” — це ідея “непрактична, просто помилкова”. В нашій галузі досліджень так була “апробована” і визнана “вкрай хибною” “ідея вертикальної автономії республік — суб’єктів радянської федерації” (висунута колись **Р. Ф. Ітсом, А. Козінгом, М. О. Восленським** та ін.). Так була похована (разом з автором) і “ідея персональної власності індивідуумів та груп у специфічних етно регіонах СРСР” харківського вченого **В. К. Корнієнка**. Схоже на те, що на таку ж долю може розраховувати в наші дні (винайдена українськими вченими і ними ж апробована вже) ідея регіонально-етнічного федералізму в Україні. Мабуть, мав рацію **О. Зинов’єв**, коли констатував, що однією з найхарактерніших рис мислення і політичної поведінки радянських людей була така: ніхто не був зацікавлений в адекватному розумінні механізмів розвитку свого суспільства, оскільки це не поліпшувало їх здатності жити в тому суспільстві, — вони потребували помилкової думки, бо вона виправдовувала їхню поведінку, вже визначену обставинами¹⁰. Із сумом констатуємо, що оцінка російського “єврокомуніста” має досить влучну аплікацію і до українського реальменту всієї суверенізаційної епохи, внаслідок чого... країна тупцює на місці.

Цим зафіксовано цілісний, але малодосліджений політико-соціальний феномен. Поміркуємо. В досліджуваній галузі ця “радянська звичка” на практиці найчастіше зводилась до того, що чим ясніше розуміли логіку розвитку етноісторичних та політико-етнічних процесів, тим менш свідомо протидіяли об’єктивному та суб’єктивному негативу, тим більше безвільно підкорялися стихії. Сьогодні з цим негативом може повести певну боротьбу і політична етнологія. В цьому — один з моментів її практичної значимості. Залишається тільки сподіватися на те, що в суверенній Україні із зазначеним негативом — згори і знизу — буде покінчено таким чином, щоб — взаємно запліднені новизною — теорія і практика перемагали і процвітали. Для такої специфічної галузі дійсності, як етнополітичний феномен

(що, як уже уточнялося, складається з відносин, ідей та інституцій у міжсферному просторі “взаємного покриття” взаємин людей), це — особливої нагальності завдання.

По-друге, крізь призму часу виявлено хибність ще однієї звички нашого попереднього мислення і дії — щодо співвідношення “досвіду” і “практики”. Мабуть, недарма колись **Р. Гароді** дорікав “деяким радянським політикам і філософам” за намагання “максимально скоротити дистанцію між досвідом і практикою”¹¹. То була надто м’яка констатація. Справжнім лихом було не просто скорочення дистанції між досвідом і практикою, а часом — просто їх отождошення, мінімум — “накладання” одне на одного. Сполучним містком між ними вважалася “робота”, “діяльність”. А втім, “об’їзний шлях” потребує ще більшої роботи і ще більшої масштабної діяльності, — але роботи і діяльності, засадованих теорією і прояснених загальною концепцією життєдіяльності. Цього ж у досліджуваній галузі якраз і не було. Була лише апіорі “прокламована лінія” і позначена “кінцева мета”. Тому концепцію в цій галузі життя сьогодні може накреслити політична етнологія, про що докладніше йтиметься далі.

Отже, більш плідним є об’їзний шлях — як у низхідній, так і у висхідній траєкторіях. У пізнавально-методологічному плані таке “маневрування” між теорією та практикою потребує певного оновлення і манери мислення в нашій галузі, і уточнення теоретичного змісту понять, що вживаються в аналізі, та й уточнення “маршруту руху”. Тим часом внесемо і деякі уточнення щодо об’єкта уваги та предмета аналізу нової науки.

На низхідному, спіралеподібному шляху “теорія” може в якійсь перспективі об’єктивуватися в “практику”, лише проходячи три проміжні стадії:

1. **На стадії концепції** політолого-етнологічна теорія — це трактування і наукова інтерпретація етнополітичних реалій, ідеально вивірена точка зору на ці реалії. Але ця ідеальність уже “повернута від себе” в бік практики і є поки що “наміром” дати практиці певну керівну ідею до дії, сформулювати для неї стрижневий задум і конструктивні принципи дії. Те, що на цій стадії формулюється для майбутньої практики (стрижнева ідея, керівний задум та принципова модель гіпотетичних “практичних” дій) — теж є своєрідним об’єкт-предметом політичної етнології. На цій стадії “практичність”, точніше праксеологічна значимість теорії, — лише в її здатності стати певною відправною базою для однієї або кількох концепцій принципово-мето-

дологічного бачення нової діяльності, що стане початком нової реальності, яка виникне в гіпотетичному майбутньому.

2. На стадії програми політолого-етнологічна теорія мало-помалу набуває більш-менш конкретних обрисів — вона стає попереднім викладом основних положень майбутньої цілісності, певною системою заходів принципово можливих дій у гіпотетичній перспективі. Суто теоретичного в ній мало — відтепер в ній дедалі більш реально відчутним стає елемент цілком можливої діяльності за якихось умов, в якійсь реальній обстановці. На цій стадії ідеально-умоглядні обрії теорії мало-помалу стають розпливчастими, зате дедалі більше набуваючи “практичних” рис. У цих рисах дедалі ясніше вимальовується ідеально уявлювана реальність: якщо в певній перспективі зматеріалізуються відповідні теоретичні проекти (які досі існують у вигляді концепцій), — теорія стане відчутною прагматичною реальністю, і ці “практичні” риси, і ця — поки що “уявлювана реальність” — теж є об’єкт-предметом політичної етнології.

3. На стадії установок політолого-етнологічна теорія вже є не чітко вибудована ідеальність, а набір розумових — поки що споглядально-цілепокладальницьких — “намірів” певних історичних (тут — етнополітичних) суб’єктів та їхніх ціннісних орієнтацій у завтрашній діяльності. “Практичність” теорії тут відчутніша. Але вона полягає не стільки в ідеальному “настроюванні” суб’єктів на діяльність (як на попередній, програмовій стадії), скільки в їхньому орієнтуванні на докладання певних зусиль, заходів у відчутній діяльності, що ось-ось буде розпочата. Цей рівень теорії — “найпрактичніший”. Але й він залишиться маніловською мрійністю, якщо на базі цих установок (цілепокладань, намірів, орієнтацій та “реальних світобачень перспективи”) не буде розгорнута відчутна практична діяльність. Ці конкретизовані й орієнтовані на уявлювану обстановку в майбутньому заходи і план їх реалізації, намітки діяльності та зміст її об’єктивації — все те теж є об’єкт-предметом політичної етнології.

Таким є триступеневий — не обов’язково “прямий”, а здебільшого “об’їзний” — шлях перетворення “теорії” в “практику”. Таким має бути поступове логічне низходження “ідеального” до рівня “об’єктивно-реального”. Порушення цієї логіки за часів соціалістичної політико-формаційної епохи — як у “загальному плані”, так особливо ж у досліджуваному нами плані — спричинилося до порушень об’єктивних законів етнополітичного життя.

На ілюстрування такої умоглядності наведемо лише два приклади. Приклад перший — “ленінська теорія національного питання”. З точки зору суто теоретичної вона, безперечно, глибока, багата, методологічно засадована і т. ін. А “на практиці” — численні поразки. Чому? Лихо, мабуть, в тому, що на “інтерпретаційному” рівні її найчастіше сприймали не як теоретичні орієнтири, а як “установки до практичної дії”. Другий приклад. Щойно Верховною Радою України була прийнята відома Декларація прав національностей України (1 листопада 1991 р.), деякі публіцисти поспішили оголосити її “цілісною програмою для нової, суверенної практики співжиття народів на державному терені України”¹². Що це, як не та сама “радянська балаканина” і понятійна плутанина? Бо в тому документі здебільшого знаходимо умоглядницько-теоретичні намітки, звісно, поряд із певно серйозною спробою концептуального огляду українських етнополітичних реалій; у ній також багато розпливчастих “установок” для майбутньої практики, а немає там “програми” і — тим більше — “практики”... Тим-то й хорошим був документ свого часу — саме як “декларація про наміри...”.

Кінцевим пунктом спрямованості (у низхідній траєкторії теорії — в нашому прецеденті політолого-етнологічної теорії) є соціально-політична практика. В досліджуваному ракурсі **практика** — то є цілепокладальна діяльність якихось політико-історичних суб’єктів із — спочатку пізнавального, а згодом і реалізаційно-об’єктивізаційного — освоєння етнополітичної дійсності. Практика (тут і надалі — “етнополітична практика”) матеріалізує теоретичні доробки пізнавально-ідеологічної роботи згаданих суб’єктів (вироблені ними досі політолого-етнологічні ідеї та концепції, етнополітичні програми та установки до конкретно-дотичної діяльності). Як саме, яким чином?

Матеріалізація теорії, її “праксеологізація” здійснюється через:

- з’ясування об’єктивних потреб та інтересів задіяних суб’єктів;
- виявлення проблемних мотивів та глибинних причинників до політичного мислення і поведінки суб’єктів;
- постановку перед суб’єктами адекватних їхній життєдіяльності цілей та завдань;
- вказування суб’єктам конкретних об’єктів їхньої уваги та засобів цілеспрямованих дій, аби спромогтися очікуваних результатів.

За таких умов практика, у свою чергу, рухає теорію далі, стимулює її подальший прогрес. Але цього не станеться (тобто не буде зворот-

ного впливу практики на теорію), якщо не буде забезпечено спірале-подібного сходження і, знов-таки, не “прямого”, а “об’їзного” руху. Стадіями та витками висхідного руху від практики до теорії є “навички”, “висновки” та “узагальнення”. Придивимося пильніше до механізму цього висхідного руху.

1. **На стадії навичок** маємо справу з першим результатом взаємодії та взаємовпливу теорії і практики — з певними вміннями людей мислити і діяти “за наукою та за потребами сучасної практики”, із закріпленими (і доведеними до “типової належності”, до “потрібної кондиції”) здібностями, практично виробленими “за вимогами науки”. “Чистої теорії” у навичках мало, в них здебільшого — затверділи ті ж “практичні” знання, які для особи та груп людей стали певним стильовим умінням “жити, мислити і діяти — за наукою”.

2. **На стадії висновків** йдеться, умовно кажучи, про рівні дози “синтезного матеріалу”, де одна половина є матеріалізацією “практичної” частини теорії, а друга — це ідеальні знання, виведені людьми з аналізу процесу низхідної спіралеподібної взаємодії теорії і практики. Самі ж по собі висновки є ланцюгом розсудливих умовиводів, між якими існує зв’язок логічної послідовності. В пізнавальному плані висновки є свідченням засвоєння людьми певних теоретичних знань і їхнім вмінням “практично” мислити і діяти в новій обстановці. Останнє ж, у свою чергу, є свідченням певного рівня ідейно-теоретичного мислення людей і їхньої здатності збагачувати теорію оновленим потенціалом, а свою майбутню практику — рухати більш ефективно.

3. **На стадії узагальнень** йдеться вже про досить високий рівень абстрактних умовиводів людей, які, аналізуючи процес спіралеподібної взаємодії практики і теорії, натрапили на слід нових тенденцій і закономірностей розвитку реальності, дійшли висновків про утвердження в суспільстві в цілому або в їхній соціальній спільноті нових взаємин. Ці умовиводи і висновки, маючи досить низький рівень “практичності”, закріплюються в нових поняттях, ідеях, теоріях, законах, концепціях можливого практичного застосування (а спочатку — засвоєння суспільством, якою конкретною спільністю), які у певній перспективі призведуть до оновлення всієї практики.

В пунктирно окресленому механізмі взаємодії теорії і практики “**досвід**” перебуває у специфічному статусі і в не жорстко локалізованій позиції. В лінійно-прямому русі (низхідному і висхідному) логічне місце “досвіду” — після “практики”, як її “доробок”. Так його

найчастіше і трактують — як “засноване на практиці чуттєво-емпіричне пізнання дійсності...”¹³. Спіралеподібність же відкриває іншу проекцію розгляду питання, і виявляється, що в об’їзному русі “досвід” потрапляє в серединний чарунок відомої гегелівської тріади — в позицію антитези як “теорії”, так і “практики”. На наш погляд, остання позиція є найправильнішою. Бо лише в такому разі виявляється, що досвід є: (а) і сумою здібностей і здатностей людей виробляти ситуативно-проблемні (адекватні моментові, потребам, інтересам і завданням) теоретичні концепції, теоретико-практичні програми та реальні установки до дії; (б) і синтезом знань, умінь і навичок людей мислити і діяти по-новому; (в) і процесом емпіричного засвоєння людиною світу, і результатом цього засвоєння: (г) і скарбницею, своєрідним тезаурусом найзагальніших умовиводів і уроків, що їх виводять люди з теоретичних роздумів та аналізу практики. Виходить, що досвід і передує практиці, і формується в контексті її взаємодії з теорією, і самоконституюється (тобто “довершується”) у певній відстані від них обох. Тому правомірним є виділення таких “галузей” досвіду, як “практичний досвід” (“досвід практичної дії”) і “теоретичний досвід” (“досвід теоретичного мислення”). Але в обох проекціях досвіду передує теорія.

Повертаючись ще раз (але не востаннє) до рис. 3, звернімо увагу на таке: як феноменальна реальність, “теорія”, “навички”, “висновки” та “узагальнення” відповідають на запитання “що це?”, “чому так побудовані?” та “як вони діють?” Ставлячи до них такі запитання, ми динамізуємо їх і перевіряємо на об’єкт-предмети теоретичного пізнання і науково-дослідної роботи. Такі ж справи і в прецеденті з політичною етнологією.

У понять “теорія”, “досвід” та “практика” — в кожного окремо — є своя першопобудовча цеглина і наріжний камінь (а в Гегеля — “душа”): у “практики” — це “дія”, у “досвіду” — “урок”, а в “теорії” — “ідея”. Остання є і “ферментом”, і скріплюючим матеріалом результативних “продуктів” процесу взаємодії “теорії”, “досвіду” і “практики”. І не тільки. **Ідея є також душею теорії, конкретним виразом змісту концепцій і “м’язами” узагальнень; ідея цементує програму і установки, навички і висновки. Нарешті, вона є своєрідним “човником”, який курсує між усіма цими поняттями, пронизуючи їхню формо-змістову тканину і забезпечуючи тим самим їхню взаємодію і взаємозапіднення.** Звідси, в пізнавально-методологічному сенсі, випливають два висновки.

1. Як ідеальна феноменальність ідея є досить вразливою, тендітною матерією. З нею потрібна завжди делікатна й шаноблива операціональність. Особливо з такою ідеєю, котра вже двічі або більше разів з'являлася на розумово-пізнавальному горизонті “науки” і “життя” (тобто вже “просилася” до механізму взаємодії “теорії”, “досвіду” і “практики”), — навіть якщо вона неодноразово з'являлася, як писав український поет на російському ґрунті **В. Капніст**, “у туманних одежах і лякаючому галасі”¹⁴.

2. Суто так звані “нові ідеї” — ще вразливіший операційний матеріал. Сигналізуючи собою про появу у людей нових потреб та інтересів, про назрівання серед них нових взаємин, цілеспрямовань та проблемних завдань життя, вони потребують спершу звичайної (заінтересованої, а не марної) уваги, сприйнятливо-психологічної реакції, а не (як говорили стародавні римляни) відкидання з порога. Першою ж реакцією людей має бути приблизно така констатація: “А раптом тут (у ній) щось є...” Пам'ятатимемо і про те, що далеко не в усякій ідеї апіорі проступає назовні її прагматичний сенс і суто практична утилізаційна значимість. Це видно буде колись пізніше, цього треба просто домагатися, очікувати лише в майбутньому, — та й то за умови докладання певних зусиль, розгортання якоїсь діяльності з матеріалізації цієї ідеї. Слід було б пам'ятати і про те, що “чисто нова” ідея — спершу то є лише певна умовність, фігуральний зворот, бо ж найновіші ідеї завжди є новаційними комбінаціями “старого вихідного матеріалу”. Тому ренесансні вчені й говорили, що надто нове — то є добре забуте старе.

При сенсовій кореляції “старих” і “нових” ідей взагалі та політолого-етнологічних зокрема натрапляємо на два найсуттєвіших моменти механізму взаємодії “теорії”, “досвіду” і “практики” — на поняття “політика” і “світогляд”. На ґрунті етнополітичних реалій — то є теж суттєві об'єкт-предмети політичної етнології. Звернімося знову до рис. 3. Для початку нагадаємо про специфічну закономірність суто людської життєдіяльності: перш ніж практично діяти — апробуй майбутню дію, роботу, справу в інтелекті своєму... Ідеї — як своєрідний, висхідний та побудовчий матеріал для конституації перелічених і проаналізованих вище понять, на яких базується механізм взаємодії “теорії”, “досвіду” і “практики”, — ідеї взагалі й особливо політолого-етнологічні ідеї — теж потребують такої попередньої апробації.

Аналіз виявляє тут два способи такої апробації — 1) політико-культурологічний та 2) світоглядно-ідеологічний, які, у свою чергу, об'єктивуються в двох динамічних проекціях — на “об’їзному” і спіралеподібному шляху від “теорії” до “практики” та на “об’їзному” і спіралеподібному шляху від “практики” до “теорії”. Оскільки торкнулися понять “політика”, “культура”, “світогляд” та “ідеологія” — потрібно бодай контурно окреслити змістове поле цих понять. І це допоможе ясніше окреслити об’єкт-предмет політичної етнології.

Політика — багатозначне і багаторівневе поняття. Згадаймо про три “блоки” в структурі сфери політичного життя (“відносини”, “ідеї” та “інституції”) і виділимо лише три найбільш узагальнюючі сенси звучання поняття, якими відтепер будемо оперувати.

По-перше, у взаєминно-людському сенсі — то є взаємовідносини людей з приводу механізму політичного владарювання та управління справами суспільства, країни, народу, населення і т. ін.

По-друге, в культурологічному сенсі — то є тактико-стратегічна лінія поведінки певних історико-політичних (етнополітичних) суб’єктів у політичному житті. В культурному середовищі політична лінія поведінки має бути морально витриманою, теоретично засадованою і аплікованою на гіпотетичну поведінку інших суб’єктів, які, природно, мають свої потреби й інтереси, ставлять у політиці свої цілі і завдання, вирішують свої проблеми буття.

По-третє, в ідейно-науковому сенсі — то є наука про політику як соціоісторичне явище, про політичну владу, політичне життя взагалі. В остаточному підсумку це є діалектико-матеріалістичне розуміння сутності політичної сфери суспільного життя людей. З огляду на те, що частина політичних суб’єктів-діячів (партії, держави, рухи, елітні союзи, лобістські асоціації та ін.) об’єктивно мають внутрішній етноісторичний зміст і зовнішню етнополітичну забарвленість, то **політична етнологія є суміжною дисципліною стосовно всезагальної політичної науки**, а остання є своєрідним об’єкт-предметом попередньої.

Поступове спіралеподібне низходження від “теорії” до “практики” є не чим іншим, як набуванням, виробленням тими суб’єктами, що на цьому шляху діють, певної **політичної культури**. Остання полягає не тільки і не стільки в засвоєнні кимсь політичної теорії взагалі, скільки в тому, щоб тими суб’єктами були вироблені власні, адекватні моменти і вирішуваний історичній проблемі політичні концепції, політичні програми та політичні установки. Лише за таких умов їхня

соціально-політична практика має певні шанси на успіх. В найширшому, історіологічному сенсі це свідчитиме лише про те, що ці суб'єкти є носіями високопробної політичної культури. І — задля успіху в самій тій соціально-політичній практиці — політолого-етнологічний субстрат, зміст і “зріз” цієї культури має бути оптимально помітним.

Висходження від “практики” до “теорії” (знов-таки — “об’їзне” та спіралеподібне) є певно цілісною лінією вироблення історико-політичними та етнополітичними суб'єктами свого **політичного світогляду**, або ж свого **соціально-політичного світобачення**. Цей світогляд є праксеолого-ідеальним феноменом, певним синтезом вироблення самими цими суб'єктами навичок власного осмислення, усвідомлення соціально-політичних висновків та узагальнень. Оскільки цей світогляд — у своїй суто ідеальній феноменальності — базується на ідейно-політичних цінностях, орієнтаціях, ідеалах та установках, то він може називатися і **політичною ідеологією**. Політичний світогляд та ідеологія — внаслідок і в міру своєї етноісторичної та соціально-етнологічної акцентуації — є теж об'єкт-предметом політичної етнології, матерією, яку вона вивчає і якою оперує в контекстуральних колізіях сучасного соціально-політичного знання.

Логічне і поступове проходження історико-політичними та етнополітичними суб'єктами трьох належних сходинок у спіралеподібній лінії висходження від “практики” до “теорії” буде, по-перше, свідченням на користь того, що вони (суб'єкти) самі собі виробили й емпірично апробували свої ж політичні світогляд та ідеологію, а по-друге, вказуватиме на те, що ці суб'єкти віднині, напевно, спроможні, збагачені власною практикою, рухати далі політичну теорію. Послідовно-поступове — спіралеподібне, низхідне та висхідне — “обертання” основних політолого-етнологічних ідей сучасності спричиняє виникнення в контексті сучасної соціально-політичної теорії своєрідного “політико-світоглядного ідеологізму” (прийємо умовно “в роботу” таку тимчасово-ситуативну категорію), у призмі якого об'єкт-предмет політичної етнології — на цьому етапі дослідження — виступає досить рельєфно в пізнавально-відчутному сенсі.

Усі досі зазначені параметри буття політичної етнології нами виявлено лише в системі координат власного об'єкт-предметного аспекту. Яким же є цей аспект у “галузевому” вимірі — в системі координат сучасного загальногуманітарного та “вузькопрофільного”, суто галузевого соціально-політичного знання, взятого як певна цілісність? Від-

повідь на це запитання чіткіше окреслить об'єкт уваги та предмет дослідження політичної етнології, — але вже на фоні об'єкта і предмета інших, загальногуманітарних і суто соціально-політичних наук.

§ 2. Політична етнологія в контексті автентичного гуманітарного знання та в колі сучасних соціально-політичних наук

Нагадаймо загальновідоме і дедуктивним способом “введемо з хаосу” важливу для нас вихідну позицію. “Світ”, “навколишня дійсність”, або “об'єктивна реальність”, — це багатоярусна конструкція, кожний “поверх” якої вивчає якась типологічно єдина галузь теоретичного знання, що, у свою чергу, роздрібнюється на окремі об'єкт-предмети уваги і дослідження — підгалузі та науки (наукові дисципліни, теоретичні концепції). Зокрема:

- **світ неживої природи, флори та фауни** вивчає “природничі теоретичні знання” (геологія, біологія, ботаніка, мінералогія, анатомія, агрономія та ін.);

- **світ речової та створеної людиною техніко-технологічної матерії**, а також все те в навколишньому середовищі, що піддається сприйняттю та пізнанню засобами вимірювання числовим і символіко-знаковим рахунком, — усе те вивчає так зване точне теоретичне знання (фізика, математика, хімія, технічні науки, “технологічні дисципліни” та ін.);

- **світ соціально організованого життя і світ духовно-ідеального буття людини** вивчає “гуманітарні теоретичні знання” (філософія і філософські науки; соціологія і соціологічні дисципліни; історія та історичні дисципліни, етнологія, антропологія, економологія, політологія, психологія, культурологія та ін.). У цій галузі вселюдського теоретичного знання і “локалізується” політична етнологія.

Але як це проявляється гносеологічно та наукознавчим способом? В якому об'єкт-предметному контексті перебуває нова наука? Яким є її суміжне теоретико-галузеве сусідство? В якому науково-міждисциплінарному середовищі вона конститується? Виявляється, що між зазначеними галузями знань, як взагалі у Всесвіті, “непрохідних граней” немає. Мало того, містком їхнього з'єднання та курсуючим “човником” між ними є людина — суб'єкт пізнання і найобсяговіший об'єкт-предмет пізнання. Але ще за часів сивої давнини було констатовано, що “людина не знає себе і свого часу” (**Екклезіаст, 9.12**). Як уже зазначалося, в загальнонауковій картині навколишнього світу

людина ще залишається “найбільшою плямою”. І це спричинилося до формулювання висновку: в міру ускладнення історичного буття людини та поглиблення наших уявлень про неї як про біосоціальний феномен гуманітарне знання дедалі дрібніше диференціюється на галузі, а ті — на групи наук, останні — на наукові дисципліни. І всі — про людину. На сьогодні можна виділити чотири галузі гуманітарного знання або чотири групи соціогуманітарних наук, у самій назві яких відображена сутнісна субординація між об’єктом уваги (пізнання) та предметом дослідження (аналізу) ними відповідних сегментів, “елементів” та феноменів реальності (див. рис. 4, ч. II, розд. III).

Деякі попередні зауваження та роздуми. Для цілеспрямованої орієнтації пізнання та усвідомлення питання потрібно звернутися і до рис. 2, з якого випливає проаналізована вище певна об’єктивна детермінація у розташуванні сфер суспільної життєдіяльності людини (та міжсферних “полів взаємного покриття”), галузей гуманітарного знання і груп “предметних” наук, що їх вивчають. Спряжиння трьох аналітичних “квантових одиниць” — сфер життєдіяльності людини, галузей гуманітарного знання та груп соціальних наук — додатково посприяє виявленню “місця локалізації” політичної етнології в системі координат та ціннісної орієнтації циклу соціально-політичних наук і підтвердить раніше зазначений “вихід” на її об’єкт-предметну специфіку в контексті сучасного соціально-політичного знання.

Виявлені чотири цикли соціально-гуманітарного теоретичного знання, у свою чергу, поділяються на окремі галузеві науки, інтегративні наукові дисципліни, концептуально-допоміжні предмети і т. ін. Назви більшості з наведених нижче наук і дисциплін давно відомі, усталені, а назви деяких — нові хіба що для нашого вуха. За центральньо-ціннісний орієнтир — у цій системі координат — взято людину етнічну і людину політичну (критерії відкрystalізації останніх вже раніше визначено). Залежно від того, якою мірою і яким чином науки певного циклу висвітлюють феноменальність цих “двох основних людей, що сидять у кожному з нас” (зміст цього античного афоризму вже проаналізовано), таку назву й отримує весь цикл наук, а вже від того визначається і субординаційне місце в ньому кожної конкретної науки.

1. *Етноісторично-природничий цикл*: етнологія, етнографія, історія, географія.

2. **Філософсько-юридично-культурологічний цикл:** філософія, правознавство, антропологія (у **М. Шеллера** – “філософська антропологія”, у **Д. Чижевського** – “філософічна етнокультурологія”, “політична культурологія” (у **Т. Адорно**).

3. **Соціоекономіко-психологічний цикл:** соціологія, економікс (**П. Самуельссон**), психологія.

4. **Соціально-політичний цикл:** політологія, політична соціологія (**М. Я. Острогорський** – **М. Дюверже**), політична етатологія (**Г. Ієринг**), політична історія (**К. Ясперс**), політична філософія (**Дж. Соммерсвілл**), політична психологія (**В. Вундт**), політична економія (**Дж. Ст. Мілль**), політична географія (**Ф. Ратцель**). Тут локалізується і політична етнологія.

Визначаємо місце цієї науки у відповідних субординаційних координатах “чотирикутника”: 1) політологія, 2) етнологія, 3) політична етатологія і 4) політична соціологія. Коло замкнулося, “пошукове поле” самоокреслилося – і можна зайнятися виявленням “предметного материкового місця” політичної етнології як науки. Те місце румунський мислитель XIX ст. **Тіту Майореску** влучно назвав “генезисною плацентою політичної науки взагалі”¹⁵. Це генезисно-плацентне (або “материкове”) місце детермінується трьома факторними передумовами, а саме: а) об’єкт-предметом уваги і дослідження етнополітичних реалій (про що мова вже йшла); б) понятійно-категорійним апаратом дослідження етнополітичних реалій (про це мова ще попереду) та в) методом дослідження етнополітичних реалій (про це мова також попереду).

Поміркуємо над загальноносенсовим, об’єкт-предметним і пізнавально-евристичним значенням науково-гуманітарного оточення політичної етнології. Тим оточенням є три кола різнорівневих соціогуманітарних наук, а саме:

1. **Зовнішнє коло** становлять дві групи наук: а) загальногуманітарні науки, в яких об’єкт пізнавальної уваги збігається із предметом дослідження, – тобто для яких об’єкт-предметом є “людина і суспільство” (такими є науки філософські, соціологічні, юридичні, історичні, психологічні, антропологічні, етнографічні, географічні); б) односферні гуманітарні науки, які докладно і предметно вивчають одну якусь сферу суспільної життєдіяльності людини (такими є, наприклад, економіка, політологія, культурологія, етнологія). У власному та вузькому значеннях слова то і є “предметні науки” (“наукові дисципліни”), які цілепокладальницьки вивчають у навчальних

зкладах у вигляді “предметних дисциплін”, при підготовці галузевих спеціалістів (істориків, економістів, філософів та ін.).

2. **Середнє коло** утворюють ті гуманітарні науки, які вивчають неодноразово згадані “поля взаємного покриття” у міжсферних ділянках розташування їхнього предмета дослідження (такими є науки “соціально-політичні”: політична етатологія, політична історія, політична філософія, політична психологія, політична культурологія, політична економія та політична географія). Ці науки (а також ті, що нижче будуть перелічені у “внутрішньому колі”) теж вивчають або ще мали б вивчати в навчальних закладах. Але то є вже не однопредметні, а багатопредметні, інтегративні науки, які слугують підготовці не лише галузевих, а — водночас — і широкопрофільних, і вузькопрофільних спеціалістів (скажімо, конфліктологів, політичних соціологів, політичних етнологів та ін.).

3. **Внутрішнє коло** становлять, як уже зазначено, чотири різновидних гуманітарних науки — політологія, етнологія (які, звісно, вивчають по “цілій” сфері, відповідно — політичну та етноісторичну), політична етатологія (яка вивчає установчо-державницьку “ділянку” політичної сфери) та політична соціологія (яка вивчає політолого-соціологічні аспекти життєдіяльності людини). **Це коло й окреслює власне “материкове місце народження” та вузькопрофільне предметне поле політичної етнології.**

Відтепер маємо — хоча б фрагментарно та прелімінарно — порозмірковувати над питанням про спільні взаємини політичної етнології з науками всіх трьох кіл, що її оточують, виявляючи при цьому їхні об’єкт-предметні зв’язки, логіку вузькопредметного межування та розмежування, історико-номінативні акценти (коли виникли, в духовно-політичному змужнінні саме яких народів це відбулося, за яких політико-етнічних обставин) та інші аспекти конституювання будь-якої нової науки. Кризь мережу цих роздумів, сподіваємось, самі собою впливуть назовні висновки про час і об’єктивну детермінацію виникнення проблемно-предметної галузі політолого-етнологічних знань, та й взагалі — самосформується умовивід про сутнісну феноменальність політолого-етнологічної науки та її дослідницьку цілеспрямованість. Задля досягнення цього більш безпосередньо сконцентруємося навколо суто соціально-політичних наук.

З усіма “не-політичними” науками політичну етнологію споріднює об’єкт їхньої пізнавальної уваги — людина взагалі та суспільство як самоорганізація людей: людей етнічних, політичних, уміючих,

мислячих та ін. Зигзагоподібне читання рис. 4 спричиниться до створення кожним пізнаючим певної “предметної призми”, в якій він зможе простежити шлях основної загальногуманітарної ідеї: як і для чого людина з’являється у світ? Що то є таке “соціальний прогрес”?

Немовби хаотично розкидані на рис. 4 двадцять гуманітарних наук прокреслюють пізнаючому такий (звісно, досить умовний) шлях ідеї, а з нею — і людини: вона народжується на конкретній географічній етноплощині та в конкретному етноісторичному середовищі; стає самостійним суб’єктом-творцем матеріально-речових, етико-естетичних і духовно-політичних благ та послуг; прагнучи реалізації своїх потреб та інтересів і ставлячи перед собою життєво значимі цілі, проблеми і завдання, вона розвивається як унікальний соціопсихічний і культурно-філософський тип. Приблизно так, як у Загальній декларації прав людини ООН від 10 грудня 1948 р. або в східній легенді: людина народжується, живе і працює, любить і страждає, після чого — вмирає...

Прогрес у реалізації життєвих потреб, інтересів, цілей, проблем і завдань одними людьми порівняно з іншими, сьогоденних великих здобутків в одній і тій самій людині — порівняно з малими здобутками вчорашнього дня — то й буде соціальним прогресом суспільного та індивідуально-особистісного масштабу. Те ж саме — стосовно долі певної людської групи, народу-етносу, країни, людства. З методологічного боку, більш правильного критерію “вимірювання” соціального прогресу, ніж у **В. І. Леніна**, ми неї знайшли. А він у листопаді 1918 р. писав: “Вся справа у тому, щоб не задовольнятися тим умінням, яке виробив в нас наш попередній досвід, а йти *безперечно далі*, домагатися *безперечно більшого*, переходити від більш легких завдань до більш важких. Без цього ніякий прогрес взагалі неможливий...”¹⁶. Ось цю загальнолюдську ідею про сукупний сенс життя людини та соціальний прогрес політична етнологія бере у всіх гуманітарних наук. Беручи ж її разом з потрібним їй конкретно-вихідним матеріалом, вона повертає все це їм у “переробленому” вигляді та ще й у призмі свого предмета — і тим збагачує їх своїми неповторними методологічними підходами, висновками, специфічними узагальненнями та умовиводами, а, збагативши їх, — тим поповнює скарбницю гуманітарно-пізнавального досвіду, загальнолюдські теорії та практику.

У найбезпосередніших предметних стосунках політична етнологія перебуває з політологією та етнологією, що й відобразилося в її назві, в самій предметно-дослідницькій номінації, в наукознавчому титулюванні її **як нової галузі соціально-політичного знання**. Від політології вона більше бере цілепокладальницьких завдань та методологічних імпульсів до дослідження етнополітичного феномену, ніж конкретно-фактичних матеріалів, а від етнології — навпаки. Із хоча б попереднього огляду аналізу цієї кореляції випливає висновок: **предметом політології є все змістове поле політичної сфери, етнології — все змістове поле етністоричної сфери, а політичної етнології — тільки міжсферна ділянка, “поле взаємного покриття” між цими двома сферами**.

А чи може політична етнологія періодично або систематично виходити за межі зазначеного “поля”? Звісно, може, і виходить, — і це є пошуком нею міжпроблемних зв'язків із суміжними соціально-політичними та етнологічними науками, прагненням комплексно підходити разом з ними до реалізації якихось спільних дослідницьких питань та проблем, вирішення ситуативних завдань тощо. Цілком можливе також і “втручання ззовні” на це поле з боку сусідніх наук. Це є проявом прагнення суміжних наук створити тимчасові та ситуативні “спільні дослідницькі простори”, є пошуком ними “консенсусних зон співробітництва задля імпульсування соціального прогресу”.

“Взаємні порушення” соціально-політичними науками своїх “предметних кордонів”, “полів” та “просторів” можна вважати родом “міждисциплінарних досліджень”. Як на “приклади сьогодні” тут можна посилатися на численні міжетнодержавні — прикордонні, територіальні, історико-культурні, релігійно-конфесійні, економіко-сировинні, еколого-природничі та інші — суперечливі колізії, етнополітичні конфлікти, локальні війни, міжнародно-політичні сутички і т. ін. Ззовні міркуючи, ці проблеми видаються тільки етнополітичними або переважно політико-етнічними, тобто ледве не “чистим” предметом політичної етнології. Деякі ж з цих проблем можуть видаватися переважно юридичними, міжнародно-правовими, економіко-екологічними і т. д.

За умови ж більш докладного аналізу виявляється, що жодна із соціально-політичних наук, окремо взята, не в змозі ці проблеми ані адекватно вирішувати, ані навіть окремим з них “поставити діагноз”. Тут-то й виникають згадані “спільні дослідницькі простори” та “кон-

сенсусні зони співробітництва”, в рамках яких не виключаються, а навпаки, — є конче потрібними саме вузькопрофільні погляди на ці проблеми як на предмет дослідження переважно політичної етнології, її специфічно-методологічні підходи до них, унікаум-прецедентні аспектації цих проблем з боку іншої соціально-політичної вузькопрофільно-предметної науки і т. д. і т. ін. Чому? Тому, що й тут справді переважають політико-етнічні проблеми, а отже, може статися, що ніхто і ніщо не обійдеться без компетенції саме політичної етнології.

Специфіка феноменальної сутності окресленого міжсферного предметного поля позначається як на назві нової науки, так і на такій дрібниці, як порядок “розташування” номінаційних понять, що титулюють саму назву науки: “**політична етнологія**”, а не “етнологічна політологія”, — і тим більше не “етнополітологія” або ж і просто “етнополітика”, як досить часто доводиться чути й читати. Тут автоматично порушується відомий математичний закон — і від переміни місць “частин-доданків” не тою виявиться “сума додаваного”: зміниться і назва, і цілепокладальницький сенс конституювання самої нової науки. В аналогічній колізії відомий британський політолог **С. Н. Паркінсон** констатував: новий напрям у науці має відрізнитися від певних суміжників і попередників не лише технікою аналізу об’єкта, а й предметом і методом дослідження¹⁷. (Про метод політичної етнології та її “дослідницьку техніку” і методологію розмова попереду.) Політична етнологія, започатковуючи новий напрям у соціогуманітарних науках взагалі і в середовищі суто соціально-політичних зокрема, зберігаючи певні генетичні зв’язки зі своїми “материковими” попередницями, в чомусь доповнює їх, у чомусь коригує, а в суто своїй предметній галузі йде дещо й далі за них.

Кілька зауваг про **генетичні зв’язки та об’єкт-предметні зіставлення трьох — тепер різних — наук**. На початку XIX ст. — в гегелівському методологічному руслі — було модним заняття з виявлення “цариці наук” у теоретико-пізнавальному контексті поточного моменту. На той час **Гегель** назвав такою “царицею” **філософію**. До нього, наприкінці XVII ст., **Ю. Крижанич** “царицею наук” називав **політологію**. У другій половині XIX ст. у зв’язку з блискучими відкриттями **Л. Моргана**, **Ч. Дарвіна** і **Т. Гекслі** та першими філософсько-соціологічними осмисленнями з боку **Г. Спенсера** (який і запровадив термін “етнологія” — замість “етнографії”) — у той момент царицею серед усіх “людськосвітських наук” **Т. Майореску** назвав уже **етнологію**, або “людознавство”.

У певному розумінні етнологія на те має право й досі. Що ж ця “цариця наук” дає політичній етнології сьогодні? Досить багато чого... По-перше, принципові координати виникнення, розгортання і життєдіяльності етнічної та політичної людини в особі кожного з нас. Найголовніше тут — просторово-часовий момент. Як впливає з аналізу рис. 4, сама етнологія як наука “трохи втручається у предметні справи” сусідніх наук, — скажімо, географії та історії. У супрязі з ними та через етнографію етнологія підказує політичній етнології: окрема людина, як і окремі народи-етноси, з’являється світові “десь на землі” — на якійсь реальній географічній площині (коли ж людина стане політикосом, ця площина буде називатися “геополітичною”), діє як суб’єкт у певному історико-реальному контексті; “мобілізовані” державою та іншими політичними інститутами, окрема етнолюдина та цілі народи-етноси просуваються щаблями прогресу через трудову, господарсько-економічну та громадсько-політичну діяльність, духовно-політичне спілкування, відправлення своїх релігійно-етнічних та культурно-естетичних потреб, виробництво соціально-економічних і розумово-ціннісних благ та послуг, народжують інших людей, які... і т. д. По-друге, етнологія “постачає” політичній етнології величезний за обсягом і значимістю (вже “оброблений”, готовий до предметного дослідження) конкретно-вихідний матеріал про феноменальність та місце етнічної людини в загальнолюдській світобудові. По-третє, етнологія надає політичній етнології “у постійне користування” велику кількість понять, категорій і термінів, якими остання оперує в процесі осмислювання етнополітичних феноменів, реалій, подій, фактів і т. ін.

Один з методологічних постулатів діалектики (що йде ще від **Геракліта**) проголошує: у всякого “цілого” є певно конкретна серцевина, на фоні якої рельєфніше виступають “частина”, “особливе” й “унікальне”. В групі соціально-політичних наук орієнтаційні — об’єкт-предметні, координаційно-методологічні та світоглядницько-головуючі — ролі виконує політологія. Власне кажучи, за ці ролі її теж — причому здавна — називали “найголовнішою” та “царицею наук”¹⁸.

У світлі політології соціально-політичні науки фактично є (або виглядають) окремими “дисциплінами-предметами”, особливими “профільними аспекціями”, “унікальними відображеннями”, просто спорідненими чи суміжними “галуззями” теоретико-політологічного знання. Не будемо вдаватися до оцінки та “прожекцій” щодо того,

якими виглядають або фактично є перераховані вище соціально-політичні науки, — це не є нашим дослідницьким завданням. **Щодо політичної етнології сучасності: висловимо припущення, що вона є специфічною проекцією синтезу політологічного, етнологічного, соціологічного, державознавчого знання** на (неодноразово зазначене і проаналізоване) “поле” між сферами політичною та етноісторичною.

Дві уточнюючі, певно підсумовуючі примітки до цієї авторської констатації.

1. Наведений перелік галузей знання, що предметно синтезує політична етнологія (а затим і сама їх виробляє), не є хаотичним або випадковим. Навпаки — він відображає певну субординацію як між цими галузями і їхніми “носіями” (раніше наведеними соціально-політичними науками найближчого до політичної етнології — внутрішнього — кола наук), так і ієрархію цінностей всередині самої цієї науки, тобто ледь не визначенням того, що в неї за ідейно-теоретичним сенсом є першорядним, другорядним, третьорядним і т. д. У цьому синтезі соціально-політичного знання є свій “модус” різноїєрархічної домінації: над усіма галузями теоретичного знання домінують політологічні знання, другий рівень домінації над ними встановлюють етнологічні знання, а між політолого-етнологічними знаннями та іншими галузями соціально-політичного знання в рамках “поля предметної компетенції” політичної етнології (знаннями соціологічними, державознавчими, історичними, філософськими та ін.) існують відповідні постійно-вертикальні та проблемно-ситуативні рівні домінації та взаємозалежності.

2. Зазначене міжсферне “поле взаємного покриття” не є лише предметом дослідження політичною етнологією, воно є певною “ділянкою” історико-предметної практики, над ґрунтом якої підносяться політолого-етнологічна теорія та етнополітичний досвід. Ці ідеальні одиниці втілюють у собі троїстий за змістом етнополітичний феномен: його політична етнологія вивчає (теорія), в ньому вона себе включає як певний структурний елемент (практика і досвід), його вона — як сегмент цілого — репрезентує у складі соціально-політичного знання сучасності (наука).

Окреслені вже не раз об’єкт уваги та предмет дослідження політичної етнології, поле її предметно-наукової компетенції та специфічні ідейно-теоретичні аспектації (моменти концептуально-методологічної та досвідно-практичної її самовизначеності, рівні ієрархії вироблених нею знань та співвідношень між нею та іншими со-

ціально-політичними науками) — усе це не є атрибутами тільки сьогодні, все це в певному обсязі та мірі рельєфності спостерігалось й раніше. Але — як? Чому? Коли? Самовимальовується завдання — з'ясувати (хоча б і в загальних рисах), якою є історія конституювання політичної етнології уже в контексті соціально-політичних наук сучасності, — тобто виявити, як і коли та з якою спорідненою наукою вона найближче стикується і розмежовується, взаємодіє і взаємо-запліднюється.

Почнемо з політології. Вона існує трохи більше як двадцять п'ять століть, але предмет її ще й досі окреслюється і відточується. На момент її виникнення — за часів **Конфуція, Платона й Аристотеля** — вона вивчала, головно, три групи питань: а) державознавчі (державо-творчість, державне управління справами суспільства, державовладні відносини та ін.); б) громадсько-політичні (громадсько-владні взаємини людей, колективістсько-комунікативні потенції людини, яка, за визначенням **Аристотеля**, “від природи є політичною твариною”¹⁹, та ін.); в) міжнародні відносини поточного моменту. За приблизно 150 років до цього до політологічного предмета **Конфуції** зараховував ще питання г) військового будівництва в державі і суспільстві та г) сімейно-шлюбні взаємини людей (сім'я вважалася першорядним осередком не тільки громадськості, а й держави). Конфуціанці першими встановили над усіма політичними феноменами “пріоритет народу” — і це викарбовано в афоризмі того часу: “Небо породило народи, а затим насадило державців”²⁰. Це — ледь не перша суто етно-політична феноменальність у політичній теорії.

Повернімося до еллінів. У них до категорії “вільних громадян” — носіїв політичної волі і владності — включалися тільки “місцеві” політикоси та — досить зрідка — натуралізовані (“окультурені”) представники сусідніх народів, але в усіх випадках то були люди грамотні й освічені, культурні у спілкуванні і здатні до самоорганізації. Ті ж з них, хто проявляв ще й здатність до виконання інституціонально-організаційних заходів держави і громадськості, — ті політикоси ще й залучалися до державно-управлінського апарату (через вибори, призначення і військову службу). До категорії рабів потрапляли, як правило, “люди зі сторони”, “не-наші” — представники сусідніх варварських народів як військовополонені, в окремих випадках — “місцеві ідіоткоси”, які так і не піднялися над середнім рівнем духовно-політичного розвитку.

Про все це ми нагадали, аби підкреслити таке: всі п'ять груп питань, що на той час становили предмет політології, мали немовби два сенсових рівні політико-сферного звучання: внутрішній і зовнішній. Тобто ці сенсові “виміри” стосувалися суто внутрішнього політичного життя полісу, суспільства, країни, держави і внутрішньополітичного життя.

В той час як давньоеллінський поліс (і будь-яке невелике китайське царство античних часів) — то є спільність компактна, освічена і, як правило, моноетнічна, і тільки за таких умов суспільство вже “жило за (політичною) наукою”. Як констатував **М. В. Гоголь**, у той час (йшлося про Елладу) “ще ніякими громадянськими і письменниками постановами не були визначені відносини людей”, і в той же час у найширших верствах суспільства досить поширеною була політологія — “важка наука правити людьми і владарювати ними...”²¹. За таких громадсько-політичних умов у людини складалася певна “гармонія з природою та її (людини) політичним світом”, а в суспільстві в цілому “панувала самостійність політичного буття людини”²². Це — вже констатація **Гегеля**.

Але тоді та за тих умов такий стан речей тривав відносно недовго, і мало-помалу наставали умови для “розколу” предметного поля політології і для появи в неї своєрідного розділу, який лише нині конституюється в предметне поле самостійної науки. Під ту ідейно-суб'єктивну переміну історія готувала об'єктивний ґрунт як суто внутрішнього, так і зовнішнього, — і саме політико-етноісторичного характеру:

- зростає населення полісів, закритий світ полісів руйнується; в суспільстві поступово зменшується прошарок політиків і дедалі зростає прошарок ідіотиків; вже в пізньоеллінському суспільстві і в ранньоримському з'являється на арену “мовчазна маса” політично невизначеного народу, названого римлянами “мас-популісті” та “індиферентикусом” — маса аполітичного і апатичного люду, бездіяльного в політичному житті, схильного до охлократичних і анархічних витівок, не здатного до самоорганізації і громадського самоврядування. Політична думка починає ставити тривожне запитання: чому народ-етнос у політиці стає дедалі неконструктивнішою силою, неконстантною фігурою, не завжди позитивним фактором? Спроби дати на нього відповіді, що концентрувалися навколо “етносу — фактора-ікс”, — і спричинили згодом появу в античній політології й особливо-го розділу, який став початком нашої науки;

- майже одноетнічні еллінські та римські суспільства дедалі більше і швидкими темпами стають багатоетнічними: до них “вливається” чужинський етнічний елемент — зрідка з цивілізованого середовища — з грецького, єгипетського, карфагенського і т. ін. (наприклад, **Полібій і Плутарх, Поліксанс, Сципійон Африканський** та ін.), найчастіше — з варварського середовища (найбільш рельєфний тут приклад — єврейсько-християнські неофіти в Греції і в Римі). Чужинців стає все більше також у результаті інтенсифікації міжнародних стосунків — через торгівлю, обмін, війни, культурне спілкування, подорожі, навали варварів тощо.

Політична думка впевнено починає “переварювати” підкинута їй питання, і започаткований етнологічний розділ політичної науки дедалі більше поповнюється аналітичним матеріалом із спостережень і порівнянь, з роздумів над громадсько-політичним життям інших народів (таким матеріалом були, наприклад, подорожні записки **Геродота, Страбона, Гекатея Мілетського, Юлія Цезаря**, праці арабських і візантійських учених, письменників і мандрівників);

- зрештою, почав “рити історичний ґрунт” суто місцевий етно-політичний фактор — почалося інтенсивне етністичне розшарування античних суспільств рубежу епох і тисячоліть: в них настав другий етап етногенезисної диференціації, — коли племена (і родові союзи, які до тієї пори ще залишалися) почали синтезуватися в народності. В результаті населення навіть класичних античних центрів дедалі більше ставало, як говорив **Ф. Петрарка**, “на себе не схожим — і баста!”. Ось чому пізні елліни з подивом спостерігали в своєму середовищі багато “чужого елемента” — єврейського, вавилонського, тюркського, — “і всі записували себе чомусь в греки!” (з подивом констатувала еллінська поетеса **Сапфо**). Ось чому пізній римлянин **Боетій** здивувався з приводу того, що він в людині, яка з ним тількино говорила “чистою класичною мовою предків”, ніяк не міг розпізнати латинянина, — бо той “виявився етнічним сабінянином, а не — римлянином, точніше: італіком...” Це було зрушення справді історичного масштабу, і класична політична думка не встигала його осмислювати... Схоже на те, що й півтори тисячі років опісля питання так і залишилося “недоперевареним”, якщо навіть за наш просвітний час і навіть інтелектуали (свого часу ми наводили приклади) досі плутаються в питаннях “плем’я”, “народність” і “нація”, з одного боку, та “народ”, “етнос” і “населення” — з іншого; не розібралися в етнічних групах народів і типах культур, лінгвістичних сім’ях і психо-

етнічних характерах, расах і цивілізаційних ареалах. А не розібравшись в усьому цьому, — хіба можна щось зрозуміти в політиці?! Питання, на слід якого лише натрапили античні класики політичної думки, лишається для доробки політичної етнології.

Отже, уже в надрах античного часу *розпочався процес етноісторичного синтезування народів: роди і родові союзи* мало-помалу складалися в *племена*, ті — в *народності*, а останні (приблизно з XV ст.) — в *нації*. Цей процес триває й досі. Він і зумовлює такий стан речей, за якого на сьогодні всі людські спільності є поліетнічними, а люди як конкретності, індивідуальності — у будь-якому коліні свого родогенезису — є своєрідними “сумами” довжелезного ряду етногенезисного синтезу. Етнічно “чистих” людей уже давно немає — хіба що десь у темних джунглях Тропічної Африки або Амазонії, в первісному родовому середовищі Океанії і Мікронезії. Та й там, як свідчить **Ян Ліндبلاد**, уже йде процес етнічної інтеграції людей.

Тут варто підкреслити: процес етноісторичного синтезування народів і є об’єктивною підставою для перманентного об’єкт-предметного споріднення політології і політичної етнології. Можна навіть сформулювати й такий парадоксальний висновок: хоча “місцевих”, “власнокраїнових” соціально-політичних наук і немає, одна з них, політична етнологія, в кожній країні має бути не тільки всезагальною, а й місцево-локалізованою наукою, такою, що вивчає й суто конкретну специфіку політико-етноісторичного буття корінних людей певної землі, особливо ж — численних (“чужих” і “своїх”) етноменшинських народів, які цю землю вважають рідною. У цій етнополітичній колізії відпадає необхідність у створенні “своєї, суто української етнополітології”. Отже, можна констатувати: як немає “гондурського глобуса” (гумористи цей казус колись уже “прояснили”), так немає й останньої ерзац-“науки”.

Словом, об’єкт-предметне межування політології і політичної етнології — безперечний факт. Але і їхнє диференційоване існування — теж факт, який пояснюється об’єктивними причинниками. Політологія тримає політичну етнологію в полі свого тяжіння найімовірніше об’єктом загальної соціально-політичної уваги, аніж конкретним предметом докладного дослідження. І тим продовжується їхнє світоглядно-методологічне співробітництво та ідейно-концептуальне взаємозапіднення.

Найскладнішими — причому з чисто формального боку — є справи у взаєминах політичної етнології з *політичною етнологією*.

Єдиною (поки що) працею в Україні, яка констатує спорідненість їхнього об'єкт-предметного поля, — це навчальний посібник **С. Г. Рябова** “Політологічна теорія держави” (К., 1996). Коріння ж цієї об'єктивної спорідненості сягають античних часів. Як уже констатувалося, в давньоеллінській і давньокитайській політології найпершим за значимістю був розділ державознавства. Виявляється, що й у науці права, у правознавстві етатологія — теж “проблема-пріма”. Аспект першопріоритетної значимості державознавства в політичній і правовій теоріях був доведений до найвищого на той час ступеня досконалості в інтерпретації уже стародавніми римлянами.

Політичну етатологію та політичну етнологію споріднюють, поперше, об'єкт їхньої пізнавальної уваги — держава як найголовніший політичний феномен будь-якого суспільства і найпершої значимості інститут в усій політичній історії людства; по-друге, політика як суспільне явище, яке для них обох є певним “елементом” спільного предметного поля для докладного профільного дослідження. Ці об'єкти та предмет дві науки вивчають, природно, під своїм кутом зору: політична етатологія — в політико-правових аспекціях, політична етнологія — в політико-етнічних. Обидві науки мали б координуватися у справі докладного пізнання, наприклад, правової держави в сучасному суспільстві, етнічної держави як такої (яку найчастіше та досить некоректно називають “національною...” — навіть стосовно Тропічної Африки і Крайньої Півночі, де, звісно, здебільшого живуть не нації, а племена або й роди); форми побудови держави та типу політичного режиму в багатоетнічних суспільствах; логіки державного кордонотворення в геополітичних та етноісторичних аспекціях та інших проблем.

В окресленому раніше “внутрішньому колі” споріднених з політичною етнологією наук третє ціннісно-ієрархічне місце визначено за **політичною соціологією**. Як наука, вона сконституйована ініціацією і великою працею франко-російського етносоціолога (за походженням — з Волині) **М. Я. Острогорського** та французького політолога **М. Дюверже**. Але, звісно, її предметна проблематика існує і вивчається давно.

У відомих працях “про поведінку людини” **Конфуція** та **Мо Цзи**, **Платона** та **Аристотеля**, **Іоанна Дамаскіна** та **Альберта Великого**, **Б. Спінози** та **Г. Гроція**, **Ш. Монтеск'є** та **Г. Гегеля**, **М. Драгоманова** та **В. Парето**, **Дж. Уотсона** та **С. Гантінгтона** міститься рельєфний

акцент на суто політичну поведінку людини — на те, як вона поводить у владно-державницьких колізіях, під час соціально-політичних подій, у громадсько-політичному будівництві, в ієрархічних (станово-класових, елітно-групових, етнополітичних, індивідуально-ситуативних та інших) взаєминах кожного поточного дня. Це і є її предметно-дослідницьке поле як науки, і на цьому етнобіхевіористському полі неминучі колізійні контактні стики, межування і розмежування з політичною етнологією. І тим самим дедалі чіткіше вимальовуються перспективи їхнього ідейно-концептуального взаємозапіднення та предметно-дослідницької взаємодії.

У процесі відкрystalізації суто політолого-етнологічних проблем, що спричинилося до конституювання політичної етнології, виявилось широке коло дослідницьких питань психоетнополітичного забарвлення. Ці питання стали своєрідною “ділянкою” об’єкт-предметного дослідницького поля низки соціально-політичних наук, у тому числі — **політичної психології**. Як чітко самоокреслена галузь соціально-політичного знання ця наука теж перебуває у процесі становлення, хоча її пізнавальні-дослідницькими проблемами вчені займаються щонайменш триста років.

На емпіричному, етнопобутовому рівні на ці речі люди звертали свою увагу, мабуть, завжди. Безліч свідчень цього — у фольклорі та художній літературі. Досить тут буде послатися на політико-психологічну реакцію пізніх римлян (IV–V ст.) на “номадні навали гунсько-азійських степовиків”; західноєвропейських суспільств XI ст. — на “підричну діяльність” фантомного “песиголового народу”; близькосхідних народів XI–XIII ст. — періоду хрестових походів — на відомості про наближення до них “залізних лонгобардських кінників”, “кровожерливих франків” або “лютих савойців”; середньовічних русино-українців — на хоч найменшу звісточку про навалу “поганих народів степу”; українських козаків з різними “опонентами” (за свідченням сучасників, перед боєм з турками або татарами вони психологічно поводитися далеко не так, як перед боєм з поляками, а перед боєм з московитами — не так, як перед боєм з литовцями, і т. д.). В усьому цьому — етнополітичне явище політико-психологічного характеру: якесь стале етноісторичне середовище людей раптом постає перед загрозою, що йде від іншого етноісторичного середовища, але — незнайомого, апріорі ворожого і страхітливого своєю потаємністю. Це “комплексне” явище влучно відображено в середньовічній фацеті: “Народ народу боїться, бо народ від народу різниться”. З на-

копичень таких емпіричних спостережень та узагальнень і починається наука політичної психології — і одразу ж починається предметним межуванням з політичною етнологією.

Перші ж — суто теоретико-концептуального ґатунку — спостереження й узагальнення в цій науковій галузі зробив **Дж. Віко** у книзі “Засади нової науки про загальну природу націй” (1725 р.). Висновки свої він базував головню на аналітичних матеріалах з політико-психологічної поведінки деяких європейських народів у перших соціальних революціях (нідерландській, британській, французькій Жакерії та ін.). **Віко** вважав, що етнополітична психологія проявляє себе як якась сукупне явище лише “в масових діях великих натовпів” та “в скупченнях, що складаються внаслідок усвідомлення людьми своїх сукупних інтересів і божої волі”²³.

Однією із засад закладеної **Дж. Віко** “нової науки” є етнопсихологічна поведінка людей у масовоподібних історичних подіях та історико-політичних зрушеннях (війни, революції, міграції народів, державотворчі акції тощо). А одним з центральних аспектів самої “загальної природи націй” у нього, напевне, є якась апіорна схильність людей та груп людей — представників якихось народів-етносів — до непрогнозованої поведінки в гіпотетичних історико-політичних подіях, акціях, ситуаціях. Під “нацією” **Віко** (як і його український сучасник **П. Орлик**) розумів не соціоцивілізаційну стадію зрілості народу, а політично активну верству всього народонаселення країни як зародок “політичної нації”. Все це спричиняється до висування такого припущення: під “новою наукою” **Віко** мав на увазі однооб’єктний і різнопредметний концептуальний конгломерат, який у наш час “розклався” на кілька окремих за своїм предметом дослідження соціально-політичних наук — на політичну психологію, політичну етнологію, соціально-політичну революціологію та ін.

Момент певного предметного збігу між політичною психологією та політичною етнологією спостерігається аж до середини XIX ст. Відтоді ж — поступове предметне “розведення” цих двох наук, але із збереженням акценту на їхню об’єктну спорідненість і ситуативну суміжність предметних проблем, що їх вони окремішньо вивчають.

Серія національно-визвольних війн, революцій і етнополітичних конфліктів, розпад класичного колоніалізму, ряду багатоетнічних імперій на квазінезалежні країни, а також численні державотворчі акції в багатьох країнах — всі ці етнополітичні феномени останніх років

дещо зреанімували дослідницьку увагу вчених. В усю смугу 90-х років на суверенному українському ґрунті це “розведення” продовжувалося. В політолого-етнологічній проблематиці плідно працювала група вчених на чолі з **Ю. І. Римаренком**, а в галузі психолого-політичних проблем — група вчених на чолі з **В. А. Роменцем**. Обидві науки — і вже на “місцевому ґрунті” та на базі осмислення багатющого матеріалу електоральних кампаній, референдумів, обговорення проектів Конституції та інших сучасних політичних феноменів — мають можливість працювати об’єктно-єдиним чином і предметно окремішньо, систематично взаємодіючи і ситуативно уточнюючи пізнавально-методологічні позиції. Окремішне ж існування двох соціально-політичних наук сьогодні є фактом реальним.

Протягом XVII–XIX ст. — поки розгорталися дві своєрідні “епохи великих відкриттів” — географічних та антропоетнологічних, — сповна проявилася спорідненість політичної етнології ще з однією наукою — з **політичною географією**. Сьогодні вона визнана і бурхливо розвивається, вивчаючи свій предмет на гранях природничо-історичного, геополітичного та етнополітичного феноменів.

Не будучи — з першого погляду — “чисто” гуманітарною наукою, політична географія дедалі впевненіше концентрується на виявленні порядку, логіки та історії розселення народів-етносів, обставин заселення ними конкретних геополітичних просторів, встановлення політичних, етнічних і природно-географічних кордонів, природної та соціоісторичної зумовленості адміністративних і місцево-автономних контурів, державно-політичних утворень на конкретних географічних просторах та інших проблем, які теж мають політолого-етнологічне забарвлення. Всі ці проблеми для політичної географії та політичної етнології створюють одночасно і певну “сферу спільних інтересів” (інакше кажучи, суцільнопредметну галузь), і своєрідну “дифузну зону” об’єкт-предметної диференціації: бо ж перша ці матерії досліджує в чисто об’єктно-даному статусі, а друга — як політико-динамічні об’єктності, що мають бути осмислені людьми і використані в політичному житті.

Певні політолого-етнологічні “стики” вимальовуються і навколо **політичної історії**, — особливо, якщо враховувати те, що всі її “штатні” питання (весь її проблемний предмет) об’єктивно і з самого початку мають політико-етнологічний зміст і побутують у конкретно-етнологічному забарвленні. В суто політико-історичних матеріях (подіях, фактах, зверненнях, об’єктивних феноменальностях тощо)

політична етнологія відкрystalізує “своє” предметно-дослідницьке забарвлення — політико-етнічну специфіку побутування, етноситуативну унікальність, етнополітичну своєрідність, етнокультурну оболонку відокремленості конкретних етносуб’єктів від інших тощо. В таких же та подібних матеріях міжпредметних взаємин політичної етнології і політичної історії виявляються вже згадані “зони спільних інтересів” і “дифузні зони”. На це вперше звернув увагу **К. Ясперс** — засновник політичної історії як наукової дисципліни.

Однією з таких “зон” на етнічно-історично-політичному перехресті сьогодні є, на думку **М. Блока**, проблема державотворення в “історичних народів” та “молодоісторичних народів”, — у тих, які вже мають власний досвід і традиції соціумо-державного будівництва, і у тих, які такого досвіду і традицій не мають²⁴. **К. Ясперс** теж поділяє народи-етноси планети на дві групи — а) на “осьові народи” (до блокових характеристик він додає науково-технічні та інформаційно-технологічні звершення нечисленної групи народів) та б) на народи “первісно-передосьового прориву” (тобто на ті, що ще не мають **“розвинених самими** наук, техніки та технологій — основних ознак сучасної осьової цивілізованості народів”²⁵. Варто лише порівняти критерійні підходи **Блока** та **Ясперса** щодо визначення міри та рівня соціоцивілізаційної зрілості народів-етносів бодай лише з досі викладеними нами політолого-етнологічними критеріями (інші критерії будуть названі та проаналізовані далі, у належних концептуальних колізіях), як нам “відкриється чакра істини”: за політичною етнологією — велике майбутнє.

У колі соціально-політичних наук особний статус посідає **політична економія**. Саме в сенсі соціально-політичному вона й була започаткована і поіменована у другій половині XVIII століття. Словом, вона існує і визнана давно, а у нас її заідеологізували і почали “навантажувати” не властивими для неї суто конкретними завданнями й емпірично прийнятними функціями, — доки, зрештою, усунули з горизонту громадсько-значимого інтересу і практичної потреби.

В методолого-пізнавальному ж плані виявилася досить повчальна колізія: кожна наука має певні орієнтири і параметральні межі “маневрування”, і вона ніяк не повинна залишати своє материкове предметне поле, — бо цим вона сама себе ліквідує. Будемо сподіватися на те, що з політичною економією цього остаточно не сталося, що прийде ще час її відродження і “другого визнання”. Бо, головно, залиши-

лося, як сказав поет **М. Волошин** (щоправда, з іншого приводу), “живим і незораним поле її” — предметне поле політичної економії живе і чекає на своїх далекоглядних “орачів”.

На суміжжі предметних полів політичної економії та політичної етнології є низка спільних “ділянок” і теоретико-практичних проблем, наукових інтересів та пізнавальних завдань, які й детермінують їхнє співробітництво. Зокрема:

- **по-перше**, йдеться про врахування обома науками етноісторичних, соціально-політичних та економіко-правових “моментів істини” при приватизації засобів виробництва та вже виробленого продукту. Коли виникає така необхідність і якою мірою вона “директивна” стосовно обох наук? Для політичної етнології — це моменти соціальних революцій, під час яких неминуче порушуються питання про переорієнтацію суспільно-політичного ладу, системи економічної власності, форм держави і типів політичного режиму, а для політичної економії — моменти зміни формаційно-історичного устрою суспільства, численних соціально-економічних і економіко-політичних переорієнтацій у перехідному стані еволюції від однієї політико-державницької системи до іншої;

- **по-друге**, йдеться про визначення обома науками критеріїв ставлення (критеріїв геополітичних, історико-територіальних, міжнародно-комунікативних, політико-стратегічних, економіко-сировинних, державно-кордонного режиму та ін.) до самої проблеми “економіко-етнічної та політико-правової приватизації” таких природно-кліматичних атрибуцій буття людини, як земля, ліси, водний басейн, ландшафт, корисні копалини, шельф тощо (у цьому сенсі навряд чи можна без жаху читати ст. 13 Конституції України в редакціях і від 1996 р., і від 2004 р.);

- **по-третє**, йдеться про вироблення обома науками принципів суб’єктно-особового та об’єктно-правового підходу до найскладнішого етнополітико-економічного явища — до об’єктивної необхідності співіснування багатьох народів-етносів на одній геополітико-державній площині та за умов, коли жоден з них не міг би сказати: “Це — моє, а це — наше, спільне...” Інакше кажучи, йдеться про виявлення відповідних об’єктивних орієнтирів мислення і “практичної” поведінки людей в суто економікологічних і суто політологічних колізіях повсякденного життя. Показово, що деякі з таких принципів (скажімо, “однаковість ставлення до...”, “пропорційність користування чимось”, “етноісторична пріоритетність стосовно чогось і когось...”

і т. ін.) було вироблено саме у Великобританії (не лише в Англії!), — там, де свого часу й виникли політична економія та етнологія;

- *по-четверте*, йдеться про визначення науково вивіренних орієнтирів у справі спільної експлуатації всіма народами-етносами поліетнічної країни природних енерго- та економічних ресурсів. Об'єктивна підстава? Усі природні та історичні багатства поліетнічної країни, зазначав **Р. Оуен**, належать усім її народам, — бо ж і ці багатства, і ці народи “розташовані на її мапі Провидінням та волею політичної історії”²⁶. Нерозуміння людьми цієї елементарної політичної економіологізми — головний причинник і одне з джерел багатьох сучасних етнополітичних і міждержавних конфліктів;

- *по-п'яте*, йдеться, зрештою, про “наукову орієнтацію” міжнародного — внутрішньокраїнового та транскордонного — політико-економічного співробітництва: торгівля, обмін, спільні економічні проекти, охорона етнокультурних та історико-природних пам'яток, транскомунікації, екологія, геостратегічні об'єкти тощо. Потенціал двох — воістину соціально-політичних! — наук у цій галузі буття ще просто не виявлено. Це — завдання майбутнього.

У колі соціально-політичних наук “малопоміченою” перебуває *політична культурологія*. З легкої руки **Т. Адорно** — її засновника — на Заході ця наука визнана й динамічно розвивається, а в нас у жодному реєстрі її не зазначено. Але вона реально існує, бо існує її предметно-дослідницьке поле.

Виходячи з того, що під *культурою* у всьому світі розуміють все заново створене людською — фізичною та ментальною — працею у вигляді матеріально-речових предметів, духовно-естетичних благ і послуг, а також морально-етичних норм і орієнтацій, то *культурологія* — то є цілісно-аксіологічний розгляд культури як певної сукупності цінностей. У цій сукупності є і “чисто” політичні, і напівполітичні, й історико-політичні, й етнополітичні, і міжнародно-політичні, і геополітичні цінності, — і всі вони становлять соціально-політичний спектр культурології, яка в цьому аспекті має вже називатися *політичною культурологією*.

Згадаймо про три “блоки” елементів у структурі будь-якої сфери суспільного життя, в даному разі — політичній сфері. Згадали і констатуємо: в політичній культурології осідає “культурність” потрібного гатунку — і комунікативно-громадських, *колективістських взаємин* людей у політичному житті, і *політичних поглядів*, які люди

виробили в політичному житті, і **політичних інституцій**, які вони створили. Інакше кажучи, **серцевиною політичної культурології є політична культура**. Складовим елементом культури є **політична свідомість** — сукупність теоретичних і буденно-міфологічних норм мислення і поведінки, а також цінностей, які люди виробили своєю участю у соціально-політичних процесах та у поточному політичному житті. Сутнісним елементом є **політична ідеологія** — сукупність засвоєних людиною політичних ідей і власних її поглядів на світ політики, на політичне життя. Таким чином, політична свідомість і політична ідеологія є, у свою чергу, складовими політичної культури. В такій синтетичній триєдиності ідеальних елементів соціально-політико-ідеологічного характеру політична культурологія і конститує себе як науку.

Навантажування ж усіх елементів політичної культури етноісторичним змістом, — тобто ідеальною інформацією про політичне життя, рівень політичної свідомості та якість політичної ідеології якогось народу-етносу або іншого етноісторичного (етнополітичного) суб'єкта — це й буде виявленням суміжних предметних полів політичної культурології і політичної етнології, свідченням реальності їхньої взаємодії. Найвідчутніше це з'ясовується в тих політичних колізіях (подіях, акціях, фактах), які безпосередньо торкаються самої етноісторичної екзистенції людей і народів-етносів, — зокрема під час соціумо- і державоутворюючих акцій, апробації конституцій і політико-державних документів доленосної значимості, легітимації властей та політичних структур, електоральних і плебісцитарних кампаній і т. ін.

Сьогодні логіку цього суміжного розвитку двох соціально-політичних наук у своїх працях вдало ілюструють (за абеткою) **О. В. Картунов, М. Л. Ларченко, О. О. Маруховська, М. П. Недюха, М. І. Пірен, І. В. Попеску, Л. Є. Шкляр, М. О. Шульга** та ін. Розвиток обох наук, підкреслюють ці вчені, сьогодні відбувається не в абстрактних емпіреях та у віртуальній гіпотетиці, а, на жаль, у відчутному просторі політико-конфліктно насиченого *reality*, на фоні недорозв'язаних багатьох етноконфліктних ситуацій різного “профілю” — зокрема ідентифікаційно-етнокультурного, освітньо-етномовного, політико-етнопартійного, етнорелігійно-культурного гатунків і відтінків. А коли так — висновок однозначний: якщо живі об'єкт-предметні поля цих наук, то живі і мають благопозитивні перспективи прогресування самі оті науки.

Стосовно суто “політичної етнології у колі суміжних соціально-політичних наук” 2006 року спостерігався факт винятково символічний. На відзначення десятиліття початку викладання у вузах теоретичного курсу політичної етнології наукова громадськість скликала Всеукраїнську теоретичну конференцію. Із кількох раритетних акцентів (тема конференції, понятійно-термінологічна мова, професійно-службові ознаки та географія доповідачів, інформаційні характеристики наведеного фактичного матеріалу, орієнтаційні доміанти виступів тощо) один із них — **алармістська проблематика** — просто “випадав із загального ранжиру”. Ось що тут виявилось показовим: із більш як ста “пропозицій з місць” на трибунну артикуляцію відібрали тридцять доповідей; коли ж справа дійшла до альтернативи “друкувати/не друкувати”, то відібрали вже лише двадцять матеріалів науково-статейного рівня. Ці статті перетворилися на підрозділи унікальної хрестоматії²⁷.

Відкристалізовані тільки-но констатаційні позитивізми та запальні синтези тяжіють до аплікації і на концептуальній площині тематики всього цього підрозділу. Порівняння/корелювання “звивів” об’єкт-предметних полів до десятка різнопрофільних — соціогуманітарних і суто соціально-політичних, але відносно споріднених, — наук невимушено вимальовує принципову модель життєпобудови багатонародної країни (якою і є сучасна Україна). Загальнокраїновий ландшафт і рельєф окремих регіонів у контекстах тої моделі становлять різностадійно зрілі народи-етноси, долею яких переймаються згадані науки, насамперед — наша наука. У цьому сенсі можна — дещо умовно — сказати, що **політична етнологія опікується багатонародною країною як найпоширенішим у світі етносоціальним феноменом**. (У світі 4 тисячі народів-етносів, 6 тисяч мов і лише понад 200 країн, які і є членами ООН. Це ж бо “про щось” говорять?!)

Але цим має займатися не одна чи кілька наук — тут суб’єкт-опікунів кілька: політична держава, право, багаторівневі еліти, етика, народнонізові соціальні інститути, громадська думка, література, ЗМІ тощо... За підсумками Всеукраїнського перепису від грудня 2001 р. країну населяють представники 136 народів-етносів світу, яких об’єктивним чином очолює та утримує на своїй державно-організованій території український титульний народ-етнос. Теоретичне засадування останнього відповідального етнополітичного поняття в українській науці першої половини 90-х років було дано

автором підручника — і це визнано та позитивно оцінено науковцями²⁸.

Повернімося до долі 136 українських народів-співвітчизників. Зазначені вище політолого-етнологічні проблеми сконституювалися на об'єкт-предметних полях названих соціогуманітарних наук і закцентовані на приблизно таку процентну диференціацію: 50 % уваги — титульному народу-етносу, 50 % — меншинським народам-етносам (які у нас спрощено і зверхньо називають “нацменшинами”). Закцентовуємось на меншинах. Попри те, що всі не-українські меншини, як усі народи-етноси світу, мають свою етноесенціальну ідею, етно-релігійну особність та ето-етносні візії на світ, — усі вони мають реалістично усвідомлювати три речі: 1) на якій соціоцивілізаційній стадії зрілості перебувають; 2) на які творчі етнокультурні ролі у справі соціально-політичного прогресування всієї країни вони об'єктивно та професійно здатні та 3) якими соціоцивілізаційними звершеннями позначено їхній конкретний шлях у політичній історії цієї країни.

Звісно, ці матерії мають усвідомлювати насамперед еліти відповідних меншинських народів-етносів, удругорядь — елітна інтелігенція титульного народу-етносу, у третю чергу — практичні державні етнополітики. На момент скликання згаданої Всеукраїнської наукової конференції (лютий 2006 р.) з боку двох елітних загонів не було жодних рефлексій. Ось чому природним було звернення до... політичної держави. Їй нагадували про найелементарніше: мовляв, “йдеться не просто про демографічну “фіксацію” неукраїнських етнолюдностей на конституційній геоплощині країни чи про формальну реалізацію принципу їх юридичного рівноправ'я, а про органічне їх “вписання” у координати українського політико-цивілізаційного соціумотипу”²⁹.

Сверідна рефлексія з'явилася рівно через рік — з боку Президента України. В його телезверненні з нагоди Дня Соборності 22 січня 2007 р. зазначалося, що в країні вже існує “єдина політична нація, сформована українством і збагачена всіма людьми, які живуть в Україні, — росіянами, кримськими татарами, поляками, болгарами, євреями, угорцями, ромами...”³⁰. Спічрайтерів Президента можна похвалити хіба що за те, що — словесно-баражним чином — врятували імідж країни перед Європою та США. А ось ще рік з чимось опісля, у квітні 2008 р., “кращі з кращих” пересічних українських інтелектуалів своїми рефлексіями просто приголомшили — анальфабетизмом, аполітизмом та етношовінізмом. Так, “українська інтелігенція

Харківської області” (“всього 328 підписів”!), по-перше, здивувала неадекватною істині оцінкою дій романтиків початку 90-х років в етноісторичній сфері, які буцімто “припустилися величезної помилки, погодившись надати права громадянства всім, хто тоді перебував на території України...”; по-друге, здивувала оцінкою політичного іміджу українських етнонацменшин взагалі, обізвавши їх “чортовиплодками”, “агентами П’ятої колони”, “внутрішніми окупантами” та просто “лютими ворогами України”; по-третє, здивувала своїми рекомендаціями парламенту, Президенту та уряду “привести до влади національну українську еліту, а не нацменшини, як це має місце тепер”³¹.

Таким чином, у контексті обговорення лише політолого-етнологічної проблеми — “локалізації” етнонацменшин у лоні співвідношення політичної та соціальної систем України — у двох “найпросунутіших” верств інтелектуальної еліти, говорячи словами **Гегеля**, виявлено “повну відсутність культури мислення” та “мізерні уявлення про те, що то є у собі та для себе вільна воля, право, моральність і т. ін.”³². Теоретико-методологічний потенціал політичної етнології містить багатющий матеріал для формування у представників “етнополітичного сектора” правлячого політикуму бажаної культури мислення, прояву політичної волі та поведінської правової призми, зрештою — політико-етичної інструменталістики самоорієнтування у часі та просторі. Було б на те лише одне — бажання вчитися і діяти у міжсферному етнополітичному просторі не стародідівським праксеологічним аршином, “чекаючи з моря погоди” чи сподіваючись на те, що “колись хтось та щось належне на душу покладе” у новій, прийдешній ситуації, а вчитися у самої науки. У цьому ж бо й смисл раселівської сенсибілії: “Знання — сила!”

Будь-яка наука вироблює свою “теоретичну продукцію” та формує для практики свій “праксеологічний інструментарій” на певному **об’єкт-предметному полі**. Що то є таке — стосовно десятка суміжних наук та суто в аплікації до політичної етнології — ми вже прояснили. Тепер зазначимо: на тому ж полі конститується й власний для кожної науки **теоретико-праксеологічний потенціал**. Приступимось до прояснення його ідейно-саєнтологічних контурів на тлі загальнонаукових орієнтирів.

Розділ III

ТЕОРЕТИЧНИЙ СТАТУС, МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АРСЕНАЛ ТА ЕВРИСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАР ПОЛІТИЧНОЇ ЕТНОЛОГІЇ

Для адекватного розуміння феноменальності самої політичної етнології цей розділ є центральним і формоутворюючим, — бо ж йдеться в ньому про найголовніше в науці взагалі: про *теорію* (яка є “ідейною душею” науки), про *методологію* (яка є вираженням джерельного виникнення і логікою розвитку науки) і про *евристику* (яка є способом організації процесу розвитку науки). Тому в цьому розділі створюється і певний імідж самої науки політичної етнології:

- адже про неї будуть виносити судження виходячи з того, як зрозуміють міру фундаментальної вагомості заснованих і “прояснених” нею ідей, вироблених знань, створюваної системи цінностей та накреслених орієнтирів політичного мислення і політичної поведінки людей;
- адже й саму науку вважатимуть вартою чи не вартою уваги за самотність, за вироблену нею ж методологію оновленого пізнання такої складної галузі соціального буття людини, як життя народу-етносу в політиці;
- адже навіть вузькі спеціалісти-гуманітарії матимуть підстави так чи інакше ставитися до цієї галузі політичного буття, лише дізнавшись про пізнавально-евристичний і дослідницький інструментар, за допомогою якого започаткована наука намагається новаційно підходити до етнополітичного феномену загалом і до “поточних” етнополітичних реалій зокрема.

“Всяке суще дає про себе знати через явища”. Цей глибокий за змістом афоризм античних (еллінських) філософів-аристотеликів на нашу дослідницьку колізію екстраполюється таким чином: якщо за “суще” (існуюче, але приховане від поверхового погляду) прийняти **політолого-етнологічну теорію**, то її “проявами”, інформативними сигналізаторами про її існування є чотири ідеальні феноменальності сукупної “масивності”, а саме:

1) сукупність ідей, поглядів, уявлень та узагальнень про етнополітичний феномен, що їх виробила або ще має виробити, вивчати політична етнологія як наука (цю феноменальність у світовій науці найчастіше називають “**ідейним простором**”, іноді — “**ідейним полем**” або “**теоретичною площиною**” цієї науки);

2) сукупність принципів, методів і заходів адекватного істині пізнання та наукової інтерпретації політичною етнологією свого предмета, етнополітичного феномену (це і буде **методологією** нашої науки);

3) сукупність термінів, понять і категорій, якими політична етнологія оперує і на яких базується в пізнанні та інтерпретації етнополітичного феномена (це і є “**понятійно-категорійним апаратом**” або “**термінологічною мовою**” нової науки);

4) сукупність науково-об’єктивних законів і закономірностей, які політична етнологія вивчає і відкриває в процесі пізнання й інтерпретації етнополітичного феномена (надалі цю феноменальність будемо ситуативно називати то “**евристичним інструментарем**”, то “**законовідповідною евристикою**” політичної етнології).

Оскільки в розділі головним об’єктом уваги є теорія (політолого-етнологічна наука як така), то викладемо кілька думок загально-вихідного плану.

Як і будь-яка інша соціальна наука, політична етнологія являє собою певну системологічну організацію — зі своєю ієрархією і способом самовираження. По горизонталі виділяємо два субстрати фундаментальності знань, що їх вона виробляє:

- **знання вищого рівня абстракції** (наприклад: “Народи-етноси — єдине джерело політичної влади в багатоетнічному суспільстві...” або “Всі народи-етноси, що населяють Україну, — абсолютно рівні між собою...”). Це є суто абстрактно-всезагальний субстрат знань;

- **знання абстрактно-прагматичного змісту** (наприклад: “Права людини і громадянина пріоритетні над правами етнополітичними

і регіонально-місцевими...” або “Ідея Соборної України вагоміша за національну ідею...”). Це є напівемпіричний субстрат знань.

По вертикалі, з точки зору “якісної проби”, знання, що їх виробляє політична етнологія, мають такий пірамідоподібний вигляд: біля самої основи розташовані **емпіричні знання** (це — сукупність фактів, споглядальницьких спостережень і буденних узагальнень, які ще потрібно буде пояснити та вивірити науковим аналізом); середній поверх становлять **знання ідейно-вихідного характеру** (це — сукупність споріднених аксіом та умоглядних постулатів описового ґатунку, які попередньо начебто ідеалізують об’єкт-предмет пізнання, відкривають завісу над ним); вищий, третій поверх становлять **знання аксіологічного характеру**, в яких містяться “оцінки з приводу...”, методологічні судження, правомочні узагальнення.

Отже, вимальовується конструкція: **горизонталь** — абстракція та емпіріо-абстракція, а **вертикаль** — “чиста” емпірія, апіорія та аксіологічна методологія. Конструкція пронизується однією **діагоналлю** (і низхідною, і висхідною) — логічним виведенням ідей (знань, відомостей, узагальнень, понять тощо) з певної системи теоретико-методологічних взаємозалежностей. Коли вже теоретичні знання набувають форми наукових ідей, тоді у вузькопрофільній науці викристалізуються три зрізові рівні узагальненості знань. Інакше кажучи, наука спромагається того, що вироблювані нею теоретичні знання набувають аксіологічної цінності трьох рівнів значущості:

1. **Верифікаційний рівень** (це сукупність методологічних принципів і правил пізнання, мислення і поведінки, в призмі яких видно фундаментальну “надійність” цієї науки).

2. **Операціональний рівень** (це поняття і категорії, в яких вже викарбувалися взаємозалежності і якими наука повсякчас оперує).

3. **Фундаментальний рівень** (це певна система законів і закономірностей, через які пізнаючий суб’єкт умовиводить про праксеологічну значимість самої науки, її “потрібність” у житті, її практичність).

Оскільки всі наведені роздуми пронизує, — де явно, а де й приховано, — ідея, то звернемося предметніше до неї. Тоді, можливо, й стане зрозуміліше, що ж то є таке “політолого-етнологічні ідеї сучасності”? Чому і як такі ідеї є і душею, і макроструктурним матеріалом самої науки? Яким саме чином сукупності таких теоретичних ідей синтезуються в політолого-етнологічну теорію, а остання стає базою нової соціально-політичної науки?

§ 1. Загальнотипологічна характеристика ідейно-теоретичного простору політичної етнології

Ідеї взагалі — то є форми відтворення реального світу в інтелекті людини, а також спосіб впливу самої людини на свій же досвід з метою “практичного” перетворення реальності. Саме ж поняття “ідея”, писав **Дж. Локк**, “означає все те, що є об’єктом мислення людини...”¹. Політолого-етнологічна ідея теж є таким об’єктом нашого мислення. Це — особливий феномен у співвідношеннях “реальне — ідеальне”, “уявлюване — можливе”, “минуле — сучасне — майбутнє”. В цьому її теоретико-практичне значення та евристична роль.

У загальнонауковому ж плані маємо нагадати собі і про таке. З найдавніших часів (принаймні з часів класичної Антики) ідеї виконують потрібне завдання. Вони 1) відображають реальне в ідеальному, 2) узагальнюють практичний досвід і 3) сприяють новостворенню різних форм реальності. В науковому пізнанні етнополітичного феномену теоретичні політолого-етнологічні ідеї посідають чільне місце і виконують неабиякі ролі. Серед них — ідеї, які:

- синтезують знання людини про етнополітичний світ в цілісну картину і логічну систему;
- слугують людині ідеально-теоретичною моделлю в поясненні, осмислюванні етнополітичних явищ і процесів реальності;
- виконують функції активних евристичних принципів у пізнанні людиною етнополітичного світу;
- орієнтують науково-практичні пошуки людиною свого гіпотетичного майбутнього;
- впливають (позитивно чи негативно, так чи інакше — справа конкретного випадку) на хід вселюдського соціального прогресу.

Ці загальнотипові — теоретико-пізнавальні, евристично-орієнтовальні та аксіолого-прогностичні — ролі в досліджуваній галузі людського буття ідеї виконують дещо специфічно. Бо ж специфічною є галузь етнополітичного буття, специфічними є й ідеї, що їх люди виробляють у цій галузі. Більш предметному розумінню цієї “комплексної специфічності” (галузі, ідей та походження і ролей останніх) посприє звертання до рис. 5 (ч. II, розд. III). Вдамося до деяких попередніх коротеньких пояснень до нього.

На рисунку відображено давно відому (ще починаючи з часів **Р. Декарта**) класифікацію форм і рівнів суспільної свідомості людини. Рисунок скомбінований під ситуативне завдання пошуків під-

ходів до специфічності ідейного простору політичної етнології. Суто новаційними у ній є такі моменти.

По-перше, запровадження “етніки” як поняття, що позначає *одну з форм суспільної свідомості*. До такої (чи подібної) постановки питання підходили вже сто років тому. Наприклад, **Л. Гумплович** у праці “Расова боротьба” (1883 р.) встановив, що політична історія народів (міжордовське суперництво, війни, конфлікти і т. ін.) є “зовнішньою проекцією” особливої форми самоусвідомлення народами себе як якоїсь етноісторичної цілісності. Для позначення цієї риси первісної політичної самосвідомості народів він запроваджує поняття “етноцентризм”. Років з двадцять пізніше **У. Самнер** у книзі “Народні звичаї” (1909 р.), навантажуючи змістом поняття “етноцентризм”, підкреслював, що всім людям і народам притаманна *“універсальна риса”* — оцінювати й усвідомлювати всі явища навколишнього соціального світу у призмі історико-культурних цінностей “своєї етнічної спільності”. Близько до такої точки зору підійшов і **А. Гелен** у книзі “Людина, її природа і місце в світі” (1940 р.).

Отож і ми міркуємо: не раз уже згадувана “людина етнічна”, яка, за уявленням античних мислителів, “сидить у кожному з нас”, мабуть, “має право” на особливу, лише їй адекватну форму самоусвідомлення та суспільно-політичний “ідейний статус” (тому, до речі, “етніка” розташована між “політикою” і “правом”). Інша справа — на яких лініях політико-психолого-культурологічної якості існує ця форма свідомості у різних людей та народів. Це завдання для конкретного аналізу як у справі теоретико-вихідного загалу, так і щодо політолого-етнологічної забарвленості питання.

По-друге, певним моментом новизни є переакцентуація в логіці співвідношення форм суспільної свідомості, з одного боку, та “культури”, “світогляду” і “практики” — з іншого. *Культурою* тут називаємо синтез предметних знань людини та певного народу-етносу з усіх форм свідомості про всі ці форми, які, лише будучи усвідомленими, стають *світоглядом* і, у свою чергу, — підставою та імпульсом до дії людей, до їхньої практики. Інакше кажучи, культура не є “щось одне...” із переліченого ряду, це — саме синтез всього ряду, сукупний феномен, який репрезентанти народу-етносу мають усвідомити, за своїти, “трансформувати в собі” (тобто перетворити його у свій світогляд), — та ще й у відповідних “місцевих” етноісторичних фарбах. Тільки за таких умов сам по собі цей суб’єкт (особа, група, народ-ет-

нос, суспільство) стає здатним до “самостійної і усвідомленої ролі її в політиці” (з Паризької хартії для нової Європи).

По-третє, введено **новий, третій якісний рівень суспільної свідомості — “міфологічний”** (або **спотворено-ілюзорний**). Генезис самої постановки питання — у думці **Л. Гумпловича** (із згаданої книги “Расова боротьба”) — про те, що “напевно, є якийсь порядок вступу етносів-народів у політику” (який саме порядок — він цього не з’ясував). Ми дійшли висновку про те, що отим своєрідним “порядком”, мабуть, є: 1) міжордовська боротьба за первісні й елементарні умови існування; 2) війни різного характеру і призначення; 3) різноманітні процеси соціумо- і державотворення; 4) групо-партійні відносини; 5) лідерсько-популістські колізії “лідер — група” і “клас — партія”; 6) елітно-групові взаємини (“динамічні асоціації”, “групи тиску” та ін.) і т. д.

Тут маємо лише констатувати, що якраз ці способи й шляхи, часом варварського, “включення” людини й цілого народу в політику самі по собі є міфологічно спотвореними акціями “перетворення” світу і його — такого ж міфологічно спотвореного — сприйняття в індивідуальному, груповому і масово-колективному інтелекті людей.

Міфологічно спотворений рівень суспільної свідомості — своєрідна, суперечлива реальність, яку необхідно ретельно вивчати. Повернімося до теорії питання, що розглядається.

Міфологічний рівень свідомості, “орієнтуючись” на деякі із зазначених тільки-но ступенів “включення” народу в політику, відкрystalізовує з ряду форм свідомості лише одну групу (мораль, мистецтво і релігію), підпорядковує її собі і тим самим викликає пертурбаційні зміни в усьому ряді. В остаточному підсумку теоретичному рівню свідомості підпорядкованими виявляються форми філософії, науки і психології, а емпіричному рівню, відповідно, — форми політики, етніки, права і мови. І все це — з дещо несподіваного боку — висвітлює також питання про логіку і доцільність класифікації політолого-етнологічних ідей сучасності, до чого ми підійдемо далі.

По-четверте, до аналізу ідейного простору введено п’ять нових і частково оновлених понять (“ідеологема”, “праксеологема”, “міфологема”, “етноетнологема” і “геміноідеальність”) — для позначення особливого зрізу і “ділянки” ідейного простору політичної етнології. Ці поняття фіксують напівадекватні геміноідеальні феномени (від давньогрецьк. *hemi...* — напів... та лат. *hemin...* — подвоєність). Інакше

кажучи, вони є синтезом взаємодії, з одного боку, кількох форм і рівнів суспільної свідомості і практики, а з іншого — світогляду та культури.

Оскільки всі атрибуції людської життєдіяльності неодмінно і об'єктивно мають етноісторичне забарвлення, то вважаємо, що ідеологеми, праксеологеми та міфологеми людської свідомості **синтезуються в особливий геміноідеальний екстракт — в “етоетнологеми”** (давньогрецьке “етос” — звичай, правило, порядок). Це і є “конкретизацією” етнополітичного забарвлення досліджуваних ідей, і тим ще акцентованіше самоокреслюється питання про специфіку ідейного простору політичної етнології.

Концептуальний огляд рис. 5 спричиняється до формулювання висновку: загальнотеоретична концепція суспільної свідомості є вихідною призмою і для розгляду проблеми ідейного простору політичної етнології як соціально-політичної науки. Чому? Виділимо лише три причинні обставини:

- тому що суб'єктивне усвідомлення завжди має передувати будь-якій практичній дії людини. Більшість політолого-етнологічних ідей цю закономірність відображають, а її порушення завжди призводить до історичних збочень в етнополітичних стосунках. Тут досить буде лише назвати “ідею правильних і неправильних націй у братерській сім'ї народів СРСР” — ідею із сталінського арсеналу, яка слугувала “теоретичною засадою” для депортації одних народів, історичної дискредитації інших і безпідставної диференціації із “загального ряду” третіх;
- тому що сама по собі суспільна свідомість є синтезом певних уявлень, думок та ідей людей, що викарбовуються в їхній культурі, а дають про себе знати в їхніх знаннях “про щось із галузей культури”. Основні політолого-етнологічні ідеї сучасності являють собою “сплав культур” (філософської, історичної, етнологічної, політичної, етичної, релігійної тощо) і засвоєних людьми знань (про ці ж галузі культури). Балансування в політолого-етнологічних ідеях цих двох “половинок” і створює з них згадані вище геміноідеальні та етоетнологомемні феномени. Щонайменше ж порушення цього балансу культури і усвідомленого знання перетворює будь-яку політолого-етнологічну ідею в пусте гасло, авантюристичний виклик, несвоєчасну політичну установку, суспільно шкідливу цілепокладальну мету і т. ін. (тут без аналізу пошлемося лише на горезвісні ідеї “рятівної асиміляції неперспективних малих народів СРСР” та про “не-

закоріненість” в український суверенний ґрунт тих меншинських народів-етносів, які за кордоном мають “однойменні державні утворення”);

- тому що свідомість є — загалом — здатністю людини аналізувати мотиви своєї поведінки, умови реалізації своїх потреб, інтересів, вирішувати свої життєві проблеми та завдання; адекватно ситуації ставити до вирішення доцільну мету дії і вибирати способи її досягнення, орієнтуючись на інших людей і народи та на прийнятні в конкретній людській спільності “правила гри” і норми поведінки. Найголовніша “послуга”, яку концепція свідомості надає культурі, практиці, світогляду, науці, — це обґрунтування мотивації життєдіяльності.

Мотиви ж суто політичної думки і поведінки, слухно зауважує діаспорний український політолог **Т. Гунчак** (США), — це “найбільша з людських проблем”². Ось чому, коли якась політолого-етнологічна ідея не слугує адекватною мотивацією до поведінки етнополітичних суб’єктів, а в системі її аргументації відсутні загальнолюдські орієнтири, — така ідея виявляється неслухною, ілюзорною, бездоказово-утопічною (тут — як на приклад — лише вкажемо на “гарну із зовнішнього вигляду” новоогарьовську ідею оновленої федерації суверенних держав в єдиному союзі, але з “сильним центром” та “сильними периферіями”, або ж на найновітнішу опозиційну новелу “один народ — дві державні мови”).

Один з літературних героїв **У. Теккерей** саркастично констатував: “Знайте ж, всі ідеї щось про себе говорять, про щось інформують, — ідеї треба тільки розуміти”. Якою ж є “комунікативно-сигнальна мова” політолого-етнологічних ідей? Про що вони говорять нам? Про що інформують та сигналізують? Для соціально-політичних наук — це взагалі нова проблема, її немає навіть у найдосконаліших на сьогодні типологічних “реєстрах”. Наші дослідження свідчать: політолого-етнологічні ідеї в основному говорять (інформують, сповіщають, сигналізують) про (1) події поточного етнополітичного життя; про (2) колишні виміри і звершення етнополітичної історії; про (3) уроки і сентенції з узагальненого людськими вітчизняного і все-світнього етнополітичного досвіду; про (4) назрілі запити (потреби, інтереси, цілі, проблеми та завдання) життєдіяльності нині діючих етнополітичних суб’єктів; про (5) етнополітичні процеси і явища, що лише назрівають в об’єктивній реальності. Певне уявлення про все це дає огляд рис. 5, більш докладне — наведена нижче спроба типологізації питання.

Оскільки “носіями” різних форм і рівнів свідомості є різні історичні етносуб’єктності — народи, етногрупи та унікальні особистості як репрезентанти конкретних етноспільностей, то й самі політолого-етнологічні ідеї, із зовнішньоапперцептивного боку, виглядають по-різному: одні мають форму наукової аксіоми або витонченої ідеологеми, інші — фольклорну оболонку, треті виступають у формі народно-етичної сентенції, четверті мають вигляд афористичного вислову, п’яті — коректну формулу дипломатичного протоколу і т. д. і т. ін. В усіх же випадках політолого-етнологічні ідеї являють собою певний “моментальний” зріз всієї наявної інформації про певний етнополітичний “об’єкт уваги” або “предмет докладного аналізу”.

Загальнотеоретична концепція свідомості — в найширшому, пізнавально-методологічному плані — є критеріальною підставою для типологізації ідейного простору політичної етнології. Два зрізових рівні побудови рис. 5 (співвідношення форм свідомості і рівнів свідомості, а також геміноідеальний синтез свідомості) є базою для виокремлення трьох великих “блоків ідей”: 1) десяти ідей (за кількістю форм суспільної свідомості), які об’єктивно мають зовнішнє забарвлення переважно однієї якоїсь з форм свідомості; 2) чотирьох ідей геміноідеального синтезу і 3) трьох ідей етоетнологемного характеру, які є своєрідним “результатом” взаємодії форм і рівнів суспільної свідомості.

I. У першому блоці (простежимо на рис. 5 за годинниковою стрілкою) виділяються зокрема:

- **політолого-етнологічні ідеї загальнонаукового забарвлення** (на кшталт уже наведеної ідеї у формі середньовічної фацетії: “Народ від народу різниться, а тому й народ народу боїться”. Тут викарбувана вся всесвітня соціальна теорія, тут є що “робити” всім соціально-політичним наукам);

- **політолого-етнологічні ідеї загальнофілософського змісту**, найголовніше — про мужніння в історії людей і народів філософської думки та загальнолюдського політичного досвіду, про певну взаємозалежність між рівнем ідейно-політичної зрілості якогось народу та його соціально-політичним устроєм і т. ін. (тут прикладом може слугувати широковідома ідея **Гегеля** про певну адекватизацію політичного потенціалу титульного народу країни і встановленого у ній типу політичного режиму: кожний народ заслуговує на таке політичне керівництво, яке нині існує в країні);

• *політолого-етнологічні ідеї загальнопсихологічного забарвлення* — про певну взаємодію так званої народної психології і створеного в країні суспільно-політичного ладу; про закономірності створення в окремих країнах, у середовищі етноспоріднених народів та в суміжному геополітичному регіоні певно окремих типів політико-психоетнокультурного спілкування і т. ін. (Як приклад наведемо гельвеціанський афоризм, який може дещо пояснити з арсеналу радянської, всесвітньої та й сучасної української політичної історії: “Нація, яка покорається деспотизму, рідко розуміє вільних людей”³);

• *політолого-етнологічні ідеї загальносенсового рівня* — ідеї про найсуттєвіше, але дещо приховане від зовнішнього погляду, — ідеї про глибинні взаємозалежності між “історико-етнічним” та “політичним” в історії; найсокровенніше про тернистий шлях “дозрівання” кожного народу-етносу до вступу у “справжню політику”; про доконче потрібне перетворення кожної людини в політичну особу (в “автохтонного політика”, як говорили давньоєллінські мислителі); про усвідомлену необхідність “зайнятися політикою всерйоз та надовго” — доки політика не стає “справою всіх і кожного”, і т. ін. (Як приклад наведемо, напевно, дещо зміфологізований діалог **О. Бісмарка** і **Ф. Лассаля** з приводу підсумків виборів до північнонімецького ландтагу (1862 р.). За переказами сучасників, “лідер робочих низів” начебто сказав, що народи численних і досі роз’єднаних німецьких мікрокраїн “висунули на політичну арену найдостойніших, кращих з кращих своїх представників...”. На що майбутній “залізний канцлер” буцімто відповів: “...Ніде і ніколи такого не було і бути не може — народи вибирають або висувають ані найдостойніших, ані найкращих, а лише собі подібних...”⁴);

• *політолого-етнологічні ідеї найузагальненішого рівня*. Найадекватнішою тут є ідея про первозданність і вічність народу, про всезначущість науки, знання і мудрості у справі політичного владарювання країною. Одна з таких ідей зафіксована, наприклад, у конфуціанському афоризмі про те, що небо спочатку створило народи, а лише потім “насадило” державців. Ця ж думка рельєфно зафіксована в багат шаровому афоризмі **Лао Цзи** про чотири “моделі” співвідношення “народ — правителі”: “Там, де великі мудреці мають владу, піддані просто не помічають їхнього існування. Там, де володарюють невеликі мудреці, народ буває прив’язаний до них і змушений хвалити їх. Там же, де володарюють ще менші мудреці, народ боїться їх, а там, де ще менші, — там народ нехтує ними”⁵;

• **політолого-етнологічні ідеї правового та нормативно-юридичного рівня значущості** — ідеї про динаміку політолого-етнологічних правових відносин народного життя, точніше, про адекватну “правильність” і логічну “належність” у співвідношеннях “народу-етносу” і “політики” (як і навпаки). (Прикладами-ілюстраціями можуть слугувати класична римська приказка про благо народу як найвищий закон та широковідомий афоризм, що приписується **В. Шекспіру**: у всіх народів політика і право “невловимі”, бо завше є скоригованими новими часами і новими властями⁶);

• **політолого-етнологічні ідеї, що сконституювалися як геміноідеальні феномени завдяки людській мові**. Політика, як встановили ще античні мислителі, зародилася із спілкування людей — у процесі повсякденних колективних взаємин через посередництво мови, за її допомогою. Висловлена мовою думка про якийсь предмет пізнання, писав **Р. Дж. Колінгвуд**, — “це вже не просто думка, а знання”⁷. Так самопозначився “автентичний стик” між “народом”, “мовою”, “знанням” і “політикою”. І тут же самооприлюднюється пізнавально-концептуальна позиція: ступені соціоцивілізаційної зрілості народів певним чином адекватизуються із стадіями їх лінгвокультурної зрілості та типами політичного режиму, яких вони, за вже наведеним висловом **Гегеля**, “достойні” мати у своїй країні саме в цей момент;

• **політолого-етнологічні ідеї морально-етичного забарвлення** — про якісний бік етнонаціональної моралі, що об’єктивно позначається на характері правового режиму в державі і суспільстві (як, наприклад, зафіксовано у вислові аргентинського мислителя і поета XIX ст. **Естебана Еччеверрія**: “Вади народу майже завжди укорінюються в законодавстві його держави”⁸); про моральність внутрішньої та зовнішньої політики правителів і державних службовців, яку вони проводять, як правило, “від імені народу” (приблизно так, як сказано в голландському прислів’ї: “Навіть думку власного короля легше спростувати, аніж помилкову поведінку чужого народу”); про пряму й обернену залежність політики і моралі в соціально-політичному житті взагалі і т. ін.;

• **політолого-етнологічні ідеї естетико-культурологічного забарвлення** — про природний, “життєвий” зв’язок політики, естетики й етики (як, наприклад, у **Л. М. Толстого** сказано: “Естетичне та етичне в політиці — це дві підйоми одного важеля: наскільки продовжується і полегшується одна сторона, настільки скорочується і важ-

кішає інша⁹); про взаємопереходи і взаємовплив теоретичних концепцій політики, естетики й етики (на що влучно звернув увагу британський поет і мислитель **П. Б. Шеллі**, зазначивши в одному з листів: “Найзгубніша помилка, якої колись було припущено в світі, — це відокремлення політичної науки від естетичної та моральної наук¹⁰); про функціонально-культурологічні взаємокомпенсування і взаємонейтралізацію політики і мистецтва як у “звичайні” історичні часи, так особливо ж у моменти політизації громадсько-державного життя народів, скажімо, під час війн, політичних революцій, плебісцитарних кампаній і т. ін. (що й зафіксовано в латинській приказці, яка сягає часів Цицерона: коли гармати гримлять, закон і музи мовчать);

• **політолого-етнологічні ідеї релігійно-етичного та релігійно-міфологічного ґатунку** — про взаємодію політики, релігії та народно-етнічної моралі на реальному соціально-політичному ґрунті певної країни, в конкретному суспільстві (щодо цього цілком слушно є думка **Г. В. Плеханова**: “Релігія не створює моралі і політики, вона тільки освячує їхні правила, що виростають на ґрунті цього суспільно-політичного ладу¹¹); про співвідношення в історико-культурному менталітеті політизованих народів-етносів нинішньої політики, конфесійно-“закріпленої” релігії та міфологічної минувшини. Одну з них досить виразно висвітлив **Ф. Шатобріан**, зазначивши, що “в політично і культурно смутні часи люди або не вірять ані в що, або готові повірити в усе, — але в обох випадках йдуть на незрозумілі їм самим політичні дії...”¹².

II. У другому блоці політолого-етнологічних ідей — це ідеї, “якісно насичені” суто теорією, емпірією або суто міфологією. Тут виділяються чотири ідейно-феноменальні одиниці, які можна проілюструвати і “місцевими” прикладами.

Зокрема, йдеться, **по-перше**, про ледь **не “чисто” теоретичні ідеї**, точніше, про ідеологемні, ідеально-умоглядні припущення, про ідеї, самі по собі ще “недозрілі в своїй сфері буття” і недоосмислені людьми в суто теоретико-пізнавальному сенсі. Тут прикладом найвищого рівня абстрактно-теоретичної умоглядності вважаємо “ідею радянського народу — нової соціально-політичної та етноісторичної спільності людей”. Як суто абстрактно-теоретичне припущення, ідея, безперечно, має право на існування, — бо скрізь і в усіх багатетнічних середовищах колись-таки виникають нові соціоетноісторичні спільності. Такою є логіка еволюції етноісторичної ситуації. До того

веде вже нинішня динаміка соціально-економічних та політико-етнічних процесів взаємозалежного, досить інтегрованого світу.

Лихо тут полягає в іншому... Ідея не була “конче доробленою” з точки зору чисто теоретичної. Ідея встигла дійти лише до початкової фази її апробації суспільною свідомістю, до “гіпотезної фази” — і її одразу ж проголосили “практичною”, “потрібною” і “перспективною”, затим швиденько “спустили” на практичний ґрунт (минаючи стадії досвідної апробації у вигляді концепції, програми й установок), заідеологізували, “навантажили” суто “корисно-практичним змістом” і оголосили... “новою реальністю”. Після чого соціально-політичним наукам дали “практичне завдання”: довести цю апріорність, “підтвердити партійну лінію”, “обґрунтувати перспективу” і т. ін.

У цій колізії особливо яскраво самовималюється одна з вад колишнього способу життя — волюнтаристське прагнення максимально скоротити дистанцію між “теорією” і “практикою”, ототожнювати “досвід” і “практику” і брутально протиставляти “науку” і “життя”, а в усіх випадках, коли “натрапляли на слід” якоїсь реальної проблеми, — не усвідомлювати її спочатку теоретично, а одразу ж — “навздогін мрії”, “гонитва до горизонту”... Роздумуючи в цьому ракурсі дослідження теми, можна дійти такого висновку: оскільки політична етнологія має справу з такими ідеями (що стали ідеологемами і стереотипами) і подібними соціально-політичними колізіями — вона має посісти ледь не одне з центральних, формоутворюючих місць у контексті всіх соціально-політичних наук сучасності.

По-друге, йдеться про **ідеї праксеологемного характеру**, які мавовий (як буденній, так, почасти, і теоретичній) свідомості спершу здаються “суто практичними” і “давно готовими до термінової реалізації в життя”. Аналіз питання в політолого-етнологічній призмі виявляє таке: ці ідеї ще менше за попередні пройшли пізнавально-евристичну “обкатку”, “проробку”, — бо ж до того моменту теорії і науці до нього або було байдуже, або не було коли займатися, або не дозволялося торкатися їх, а буденна свідомість (навіть у зрізі так званого здорового глузду або “низовонародної мудрості”) давно вважала їх самозрозумілими, як Божий день, ясними і “перезрілими для практичної матеріалізації” — цьому досі, мовляв, “щось заважало”, найвірогідніше — якісь розпливчасті зовнішні фактори.

По-третє, йдеться про **ідеї міфологемного характеру**. Вони взагалі ще не були в науковій лабораторії, — тобто не були об’єктом евристичного аналізу, предметом докладного пізнання ані для теоре-

тичної, ані — тим більше — для буденної свідомості; вони тільки-но (і раптом) виникли “на горизонті” як якась фантомно-владна сила, що незвичною новизною своєю і привернула увагу людей.

Років двадцять тому прикладом такої міфологемності могла б слугувати “ідея оновлення радянської федерації рівних народів-братів і вільних республік-сестер”. Над усіма тяжів міф: Федерація є! Не всіх задовольняє? — Можливо, але вона реальна, її лише потрібно оновити... Теоретична думка з дії апріорі була виключена, — бо це ж “найясніша і найпрактичніша справа”. На горизонті соціально-політичної практики майоріла лише міф-установка: саме життя того потребує, процеси пішли без нас — за роботу!..

Цим прикладом ми хотіли б тільки підкреслити, що і на ґрунті нинішньої України є ряд таких ідей-гасел, які ризикують стати міфологемами-одноденками, якщо не будуть всебічно і докладно теоретично осмисленими, — в тому числі і в призмі політичної етнології. До таких — “міфологемно ризикованих” — ідей зараховуємо ідеї “розбудови цілком суверенної національної держави”, “повернення України в цивілізований світ Європи” та ін. Будучи носіями інформації про якусь колишню реальність і побажань збудувати іншої якості політичні реальності, ці ідеї кличуть у майбутнє до ще менш зрозумілої сьогодні (без теорії) реальності, — і вже тим розмивають сьогоднішня. Міфологеми політолого-етнологічної ідеї є особливою ділянкою ідейного простору політичної етнології і специфічним соціально-політичним феноменом суто української сучасності, який потрібно ретельно вивчати, осмислювати спільними зусиллями низки соціогуманітарних наук.

Зрештою, *по-четверте*, йдеться про *ідеї етоетнологемного гатунку та найвищого рівня узагальненості*, але не суто теоретичної і не чисто емпіричної характеристик. Пояснимо. Якщо ідеї з усього наведеного досі переліку забарвленостей і результативної взаємодії форм і рівнів суспільної свідомості, то — прямо чи опосередковано — вони є певним продуктом курсування людської думки на площині між “теорією”, “досвідом” і “практикою”, несуть певну достовірну інформацію про якісь реальні історичні події, ситуації, колізії, мають певний відбиток духовно-культурологічної творчості якихось етнополітичних суб’єктів далекого минулого. Ці ідеї є лише синтезом у призмі “традицій”, “звичаїв” і “прийнятих колись норм” політичної думки і поведінки отих етносуб’єктів; це — думки з нечіткими концептуальними контурами; це — розпливчаста інформація “про щось”,

що мало місце у минулому; це чийсь невиразні погляди у трактуванні, осмислюванні такого ж невиразного минулого. Словом, то є вкрай заміфологізована та ілюзорна думка, яка базується лише на уявленнях і на певному бажаному “нормативізм”: на це “щось” потрібно, мовляв, дивитися тільки так, а не інакше... Причому ці невиразності можуть мати великодистанційну віддаленість від сьогодення, — все начебто могло статися дуже давно, “з незапам’ятних часів”.

Що їх, з точки зору пізнавально-евристичної, перетворює на предмет політолого-етнологічного вивчення? Тільки одне — в цих етоетнологемах все ж таки є “щось від ідеї”, або, як писав **О. Лосєв**, — “лише проста можливість істини”¹³. А саме: чийсь роздуми, ідеалізування, спроби узагальнення, гіпотетичні припущення, нехай і помилкові, хиткі, але певні думки-тлумачення уявлених чи реальних етнополітичних явищ, подій, фактів, процесів давнього і недавнього минулого, заміфологізованого сучасною свідомістю. Цими “міфологемними розмазаностями” була наповнена **Програма Inter — 2008 року** “Великі українці”. Що й зумовило її політико-культурологічну дискредитацію...

У коротко проаналізованих двох блоках політолого-етнологічних ідей з адекватною рельєфністю і у відповідній специфіці:

- відображаються історико-культурні, соціально-економічні та геополітичні обставини, умови, фактори і простори буття народів-етносів конкретних країн;
- відображається ситуативна й атрибутивна “конкретика” і загальнолюдська “синтетика” етнополітичного життя народів у цілісному контексті поточної епохи, періоду, етапу і моменту всесвітнього історичного потоку;
- містяться відомості про політико-психологічний темперамент і рівень політико-етичної культури різних народів-етносів;
- “закодована” певна інформація про суто політолого-етнологічні характеристики конкретних суспільств, країн, народів, соціально-політичних та етноісторичних спільностей. З них можна виокреслити для себе, скажімо, інформацію про те, якими то є спільноти — одноетнічні чи багатоетнічні — і на яких соціоцивілізаційних стадіях зрілості і рівнях культурно-історичної самоемансипації ці спільноти та суб’єкти перебувають? Яким є в них ставлення до сусідів, ворогів, друзів і партнерів, а також до “історичних” кривд, яких їм завдано кимсь і колись? Як вони ставляться до співвітчизників, співгромадян

та зовнішньополітичних союзників? Чи є в них власний політичний досвід соціумо- і державотворення, громадського самоврядування і самоорганізації, міжнародного спілкування і т. д. і т. ін.

Відомий філософський афоризм **Дж. Локка** про те, що немає вроджених і чисто абстрактних ідей, що всі ідеї є конкретно-досвідними рефлексіями людського розуму (цей афоризм “розкиданий” по всій його вже цитованій нами роботі “Досвід про людський розум”, 1690 р.) виявляє ще один параметр характеристичної конкретизації сутності політолого-етнологічних ідей — **історико-геополітичний вимір**. Йдеться про суттєві й уточнюючі запитання: коли і де ці ідеї виникли? якими є їхні конкретні етноісторичні та етногеографічні джерела? в якому контексті внутрішніх і зовнішніх етнополітичних факторів вони сконституювалися як етоетнологемні феномени? Відповіді на ці запитання багато чого скажуть про ідейно-теоретичний потенціал цих ідей; про логіку їхнього курсування в просторі між “теорією”, “досвідом” і “практикою”; про специфіку идеологемного, праксеологемного або міфологемного звучання в минулому та в сучасності; про досвід “застосування” цих ідей в теоретичному аналізі та в етнополітичній практиці.

III. Третій блок ідей:

• **політолого-етнологічні ідеї точно встановленого оригіналітету і джерела виникнення** (назвемо їх так: “локалітетні ідеї”). Такі ідеї, як правило, сповіщають світові багато конкретної про себе інформації, скажімо — про історико-політичний час, етнополітичні обставини, геополітичне і географічне місце виникнення; імена, ініціації, номінації, побіжні етнографічні, історіографічні і культурологічні дані і т. ін. Вони можуть мати як персонально встановленого, так і колективно-узагальненого (зокрема історико-фольклорного) автора.

Наведемо два приклади. Ідея соборної України — одна з найстаріших етнополітичних ідей на вітчизняному ґрунті. Своїм корінням вона сягає глибини XII ст., але тільки в другій половині XIX ст. набуває високого рівня суто політико-етнічного та історико-культурологічного узагальнення — зокрема, в книзі етнографа, юриста і поета **П. П. Чубинського** “Нарис народних юридичних звичаїв і понять в Малоросії” (1860 р.) та у вірші, що нині став гімном суверенної України, — “Ще не вмерла Україна” (1862–1863 рр.). Цю актуальну й досі ідею “локалізує” така багата політолого-етнологічна “конкретика” другої половини XIX ст., як точне авторство й оновлена ініціація; дозрілий до вибуху український соціально-політичний ґрунт (про-

гресування класово-економічного і соціального розшарування етноукраїнського суспільства, до того ж розділеного між сусідніми “великими державами”, заборона української мови і друкованого нею слова тощо). У цій ідеї спостерігаємо співзвучність внутрішніх і зовнішніх етнополітичних обставин (серед них — “вибух” етнологічно-історичної, етнографічної та соціально-політичної думки 50–70-х років, у тому числі — й української думки; польське революційне повстання 1863 р. під гаслом назви гімну “Ще Польська не згінула!”, який домінував у патріотичних колах Польщі ще з 1797 р. і який нашоствхнув **П. П. Чубинського** на написання відомого вірша-гімну; значне піднесення народно-визвольних рухів в усій Центральній і Східній Європі) і т. ін. Очевидно, що ця “конкретика” і висока емоційно-культурологічна піднесеність забезпечили ідеї таке тривале творче життя, а нині — і певну реалізацію в соціально-політичній практиці.

Друга ілюстрація — приклад іншого масштабу, але тих же історико-політичних часів. То є політолого-етнологічна ідея більш обмеженого геополітичного звучання — про можливість завоювання політико-державного суверенітету не всім етномасивом народу, а лише його частиною, яка в поточний момент перебуває під чужою етнополітичною юрисдикцією (цієї ідеї ми вже побіжно торкнулися). В геолокальному сенсі йдеться про невеликий етнополітичний простір, — про сегмент Червоної (Галицької) України, сегмент Угорської (Закарпатсько-русинської) України та сегмент Північної Буковини, — про простір, який, як етнорегіон, місцевим, аборигенним народом зветься “Верховиною” і який на той час, у 60–70-х роках XIX ст., перебував під австро-угорською юрисдикцією. Масштабність геополітичної та етністоричної ситуації 60–70-х років “злокалізована” на зазначеному ґрунті фольклорними засобами і зафіксована в народній пісні “Верховино, ти світку наш”, чудово омузиченій **М. В. Лисенком** наприкінці 70-х років.

Конкретика ідеї є такою: автор — народ, точніше, його етногрупа (або етністорична спільність): за однією версією — лемки, за іншою — бойки. Обидва субетноси на той час перебували в статусі народності, а може й племені (етністоричні атрибуції племені в тексті присутні, це — “ватаг” (ватажок); пасторально-матріархальний уклад життя; близькість до міфолого-аніمالістського сприйняття життя і т. ін.); вузьке поле етнополітичної свідомості (найвіддаленіша для них українська земля — Поділля); почуття високої гідності, обмеженої часом і простором етнічної самосвідомості людини, озброєної

чим попало, але готової до бою за незалежність (“В чересі кріс, в руках топір, на грудях — бляшка; не боюся я ні німця, ані того ляшка”) і т. ін. Концептуальна серцевина ідеї — здобуття політичного суверенітету засобами народного самоврядування... Ідея на короткий час — у 1918–1919 рр. — була реалізована на терені ЗУНР;

• **політолого-етнологічні ідеї відносно широкого ареального виникнення і регіонального поширення** (назвемо їх так: “регіональні ідеї”). З точки зору фактурної змістовності ці ідеї менш конкретні за попередні і досить розпливчасті в концептуальному сенсі. Головно тому, що неоднорідним є етнополітичний ґрунт їхнього виникнення і поширення. Та й ідеться про різні регіони — в чисто географічному сенсі (Балканський регіон, Таврійський регіон, Карпатський регіон та ін.), у сенсі етноісторичної спорідненості народів (Східноєвропейський регіон, регіон “Mittell Ögora”, регіон Балтії, Поліський регіон та ін.) або мешкання (розташування) народів (Середземноморський регіон, Чорноморський регіон, регіон Міжмор’я та ін.).

У цих ідей не тільки розпливчата конкретика оригіналітету — в них міфологемно нечітким є й соціально-політичний “ґрунт застосування”. Як результат — в усіх цих геміноідеальних розпливчастостях — у таких ідей багато авторів (у підсумку — неоднорідна, крихкотіла концептуальна серцевина), вони рідко “застосовуються” із відчутним етнополітичним ефектом, а в духовно-ментальному арсеналі людства, як правило, живуть недовго. Такими є, наприклад (хронологічно), “Ідея Панславії” (або “Панслов’янської конфедерації народів”); ідея “Балканської федерації” (або антисельджуцька греко-слов’яно-романська асоціація християнсько-ортодоксальних народів”); ідея “Малої Антанти” (або “Придунайська антимосковська ліга”); ідея “загальноєвропейського дому” (або “всеевропейської конфедерації”); “ідея СНД на уламках СРСР”, а також ідея “економічної федерації східнослов’янських народів” (висунута **Л. Д. Кучмою** навесні 1995 р.) та ін. В них суто політолого-етнологічний “матеріал” не є великим (у будь-якому разі, умовно кажучи, цей матеріал в них посідає не більше половини геміноідеальної сутності), тому і є предметом політичної етнології, заповнюючи собою певну ділянку її ідейного простору;

• **політолого-етнологічні ідеї неоднорідного змісту, глобальної апікації та всесвітнього звучання** (назвемо їх так: “мондіалістські ідеї”). Як правило, вони мають колективне авторство, а як гемі-

ноідеальні цілісності конституюються без кінця; працюють на вселюдський соціальний прогрес і перебувають в невпинних пошуках місця і благодатної ситуації для застосування (з цієї причини подібні ідеї **Ф. Ніцше** називав “рефреновими думками”, а **М. Блок** — “номадними сюжетами”). З точки зору концептуально-зовнішньої оболонки, ці ідеї, кочуючи з країни в країну, від народу до народу, від континенту до континенту, — багатьом пізнаючим суб’єктам здаються “знайомими незнайомцями” (**М. Каутська**). Суто політико-етнічного змісту в них часом небагато, але ця “доза” ситуативно то збільшується, то зменшується (це залежить від багатьох факторів, умов і обставин). В цілковитому вигляді ці ідеї ніде і ніколи ще не зреалізовані (якщо в принципі можна ставити таке перед ними завдання), але від того їхній загальноуманний потенціал не тьмяніє.

В умовах пізнавально-евристичної розпливчастості і концептуальної невизначеності прикладів таких ідей можна навести багато. Обмежимося лише їх переліком. Це, зокрема, ідея про те, що узагальнюючою ознакою культури народу є вміння підкорятися закону, владі і розумовій вищості (в генезисі — це ідея **Демокрита**); ідея внутрішньоетнічної демократії як передумови створення “міжнародного демократичного простору” (термін належить **К. Вальдхайму** пори очолювання ним ООН); ідея всезагального миру між народами як усвідомлена потреба безконфліктного світополітичного буття (висунута **І. Кантом** у “Трактаті про вічний мир”); ідея етнокультурної автономії як альтернативи соціально-політичної ізоляції народу в чужому етноісторичному середовищі (автори — австріяк **О. Бауер** та українець **А. Степаненко**) та ін. Той факт, що ці та подібні до них ідеї, виникнувши колись, перебувають у науково-політологічному активі сучасності, свідчить про те, що вони становлять певну ділянку загальнопредметного, ідейного простору і започаткованої науки.

У підсумково-типологічному сенсі про політолого-етнологічні ідеї сучасності як про теоретичні субстанції, що є предметом дослідження політичної етнології, можна узагальнено сказати таке:

1. Всі політолого-етнологічні ідеї в аксіологічному аспекті побують на трьох рівнях своєї адекватної інформативності, це — а) ідеї самоадекватності (як у русинській приказці: як назвалася — так сказалася). Наприклад (терміни пояснимо пізніше), етнопланта російського або ж угорського етносів збігається з етноойкуменою і етнокультурним ареалом, а в історичній долі, скажімо, українського етносу цієї адекватності немає; б) ідеї геміноілозорної (напіввикрив-

леної), неадекватної інформативності про себе (як, скажімо, в такій констатації: “чеченська національна держава”. Це — неадекватний істині геміоідеальний феномен: чеченська держава — реальність, істина, але вона не може бути “національною”, бо чеченський титульний етнос перебуває на донаціональних, етноплеємінних стадіях зрілості, а ойкуменне суспільство в Чечні не є одноетнічним); в) ідеї аберазивної інформативності, тобто це — геміоідеальні феномени з певним відхиленням і від концептуального змісту істини, і від форми її втілення (як, скажімо, у, здавалося б, прозоро ясній формулі минулих часів — про “радянську федерацію рівних народів-братів та рідних республік-сестер”).

2. Взятий як певне феноменальне ціле, ідейний простір політичної етнології умовно поділяється на три певно нерівні “ділянки”: а) більш-менш однопрофільні, суто політолого-етнологічні ідеї, в субстанціальному змісті яких рівномірно і зважено баланують “політичне” й “етнологічне” (такі ідеї, умовно кажучи, складають на просторі “рівняння 50×50); б) геміоадекватні ідеї, в яких суто “політологічне” й “етнологічне” складають на просторі по одній третині змісту, а третя частина — то є “інше” (економіка, культурне життя, правосвідомість, етична нормативність, філософія буття і т.ін.); в) ілюзорно-міфологемні ідеї, в яких суто “політологічне” й “етнологічне” складають на просторі по одній четвертій частині змісту, а друга половина (дві чверті) — то є “інше”.

3. У найбільш узагальненому і в дещо зредукованому вигляді типологізацію політолого-етнологічних ідей можна представити (якщо ж ще й згадати позицію про три структурні “блоки” будь-якої сфери суспільного життя людини) так: це — а) ідеї про самі політолого-етнологічні ідеї, б) ідеї про етнополітичні відносини і в) ідеї про політико-етнічні інституції.

Таким чином, предметне поле політичної етнології (тут умовно взяте як певний ідейний простір) “засіяне” різними ідеями, які — у контексті її загальної теорії — мають бути вивченими в певній методологічній призмі, за допомогою якихось евристичних і апробаційних методів. Звідси й відкривається логічний перехід до проблеми гносеолого-методологічної “оснащеності” політичної етнології. Проблема ж — як пізнавальний феномен — тут відповідає на запитання: як і за допомогою чого нова наука висвітлює свій предмет, вивчає реальність, самовисловлює свою ідеально-теоретичну сутність?

§ 2. Методолого-дослідницький арсенал політичної етнології

Кожна наука лише тоді може вважатися сконституційованою та й просто спроможною самонайменуватися “наукою”, коли не тільки визначено її *об’єкт уваги та предмет профільного аналізу*, і не тоді, коли, зрештою, точно встановлено ідейно-теоретичний простір, який вона вивчає та висвітлює, — це є лише третинною справи, хоча й солідною частиною самоконституційної місії цієї науки. Друга третина справи самоконституювання науки є визначення нею ж свого *методологічного арсеналу дослідження* належного їй об’єкт-предметного поля. “В науці, — писав глибокий і тонкий суспільствознавець **А. Грамші**, — “процес пізнання тісно пов’язаний з прогресом інструментів дослідження, його технічних засобів, тобто з методологією, — більше того, він (процес пізнання) зумовлений нею...”¹⁴. Це і є серцевиною і розпочатого шляху розвитку, і вже чітко прокладеної історичної місії самоконституювання цієї науки. Останнім же сегментом шляху конституювання та місії науки є самовстановлення нею свого *евристично-пізнавального апарату*.

Перш ніж до “конкретики” приступимось — кілька деталей щодо **(А) загальнопринципового співвідношення “науки” і “методології”**. Вони не є “цілком різними речами”, які правомірно лише протиставляти одну одній, максимум — порівнювати їх, — вони є взаємопроникаючими явищами. Тому їх можна лише зіставляти крізь призму запитань, на які вони окремішньо і предметно відповідають: наука відповідає на запитання “що то є?..”, а методологія — на запитання “як це зрозуміти?..” Бо вони мають спільний об’єкт уваги і “трохи різновідмінні” предмети дослідження: наука вивчає певну галузь теоретичних знань, а методологія — шляхи, способи і прийоми отримування, усвідомлювання, сприйняття, засвоювання і “вивчення” цих знань, принципи їхньої організації, методи самого процесу дослідження в цій науці.

В загальнокогнітивному сенсі відкрystalізовується така “парна” трійстість: методологія, по-перше, є загальнотеоретичним (іноді кажуть: загальнофілософським) обґрунтуванням наукового пізнання, одержаного знання, їхнім інтерпретаційним оцінюванням і аксіологічним зіставленням з реальністю; по-друге, вона є вченням про методи пізнання реальності, принципи організації процесу пізнання і способи інтерпретації знань у співвідношеннях їх з реальністю; по-

третє, вона є загальною концепцією внутрішньої логіки пізнавально-наукової та практичної діяльності в їхніх співвідношеннях з реальністю. Нагадуючи собі принципову логіку курсування ідеї в просторі між “теорією”, “досвідом” і “практикою”, можна підсумувати: **методологія** є (1) світоглядно-теоретичною призмою і засобом аналізу як шляхів наукового пізнання реальності, так і (2) засобом виявлення пізнавально-практичної значимості одержаних теоретичних знань, а також (3) векторним орієнтиром у подальшому пізнанні реальності на висхідному шляху соціального прогресу. Синтезом зіставлення елементів цих трійностей може бути висновок: **методологія** є а) способом наукового пізнання реальності, б) принципом організації знань про реальність і в) теоретичною аксіологізацією (і систематизацією) одержаних знань про реальність.

У світовому наукознавстві (Р. Декарт, Г. Геринг, В. Парето, М. Лосський, М. Блок, В. Спіркін, В. Шинкарук, М. Попович та ін.) прийнятною є така позиція: існує **“методологія науки взагалі”** (тобто така методологія, яка “обслуговує” науку як теоретико-дослідницьку і пізнавальну діяльність) і **“методологія конкретної науки”** (тобто така, яка є “своєю” і “місцевою” в кожній окремо взятій науці). Ми будемо дотримуватися цієї позиції з переважним акцентом на “конкретно-наукову методологію”, тобто надалі мова піде здебільшого про **методологію політичної етнології** і лише епізодично — про “методологію науки взагалі”. Вважаємо, що методологія конкретної науки — в чисто пізнавально-дослідницькому сенсі — має розглядати предмет тієї науки в трьох основних аспектах, послідовно відповідаючи на запитання: а) яким є загальнопринциповий устрій предмета? б) яким є внутрішнє джерело саморозвитку предмета? в) якою є система взаємозв’язків та взаємозалежностей предмета з іншими феноменами навколишнього світу? Це й відповідатиме одному з основних постулатів діалектики пізнання реальності: теоретичне пізнання має дати предмет дослідження “в його необхідності, в його всебічних взаємостосунках, в його суперечливому русі...”¹⁵.

Розглянемо в цій призмі кілька колізій взаємоекстраполяційного зіставлення об’єктів реальності, відповідаючи на суто свої предметні запитання про співвідношення між “наукою” (політичною етнологією) і “методологією”. В найзагальнішому вигляді моменти зіставлення тут є такими:

По-перше, йдеться про те, що **наука** є галуззю теоретичного пізнання, в даному разі — етнополітичного життя, а **методологія** — сукупністю пізнавальних засобів дослідження і одержання (“вироблення”, “видобування”) знань у цій теоретичній галузі. Ми вже з’ясували, що світова і вітчизняна політична теорія з найдавніших часів наполегливо розробляла (а соціально-політичні науки всіх часів містили у своєму “предметному полі”) низку проблем суто політолого-етнологічного змісту та характеру. Тепер — якби була така потреба та нагода — можна було б докладніше показати, саме чому і яким чином (якими пізнавальними прийомами та яким “практично-дослідницьким способом”) ученим, дослідникам вдалося це здійснити. Наша ж “лабораторія” тут відкрита (і вже — фактично — висвітлена). Ми досягли того:

- окресленням обрисів двох різних явищ у науковому мисленні — “об’єкта уваги науки” і “предмета дослідження (аналізу) науки”;
- своєрідним, авторським (але підказаним античними мислителями) підходом до “людини взагалі”, виділивши в її сутнісно-діяльнісній структурі дві фігурально окремішні людини, — “людину політичну” та “людину етнічну”, які “сидять в кожному з нас” і, взаємодіючи, утворюють певно цілісний “ідейно-теоретичний простір”, досліджуючи який, можна винести цілий масив теоретичних знань про етнополітичне життя отої “людини взагалі”, а останні (простір і масив) за цих умов стають дослідницьким полем політичної етнології;
- актуалізацією і ситуативним уточненням низки, здавалося б, “вичерпно досліджених” гуманітарно-наукових понять (про логіку розташування і співвідношення сфер суспільного життя людини; про форми і рівні суспільної свідомості людини; про закономірну взаємодію “теорії”, “досвіду” і “практики”; про класифікацію гуманітарних наук взагалі та соціально-політичних зокрема та ін.), завдяки чому власним дослідницьким способом вийшли на специфіку людського буття в міжсферній — політико-етнологічній — “ділянці”, яка й була визначена як суто вузькопрофільний предмет дослідження нашої соціально-політичної науки.

Ось такі, в загальних рисах, обумовлення та аксіологізація дослідницьких операцій, показ суто авторської призми та дослідницького шляху виявлення самої “дослідницької лабораторії” — все те й відкрystalізується у виявленні обривів методології започаткованої науки. В цьому ракурсі питання методологія “вбудована” в політоло-

го-етнологічну науку — як сукупність засобів її практичного конститування в окремішню галузь теоретичного знання.

По-друге, наука є безперервним процесом творення (“вироблення”, “видобування”, “генерування”) теоретично вивіреної, докладно систематизованих знань у певній галузі, а *методологія* — показом об’єктивності і процесності цього творення знань, його світоглядною та інструменталістською інтерпретацією. Візьмемо для короткого компаративістського аналізу ідею федералізму. Позиції нашої науки тут є такими:

- ідея є результатом тисячолітнього науково-теоретичного досвіду багатьох країн і народів, у тому ж числі і надбанням солідного вітчизняного досвіду. *Методологія* тут нагадує: це свідчить про те, що у своєму багатовіковому культурологічному та об’єкт-предметному обертанні в просторі між “теорією”, “досвідом” і “практикою” сама ця ідея виникла не “раптом” і є сталою традицією, для сьогодення не є “несподіваною”;

- вихідним фактичним матеріалом для формування концептуальних засад ідеї є, головне, такий безперечний факт: за даними ЮНЕСКО (на середину 80-х років), у світі існує понад 4 тисячі народів-етносів, які об’єднані політичними рамками приблизно 200 країн, в яких люди говорять шістьма тисячами мов. Виходячи з цього, *наука* і *методологія* формулюють для осмислення два висновки — первісно-передумовний та логіко-концептуальний: а) всі людські спільності сучасності (країни, держави, суспільства, асоціації, утворення та й самі народи) є поліетнічними, “чисто однетнічних” спільностей немає; б) у багаетнічному суспільстві держава логічніше має стати федеративною, ніж унітарною, — як за формою устрою, так і за змістом життєдіяльності.

Наука тут іде далі й формулює таке концептуальне припущення: ідея федералізму в контексті з ідеєю соціально-політичної суверенізації народів та інших історичних суб’єктів слугує стрижнем певного принципу політико-громадського устрою багаетнічного суспільства взагалі, слугує критерієм і теоретичною базою для ситуативної відкрystalізації моделей федеративного будівництва держави, типів доцільного встановлення в ній політичного режиму, способів ієрархічного співвідношення “центру” і “периферії” відповідних багатонародних країн. Цей теоретичний феномен починає знаходити розуміння серед фахівців-поліетнологів.

Нещодавно львівські вчені **М. П. Гетьманчук** і **Я. Б. Турчин**, схвально ставлячись до теоретичної каденції про кореляцію ідей політико-етнічного плюралізму та етнодержавного федералізму¹⁶, — зазначали: йдучи таким діалектичним шляхом, **можна вдосконалити й унітарний принцип державного устрою багатонародної країни — презумуванням різнорівневих автономій для усіх меншинських народів тої країни**¹⁷.

Це, вважаємо, є доказом того, що на фоні науково-теоретичного плюралізму політичної етнології ефективніше може працювати й загальнонаукова методологія. Так, виявляючи суто політолого-етнологічні акценти питання, **методологія** виокреслює акценти: а) оскільки основним соціумо- і державотворчим фактором є народ-етнос, а стосовно громадсько-політичного будівництва — народ-населення, кожному багатоетнічному суспільству можна “підказати”, саме які моделі, типи і способи доцільно застосовувати в соціумо-державо-громадському будівництві; б) можна також окреслити міжнародно-правовий аспект “локалізації” концепції федералізму на рівні не тільки країн, держав, народів і суспільств, а й суто стосовно рівня пересічної особи. Наведемо конкретний приклад. Скажімо, в статтях 21.1 та 21.3 Загальної декларації прав людини ООН від 10 грудня 1948 р. зафіксовано право кожної людини “брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників”, бо “воля народу повинна бути основою влади уряду”. Адже все це — федералізм у найширшому розумінні поняття, тобто федералізм як теоретико-методологічний принцип.

Таким чином, у колізії з ідеєю федералізму наука і методологія ситуативно “вмонтовані” одна в одну і вони перманентно взаємодоповнюються, взаємозбагачуються, взаємозапіднюються, взаємопроникаються. На цій підставі ідею федералізму можна збагатити і положенням про **“титульний народ-етнос у федералістському політико-державному житті”**. Коротке концептуальне пояснення. **(Б) Титульним народом-етносом у багатоетнічному суспільстві**, як правило, є найбільший за своєю фізичною кількістю та найстаріший (автохтонний, а не просто аборигенний) житель на цій геополітичній площині; то є також народ-етнос, який робить найвагоміший внесок у соціальну результативність життєдіяльності всього цього суспільства. Титульний народ-етнос є основним ойкуменним номінатором — він дає своє ім’я не лише країні, а й державі і державно-політичним атрибутам владарності: території і кордонам, при-

родній специфіці і ландшафту, копалинам і шельфу, територіальним водам і повітряному басейну, дипломатичній службі і збройним силам, валютно-фінансовій системі і типу економіко-господарської діяльності, парламенту і уряду, мові офіційного спілкування і моделі культурного засвоєння людиною світу, торгівельно-культурним і зовнішньополітичним взаєминам народів-співвітчизників і т. ін. Такою може бути точка зору **науки політичної етнології**. **Методологія** ж тут має сконцентруватися переважно на пізнавально-світоглядному аспекті. Наприклад, особливий акцент вона має зробити на двох речах: титульний народ-етнос (а) в питаннях суто внутрішніх політично і світоглядницьки не може впасти в спокусу гегемоністського “старшого брата”, — бо ж його патерналізм неодмінно перевтілиться у спокусу політичного панування над іншими народами-етносами, що мешкають у цій країні; (б) не може він і підмінити інші народи-етноси країни в усіх їхніх “місцево-специфічних” справах, скажімо, власнотипової творчості в галузях економіко-господарської діяльності, автономно-регіональної моделі самоврядування, культурно-релігійного життя, міжнародно-політичних взаємин із зовнішнім світом, етнокультурного спілкування із закордонними спорідненими народами і т. д. і т. ін. Бо ж це в середовищі “інонаціоналів” неодмінно викличе політичний сепаратизм, етносоціальне відчуження, а то й організований військово-політичний опір центральним властям єдиної держави. Як бачимо, тут **наука** ініціює, генерує знання, відкриває і засновує його, а **методологія** світоглядним чином обґрунтовує це відкриття, визначаючи позитивні та негативні аспекти їхнього світоглядного та евристичного значення. Отже, в такій колізії **наука** і **методологія** однозначно незалежні одна від одної, виявляють — кожна по-своєму і на своєму рівні — компетенції за феноменальним самовизначенням.

Розглянемо, **по-третє**, колізію суто авторсько-новаційного відкриття. Йдеться про багаторічний (ще з початку XVIII ст., з часів Дж. Віко) теоретичний **пошук наукою адекватної геополітичної площини розташування народів-етносів на тривалі (може, й постійне) соціумо- і державотворення у певно сталому місці планети**. **Методологія** тут мала б уточнити саму постановку дослідницького питання: йдеться, мовляв, як про історико-географічне середовище буття народів-етносів, так і про соціально-політичні умови їхньої цілковитої суверенізації.

Наука пропонує понятійний спосіб здійснення такого теоретичного пошуку, пам'ятаючи гегелівську ремарку: те, що неможливо висловити в поняттях, — того взагалі не існує¹⁸. Йдеться про цілком реальні предметні сутності, які ще не вивчені наукою і ще не мають свого методологічного прояснення. Політична етнологія пропонує називати ці феномени таким чином:

• **Геополітичне місце, де народився певний народ-етнос, — то є його етноплацента.** Наукова констатація феномену складається головню з трьох факторних елементів: а) “виникнення” народу відбувається переважно на соціоцивілізаційній стадії роду, інколи — й у міжстадійному фазисі синтезування низки родів і родових союзів у плем'я; б) ця територія і є для цього народу-етносу його “споконвічною землею”, “батьківщиною” у вузькому розумінні слова; в) на своїй етноплаценті народ-етнос вже може створити свою державу. Про це свідчать безліч прецедентів. Наприклад, кілька італікських родів створили свою могутню державу; сто чеченських родів (тейпів) теж створили державу, згодом фактично знищену, а розкидані по всьому світові гімалайсько-індостанські за походженням роди циган об'єктивно цього не спроможні ще здійснити.

На цій науково-теоретичній висхідній базі методологія може — у світоглядному сенсі — піти звивистими “закутками” пізнання і виявити досить приховані від першого погляду речі. Вона може виявити, скажімо, що:

1. **Етноплацента** не завше є сталою, навіки кимсь або “якось” закріпленою за певним народом-етносом територією, — тобто, що народ в родо-племінному фазисі силою певних історико-політичних обставин (господарсько-економічні потреби, економіко-сезонні переміщення, примусові депортації, війни, міграції та ін.) може переміститися на іншу площину. На це звернуто увагу вже у Святому писанні: “Рід проходить і рід приходить, а земля залишається навіки” (Екклезіаст, гл. 1,4). (Тут констатація стародавнього джерела особливо показова у тому розумінні, що юдейський народ як етноісторичний феномен на той час перебував саме на стадії роду.)

2. Для роду соціумо- і державотворення на рідній етноплацентній землі є однією з перших ознак “входження в політику”. І тут **методологія** акцентує: саме на цій соціоцивілізаційній стадії народ-етнос і є здатним створити суто свою, **етнічну державу** — бо тоді він ще є однорідним в етноісторичному й етносоціальному сенсах, а пізніше,

на стадіях племені, народності і тим паче — нації він є вже, як писав **Гегель**, “одиницею у множинності”, “синтезом” низки народів-етносів. Та й те не є “кимсь збоку” визначене, хто з них має стати титульним народом. До того ж і досі науковці та політики ще не освоїлись зі світоглядним анабіозом: жоден народ-етнос у багатоетнічному суспільстві об’єктивно не в змозі створити свою окрему, “чисто етнічну” державу або (якщо навіть і доріс до стадії нації) — і “чисто свою, національну державу”.

3. Внаслідок взаємодії низки обставин і факторів (скажімо, рідко-населеність території і, отже, низький ступінь політичної комунікативності людей; слабкість самоорганізованості і низька валентність народних “низів”; низький рівень політичної культури мас і т. ін. (народ тоді, як правило, перебуває в цивілізаційно-культурній фазі дикунства, зрідка — якщо, наприклад, йдеться про родоплемінний перехідний фазис, — варварства); височенний рівень сервілізму, популізму і патерналізму в політико-релігійній і культурно-психологічній свідомості мас і т. ін.) — ані держава не може стати “істинно демократичною” або правовою, ані громадсько-місцева самоврядувальність не може бути “народно-ліберальною”. Внаслідок одного **об’єктивного закону**, який ми вважаємо заснованим політичною етнологією: в родо-общинному суспільстві, на найріднішій та найбогиреннішій землі держава, як правило, є деспотичною, а політичний режим у ній — тоталітарним (докладніше про цей закон — мова попереду).

• **Геополітичне місце, де відбувалося синтезування низки родів і племен в єдиний народ-етнос на соціоцивілізаційній стадії народності, — то є етноойкумена цього народу.** Це не просто “частина землі, заселена людьми взагалі” (таким змістом навантажував давньоєллінський історик і географ **Гекатей Мілетський** висунуте ним у VI ст. до н. е. поняття “ойкумена”), а площа, заселена людьми спорідненого етноісторичного походження, представниками низки однокорінних родів і племен. **Наука** та її **методологія** окреслюють феномен такими параметрами:

1. Внаслідок зазначених вище соціально-політичних явищ (війни, державотворення, економіко-господарські і політичні міграції і т. ін.) “значна частина людства перебуває в безкінечній дорозі” (**Ю. Фучик**), постійно переміщується. В остаточному підсумку виявляється, що етноойкумена не є “етнічно чистою” і нострифікаційно-акцентною (тобто суто “свою” стосовно тільки якогось народу-етносу) —

вона є сумою чийхось батьківських етноплацент, місцем народження кількох народів-попередників. **Методологія** тут зробить додатковий акцент-уточнення: якщо етноплаценти споріднених народів-етносів, природно, розташовані поряд, географічно суміжно (бо ці народи, нагадаємо, мають спільні корені в поруч розташованих родах та родоплемінних союзах), то їхні етноойкумени можуть бути навіть значно розкиданішими по карті, на що звернув увагу ще **Гекатей Мілетський**. Скажімо, етноплаценти угро-фінських народів колись були розташовані на великому просторі між Волгою і Об'ю, а їхні етноойкумени — уже розкидано в зовсім різних місцях Євразії: в угорців — у центрі Європи (в Паннонії), у фінів — у Східній Скандинавії, в естонців — у Північно-Східній Балтії, у ненців — на Пай-Хойсько-Печорській долині і т. д.

Наука продовжує концептуальне сходження уже в етнокультурному аспекті. Уже зазначено, що культура взагалі — це щось наново створене та ще й на досить високому рівні якості. У політолого-етнологічному сенсі культуротворчість народу-етносу є новостворенням ним в усемислимих галузях життя матеріально-споживчих благ, побутових умов, локально-громадських організацій, соціально-політичних інституцій, етико-релігійних цінностей, духовно-культурницьких орієнтацій тощо. У справу “втручається” **методологія**. На етноплацентному, родоплемінному рівні буття етнокультура в будь-яких народів-етносів не є достатньо розвиненою (якщо вона взагалі на якомусь рівні існує), оскільки, як уже зазначено, етноплацента, як правило, не є сталою (або ж “назавше усталеною”) у геополітичному сенсі. Та й рідко в кого з народів цього рівня соціоцивілізаційної зрілості є у *status maturis* (належному зрілому стані) головний “організатор/куратор” соціумотворчих і культуротворчих процесів — політична держава. Ці процеси принципово по-іншому відбуваються на ойкуменному рівні народовських етноспільностей, — та й внаслідок тієї обставини, що тільки-но зазначені негативи у новій етносоціумокультурній ситуації метаморфозують на позитив.

Згадуючи про процвітаючі на нових для себе етноойкуменах угорські народи-етноси (головно — угорців, фінів та естонців), мимовільно ставиш собі запитання: чому ж досі не проясненою до кінця залишається “проблема етнокультурної стагнації східноєвропейських слов'ян — росіян, українців і білорусів? Вважаємо, що — навіть в окремішньо взятій науково-методологічній призмі політичної етнології — її давно вже можна було б довіршити, довисвітлити, а затим —

“спустити” її масовій свідомості на засвоєння і “здати до етноментального архіву” східнослов’янської історії. Тим більше, що суто стосовно українства етноісторіологічну колізію вже розв’язано **С. П. Шелухіним** ще у 20–30-х роках ХХ століття. Українці початку того століття, акцентував він, є синтезом не двох “слов’янських гілок” — “євразійців” і “карпатців”, а трьох родоплемінних етноплатент: 1) наддніпрянських русичів-полян, 2) тмударакансько-приазовських слов’ян і 3) кельтських галлів з Півдня Франції¹⁹. З урахуванням асиміляційних і дислокаційно-міграційних процесів більш-менш ясним стає і питання про долю тмудараканських слов’ян: вони перемістилися на Дон і Кубань, “розчинилися” у сусідніх етноконтекстах, і, таким чином, “до обговорення” та науково-методологічної кореляції залишилася етнокультурницька пара “євразійці — карпатці”. Саме її торкаючись, наш сучасник, американець **С. Гантінгтон**, нещодавно (1997 р.) підкреслював: Україна “розщеплена надвоє” “не в чисто географічному сенсі”. Це — “країна з двома етнокультурами”. Сама ж та “розщепленість” — “це не стільки етнічні поляризація, скільки розбіжність культур”²⁰. Наведеними позиціями класиків політична етнологія збагатилася і може ґносеологічно самопрояснюватися далі в уже заданому корелятиві: “теоретична наука — методологія науки”.

2. Перехід від етноплатенти до етнооїкумени є результатом об’єктивного етногенезисного процесу диференціації та інтеграції всіх народів-етносів планети. Найскладнішим і найдинамічнішим соціально-політичним елементом (і ферментом) цього процесу є феномен історично тривалого соціумо- і державотворення у будь-якій багатонародній країні. Цю науково-теоретичну констатацію дещо специфічно прояснює **методологія**. Феномен “етнополітичного соціумо- і державотворення” в цьому перехідному фазисі (перехідному від етноплатенти до етнооїкумени) методологія висвітлює дворакурсно: йдеться про різні народи-етноси — про народ, який **не перемістився** зі своєї етноплатенти, і про той, який різнопричинно **перемістився**. Відтепер то є різностатусні народи-етноси. Для спрощення і полегшення аналізу беремо “двополюсну колізію”: місцевий, “аборигенний народ-етнос” (тобто автохтонний народ) і захожий, “маргінальний народ-етнос”.

Наука вже встановила, що народом-аборигеном, автохтонним є той, який у процесі творення своєї етнооїкумени залишився на своїй етноплатенті, лише “розширивши” її (за рахунок природного, неви-

мушеного приєднання до себе, згуртування навколо себе інших — споріднених і “чужинських” — народів-етносів, з якими синтезується у нову етноісторичну спільність — **народність**, на новій соціоцивілізаційній стадії зрілості). Історіологічно виходить так, що цей народ-абориген з певною часткою детермінізму претендує на роль народу титульного, але добровільно віддає свою “чисто етнічну” державу новим народам-співвітчизникам, а натомість об’єктивно “включає” їхні етноплаценти до складу нової геополітичної площини буття, до спільної етнооїкумени. А народ-етнос, який — внаслідок будь-яких з уже зазначених соціально-політичних обставин і факторів, — вимушений залишати свою етноплаценту і створювати свою/не-свою етнооїкумену на “чужій” площині, у вимушеній “співдружності” з іншими (“місцевими” або теж “захожими”) народами — той народ об’єктивно попадає в статус маргінала.

Загальноетнічним й історико-політичним підсумком таких “взаємопереходів” є створення нової етноісторичної стадії соціоцивілізаційної зрілості народів — **народності** (відтепер — стадії досить синтетичної, по-своєму багатоетнічної). Площина їхнього спільного буття — **багатонародна країна**. Поліетнічне **народонаселення** усіх країн (сьогодні у світі їх налічується понад 200 — це і є члени ООН) на якомусь етапі стане **громадянським суспільством, об’єктивним базисом, над яким підноситься держава політична — соціальна, демократична і правова**.

Ось які досить неоднозначні і не прості соціально-політичні та етноісторичні процеси розігруються на геополітичній площині етнооїкумени, яка невдовзі стає багатонародною країною. Тому колізію багаторівневих, багатоаспектних і багатосенсових співвідносин різнорозвинених народів у складі багатоетнічних вітчизн **Р. Люксембург**, мабуть, недарма називала “найпроклятуцішою в історії”²¹. Для наших днів ця колізія є стрижневою в “структурі” більшості етнополітичних конфліктів.

• **Геополітичне місце, де певний народ-етнос проявив себе як унікальний культурний перетворювач природного, технічного, соціального і духовного середовищ, — то є його етнокультурний ареал.** Нагадаємо собі одну азбучну позицію загальної етнології (за **Дж. Віко — Л. Морганом**). Принципова логіка **історичного етногенезису** є такою: роди синтезуються в племена, племена з родами і родоплемінними союзами — в народності, останні разом із “залишками” родів і племен — у нації. І все це діється тривалим часом та на якійсь

реальній географічній площині, в реальних соціально-історичних та культурно-політичних умовах.

(В) Результатом цього синтезування різностадійно зрілих народів-етносів є створення чотирьох рівнів людських суспільств, соціумів (*socium* — людське середовище). Отже:

- на соціоцивілізаційній стадії **роду** люди здатні створити **джинтильний соціум** (*jintis* — рід);
- на соціоцивілізаційній стадії **племені** — **трибусіальний соціум** (*tribus* — плем'я);
- на соціоцивілізаційній стадії **народності** — **попораційний соціум** (*poporatio* — народність);
- на соціоцивілізаційній стадії **нації** — власне національний, **інтеретнічний соціум** (*natio* — народ).

Навіть з попереднього і поверхового аналізу цієї простенької “схеми-драбини” випливають багатосенсові політолого-етнологічні узагальнення. Після соціоцивілізаційної стадії роду всі людські соціуми є етнеооднорідними: трибусіальний соціум складається мінімум з двох родів, попораційний — мінімум з чотирьох родів і двох племен, національний — мінімум з восьми родів, чотирьох племен і двох народностей. У цьому сенсі центральне політичне керівництво країни мусить перманентно пам'ятати про те, що жодна ідея — навіть найпривабливіша для одного народу (скажімо, “національна ідея титульної нації”), — об'єктивно не в змозі “заповнити собою” увесь **етнополікультурний ареал багатонародної країни** чи бодай мінімально задовольнити духовні запити всіх народів-співвітчизників. Розвинена Західна Європа, та й ширше — “Європа ЄС”, цю “істину на рівні невідворотного виклику” вже засвоїла²².

(Г) Наведена **етносоціумна ієрархія** уможлиблює елементарну субординацію між **двома групами меншинських народів** у складі будь-якої багатонародної країни: представники джинтильного, трибусіального та попораційного соціумів становлять групу **етнічних меншин** (або ж **донаціональних народів**), а представники національних соціумів — групу **національних меншин**. Ця істина досить розмаїто унаочнюється нашою дійсністю: за підсумками Всеукраїнського перепису населення (грудень 2001 р.) Україну населяють представники 136 народів-етносів світу; з них лише два десятки народів-етносів репрезентують групу національних меншин, а понад сто двадцять — групу етнічних меншин (є в нас представники і родів — цигани, караїми, і племен — асирійці, турки-месхетинці, і

народностей — гагаузи, лемки, русини та ін.). Перша у світі конституція, в якій відбито зазначену ієрархію, — це Конституція Угорщини 1989 р. (розд. VIII), а Конституція України 1996 р. усі 135 меншинських народів зараховує до групи “національні меншини”.

Верхні верстви усемислимих еліт в усіх зазначених чотирьох соціумах (професійних, поколінських, художніх, релігійно-культурницьких, “хобі-інтересових” груп, “неформальних центрів прийняття рішень” тощо) становлять сукупності активних і мислячих людей, яких римляни називали *homo civis* — громадянами. “Звернені на себе, завше готові до самозахисту і усвідомлено незалежні від держави”, ці люди, як зазначав Цицерон²³, утворюють первісні основи **громадянського суспільства** в кожному цьому соціумі. Звісно, найбільш самодостойницьке, зріле і від держави незалежне є громадянське суспільство в соціумі на стадії нації. Згадані еліти мало-помалу складаються у **соціальні інститути** (інституції), деякі з яких у подальшому можуть стати і **політичними інститутами** — елементами **політичної системи** країни, найчастіше “очолюваної” **державою**.

“Побудовочна першоцеглиною” у фундаменті усемислимих соціальних і політичних інституцій є **політичний громадянин**. У громадянському суспільстві будь-якого рівня зрілості, встановив **А. Росміні** (1836 р.), найрельєфнішими є дві групи політичних громадян — **свідомі учасники політичних виборів і свідомі платники податків**²⁴. У культурному, освіченому та самоврядно облаштованому соціумі поступово відкрystalізуються два способи комплектації кадрового механізму і держави, і політичних, і соціальних інститутів — **електоралія** (вибори) та **делегування** (депутація), у менш освіченому та надто “одержавленому” соціумі бал править третій, нелегітимний спосіб, — **узурпація повноважень та й самої влади** (волюнтарія). “Елітні з елітних” політичних громадян, які об’єктивно цементують і громадянське суспільство, і політичну державу, самосинтезуються у **всєкраїнову політичну націю**: ті ж елітники, які **свідомо орієнтуються** на участь у політичному урядуванні всенародними справами у країні, самою державою рекрутуються вже до лав **політичного класу**²⁵.

Ось які непрості та доленосні явища і процеси відбуваються у лоні етнокультурного ареалу будь-якої країни, багатонародної — зокрема.

В коротко проаналізованих політолого-етнологічних колізіях **наука і методологія** є співавторками і теоретичних відкриттів, і пізна-

вально-світоглядних аргументацій. Це тому, що обом — рівною мірою ефективності — вдається враховувати в дослідженні етнополітичних феноменів такі нюанси й атрибуції, як рівні соціально-економічного і політико-культурного розвитку, стадії соціоцивілізаційної зрілості народів-етносів, виявлену специфіку власного політико-державотворчого і громадсько-політичного досвіду народів-етносів, статусні і ситуативні позиції титульного народу в конкретній країні, наявність або відсутність у маргінальних (неаборигенних) народів-етносів закордонних родичів, міру багатоетнічності народу-населення конкретної країни та ін. Співтворча взаємодія науки і методології допомагає обом вирішувати і деякі суто прагматичні проблеми сьогодення — як, наприклад, етнополітичні конфлікти, спецекаспертиза політико-державних актів і акцій, документів тощо.

Підсумуємо аспект співвідношення (зіставлення) *науки* і *методології* в політичній етнології. Ми намагалися показати, що:

- по-перше, в усіх теоретико-дослідницьких та пізнавально-евристичних колізіях *наука* виступає як макроструктурна організація пізнання своїх об'єкт-предметних феноменів, а *методологія* виявляє ідейно-світоглядний сенс цієї дослідницької діяльності науки;

- по-друге, *наука* фокусується на загальнозначущому в теоретико-пізнавальній діяльності, щоразу виявляючи обставини генезисного виникнення об'єкт-предмета пізнання, його становлення цілісністю і розвитку на власних засадах, а *методологія* фокусується на “особливо-примітному” в теоретико-пізнавальній діяльності;

- по-третє, *наука* вивчає мету теоретико-пізнавальної діяльності на уявлюваній стратегічній лінії вселюдського соціального прогресу, а *методологія* вказує вектори і визначає засоби теоретико-пізнавальної діяльності, які б забезпечили рух у лінію подальшого сходження соціального прогресу.

Вище констатовано, що *наука* немовби складається з трьох “компонентів”: з 1) об'єкт-предмета теоретичного пізнання і докладного дослідження; 2) теоретичних поглядів (концепцій, позицій), які належать пізнанню, осмисленню; 3) ідейно-теоретичного простору (або пізнавального поля), що являє собою і певний результат вже здійснених досі пізнавальних дослідницьких акцій, і суттєву передумову, і стимул до подальших теоретико-пізнавальних і дослідницьких акцій. **“Душею” науки є ідея.** Вона ж одночасно є і ферментом, і каталізатором, і стимулом, і динамічним фактором теоретико-пізнавальної діяльності.

Повертаючись до **методології**, констатуємо, що структурно вона теж складається з трьох (основних) елементів: 1) **принципів** організації теоретико-пізнавальної діяльності людини; 2) **способів** (шляхів) здійснення теоретичного пізнання і науково-дослідницької діяльності людини та 3) **методів** ідейно-теоретичного мислення, наукового дослідження і практичної діяльності людини. **“Душею” методології є метод.**

Кожна “структурна одиниця” методології, якщо абстрагуватися від багатьох деталей, відповідає на одне якесь — досить абстрактно-загальне “процедурно-функціональне” запитання. Зокрема, це:

- **принцип**, який відповідає на запитання “як?” (як побудоване і виникло якесь політолого-етнологічне явище? як “щось” в етносоціополітичному житті діє? як дійти істини в пізнанні, дослідженні певної політолого-етнологічної матерії? і т. ін.);

- **спосіб** (шлях), який відповідає на запитання “чому?” (чому щось в етносоціополітичному житті так побудовано і діє? чому певна політолого-етнологічна матерія проявляє себе так, а не інакше? чому певний етнополітичний суб’єкт повів себе в такій-то колізії або ситуації так, а не інакше? і т. ін.);

- **метод**, який відповідає на два запитання: “для чого?” та “яким саме чином?” (для чого здійснюється дослідження певної політолого-етнологічної проблеми? яким саме чином побудоване і побутує певне політолого-етнологічне явище? для чого здійснюється певна пізнавальна або практична акція в такій-то геополітичній феноменальності? яким саме чином вжито таких-то заходів у таких-то етнополітичних обставинах, колізіях та ситуаціях? і т. ін.).

Названі три структурні одиниці — в найзагальнішому плані — втілюють у собі три концептуальних начала сутнісної значимості **науково-теоретичної методології** як такої: вони виявляють: 1) якою є принципова побудова досліджуваних політолого-етнологічних феноменів? 2) яким є в них суто внутрішнє джерело та механізм саморозвитку? 3) якою є їхня система взаємозв’язків з іншими соціально-політичними феноменами реального світу? Тепер — задля виявлення цієї адекватності зовнішньої “форми побудови” і внутрішньозмістової, “сенсової значимості” методології взагалі — розгорнемо коротенькі роздуми навколо її стрижневих структурних елементів.

(Г) Принципи в методології політичної етнології — то є підвалини побудови дослідження самого етнополітичного феномена в цілому; засадові стрижні організації процесу пізнання етнополітичних

явищ; вихідні положення самої методології як динамічної системи інтерпретації політолого-етнологічних матерій. За допомогою методологічних принципів політична етнологія домагається того, щоб, говорячи словами **Сиріла Н. Паркінсона**, пошукувані якості предмета дослідження проявилися не в особливій формі, а у вищій мірі окремішньої визначеності²⁶. Методологія політичної етнології базується на принципах подвійної значимості — 1) на суто “своїх”, профільних, вироблених, відкрystalізованих у процесі політолого-етнологічних досліджень, та 2) запозичених із споріднених та суміжних соціогуманітарних наук. Чіткі “галузеві” і характеристичні грані між цими групами важко провести, тому в наведеному нижче переліку принципів не варто шукати якихось логічної типологізації, системної класифікації або ієрархічної субординації. У цьому переліку відображено лише спробу відкрystalізації основних “принципів взагалі”, — та саме тих, якими сьогодні доцільно оперувати в поточних політолого-етнологічних дослідженнях. Отже, нині доцільно оперувати такими методологічними принципами:

1. Принцип всезагальності права етнополітичного суб’єкта на саме існування, на політико-культурне волевиявлення, на безперешкодну участь у політичному житті своєї спільноти, на політико-етнічні контакти з іншими людьми і народами, на міжнародне політичне спілкування і т. ін. Принцип є “породженням” епохи взаємозалежного світу сучасності. Його серцевиною вважаємо правомочність будь-якого етнополітичного суб’єкта на самовизначення свого внутрішнього (власнокраїнового) та зовнішнього (міжнародного) політичного статусу — так, як це зафіксовано у VIII принципі “Декларації принципів” з Гельсінкського заключного акта НБСЄ (1975 р.). Цей принцип концептуально межує з відповідним політолого-етнологічним законом, а тому може бути зведений до статусу давньоримського природного права — *leges legum*.

2. Принцип геотериторіальної нострифікації простору буття етнополітичного суб’єкта — його права на присвоєння (“приватизацію”) певної геополітичної площини як нострифікованої оселі, де він міг би вільно жити і діяти як суб’єкт, що самовизначився у своєму соціально-політичному статусі. Принцип сягає корінням “Великої хартії вольностей” 1215 р. та концепції природного права **Дж. Локка**, **Ш. Монтеск’є** та ін. Принцип закріплено в Женевській конвенції 1989 р. “Про корінні народи і народи, що ведуть племінний

спосіб життя” і з цього моменту він набуває статусу *lex scriptae* (писаного закону).

Принцип може слугувати методологічним інструментом аналізу і вирішення етнополітичних, міжнародних та міждержавних конфліктів. На теоретико-методологічному потенціалі цього принципу концептуально “збудовані” і запроваджені в дослідницький вжиток поняття “етноплацента”, “етнооїкумена” та “етнокультурний ареал”. На цьому ж потенціалі окреслюються зміст понять “корінний народ” та “спосіб життя народу-етносу”. У згаданій Конвенції вислів “корінний народ” є скоріше побутово-буденним, літературно-описовим сленгом, аніж політолого-етнологічним поняттям, а тому вживається (в документі) як синонім понять “аборигенний народ” і “автохтонний народ”. Поняття ж “спосіб життя народу” в документі звужено і воно означає лише спосіб пересування народу територіальною площиною однієї чи кількох країн (“осілий спосіб”, “номадний спосіб”, “сезонно-кліматичний спосіб” і т.ін.) у пошуках благополитивних умов людського буття. Ця елементарна понятійна нечіткість у міжнародно-правовому документі для перших українських етнополітиків початку 90-х років стала “нормативною підставою” у спробах визначити статус численних у нас етнонацменшин. І вже у Законі “Про національні меншини в Україні” (25 червня 1992 р.) вони дійшли спрощеного висновку про існування в країні трьох меншинських етносуб’єктів — (а) “національних меншин”, (б) “корінних народів” і (в) “етнічних груп”. При спробі застосування розглядуваного методологічного принципу довільна волюнтарність мислення згаданих етнополітиків зумовила страждання усіх трьох меншинських етносуб’єктів, особливо ж — “корінних народів”. Довільність ця базувалася не лише на понятійній нечіткості названої Конвенції, а й на прадавній звичці східнослов’янських учених і політиків (не тільки “пересічних”, а навіть і дуже іменитих!) ототожнювати (мінімум — “розмазувати грані”) поняття “країна”, “державна” і “суспільство”, локалізуючи їх в одне — в “державу”. І саме “державний феномен” став тим “магічним кристаликом”, у гранях якого переломилася статус-доля усіх меншинських народів-етносів країни (нагадаємо: їх — 135 одиниць!); є в ім’ярек у когось з них держава за кордоном України — у нас він буде уже в статусі “меншини” або “групи”, а якщо немає — це вже “корінний народ”. В освіченій країні навіть казки для дітей не пишуть такою мовою і не керуються такою логікою...

3. *Принцип пріоритетності політолого-етнологічної істини над ситуативною конкретикою політичного життя.* Принцип сформульовано в діалогових роздумах **М. К. Мамардашвілі** і **В. Брандта** (початок 70-х років ХХ ст.). Саме тоді були відкрystalізовані позиції: "...істина вища за націю і Батьківщину, тому що вона належить всім" (**Мамардашвілі**) та "...в політиці взагалі та в етнополітиці зокрема не потрібні палкий оптимізм, сердечний ентузіазм та патріотична ейфорія щодо конкретних успіхів не тільки мого народу, — потрібна лише віра в те, що істинне і розумне колись-то можуть-таки стати доступною всім реальністю" (**Брандт**)²⁷.

У призмі цього методологічного принципу видно справжню аксіологічну висоту і шкалеву вартість, скажімо, "національної ідеї" ("ідеї мого народу") в багатонародному суспільстві, пріоритетів "між-етнічної солідарності" стосовно "космополітизму людей не мого хутора" на фоні загальнолюдської всесвітньої цивілізації. Ці колізії методології політичної етнології вирішує у такий спосіб. У багатонародній країні (неодноразово вже констатувалося: в сучасному зінтегрованому світі такими є абсолютна більшість країн із понад 200 на планеті взагалі) якийсь один народ-етнос домінує над усіма — але **саме домінує, а не панує**, тобто об'єктивно є найвагомішим, найвизначальнішим у соціально-економічному і політико-культурному житті всього народу-населення, а не "просто переважає всіх". Закономірно, то є так званий **титовий народ**. Але й він не вправі висувати "свою ідею" та "свою місію" як кимсь передбачені або призначені до неодмінного "панування над суспільством", бо то й буде проявом його етноцентризму, етноізоляціонізму, етноексцизу і т. ін. Натомість у духовно-політичному спілкуванні і соціально-економічній взаємодії різноетнічних людей-співвітчизників мають домінувати ідеї всенародної єдності, соціальної консолідації, громадсько-політичного консенсусу. Самозакоханий "патріотизм будь-що!" та "історична необхідність етноцентристського панування мого великого народу над звідкись прийшлими "маленькими братами" теоретично дезавуїровано ще до середини ХІХ ст. Так, 1840 року **Г. В. Белінський** зазначав: "Любити свою вітчизну — значить полум'яно бажати того, щоб у ній втілювся вселюдський ідеал і в міру сил своїх сприяти тому. Бо інакше патріотизм буде китаїзмом, який любить своє тільки за те, що воно є своє, і ненавидить все чуже тільки за те, що воно є чуже, і не нарадіється власною огидністю і невродливістю... словом, любов до батьківщини має бути одночасно і любов'ю до людства"²⁸.

4. **Принцип плюралістичної інтерпретації етносоціополітичних фактів, процесів, феноменів.** Ще від Аристотеля до нас йде думка про те, що люди і народи завжди одночасно є і авторами, і режисерами, і акторами своєї життєвої драми. І йдеться, мабуть, лише про те, щоб ми своєчасно вміли вибирати конкретний сюжет, правильно будувати на ньому фабулу життєвих вчинків, подій і звершень. Драматизм суто етнополітичного життя ще складніший за звичайний, буденний драматизм поточного життя. Головно через три причини. **По-перше**, тому що всі люди, народи-етноси, інші етнополітичні суб'єкти в кожний конкретний момент реалізують свої загальнолюдські і конкретно-специфічні потреби й інтереси, вирішують проблеми і завдання, ставлять перед собою всезагальні й індивідуально-особливі цілі та устремління, — словом, ведуть істинно плюралістичне життя. **По-друге**, складність етнополітичного життя зумовлена тим, що “драматург” і “режисер” досить часто перебувають не в середовищі самих народів-етносів, а “десь там...”, у надбудовних політико-урядовуючих сферах. Народи-етноси “одночасно виступають у трьох ролях” — автора, режисера і актора — лише під час масових соціально-політичних подій і зрушень, війн, революцій, політичних подій, демонстрацій, мітингів, міграцій і т. ін. **По-третє**, драматизм колізії тут полягає в тому, що під час таких подій мало кому є “діло до порад науки”, до розумності своїх дій, до виваженості думок і вчинків, до світоглядних оцінок внутрішньої і зовнішньої обстановки і т. д. і т. ін., бо тоді домінують охлократичні емоції, популістські установки, харизматичні сподівання, анархічні настрої поточної хвилини.

Зазначені (три) групи методологічної причинно-наслідкової мотивації думок, прагнень і вчинків людей проілюстровано у контекстах (мінімум) п'яти політолого-етнологічних колізій, які пережила Україна за роки незалежності: (1) народно-правова легітимація початкового процесу політико-державної суверенізації країни (липень 1990 р. — грудень 1991 р.); (2) перші дочасні і парламентські, і президентські вибори (березень — червень 1994 р.); (3) прийняття нової Конституції та впровадження національної валюти (червень — серпень 1996 р.); (4) “помаранчеві потрясіння” кінця 2004 р. — початку 2005 р.; (5) кризові випробування країни 2008 р. у контекстах двох трикутників “СОТ — ЄС — НАТО” та “США — Росія — Грузія”. У контекстах цих неординарних подій численність внутрішніх фактор-

них обставин і плюралізм думок, заждань і цільових установок кількох історико-політичних та етнополітичних суб'єктів, помножена на неоднозначне зовнішньополітичне середовище та незвично динамічну міжнародну обстановку, зумовлює як плюралістичне “виконання” названих етнополітичних сюжетів, так і їхнє плюралістичне сприйняття і фіксацію в поточному етноісторичному менталітеті українського народу-етносу і всього багатонародного народонаселення країни. Множинність сюжетів етносоціополітичного життя, багатоканальність його “режисерського” і “акторського” виконання, велика кількість самих драматургів, режисерів і акторів у цьому житті — все це й сприяє таке концептуально-словесне визначення цього методологічного принципу.

5. Принцип об'єктивної зумовленості етносоціальної домінації певного народу-етносу в багатоетнічному суспільстві. Абсолютного паритету і необмеженої рівності в етноісторико-соціальних відносинах і зіставленнях немає, бо ж немає в світі і двох цілковито рівних між собою народів-етносів за жодними параметрами. Адже всі вони різні. Тому, коли йдеться про це стосовно суто багатоетнічного суспільства, напрошується аналогія з оруеллівською саркастикою: “Всі тварини рівні, але деякі з них найрівніші за інших...”²⁹. Взаємини між народами-етносами взагалі (тобто у складі народонаселення поліетнічної країни та й саме “міжнародно-політичне життя в багатоетнічному суспільстві”) більше підпорядковані не принципу всезагальної рівності (яку не слід сприймати “в чистому вигляді” ані в суто правово-юридичному, ані в соціально-історичному, ані, тим більше, в політико-культурологічному сенсі) — вони здебільшого підпорядковані **принципу соціально-політичної домінації**.

Серцевиною принципу є суворя, реалістична думка про те, що в багатоетнічних суспільствах історична відповідальність за долю Батьківщини розподіляється між трьома етносуб'єктами, — між 1) титульним народом-етносом, 2) домінуючими народами-етносами і 3) рецесивними народами-етносами. Взаємовідносини між ними і становлять толерантні/конфліктні колізії соціально-політичної різноієрархічної домінації в будь-якому багатоетнічному суспільстві.

Принцип — за аналогією — запозичено нами з галузі біолого-природничого життя істот, у тому числі й біофізіологічної природи людини. В чисто своєму, “галузевому” значенні принцип проголошує: домінація є формою взаємовідносин у парі, де один з партнерів об'єктивно сильніше впливає на відповідні ознаки майбутнього

особня, ніж інший. Будучи формально рівними між собою, партнери-батьки майбутньої дитини в контексті своїх взаємин (в аплікації до дитини) виступають в різних статусах: один — як домінантний, другий — як рецесивний.

Як тільки сконституювалося багатоетнічне суспільство (чи то внаслідок державотворення, чи то загарбницької війни, чи то в результаті анексії або міжнародної домовленості і т. ін.), — у ньому одразу ж починає “працювати” зазначений принцип, віддиференційовуючи **титультний народ-етнос** (про нього мова вже йшла), **домінуючі народи-етноси** і **рецесивні народи-етноси**. Тут такий елітизм є природним соціополітичним явищем, про яке політичним суб’єктам, особливо ж елітно-“керівним”, необхідно реалістично знати, аби не доводилось колись приймати популістські рішення, попри істину вдаватися до участі в патерналістських етнополітичних акціях на кшталт ельцинської “безмежної суверенізації абсолютно всіх народів”. Цей методологічний принцип містить елементи закономірності, ним користуються при виробленні “домінантної стратегії” як політологи, так і дипломати, юристи, конфліктологи, комерсанти та інші спеціалісти³⁰. В наших дослідницьких аспекціях принцип можна розглядати і як певний закон етнополітичного життя, якого (закона) ми ще торкнемося.

6. Принцип диференційованої орієнтації етносуб’єктів на “центр” і “периферію” в етносоціополітичному житті. Будь-яке “ціле” (системологічне, багатоеlementне) в дистанційному вимірі можна розглядати як таке, що в структурному та ієрархічному аспектах складається з двох “ділянок” — “центру” та “периферії”. В теоретико-сутнісному сенсі методологія визначає “центр” як певне зосередження життєво-динамічних джерел і рушійних сил якогось цілісного начала (явища, суб’єкта і т. ін.), а “периферію” — як зовнішньоатрибутивну віддаленість елементів цього “цілого” від центру. Такі етносоціополітичні цілісності, як “країна”, “суспільство”, “державна”, “народ-етнос” і “народ-населення” в усьому сьгоднішньому світі є багатоетнічними, і внаслідок цієї обставини складаються в таку ієрархічну структуру: “центр” (столиця; основний правлінсько-кратологічний “центр прийняття рішень”, щось на кшталт президент — РНБО; парламент; уряд; штаби провідних політичних партій; основні судово-юридичні інстанції; фінансово-банкові установи; науково-консультаційні центри; генштаб збройних сил; основні репре-

зентації титульного народу-етносу — церква, штаби етнополітичних партій, інтелектуальні центри, провідні університети та академічні установи; офіси центральних ЗМІ і т. ін.) і “периферія” (етноавтономії; органи місцевого самоврядування; штаби етнополітичних партій провідних, домінуючих і рецесивних народів-етносів; муніципалітети і т. ін.). І — жодних моралізацій щодо того, чи зручно так говорити, чи етично так визначати методологічні параметри цих диспозицій та інстанцій і т. д. Залишається тільки щоразу акцентовано з’ясовувати, в якій з цих людських спільностей (“суспільство”, “країна” і т. д.) та які конкретні їхні елементи й ділянки об’єктивно становлять або ситуативно відіграють роль “центру” і, відповідно, “периферії”.

Політолого-етнологічне тлумачення принципу, його сенсове навантаження в нашому дослідницькому контексті простежується вже кілька століть. Застосовуючи його, вчені виявляють у державно-етнологічних відносинах та в життєдіяльності етносоціальних інституцій конкретну динаміку доцентрових/відцентрових тенденцій багатоетнічного суспільства взагалі. За допомогою цього принципу **Б. Франклін** у 60–70-х роках XVIII ст. аргументував висунуту ним же “ідею гомруль” (*home rule*) — ідею самоврядування периферії великої багатоетнічної країни зі слабкою державою, а **Т. Джефферсон** протягом 30 років (кінець XIX ст.) наполегливо обґрунтовував одну з моделей федералістської державної побудови — “із сильним державним центром”, — суто стосовно США³¹. Керуючись цим же принципом, наприклад, **С. Н. Паркінсон** винайшов (і дещо саркастично обґрунтував) етнополітичний “феномен центробязні” — своєрідний синдром, що йде до нас з глибин родоплемінного періоду життя людства³². Цей принцип є концептуально містким та операціонально багатим, якщо його застосовують у дослідженні ідеї федералізму в етнодержавному будівництві, а також у методології розв’язання геополітико-етнологічних аспектів сучасних етнополітичних конфліктів включно з аналізом контекстів політичного терору³³.

7. Принцип політико-культурної кореляції народів-етносів, історично розташованих на спільній геополітичній площині. Цей принцип має головно три методологічних виміри — (1) політолого-етнологічний (ідеться про політичне життя саме народів-етносів, а не народу-населення); (2) політико-культурологічний (ідеться про аксіологічне зіставлення народів-етносів саме в культурно-політично-

му сенсі, а не про їхнє походження, расово-культурні характеристики, глибину історичного менталітету, причинно-наслідкові взаємини в минулому та нинішньому державно-політичному статусі, ієрархічні ролі в соціумо- і державотворенні і т. ін.) та (3) геополітичний (ідеться про політичне, а не “чисто” географічне розташування на карті народів-етносів та народів-населень, країн і суспільств, держав та етноспільностей). Корелювання (зіставлення, пропорційність, багатоаспектні порівняння) цих трьох вимірів по горизонталі та вертикалі у вельми різноманітних обставинах і колізіях етносоціополітичного життя взагалі та зокрема — в питаннях соціумо- і державотворення й культурно-політичного співробітництва народів-етносів, у колізіях внутрішньої і зовнішньої політики, торгівельно-культурного обміну і науково-етичного спілкування і т. ін., — усе це й становить концептуальну серцевину цього методологічного принципу.

У сенсі об’єкт-предметному в макроструктурі цього методологічного принципу йдеться саме про об’єктивну правомірність налагодження акцій соціумо- і державотворення конкретними народами-етносами на конкретних геополітичних площинах; про розташування на цих площинах військово-політичних, державно-управлінських, адміністративних, господарсько-економічних та науково-технічних об’єктів внутрішнього і зовнішнього, міжнародного і міждержавного характеру; про історико-правові засади природокористування і соціально-економічної діяльності народів-етносів під час політичних подій та соціально-етнічних процесів; про військово-технічні і демографічні дії людей різного етнічного та громадянсько-підданського статусу під час війн, політичних революцій, організованих і стихійних акцій переміщення населення; про правомочність розміщення на певних територіях трансліній і “точок” міжнародно-політичного, дипломатичного, торгівельного, космічного зв’язку, об’єктів міжнародної кліматологічної інфраструктури, екологічної безпеки і т. ін. В усьому цьому “дрібниць” немає, і завжди і скрізь потрібна кореляція: зіставлення, порівняння, виявлення взаємозв’язків і взаємозалежностей, взаємозумовленостей і “розв’язок”/“прив’язок” з’ясування шкали цінностей та орієнтацій.

У пізнавально-методологічному сенсі ідея самого принципу належить **У. Петті** (праця “Політична арифметика”, 1683 р.) та анонімним авторам статті “Політична арифметика” в Енциклопедії **Д. Дідро** і **Ж. Д’Аламбера** (т. 12, 1765 р.). У цих вчених йдеться саме про таку

методологічно актуальну та саму по собі мудру пораду: при вивченні політичної історії народів-етносів — історії минувшої і сучасної — завжди необхідний філософсько-арифметичний та природно-географічний корелятивний підхід до політичних фактів, процесів і явищ, — “до всього того, що стосується влади, сили, багатства і т. ін. будь-якої нації або держави”³⁴.

Складовими елементами цієї корелятивної “арифметики” (для кожної конкретно взятої країни, держави, для будь-якого суспільства, про котрих йдеться в корелятивних зіставленнях) є такі показники, як: а) природне багатство землі, що є власністю цього етнополітичного суб’єкта (родючий ґрунт; ліси; води; копалини; ландшафт; повітряний басейн; кліматична специфіка; стан доріг і комунікацій та ін.); б) якісний склад народу-населення (етнічний оригіналітет і нинішній статус; політико-господарська досвідченість; працездатність; статовікова структура; поколінський склад; політико-культурні якості; релігійно-етичні орієнтації; культурно-освітній рівень та ін.); в) геополітичний статус суб’єктів, про яких йдеться в кореляціях (природно-історичні сусіди; державно-правові етноісторичні стосунки з міжнародним оточенням; система міжнародних соціально-економічних і політико-культурних зв’язків; геостратегічні диспозиції з точок зору рельєфу, комунікації і клімату та ін.); г) суто етнополітичні характеристики (глибина історичного менталітету титульного, домінуючих та рецесивних народів-етносів, які корелюються; якісність етноісторичної структури нинішнього етнокультурного ареалу конкретного народу-етносу, країни або держави, про яких іде мова; наявність чи відсутність місцевих традицій соціумо- і державотворення; рівень панування в суспільстві настроїв охлократизму, популізму, анархізму, патерналізму, сервілізму і т. ін.).

Застосування принципу в політолого-етнологічному аналізі загальних та конкретних матерій дає змогу уникнути фактичних і світоглядних помилок і недоречностей; надає дослідникам критеріальну допомогу в аналізі минулої та поточної етнополітичної історії у будь-якому куточку землі. В нинішніх умовах принцип слугує ефективним інструментом ситуативного підходу до поширеного етнополітичного феномену сьогоденних часів взаємозалежного світу “народ народу допомагає” (“країна країну підтримує”). Для чого це робиться? Саме в цій корелятивній колізії японський поліетнолог **К. Абе** підкреслював, що досить часто це робиться з корисливим політичним розрахунком, — “зادля того, щоб десь усе залишилося,

як колись вже було”. Тому “народам бідним і нерозвиненим не слід розслаблятися, вичікуючи на чийсь допомогу ззовні”³⁵. Сучасною (станом на серпень 2008 р.) ілюстрацією до принципу в наведеній інтерпретації могло б бути осмислення прагматичних спонук до надання Грузії “термінової та всебічної допомоги” з боку трьох різносенсово зацікавлених зовнішньополітичних суб’єктів — Росії, США, України.

Зрештою, корелятивний принцип є гнучким методологічним критерієм підходу до чи не найактивнішого в політичній історії людства фактора — до **феномена етнополітичної солідарності**, яка не знає державних кордонів, ідеологічних табу і політичних евфемізмів. Наприклад, пам’ятаючи про об’єктивну силу етнополітичної солідарності, цей принцип може допомогти у визначенні вектора еволюції етнополітичних рухів і подій, може слугувати орієнтиром у розплутуванні міжнародних та етнополітичних конфліктів, відкрystalізовуючи істину, відкидаючи емоційність, вичленовуючи в поточній етнополітичній історії ситуативне і вічне, абсоригенне і чуже, традиційне і новаційне.

Отже, для коротенького і прелімінарного аналізу взято лише сім принципів, — звісно, в реальності їх децю більше. Здійснено спробу показати певним чином не лише методологічну “завантаженість”, а й “операційне поле дії” цих принципів, у результаті чого, за задумом, рельєфніше має з’ясуватися, **хто є хто** в етнополітичній історії та **що є що** в етносоціополітичних матеріях, які вивчає політична етнологія як наука.

(Д) “На підмогу” принципам у методології будь-якої науки йдуть **способи (або шляхи) теоретико-методологічного пізнання і дослідницько-евристичної діяльності...** Спочатку — децю пропедетичне з теоретичного загалу питання. **Спосіб** у методології науки є шляхом прагматичного розгортання певної дії (або системи дій), образом цієї теоретичної чи практичної дії, прийомом або конкретним видом дії, руслом і спрямованістю реалізації якогось задуму, вирішення завдання, об’єктивації проблеми, матеріалізації певної мети і т. ін. Коли вже чітко з’ясувалася певна семасіологічна тотожність понять “спосіб”, “засіб” і “шлях” — у сенсовому підтексті методологічної колізії ще рельєфніше зазвучав мотив: спосіб також є шляхом, яким слід іти до мети руху, засобом підсобити тому рухові, мірою і манерою самої дії (самих дій) з реалізації (матеріалізації, об’єктивації) якогось теоретико-дослідницького й евристико-практичного

заходу. Так, у таких параметрах ми й будемо надалі тлумачити (і застосовувати в аналізі політолого-етнологічних матерій) сенс поняття “спосіб”.

У кількісному вимірі питання одразу ж констатуємо: способів дещо менше, ніж принципів, — можливо тому, що перші “виходять” з других, а другі прагматично втілюються в перших. Якщо в принципах досить багатим є суто теоретичний субстрат, то в способах значно більше прагматичності, практично-спонукального до дії сенсу, спонук до праксеологічного життя, до матеріалізації теорії. Тому й самі способи неначе “прагматично” відповідають на запитання (дослідника): “А як же діють принципи?” Проаналізуємо — у досить короткому і прелімінарному порядку та в уже зазначеній констативно-дослідницькій манері — деякі з методологічних способів, які найбільше притаманні концептуальній феноменальності політичної етнології.

1. Спосіб факторного аналізу етносоціополітичного життя. Це один з найвагоміших — якщо не головний — методологічний спосіб адекватного пізнання, багатоаспектного дослідження етносоціополітичного життя. Питання подане в авторському формулюванні і концептуальному осмисленні, — але з урахуванням наукових досягнень великої групи вчених минулого — adeptів “теорії факторів” (**Р. Штамлер, Ф. Ратцель, В. Зомбарт, Г. В. Плеханов, М. М. Ковалевський, М. П. Драгоманов, М. Вебер, П. О. Сорокін** та ін.).

Фактор — це те (або той), що (або який) діє чи сприяє дії, те (чи той), що щось творить; це суттєва обставинна передумова і рушійна сила, яка — в дії, в русі — допомагає визначенню характеру та окремих рис певного явища, процесу. В етносоціополітичному житті факторними феноменами є природно-політичні обставини взаємодії людей в багатоетнічному суспільстві, історико-політичні причинники різнорівневої участі народів-етносів у соціумо- і державотворенні, в розміщенні і русі їх виробничих сил, в розвитку культури, в міжнародних відносинах і т. ін. В політолого-етнологічному аналізі їх-то й необхідно брати до уваги в першу чергу та головним чином, а не тільки і не стільки, скажімо, “дух народу”, “національну ідею”, “етноспецифічну психологію” та інші ідеально невловимі речі. Та й самі фактори потрібно аналізувати в динаміці, “комплексно”, не ізольовано, а сукупно, не абсолютизувати або ігнорувати окремі з них, — бо це, як попереджав в аналогічній колізії **Г. В. Плеханов**, “заводить в зачароване коло безкінечної взаємодії і взаємозалежності...”³⁶.

Оскільки саме етносоціополітичне життя є безкінечною комбінацією взаємодіючих різнохарактерних і різнотипових факторів (економічних, політичних, соціальних, природничих, психологічних, ідеально-культурних, історичних, біологічних та ін.), то й найбільш цілісну картину справ в якомусь етнополітичному питанні можна одержати лише за умови застосування в аналізі цього методологічного способу, — звісно, в поєднанні з іншими способами. Тільки в такому разі можна уникнути поширеної в політичній теорії методологічної помилки, відомої як “пастка Колумба — Дубчека”: в цілопокладанні — одна феноменальність, а в результатах — інша, часто ж протилежна очікуваній (**Х. Колумб** мав на меті відкрити Індію, а відкрив Америку; **О. Дубчек** мав на увазі поліпшення соціалістичного політичного ладу, а вийшла його ліквідація взагалі). Ця “пастка” проступає назовні в безлічі сьогоденних етнополітичних і міждержавних конфліктів. І то є результатом порушень або елементарної зневаги до вимог розглядуваного тут методологічного способу політичного мислення і політичної дії.

2. Спосіб поstadійного аналізу етносоціополітичного життя. Діалектика нагадує: все і вся в цьому світі складається в певні цілісності, лише переходячи в своїй еволюції три (основні) стадії конститування: 1) спочатку певний феномен виникає з якихось розрізнених передумов; 2) потім стає адекватним собі цілісним феноменом, “схожим тільки на себе”, говорив **Р. Декарт**; 3) з тим розвивається на власних феноменальних засадах (а в якійсь перспективі зникає, “перетворюється на щось інше”). Триступенева еволюція (спонтанно-спокійна чи динамічно-революційна, або в “комбінаціях” цих способів) є об’єктивною закономірністю, якій, природно, підкоряється і етносоціополітичне життя. Народи-етноси “беруть участь у політиці”, “живуть у політиці” в суворій відповідності до цієї закономірності. Своєрідними діалектичними стадіями еволюції етносоціополітичного життя всіх народів-етносів планети є:

а) “масово-пряме політичне волевиявлення”, коли народ “безпосередньо робить політику”. Але то є, як правило, політика натовпна, ордоподібна. Це адекватно політичній феноменальності родоплемінної фази розвитку народів, коли особа ще не віддиференційована від “маси”, економічної власності не має, своїх — суто індивідуальних — інтересів не усвідомлює (живе лише поточними первісними потребами), а тому є пасивним елементом “маси”; сама ж “маса” (оскільки складається з таких “розрізнених одиниць”) схильна легко піддатися

волі вождя, ватажкові юрби, старшині роду, голові племені, полководцю війська, “главі держави” і т. ін.;

б) “малогрупове політичне волевиявлення”, коли народ-етнос переживає народовську (попораційну) стадію етноісторичного становлення та соціоцивілізаційного дозрівання. То є політика напівпряма-напівпредставницька. Бо ж особа, вже володіючи хоч якоюсь економічною власністю, починає відокремлюватися від “маси”, усвідомлювати свої потреби й інтереси і може вже ставити перед собою більш-менш чіткої перспективної значимості цілі і завдання громадянсько-політичного буття. “Маса” ж тоді, складаючись з таких “індивідуумних осіб”, перебуває в стані постійної внутрішньої самодиференціації і вже не так легковажно піддається волеспонуканням “керівних осіб”;

в) “програмно-опосередковане політичне волевиявлення”, коли народ-етнос перебуває саме на національній стадії соціоцивілізаційного дозрівання. Особа тоді — в самому своєму культурологічному світосприйманні — є віддиференційованою від своєї соціальної групи, а саме суспільство (масу, групу) цей факт звільняє від атрибуту “масової, колективної” політики в кожному конкретному питанні, випадку. Як наслідок, політика в національному середовищі (тобто такому, що складається з представників одних лише націй) є справою кожного і громадянського суспільства в цілому. Наявність у суспільстві великого прошарку громадян дає можливість особі “передовіряти” комусь — іншим особам або групам — бодай частину свого політичного волевиявлення. Так з’являється інститут непрямої, представницької демократії, і мова тоді йде лише про те, кому саме — якій особі, групі або партії — можна і слід довіряти/передовірятися, якому політичному суб’єктові можна доручити своє політичне волевиявлення.

Три стадії діалектичного конституювання народу-етносу як історико-соціального феномену взагалі збігаються з трьома фазами конституювання народів як етнополітичних суб’єктів. Спряжіння трьох пар стадій в політичній етнології дають адекватне уявлення про логіку самоутвердження однієї всесвітньої, дедалі відчутнішої тенденції: отримання пригніченим народом, країною політичної незалежності є не кінцевою метою, а лише перехідним етапом до всесвітньої взаємозалежності народів, країн, держав, усемислимих спільнот. Отже, вимальовується своєрідна гегелівська тріада: політична залежність — політична незалежність — політична взаємозалежність.

Треступеневість підходу до будь-яких етносоціополітичних явищ — одна з “точок зростання” методологічного потенціалу політичної етнології як науки. Плодотворність цього методологічного способу (особливо ж стосовно багатоетнічного суспільства) в сучасній соціально-політичній теорії ще не розкрита. Викладений досі матеріал — лише одна з варіацій трактування питання.

3. Спосіб пошуку і розв’язання конфліктних вузлів у поточному етносоціополітичному житті. Всі відносини між людьми та народами-етносами з приводу чогось (власності, влади, розташування, території, природокористування, громадянства, етноісторичної належності, культурологічних ознак, типолого-ідентифікаційних характеристик і т. ін.) завше є якоюсь формою конфлікту на певному рівні протистояння сторін. Етносоціополітичні відносини не є винятком. Мало того, вони є найбільш конфліктними і конфліктогенними, бо, як зазначав ще стародавній мислитель **Страбон**, усі народи різні, з’являються лише раз, існують певну вічність та в одному екземплярі. Тільки в останньому помилився мудрий еллін: йому були відомі народи тільки стадії роду, максимум — племені, отже, йому невідома була закономірність чотириступеневої генезисності будь-якого народу-етносу.

З “легкої руки” сталінських догматиків у нас поняття “протистояння” і “конфлікт” (а також поняття, що з ними співкорелюються або яких торкаються, — “антагонізм”, “протириччя”, “протилежність”, “відмінність”) не тільки заідеологізовані, а й за змістом досить сплюжені, спотворені, навантажені однобічним сенсом. Політична етнологія — звісно, у своїй галузі — може тут навести певний “порядок”, відкрystalізовуючи і своєрідний методологічний спосіб дослідження реальності.

Протистояння — це стан протилежного розташування і спрямованості руху певних об’єктів або суб’єктів реальності. Ці ж об’єкти чи суб’єкти, які задіяні в русі, є “учасниками” взаємин, — саме їх і правомірно називати **протилежностями** або просто **сторонами протистояння**. Протистояння існує на кількох рівнях напруженості сторін. Самий же стан цієї напруженості у відносинах сторін та в їхньому протилежному русі і є **конфліктом** різного характеру. Інакше кажучи, **конфлікт є моментом зіткнення протилежностей, сторін і різновидом їхнього протистояння на певному рівні напруженості і в певній формі взаємовідносин**. Рівнями і формами протистояння є:

а) **антагонізм**, за яким сторони апріорі і “непримиренно” спрямовані одна проти одної і мають на меті взаємне знищення, мінімум — зіштовхнення з шляху, докорінну нейтралізацію. В останньому, “пом’якшеному” варіанті, як вважають деякі українські філософи (В. О. Босенко, О. І. Яценко та ін.), маємо справу вже не з “чистим” антагонізмом, а з “антагоністичним протиріччям”;

б) **протиріччя**, за яким бодай одна зі сторін (протилежностей), реалістично й адекватно усвідомлюючи обстановку, ухиляється від мети на “боротьбу на взаємознищення”, а тому “на ходу” коригує мету і завдання поточної життєдіяльності і шукає “точки дотику” спільних потреб та інтересів, йде на консенсусні контакти і компроміси;

в) **відмінність**, за якою сторони (протилежності), природно, відрізняючись одна від одної, ідуть на взаємодію ситуативну чи тривалочасову, поточно-проблемну чи перспективну, тактичного або стратегічного характеру.

У процесі конституювання цих форм і рівнів протистояння формуються певні “вузли напруженості” у відносинах взаємодіючих сторін. Це і є “конфліктні вузли” та “конфліктні ситуації”. Архітектоніка будь-якого конфлікту в соціально-політичних (у тому числі й етносоціополітичних) відносинах у принципі є такою:

- мотиви і причини факторного конституювання конфлікту: “через що або через кого виник?”;
- імпульси і стимули до конституювання конфлікту: “хто зацікавлений або що об’єктивно спричиняє до нього?”;
- різні форми протистояння задіяних у конфлікті сторін (протилежностей): “хто з ким та проти кого?”, “в якій формі доцільно ворукувати з тим-то і доки?”.

Окремішньо стоїть питання про фази конституювання і розв’язання конфлікту. Внаслідок вже зазначеної загальносоціологічної закономірності: перш ніж практично діяти, — обдумуй дію інтелектуально, — внаслідок цієї суто людської логіки життєдіяльності політична етнологія виділяє три конфліктні фази:

1) **ідеологічну** — створення попереднього ідеального уявлення про сутність, зміст, світоглядну зумовленість, політичну причинність і гіпотетичні шляхи розвитку і розв’язання конфлікту;

2) **реальну** — виявлення передумов, причин і факторів виникнення і розвитку конфлікту, політичних диспозицій сторін у соціально-політичному просторі і на етнополітичній карті;

3) *постаналітичну* — підсумкове з'ясування стану конфліктних подій, фактичного розгортання на поточний момент антагоністичних суперечливих і консенсусних дій сторін щодо подальшого поглиблення або розв'язання конфлікту.

4. **Спосіб вибудовування гіпотетики етносоціополітичних колізій майбутнього.** Спосіб базується на логічній посилці **Т. Гоббса** “*als ob...*” (як нібито..., немовби), який, у свою чергу, спирався на давньоримський юридичний принцип: “Право судити про речі, які обов'язково мають здійснитися таким чином, нібито вони й відбулися саме так”. Йдеться про вибудовування дослідником (політиком, управлінцем) у своєму інтелекті цілком можливої у майбутньому ситуації шляхом “доведення до крайнього звучання” деяких реальних рис сьогодення з метою загальнопринципового “попередження”: подумайте над тими наслідками, що логічно випливають з наших дій... Уже мислителі епохи Просвітництва застосовували його при “зондуванні” гіпотетичних соціально-політичних процесів³⁷, а **А. Дж. Тойнбі** — при досліджуванні “ситуацій можливого грядущого”, — особливо ж тих колізій, “які сьогодні видаються цілком абсурдними”³⁸. Нині в етносоціології Заходу спосіб застосовують найширшим чином, причому вчені різного профілю³⁹.

В суто етносоціополітичних дослідженнях прецедентів застосування цього способу не знаємо, тому можемо лише вдатися до деяких загальнопринципових теоретико-методологічних міркувань. При гіпотетизуванні майбутніх — бажаних уже сьогодні, позитивно очікуваних — етносоціополітичних реалій спосіб може стати “працюючим” тільки за певних умов. Наприклад:

- всі проєкції в гіпотетичне майбутнє мають бути екстрапольовані на атрибутику сьогодення (стадія соціоцивілізаційної зрілості народів-етносів, що населяють певну країну; наявність чи відсутність у країні громадянського суспільства; глибина в країні власного і “місцевого” політичного досвіду; реалістичні уявлення про міру і рівень панування в суспільстві таких політико-психологічних явищ, як патерналізм, охлократизм, сервілізм, анархізм, етнофобізм та ін.), і — лише тоді може бути забезпечене наступальне сходження соціального прогресу від відомого, пережитого минулого до невідомого, очікуваного майбутнього;

- всі перспективні розрахунки і зажадання в етносоціополітичній галузі необхідно екстрапольовати на апробоване досвідом (своїм і чужим), а всі екстраполяції на прогрес бажано здійснювати переважно

у вимірах поточного часу і нинішнього геополітичного простору, бо варіативність історичного розвитку взагалі може спричинитися до того, що факторні взаємодії і комбінації етноісторичних суб'єктних сил перетворюють найабсурдніше в реальне, а найреальніше сьогодні може стати завтра фантомним і химерним;

- всі теоретичні погляди у вірогідну перспективу еволюції етносоціополітичних реалій слід “просвітлювати” у призмі найбільшої об'єктивної реалії сьогодення — поліетнічності усемислимих людських спільностей (суспільств, країн, держав, демографічних й історико-культурних спільнот). І тоді найнедоторканніші для нинішньої масової чи елітно-групової свідомості цінності, що начебто ніколи не можуть бути переглянутими (в етносередовищі, яке тривалий час перебувало під тоталітарною домінацією, такою “священною коровою”, як правило, є “національна ідея” або “народний дух”), — навіть вони у світлі нових реалій зазвучать вкрай абсурдно, постануть перед оновленою свідомістю “кавуном у профіль”.

Подібним чином вибудована гіпотетика етносоціополітичних реалій майбутнього для молоді науки є не тільки пізнавально-дослідницькою проблемою, а й світоглядною колізією великої політико-психологічної ваги. Цей методологічний спосіб рельєфно розкриває реалізм політичної етнології як однієї із соціально-політичних наук, робить ці науки “ефективно працюючим інструментарем” духовного виробництва людини у багатонародному суспільстві.

5. Спосіб комплексної та адекватної істині аксіологізації етносоціополітичного життя. Всі компоненти етнополітичного феномену (процеси, явища, суб'єкти, події і т. ін.) та всі види, форми і рівні етносоціополітичного життя (аспекти біофізіологічні, соціоісторичні, політико-державницькі, громадсько-політичні, економіко-господарські, культурно-етичні та ін.) мають широку та гнучку шкалу аксіологізації буття (всєбічного та поліаспектного оцінювання) як за соціоцивілізаційним змістом, так і за формою і проявами життєдіяльності. Аксіологізацію поточного етнополітичного життя в цивілізованому суспільстві слід проводити постійно, раціонально і кваліфіковано, аби щоразу доходити адекватної істини і — врешті-решт — задля того, щоб усе об'єктивно спричинялося до розквіту народів-етносів, до розкриття ними своїх унікальних буттійних потенціалів, до сходження всезагального соціального прогресу. Таку аксіологізаційну діяльність певних політичних суб'єктних сил (головно держав і політичних партій) — у теоретико-методологічному сенсі — і правомірно

називати основним аспектом *етнічної політики держави* (“*етнополітики*”).

Спосіб названо “комплексним” не випадково, бо структурно він складається з кількох елементів і в різних (та конкретних) історичних ситуаціях проявляється, природно, по-різному. Гнучке, цілеспрямоване й адекватне ситуації застосування в “пульсуючому” аналізі етносоціополітичного життя всіх аксіологізованих елементів і забезпечує “ціннісно-орієнтаційну цілісність” *Концепції етнополітики держави* або політичних партій.

Найголовнішим аксіологічним елементом етнополітики є адекватне понятійне позначення об’єктивних етнополітичних реалій. Це своєрідне аксіологічне правило є передумовою адекватної і гуманної позитивної політики взагалі. Наприклад. Висловлюючись про ставлення Росії до етнополітичного конфлікту в Трансністрії, **Б. М. Єльцин** у травні 1992 р. “серйозно понятійно просковзнувся”, заявивши, що “Росія не може залишатися байдужою, коли війна розгортається на наших кордонах”⁴⁰.

Як видно, тут “розмазано” гносеологічні межі понять “державно-політичні кордони” та “етнічні кордони”, а політолого-етнологічний зміст понять закамouflьовано рамками сленгу “зовнішньополітичний інтерес”. Ще один приклад. З самого початку 90-х років і дотепер, упродовж усієї смуги років суверенного розвитку України і Росії, між ними триває серія акцій “патерналістської турботи” останньої про українських громадян великоруського етнопоходження. Аж поки — на фоні підсумків десятиденної “кавказької війни” серпня 2008 року — президент Росії **Д. Медведєв** не оголосив на весь світ: серед “нових принципів зовнішньої політики” Росії найпріоритетнішим є такий: “...безкомпромісний захист [Росією] життя своїх громадян, де б вони не перебували”⁴¹. Тут уже міститься явна підміна понять — і “великоруських етнопоходженців” в Україні та в інших пострадянських країнах і регіонах просто оголошують “своїми [політико-державними] громадянами”. Нарешті, ще один приклад застосування в аналізі неадекватних понять простежуємо в репортажі української журналістки із зони північнокавказьких етноконфліктів. На епізодичному прикладі — широченний (і теоретично невігласний) політолого-етнологічний висновок: “В Інгушетії вже кілька років триває жорстока міжкланова війна, яка щойно набула форми протистояння політичної влади та опозиції”⁴².

Залишається додати й таке. Прикладами понятійно-термінологічної підміни і, зокрема, наповнювання етнологічного поняття “клан” політолого-регіоналістичним змістом (“дніпропетровський клан”, “донецькі регіонал-кланісти”, “карпатські регіональні клани атакують центр” і т. ін.), — особливо починаючи з 2000-х років, — рясніє обласна і центральна преса і навіть сторінки солідних наукових часописів. А це вже вказує на те, що для політичної етнології відкривається дедалі ширше поле теоретико-методологічної та прояснювально-світоглядної роботи.

Коротко проаналізовані методологічні способи дослідження етносоціополітичних явищ, процесів і подій, підказує знаний учений-дисидент, мають виробляти в нас “нешадну ясність думки, вкрай необхідну при розгляді етносу і політики, політичної історії народів і логіки розвитку людства взагалі”⁴³. Цього ж вчать і дещо раніше наведені принципи політолого-етнологічного дослідження. У своїх співвідношеннях і взаємодіях принципи і способи цементують, базують і структурують **методологію політичної етнології** і підводять наше дослідження до виявлення концептуальних обрисів його **центрального елементу** — **методу пізнання етносоціополітичних реальій**.

Кілька загальнотеоретичних міркувань щодо методу як такого. У світовому соціогуманітарному науковому мисленні прийнято за аксіому, що метод є спосіб і шлях пізнання, дослідження якогось предмета реальності, а також “сукупність прийомів і операцій системологічного побудування одержаного знання про цей предмет реальності”⁴⁴. Метод “задає” напрям теоретичним пошукам у певній науці, окреслює “підходи” до об’єкта уваги і предмета дослідження, є відправною точкою аксіологічних орієнтацій в аналітичних координатах цієї науки і критерієм світоглядної оцінки результатів пізнання та й усієї дослідницької діяльності у координатах методології цієї науки. Кожний же новий суспільствознавчий метод, зазначають британські вчені Девід і Джулія **Джері**, “демонструє валідність щораз нових дослідницьких підходів”, є певним внеском у розвиток кожної нової науки, “відточує її стратегію на шляху маніпулювання [фактичними] даними задля отримання дедалі нових знань”⁴⁵. Відсутність же такого “інструмента дослідження” у суто політолого-етнологічних розвідках, підкреслює француз **М. Фуко**, “перетворює всі реальні прояви політичної влади на щось загадкове, невиразне, навіть демонічне”⁴⁶.

При виборі методу (і методів) необхідно рахуватися як з об'єктивною логікою розвитку досліджуваних явищ, процесів і фактів реальності, так і з методологічним потенціалом і громадсько-політичною вагою самої цієї науки, — тобто йдеться про те, що у подальшому процесі конституювання політичної етнології як наукової системи, а не як “пересічного” теоретичного напрямку, обов'язково потрібно рахуватися із ступенем теоретичної розробленості її принципів і способів дослідження, методологічною досвідченістю кадрів і adeptів цієї науки, стилем її взаємин із спорідненими та суміжними науками, мірою її засвоєння різними рівнями суспільної свідомості і т. ін.

У цьому ж контексті слід розглядати й питання про **метод суто політолого-етнологічних досліджень**. У попередньо-пізнавальному сенсі питання набуває потрібної вихідної постановки: молода наука може (1) скористатися старими і відомими, вже апробованими в інших науках методами, адаптувавши їх до своєї специфіки; (2) винайти свій, суто “аборигенний” метод, який би гармонійно сполучав новачі і традиції, власну оригінальність і апробовану досвідченість; зрештою, може винайти свій метод. В усіх же випадках попередня методологічна орієнтація науки має враховувати:

- рівні теоретичного абстрагування та праксеологічного “опредмечування” своїх досліджень. Тут метод і методи мають двочленну класифікацію — **теоретичні** та **експериментальні**. Надалі другий клас методів називатимемо **праксеологічними**. Предмет політичної етнології здебільшого абстрактно-теоретичного, ніж прагматико-експериментального характеру, тож вона об'єктивно має орієнтуватися переважно на теоретичні методи. Хоча певні експериментальні “праксеологізми” і вона може собі дозволити, — наприклад, при апробації в багатоетнічному суспільстві проектів конституції, деяких (зокрема політолого-етнологічного характеру) парламентських законів і державно-політичних актів, при “випробуванні на міцність” тимчасових або надзвичайних державно-адміністративних устроїв окремих етнонацменшин і моделей “місцевих автономій”, при облаштуванні самоврядувальної специфіки окремих меншинських народів і маргінальних етногруп, ситуативно-географічних і геополітичних “вільних економічних зон”; при проведенні референдумів, під час виборів, запровадженні надзвичайного стану, встановленні в окремих регіонах режиму “особливого” (“прямого” президентського) правління і т. ін.;

- міру співвідношення детермінізму і вірогідності при проведенні досліджень предмета цієї науки. Предмет же політичної етнології є

таким, що об'єктивно потребує застосування в етносоціополітичних дослідженнях таких методів, які враховують самоцінність народів-етносів взагалі, безвідносно до їхньої ситуативної аксіології, — автохтонні чи “зайшли”, великі чи малі, давньоісторичні чи молодісторичні, титульні чи маргінальні, домінуючі чи рецесивні і т. ін.;

- досить широкий спектр можливостей в інтерпретації результатів пізнання і дослідження предметних реалій цієї науки. В цій колізії метод і методи мають бути місткими і гнучкими, такими, що уникають об'єктивізму і переважання “етичної сентенційності” над оцінюванням науково-адекватного характеру. Подібні методи повинні мати “суто ідеографічну забарвленість” (Г. Ріккерт), — тобто в їхній призмі досліджуваний етносоціополітичний феномен має розглядатися як унікальне ціле і щось внутрішньо єдине.

Таким є критеріальний фон і вихідні теоретичні вимоги до методів, якими могла б користуватися політична етнологія як наука. Досі ми фактично вирішували одне побіжне завдання: довести і показати загальногуманітарний характер і суто соціально-політичний гатунок політичної етнології як науки. Віднині ж маємо намір, виявляючи також її феноменальну неповторність, безпрецедентну унікальність, — довести, що **ця наука може мати й власний, адекватний тільки їй метод**. У західних соціально-політичних науках, як колись констатував А. Грамші, давно стало аксіомою, що “кожна галузь дослідження має свій метод і створює свою окремішню науку, що цей метод розвивається і розроблюється разом із розвитком і розробкою цієї галузі досліджень і цієї науки і що всі вони становлять одне ціле”⁴⁷. Отже, самостійна наука — поряд з використанням “старих” і “чужих” методів — повинна мати і суто свій, притаманний тільки їй метод.

Враховуючи ряд формоутворюючих факторів, а саме — специфіку об'єкта уваги і предмета дослідження політичної етнології; спосіб побудови її ідейно-теоретичного простору; характер методологічних принципів і способів пізнання і дослідження нею етносоціополітичних реалій; міждисциплінарне оточення в контексті гуманітарних наук взагалі і в колі суто соціально-політичних наук зокрема; парадоксальну невизначеність статусу “людини етнічної” і “людини політичної” в структурі кожної особи та непрогнозованість їхньої поведінки і взаємодії в безлічі етносоціополітичних явищ, процесів і фактів, — враховуючи все це, доходимо висновку: для політичної етнології найбільш адекватним може виявитися **метод історіологізму**

(*історіологічний метод*). Кілька теоретико-методологічних міркувань навколо самого цього новаційного поняття.

Термінологічно поняття “*історіологія*” запроваджено у вжиток **М. І. Карєєвим** (1915 р.). Лексично воно є двоскладовим словом, що синтезує сенс двох методологічних принципів, — історичного та логічного, — в аналізі якогось феномену реальності. *Історичне* — перший компонент поняття — несе в собі такі змістові нюанси, як “фактично здійснене”, “щось справді відбулося”, “правильно (з точки зору наукової істини та історичної правди) відображено”, “справжній процес розвитку”, “повна адекватність істині” і т. ін. Другий компонент — *логічне* — фіксує такі відтінки: “має бути (мало відбутися) саме так”, “законоподібний процес розвитку”, “обов’язково має (повинно було) відбутися”, “певний детермінізм у процесі розвитку” і т. ін.

У призмі об’єкт-суб’єктного предмета та ідейно-теоретичного простору політичної етнології, а також її методологічних принципів і способів дослідження цього предмета і простору, — в цій призмі історичне і логічне дістають таку концептуальну локалізацію: *історичне* переважно акцентує на стадійності конституювання будь-яких етносоціополітичних феноменів (нагадаємо знов гегелівську тріадну стадійність: виникнення, становлення цілісності, розвиток на власних засадах); на необхідності підходу до етносоціополітичних феноменів як до таких, що перебувають у невпинному процесі змін, руху, дії; на розгляді етносоціополітичних феноменів як певних цілісностей, для яких властиві свої внутрішні закономірності буття. А *логічне* здебільшого наголошує на теоретичному відтворенні у мисленні етносоціополітичних феноменів у своїх найсуттєвіших рисах та ознаках; на відображенні етносоціополітичних феноменів у теорії як таких цілісностей реальності, що позбавлені випадкового і наносного; на всебічності аналізу етносоціополітичних феноменів як атрибутів фактичної або гіпотетичної реальності.

Така — спершу дещо незвична — “сплука” двох самостійних і надто різних понять має на меті відобразити часте в історії людей явище: події, факти, процеси відбуваються, здійснюються таким чином, що зміст у них, так би мовити, лише наполовину є віроподібним, ймовірним (“з усього судячи, так воно й повинно було здійснюватися”), а на другу половину все це “не повинно було б здійснитися саме так...”. Такий парадокс — “віроподібний алогізм”, “погано схований детермінізм” — нерідко зустрічається саме в політичній історії різних

народів, країн, держав. Деякі приклади, без аналізу, лише в чисто констатаційному плані:

- не може бути вільним той народ, який пригнічує інші народи (теза сформульована марксистами, але генезисно йде від **Н. Макіавеллі** та **Г. Гроція**);

- прусси — одні з перших етнополітичних осередків суто німецької державності — є не германським, а західнослов'янським етносом, що нині “розчинився” в германстві;

- “росіяни — старший брат українців та білорусів”, а насправді виявляються їхнім або “братом-близнюком” або навіть молодшим за українців;

- “українська радянська соціалістична державність” протягом семи десятиліть була не “місцевою”, а привнесеною ззовні, урізаною автономією в рамках “іншої”, тоталітарної державності;

- бандерівщина — визвольно-партизанський рух чи імпортоване терористичне явище в етнополітичній історії західноукраїнських земель?

Перелік таких парадоксів, алогізмів та індетермінізмів можна продовжити. В цьому ж місці вони наведені лише для ілюстрування такої тези: *історія та її невід’ємний сегмент — політичний процес — є певним синтезом загальнолюдського та суто етнічного змісту*. Виходимо з того, що загальнолюдське є виявом різноманітності етнічного, останнє ж є серцевиною першого. Ця діалектика загальнолюдського та етнічного є об’єктивною підставою для детерміністського “розлиття” в етносоціополітичних явищах, процесах, подіях та фактах часток “логічного” та “історичного” — де порівну, а найчастіше — “по-різному”.

Тут ми виходимо на засадовання історіологічного методу як такого, що безпосередньо пов’язаний з політолого-етнологічною теорією, як способу постановки, визначення мети дослідження етносоціополітичної реальності та “моделювання” очікуваної результативності дослідження цієї реальності. Свідоме застосування методу — суттєва факторна передумова одержання нових знань про політичне життя народів-етносів, уточнення раніше одержаних про це знань, коригування теоретичних спотворень і перекручень у цій делікатній сфері людського життя. Метод є багатопотенційним способом наукового дослідження взагалі поточної етноісторичної реальності, оскільки сама по собі історіологія, як зазначав її фундатор **М. І. Кареев**, “ста-

вить собі за завдання наукове розуміння того, **як здійснюється будьяка історія**, де і коли б вона не відбувалася”⁴⁸.

На підтвердження та на поглиблення попередніх тез щодо феноменологічних рис історіологічного методу — про одну легенду та про одну спробу її тлумачення в методологічних обрисах. У стародавній столиці Японії м. Кіото є дивовижний “сад чорних каменів” — “сад Рьоандзі”: на галявині — 15 начебто хаотично розкиданих чорних каменів. З будь-якої точки на площині видно лише 14 каменів — один завжди затінений іншими. Щоб побачити одночасно всі 15 каменів, потрібно піднятися на певну піднебесну висоту. Історіологічний метод і являє собою таку піднебесну височінь, з позицій якої, поєднуючи історичне і логічне, можна відтворити в теорії логічний ланцюг етносоціополітичних подій, фактів, процесів, явищ; виявити приховані деталі в справжньому, історично адекватному розвитку етносоціополітичних реалій; висувати припущення щодо вірогідного шляху розвитку етносоціополітичних феноменів у випадках, коли щось відбулося досить давно і нині немає дотичних свідчень, даних, підтвержень; показати світоглядницьке сумісництво часом суперечливих (а то й взагалі антагоністичних) речей в етнополітичній історії. Одне напівліостроване міркування. В загальнолюдській історії та в політичному житті окремих багатоетнічних країн, суспільств завше хтось з народів-етносів явно не з’являється на політичній арені, начебто “не діє”, перебуває в аморфному стані. Ні, він є, він існує, але це не всім видно й відчутно, — потрібно піднятися на певну “екстериторіальну позицію” і розглядати поточну історію, політичний процес, етнополітичне життя як певне “ціле”. Це можна здійснити з позицій політичної етнології, в координатах її ідейно-теоретичного простору та за допомогою її ж історіологічного методу⁴⁹.

Методологія нашої науки нагадує, що останнє, це “ціле”, у свою чергу, складається з більш “дрібних” факторних компонентів, які й самі по собі в процесі розвитку проявляють себе як певні “цілісності”, залишаються відносно самостійними та нерозчленованими одиницями, але це не завжди і не всім одразу ж видно. Та й сама ця “екстериторіальна позиція” політичної етнології є своєрідним аналітичним виміром дослідження минулої та поточної етнополітичної історії. Словом, історіологічний метод має багатий гносеолого-дослідницький потенціал, широкий спектр можливостей обґрунтування оновленої методології пізнання різноманітних етнополітичних феноменів минулого і сучасності.

Отже — підсумок щодо методології політичної етнології взагалі. Жодна наука — і тим більше така “стикова” і міждисциплінарна, як політична етнологія, — не може обійтися без вироблення (або ж за-позичення ззовні) відповідних засобів “добування” адекватних знань про свої об’єкт та предмет реальності, що нею вивчаються. Сукупність цих засобів дослідження і називають “методологією”. На історіологічному “грунті” під “методологією” розуміємо сукупність способів, принципів, засобів та заходів з вивчення етносоціополітичних явищ, процесів, подій, фактів, а також методи організації самих досліджень етносоціополітичного феномену та світоглядні пізнавально-теоретичні й громадсько-політичні ракурси оцінки (інтерпретації) результатів та значимості таких досліджень.

У такому розумінні методологія:

- “мобілізує” і підпорядковує собі низку різноманітних принципів та способів дослідження, таких як пояснення, доказ, елементаризм, системність та ін.;

- уможлиблює описання та аналіз об’єктивно необхідних стадій наукового дослідження етносоціополітичного феномену;

- відповідає на три основні запитання будь-якого дослідження предмета та об’єкта реальності: 1) яким є його загальнопринциповий устрій; 2) яким є його внутрішнє джерело саморозвитку; 3) якою є його система взаємозв’язків із феноменами спорідненими, антагоністичними та суміжними;

- допомагає виявленню (“виведенню з аналізованої реальності”) законів та закономірностей, яким підпорядковується розвиток досліджуваного феномену;

- вказує на можливості апробації, утилізації і застосування знань, які одержано в процесі вивчення певних етносоціополітичних реалій;

- сприяє критичному перегляду понятійно-категорійного апарату, яким досі користуються суспільно-політичні науки при вивченні ними суміжних “ділянок” етносоціополітичного феномену.

У світлі вище окреслених об’єкта та предмета, методу та методології, методологічних принципів та способів політичної етнології свого забарвлення, власного гатунку набувають суто етносоціополітичного змісту давно відомі й нові терміни, поняття та категорії, що могли б “обслуговувати” нашу науку. На цій основі, гадаємо, практична етнополітика могла б успішніше і компетентніше творитися і

“впроваджуватися” в багатоетнічному людському середовищі. Сама ж наука у тому випадку успішніше могла б “проходити” процес конституювання в позначеному **Гегелем** чотиристадійному порядку: “понятійне мислення — теоретична ясність — зрозуміла наука — прогнозована практика”. В остаточному підсумку рельєфніше окреслюються обриси самої науки, чіткіше виявляються її науково-пізнавальні, суспільно-політичні та практичні потреби сучасності в ній.

Усі ці обставини підводять до показу статусного розуміння **політолого-етнологічних понять, термінів і категорій**, до виявлення їхнього інструменталістського місця і функціональних ролей в ідейно-праксеологічному арсеналі самої науки. Сконцентруємося на цьому у найзагальніших рисах, підкреслюючи: евристичний, “практично”-дослідницький апарат будь-якої науки становлять три групи вербальних “інструментів” — **категорії і поняття, методи і методологія та закони і закономірності**. Як та якими вони виглядають у політичній етнології?

§ 3. Про понятійно-категорійний апарат політичної етнології

Будь-яка наука має адекватну лише їй **термінологічну мову**, засобами якої вона аналізує та інтерпретує “підлеглі” їй об’єкт-предметні реалії. Є така мова і в політичній етнології, яка “висловлює” її концептуальну специфіку, методологічно висвітлює її ідейно-теоретичний простір, забезпечує її пізнавальну наступальність, можливість саморозвитку. Деякі суто теоретико-семантичні міркування. Слова “термін”, “категорія” і “поняття” одночасно є і спорідненими, і різними. Вони мають традиційне для філософської і соціально-політичної літератури смислове навантаження.

Термін — це слово, що точно визначає зміст певного поняття або категорії в науці, має власний сенс вживання в конкретному мовно-концептуальному контексті.

Поняття — це термін, що позначає логічну форму концептуального мислення в певній галузі знання, — форму, яка втілює в собі найсуттєвіші властивості, зв’язки та відносини феноменів реальності.

Категорія — це термін для позначення найбільш загальнологічного поняття, що втілює одну з основних форм буття в науці, в осмисленні суб’єктом певного феномену реальності або ж позначає одне з його відношень зі світом.

Таким чином, між цими термінологічними словами є певна ієрархія, в якій домінує “поняття”, узагальнюючи їхній сенс. Ми найчастіше будемо оперувати терміном “поняття”. **Поняття є певними символами, які — ще до науки! — побутують у мові народу.** Тому два великих поети і філософи пов’язували “мову” і “поняття” ієрархічною взаємозалежністю. Так, француз **Вовенарг Люк де Клап’є** констатував: “Наша мова досконаліша за наші поняття”, а німець **Й.-В. Гьоте** грайливо зауважував: “Якщо в поняттях недолік знайдеться, — їх можна словом простим замінить”. Останнє ж якраз і недопустиме в науці взагалі, в соціально-політичних науках зокрема, в політолого-етнологічній — особливо. Багатство якоїсь мови на точні наукові поняття, широка диференціація понять у конкретних науках зумовлюють той чи інший рівень понятійного мислення народу, є ознакою його цивілізаційно-культурної зрілості.

Повернімося до загальнотеоретичних і методологічних аспекцій досліджуваного питання. Є певні методологічні вимоги до конституювання, використання і сенсового тлумачення понять у науці взагалі і є певна специфіка постановки цього питання суто в галузі політичної етнології.

За своєю сенсовою організацією наукове поняття вимагає визначення його: а) зовнішньословесної (термінологічної) оболонки; б) внутрішнього змістово-сенсового поля; в) проблемно-концептуальних ракурсів (аспектів) звучання; г) культурологічного простору застосування і г) світоглядних проєкцій тлумачення. Дотримання цих правил є конче необхідним при дефініціюванні понять політичної етнології.

За своїм оригіналітетом політолого-етнологічні поняття бувають:

- запозиченими із суміжних наук, де вони використовувалися в неадекватному значенні (наприклад, “етнічна держава”, “людина етнічна”, “автохтонний народ”, “етноцентризм”, “етнічні кордони”, “етнополітика” та ін.). У політичній етнології вони навантажуються вузькопрофільним змістом і виконують нові для себе пізнавально-евристичні ролі;

- суто нововведеними, навантаженими власно адекватним змістом. Найчастіше зони є авторськими новаціями, тобто запроваджуються в науковий вжиток конкретними вченими, які досліджують конкретні політолого-етнологічні проблеми.

За ідейно-теоретичним змістом політолого-етнологічні поняття бувають, як правило, неоднорідними, синтетичними, — такими, що “обіймають” концептуальне навантаження з ряду суміжних соціогуманітарних наук. Опинившись в арсеналі та сенсових координатах політичної етнології, вони, природно, набувають нового концептуального забарвлення, характеру, пізнавально-методологічних нюансів звучання.

Будь-якій молодій науці, зазначав **Гегель**, природно, не вистачає саморозкриття, розвиненості вираження і впорядкованості змісту, загальної зрозумілості і доступності — і все це через слабке розроблення понятійно-категорійної мови. В науці взагалі, вважав він, лише те, що чітко викарбовано в поняттях, — лише те стає “зрозумілим і придатним для того, щоб бути вивченим всіма, стати надбанням кожного”⁵⁰. Такою доленосною для науки є значимість питання про поняття.

Адекватне — концептуальне, теоретичне і ситуаційне — вживання наукових понять у політиці взагалі та в етнополітичній галузі зокрема, в науковому дослідженні і в звичайному людському спілкуванні, — в усьому цьому дотичне використання наукових політолого-етнологічних понять є відповідальною справою, ознакою культурної грамотності, професійної обізнаності людей, які компетентно “беруть участь у політиці” або просто спілкуються між собою. Це — функціональне призначення понять молоді науки. Є в них ще одна, ледь не головна, теоретико-методологічна функція — надавати цій науці розумової форми вираження. В уже процитованому місці **Гегель** уточнював: “Розумова форма науки — це всім наданий і для всіх однаково прокладений шлях до неї”⁵¹.

Найдосконалішу раціоналістичну і розумову форму будь-якій науці надають **закони і закономірності**, на яких вона методологічно базується, які вона вивчає і які сама відкриває в досліджуваних об’єкт-предметних реаліях.

§ 4. Про закономірності, які політична етнологія вивчає та відкриває в етносоціополітичних реаліях

Все, що відбувається в навколишньому світі, — все є закономірним, все відбувається внаслідок дії певних об’єктивних законів і людині необхідно лише з’ясувати, чому діється так, а не інакше, в результаті саме яких законів це діється саме так. Все це, безумовно, стосується і світу соціального, і світу етнічного, і світу політичного,

і їхньої синтетичності — галузі етносоціополітичної. Багато і здавна наговорено і написано щодо “містичності світу етнічного”, “неможливості вичерпного пізнання феноменальності мого народу”, “містеріозності родової людини”, “таємничості нації взагалі” і т. ін. А втім, все тут піддається пізнанню, бо все тут, як і скрізь в об’єктивній реальності, діється і відбувається закономірно.

Кілька вихідних теоретичних міркувань щодо законів взагалі. Йдеться не про юридичні і не про етичні, а про **наукові**, або ж **об’єктивні закони**. **Закон** — то є необхідне, суттєве та неодноразово повторюване у відношеннях і зв’язках між всілякими явищами і речами всезагального реального світу. Наукові (або об’єктивні) закони дають людині уявлення про єдність і зумовленість соціально-політичних процесів; вони не залежать від свідомості історичних суб’єктів, їхніх вольових устремлінь і намірів, а проявляють себе тільки через їхню діяльність; у своїх діях, “об’єктивній роботі” вони допускають винятки, маючи на увазі лише середньотипове, ідеальне, “нормальне”; відкриваються в реальній дійсності копітким науковим аналізом людини, яка озброєна теоретичним знанням про цю дійсність.

Сукупність взаємопов’язаних та однотипових за характером і змістом законів, що окреслює стійку тенденцію розвитку дійсності, висхідну спрямованість загальної еволюції (у розглядуваній галузі дійсності), — таку сукупність закономірних відношень і зв’язків у науці прийнято називати **закономірністю**. Термінами “закон” і “закономірність” в їхньому умовному спряжинні як ідентичностей ми будемо — без виділення сенсових тонкощів — рівнозначно користуватися в подальшому викладі матеріалу. Операційною одиницею буде переважно поняття “закономірність”.

Джерелом “видобування” наукою (і для самої науки) знань про певні закономірності є той сегмент, та галузь або проблемний предмет реальності, що вивчається. Але те джерело є своєрідно подвійним. **По-перше**, наука має апріорне уявлення про ті закономірності, що діють або мають бути відкритими в досліджуваній галузі. Тобто ще до початку теоретичних досліджень вчений, озброєний методологічним та евристичним апаратом своєї науки, складає собі певне (апріорне і модельне) уявлення про дію в цій галузі вже відомих йому закономірностей або про те, які — “приблизно”, гіпотетично — закономірності можуть бути там відкритими. Таким чином, тут першоджерелом закономірностей є сама наука.

По-друге, в процесі вивчення дійсності вчений виявляє справжні параметри дії, евристичні компетенції і пізнавальні можливості тих закономірностей, якими він попередньо “озброївся” для проведення конкретних досліджень. І тут він... потрапляє на слід (теж, можливо, відомих йому або нових для нього) закономірностей, мінімум — виявляє нові закономірності тенденції еволюції дійсності. Вивчивши ж ці нові для нього матерії, вчений досить часто доходить висновків про наявність нових для нього (або й для науки в цілому) закономірностей, щонайменш — нових аспекцій тлумачення, ракурсів звучання, методологічних корекцій, евристичних нюансів, точок підходу і т. ін. стосовно цих тенденцій і закономірностей, що колись, напевне, зсинтезуються в нові закономірності. Таким чином, тут джерелом закономірностей є сама дійсність.

Ця теоретико-методологічна колізія в політиці взагалі і в етнополітичній галузі зокрема дуже важлива і... небезпечна своєю безпосередньою можливістю потрапити (вченому, політику, політичному суб'єкту) в пастку вже проаналізованого “казусу Колумба — Дубчека” або в тенета “принципу чорної скриньки”. Загальнопринциповими соціологічними умовами тут є, наприклад, такі: в ці пастку і тенета можна потрапити тоді, коли:

а) суб'єкт (дослідник, політик, етнополітичний суб'єкт) не має наукового попередньо-модельного уявлення про те, “що ж діється всередині” досліджуваного об'єкт-предметного феномену;

б) суб'єкт не володіє теоретичним матеріалом з низки соціально-політичних наук і обґрунтованих ними закономірностей, які дають про себе знати, проявляють себе на геополітичній площині буття досліджуваного етносоціополітичного феномену;

в) суб'єкти практичної політики (державні структури, політичні партії, громадські рухи, етнополітичні сили) роблять ставку не на реальні (такі, що діють на конкретній геополітичній площині) етнополітичні сили, а на уявлювані, бажані, міфолого-ілюзорні, керуючись при цьому не наукою, а емоціями, маючи на меті не загальнозначиме і стратегічне, а ситуативно-тимчасове, смакове і “доцільно”-практичне.

У гуманітарних галузях теоретичного знання соціологічні закономірності викристалізуються в три великі групи: 1) *специфічні, або часткові* (які вивчають лише окремі галузі суспільного життя або “предметні ділянки” соціоісторичної реальності); 2) *загальні, або сферні* (які вивчають окремі цілісні сфери суспільного життя людей або досить великі групи суспільних явищ і процесів) та 3) *всезагальні*,

або універсальні (які вивчають суспільне життя взагалі, суспільство як унікальний феномен Всесвіту). Виходячи із специфіки об'єкт-предмета уваги і дослідження політичної етнології, можна припустити, що її закономірності мають міжсферний і загальносоціологічний характер (оскільки вивчають як дві цілісні й окремішні сфери суспільного життя людей — політичну та етноісторичну, так і — особливо “пильно” — інтегративне “поле взаємного покриття”, етнополітичну площину між цими сферами).

За два десятиліття існування науки політичної етнології її закономірності свідомою соціально-політичною практикою людей ще недостатньо апробовані. Те, що вже апробовано і випробувано вселюдською політичною думкою і сучасним світовим етнополітичним досвідом, підсумовується у таке припущення: слід гадати, для них характерне те саме, що й для інших загальносоціологічних закономірностей. А саме:

- “спокійне і врівноважене відображення дійсності в розумі” (**Гельгель**), тобто суто теоретичне осмислення етносоціополітичної реальності;

- прояв етносоціополітичних сутностей — тільки через явища: спочатку у вигляді ледь помітних тенденцій, затим — як стійка закономірність, зрештою — як суцільна історіологічна закономірність;

- на перших стадіях буття дають про себе знати лише як певно впливова тенденція, а згодом — і як факторна рушійна сила, що спонукає людські суб'єктності до закономірних дій;

- починають діяти на відокремлених, “фрагментованих ділянках” ідейно-теоретичного простору певної етносоціополітичної феноменальності, а згодом, — і мало-помалу розширюючись, — займають весь цей простір, створюючи собі “ціле поле власної життєдіяльності” (**Г. Ієринг**);

- діють позитивно тільки через свідомі дії людей, в усіх інших випадках — через незнання — просто “чинять помсту” їм.

Досліджувані політичною етнологією закономірності виявляють певну внутрішню диференціацію. Їх можна розділити на п'ять груп:

1. **Прелімінарні закономірності.** Це — найбільш загальні, вихідної забарвленості і “вступного” характеру закономірності — про стадійність історичного конституювання народу-етносу і вступу його до лав цивілізації не раніше, ніж він пройде належні ступені соціоцивілізаційної зрілості роду, племені, народності і нації (бо ця послідов-

ність об'єктивно відбивається на самому політичному житті цього народу-етносу, цього народу-населення, цього суспільства); про стихійне і, природно, “несміливе” входження народів-етносів у політику; про об'єктивну притаманність окремим народам і суспільствам етнополітичних рис охлократизму, сервілізму, патерналізму, анархізму і т. ін., які свідчать про преліментарність цієї “народної політики” в конкретному суспільстві, про її “передполітику”, точніше – про метаполітику.

2. Закономірності ситуативної динамізації етносоціополітичного життя. Це закономірності нерівномірного, стрибкоподібного протікання самого етносоціополітичного життя – про політизацію і деполітизацію суспільного життя етнічних компактностей і дисперсностей у певні періоди суспільної еволюції: про закономірне виникнення і розгортання дії у політизованому суспільстві політичних партій, рухів і організацій на етноісторичному ґрунті; про логіку реанімації в громадсько-політичному житті етнополітичних атрибуцій минувшини (етнодержавних формувань, етнополітичних партій і союзів етноісторичного характеру, військово-етнополітичних фундацій, вчинених колишніми політичними режимами етносоціополітичних несправедливостей, етнотериторіальних окреслень простору буття, приватизаційних колізій, рододинастичних сполучень, етнономінальних назв, звань і пріоритетів минулого життя, викривлень культурно-історичних особливостей менталітету та ін.).

3. Закономірності протікання суто політичного життя у багатонародному суспільстві. Це “найбільш масові” закономірності (оскільки багатоетнічними є переважна більшість людських спільнот сучасності, то ці закономірності “практично діють” в усьому світі) – про громадсько-політичне, політико-культурне і політико-психологічне співжиття різностадійно зрілих народів-етносів; про логіку вироблення самими народами (і як етносів, і як населень) необхідних у людському спілкуванні валентних якостей, єдиних для багатоетнічного суспільства; про взаємодію стихійної та свідомої засад у виробленні єдиногромадського менталітету багатоетнічного суспільства та ін.

4. Етнодержавознавчі закономірності. Це “найпрактичніші” у світі закономірності етнополітичного співжиття народів – про об'єктивну (константну та ситуативну) логіку співвідношення принципів автономізму, федералізму, унітаризму і конфедералізму в процесах

соціумо- і державотворення і в повсякденній життєдіяльності створеного зусиллями всіх народів-етносів політико-державного організму, про диференціацію адміністративно-управлінських структур і засад стосовно “центру” і “периферії” (“місцевості”), центральнодержавної юрисдикції і місцево-регіонального самоврядування. Основна особливість цих закономірностей полягає в тому, що вони завше “діють” з огляду на етноісторичну структуру народу-населення, характер заселення конкретних етномісцевостей, на специфіку геополітичного міжнародного сусідства, стан доріг і комунікацій, тип господарювання, традиції природокористування, етнокультурний менталітет місцевостей, релігійно-конфесійну специфіку місцевих людностей і т. ін.

5. Етногеополітичні закономірності. Це закономірності, що “виходять за межі” окремих етносоціоісторичних спільнот (суспільств, країн, держав, народів-етносів), — “виходять” на міжнародну геополітичну арену. В основному це закономірності про взаємодію етноспоріднених народів, які в даний момент є підданими різних держав і мешканцями окремих країн; про логіку динамізації і взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів у контексті соціально-політичних процесів і явищ (війн, революцій, міграцій, торгівлі, економіко-культурного співробітництва і т. ін.); про етнополітичну солідарність як космополітичний феномен; про взаємодію протилежних сторін, переплетіння причин і мотивів, “зміщення епіцентрів” у контекстах виникнення/розгортання різноликвих етнополітичних, міждержавних і регіонально-політичних конфліктів та ін.

У кожній соціогуманітарній науці є, як правило, певно **основна та домінуюча закономірність**, яка синтезує внутрішню диференціацію виявлених цією наукою закономірностей і відображає специфіку буття досліджуваного нею предмета реальності. В політичній етнології такою вважається **закономірність самоадекватизації етноісторичної і соціоцивілізаційної стадій зрілості народу-етносу, з одного боку, з формою держави, типом політичного режиму і моделлю громадсько-політичного устрою суспільства — з другого**. В її світлі багато що в етнополітичній історії виявляє своє досі приховане обличчя, позбавляється парадоксальності, змінює аксіологічний імідж. В її методологічній призмі вся етнополітична практика сучасності може бути осмисленою незвично оновленим чином.

Лише номінаційно наведені тут політолого-етнологічні закономірності самоконститууються поступово, послідовно і постадійно — відповідно до логіки самозростання і самоускладнення самих етносоціополітичних реалій. У свою чергу, це відбувається теж закономірно, неначе відтворюючи (вже не раз згадуваний) гегелівський діалектичний “принцип всезагального розвитку”: у цьому динамічному світі все має пройти стадії виникнення з певних передумов, становлення цілісністю та розвитку на власних засадах, — з тим, аби на наступному витку спіралі “перейти в інший стан”. На цьому фоні вимальовується методологічна колізія: чим розвиненіша етносоціополітична реалія (яка вивчається або яка “відбивається” у цій закономірності) і чим послідовніше вона сконституювалася, тим у найбільш “чистому” вигляді виказує себе ця закономірність, тим доступніша вона для розуму, тим легше і послідовніше можна її вивчати пізнаючому суб’єктові.

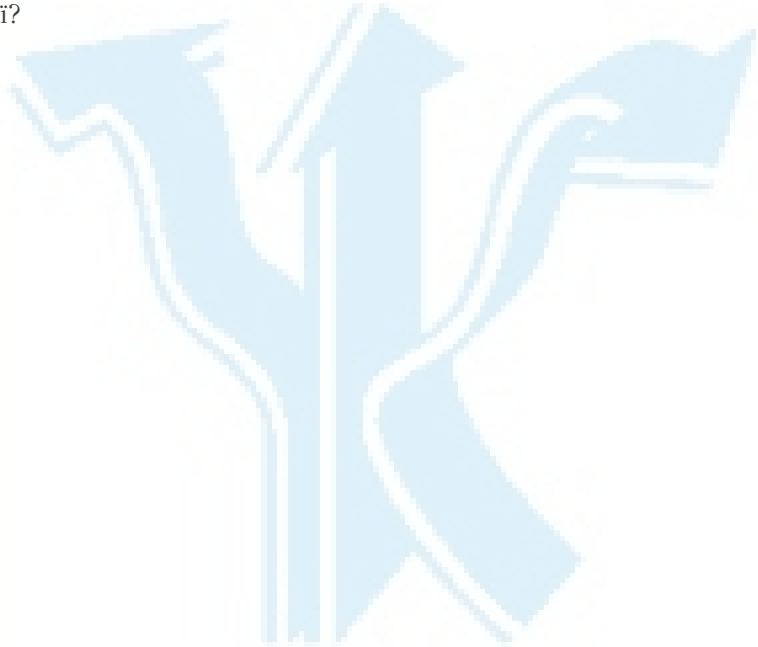
* * *

Підсумовуючий висновок міг би бути коротким і одночасно “транзитно”-перспективним: міра теоретичної зрілості політичної етнології; стадія доробленості її методології; ефективність її дослідницького і пізнавального методу; концептуальна витонченість її основних понять, принципів і способів дослідження реалій; ступінь феноменальної самовизначеності закономірностей, що їх вона вивчає і відкриває в дійсності, та їхня евристична “доступність” для пізнаючого суб’єкта, — **все це є атрибутикою самостійної науки і свідченням її “практичної значимості”, її “потрібності” самому життю, що невідворотно розвивається.**

Чи ж будемо надалі торкатися теоретичних матерій, атрибутцій і аспекцій з контекстів політичної етнології? Адже ж уже констатовано, що “науки” без “теорії” не буває... Звичайно, будемо торкатися, — і торкнемося в методологічних координатах уже зазначеного (низхідного і висхідного) співвідношення “теорія” — “досвід” — “практика” (див. рис. 3). І при цьому — щоразу в міру можливостей — будуть віддиференційовані суто праксеологічні аплікації вже проаналізованих понять “політика”, “концепція”, “культура”, “програма”, “світогляд”, “установки”, “узагальнення”, “навички”, “висновки” та ін. За задумом, у синтетичному підсумку ще рельєфніше мають самоокреслюватися нові й нові грані раніше сформульованого “в принципі” висновку: **політична етнологія є переважно ідеально-теоретичним фено-**

меном, а етнополітика — переважно практико-прагматичним феноменом; перша є концептуальним базуванням другої, а друга є праксеологічною “лабораторією” першої; між ними “китайських стін” немає, але їй невизначеної “прозорості” теж не має бути.

Тепер — щодо суто праксеологічних вимірів цієї соціально-політичної науки: в чому полягає її “практичність”? Як її можна визначити? Якими є сучасні параметри праксеологічності політичної етнології?

ІНСТИТУТ ЕТНОЛОГІЇ ТА АНТРОПОЛОГІЇ НАН України

Розділ IV

“ПРАКТИЧНИЙ СЕНС” ПОЛІТИЧНОЇ ЕТНОЛОГІЇ

Про праксеологічний сенс політичної етнології будемо вести мову не в затверділому, традиційному стилі очікування від “ідеальних” наук безпосередньо відчутного та ще й позитивного “кінцевого ефекту”, а в плані світоглядно-практичного зондування ґрунту, ідеологемного “випробування” тих етносоціополітичних матерій і реалій, які ця наука вивчає, і в плані виявлення міри ефективності курсування основних її політолого-етнологічних ідей у просторі між “теорією”, “досвідом” і “практикою”.

Політична етнологія в “казан політики” йде не прямо, не безпосередньо і не завжди із заздалегідь прогнозованим (і неодмінно позитивним) результатом. Бо взагалі наукові плани та теорії, як писав **Гегель**, “можуть претендувати на практичну реальність *лише тією мірою, якою вони здійснимі*, — значимість же їхня не змінюється від того, дістали вони своє втілення в реальність чи ні...”¹. До неї потрібно спочатку “прислухатися” в пізнавально-апробаційному сенсі, і лише затим мають йти утилізаційні “випробування” теоретичних здобутків самої науки.

Ефективність застосування на практиці теоретичних здобутків якоїсь науки залежить від багатьох факторних обставин об’єктивного та суб’єктивного характеру, внутрішньополітичної та зовнішньополітичної забарвленості. Потрібно зважати й на те, що характер, соціологічне спрямування, загальногуманістичне навантаження та сенсовий зміст теоретичних знань, що їх виробляє політична етнологія, — все це є не одногалузевою, а “збірною”-синтетичною матерією, в якій викарбовано сутнісні атрибуції політології, права, етнології, історії,

філософії, психології і великої кількості споріднених чи суміжних наук (див. рис. 4). Неоднопрофільність, неоднорідність політолого-етнологічних знань, що зумовлюють часом парадоксальні “вимоги” переглядати стандарти звичного мислення, відкидати шаблони “практичного життя”, — все це є першою перешкодою і на шляху їхнього швидкого і безпосереднього застосування.

Перед кожною “акцією застосування на практиці” політолого-етнологічних знань необхідно зважати на реальний етноісторичний склад і статус населення країни або певної місцевості — за всім цим аксіологічним спектром орієнтирів, а саме — хто то є такі народи-етноси-співвітчизники:

а) в якому статусі вони об’єктивно перебувають? — титульні, домінуючі, рецесивні, маргінальні;

б) розташовані — на чужих чи на власних етноплантах, етноокуменах і етнокультурних ареалах, і розташовані вони компактно чи дисперсно;

в) в них виявлено такий-то реальний рівень комунікативної валентності, а в їхніх спільнотах виявлено такий-то рівень і характер панування наукових і ненаукових психополітичних орієнтацій патерналізму, популізму, патріотизму, охлократизму, харизматизму, анархізму, колективізму, гуманізму, солідаризму, етноцентризму і т. ін.;

г) є в них чи немає етнородичів за межами цієї країни;

д) якою в них є глибина історичного віку і політико-культурного менталітету (доісторичні, історичні або молодісторичні за віком походження);

є) мають чи ж не мають вони власного досвіду соціумо- і державотворення, громадсько-політичного самоврядування і міжнародного спілкування.

На ефективність “застосування на практиці” політолого-етнологічних знань неодмінно впливають соціально-економічна ситуація в країні; релігійно-конфесійна диспозиція в етико-культурних орієнтаціях населення; міжнародне оточення країни; стадія регіональної або всесвітньої поточної історичної епохи; геополітична ситуація в регіоні й інші фактори, обставини, події та феномени. У світовій соціогуманітарній літературі акції з об’єктивації, матеріалізації (“уречевлення”) ідеальних феноменів — накреслень теорії, передбачень науки, концептуальних проєкцій і т. ін. — прийнято називати **“праксеологізмами”** або **“праксеологізаціями ідей”**. Терміни запроваджені

но в науковий вжиток на рубежі 60–70-х років ХХ ст. **М. Джіласом, Ю. Хабермасом, Т. Пшолевським** та іншими адептами “філософії праксису” (концепції, яка в ті роки розроблялася і пропагувалася в єврокомуністично-“ревізіоністському” журналі “Праксис”²). “Праксеологізмом”, “праксеологізацією ідеї” або “праксеологічністю” будемо називати ідеальні феномени, які виявляють бодай якусь здатність матеріалізовуватися в етносоціополітичному житті, об’єктивуватися в політолого-етнологічній практиці, виказувати своє “корисне значення”, буденний смисл, “життєву потрібність”, сенсову необхідність.

Будь-яку акцію праксеологізації політолого-етнологічних ідей потрібно попередньо апробувати в суто оціночному, аксіологічному значенні. Йдеться, зокрема, про виявлення того, а чи не порушує цей праксеологізм щось “нормальне” в поточному етносоціополітичному житті, чи не “розхитує” це нововведення поточних тенденцій і законмірного ходу соціально-політичного розвитку країни, або — навпаки — чи не сприяє цьому; які стереотипи загальнолюдської і конкретно-етнічної (окремих народів-етносів) свідомості цей праксеологізм спростовує, дезавує або — навпаки — сприяє затвердженню навколо його “контекстної аури” інопозитивних цінностей та орієнтацій; чи буде це внеском (а якщо буде, то яким саме) у вітчизняний і світовий соціальний прогрес; чи є певні гарантії того, що праксеологізація цієї політолого-етнологічної ідеї займе належне місце в культурно-історичному менталітеті народу-населення або хоча б у менталітеті окремих співвітчизняних народів-етносів країни. Зрештою, всі акції з “праксеологізації” наукових політолого-етнологічних ідей необхідно “вписувати” в поточний контекст просторово-часових вимірів, визначивши в гіпотетичному сенсі строки реалізації презумованих нововведень, міру їх ефективності, більш-менш конкретну адресацію новонакреслень (кому саме, яким державним або громадсько-політичним структурам, органам і політичним особам потрібно займатися конкретною справою з праксеологізації певних ідей), очікуваний позитивний ефект, можливий негатив і т. ін.

Політолого-етнологічні праксеологізми можуть бути втілені головно 1) в новаційній акцентуації (трактування, апробації, інтерпретації) етносоціополітичних явищ; 2) у вироблення концептуальних рекомендацій соціально-політичним суб’єктам щодо більш науково-адекватної діяльності в галузі етносоціополітичного життя у суміжжях етноісторичної та політичної сфер (див. рис. 2); 3) в обґрунтуванні

стратегічних проєкцій перспективного розвитку етносоціополітичних реалій та ін.³ В них і сконцентрований “практичний потенціал” політичної етнології як науки. Розкриття цього потенціалу через суто політичну діяльність зазначених суб’єктів у суміжних галузях етноісторичної та політичної сфер — то і є *“етнополітика”*, тобто політика якогось історико-політичного суб’єкта в соціоетнічних матеріях “практичного життя”. Інакше кажучи, *етнічна політика (етнополітика) є “практичною матеріалізацією теоретичних накреслень політичної етнології як науки або праксеологізацією політолого-етнологічних ідей (знань, теоретичних здобутків).*

А тепер вдамося до деяких роздумів теоретико-методологічного характеру щодо зазначених рівневих форм праксеологізації політолого-етнологічних ідей. Нехай нам і тут послугує порадою мудрий вислів **А. Ейнштейна**: “Немає нічого більш практичного за фундаментальну теорію...”⁴. В розділі є і суто “практично”-буденні речі — приклади, ілюстрації, факти, цифрові дані і т. ін. — переважно “місцево”-українського забарвлення. Цим може бути засвідчена особлива здатність політичної етнології матеріалізуватися не “взагалі” і “десь”, а “тут, на рідному ґрунті”. Це також може слугувати прелімінарними “ілюстративними відповідями” на деякі політолого-етнологічні виклики і сьогодення, і найближчого прийдешнього⁵.

§ 1. Практикологічні акцентуації

“Акцентуаціями” в бутті та еволюції етносоціополітичних феноменів будемо називати: смислові окреслювання в логіці розвитку цих феноменів — посування в їхній світоглядній інтерпретації в змінених умовах буття; особливості їхнього методологічного трактування; ознакові зміни в статусі або переміщення центру уваги до них; акценти на головне і другорядне в їхній структурній організації і ситуативній значимості; зрушення побутово-смислового характеру; зміщення в методиці евристичного засвоєння і т. ін. За **Герелем** то й буде “рухливим позначенням у свідомості суб’єкта смисло-практичних звучань ідеального”⁶. При цьому завше матимемо на увазі акцентуйовані (сутнісні, помітні, зримі) зміни, зрушення, посування і т. ін. “ідеального” (ідеї, погляду, концепції, сподівання, мрії тощо) у контексті невинних змін самих теорії, практики, досвіду. Бо вже неодноразово підкреслювалося, що етносоціополітичний феномен існує лише в єдності і взаємодії всіх компонентів цієї “трійки”.

Найпоширенішими праксеологічними акцентуаціями в політичній етнології можуть бути новаційні і ситуативно оновлені інтерпретації етносоціополітичних сутностей, які фіксуються буденною формулою: “Мовою науки на практиці це означає те-то й те-то...” Йдеться, зокрема, про нові та оновлені а) сенсові тлумачення, б) змістові трактування і в) концептуальні інтерпретації певних наукових (тут — політолого-етнологічних) цінностей. Але за яких то умов? Виявлення ж основних груп цих умов і буде вказівкою на відповідні праксеологічні акцентуації.

1. За умов сутісного зміщення акцентів у співвідношеннях “теорії”, “досвіду” і “практики”. Для прикладу торкнемося колишньої старої та надто затверділої констатації — про “вечернє й остаточне вирішення національного питання”. В цьому заміфологізованому питанні багато чого було вкрай зредуковано і неприпустимо спрощено. Йшлося тільки про націю, а не про передуючі їй стадії роду, племені і народності — про них забували і, як результат, у самій теоретичній формі питання звучало фальшиво. Слід же було говорити (як на Заході, у відповідні історичні часи) про **все етноісторичне питання** — про історичну долю і сьогоденний статус усіх чотирьох стадій соціоцивілізаційної зрілості народів, а не лише однієї нації. Але ж виявляється, що на цьому терені не було ніякого досвіду ані мислення, ані дії по-новому і стара теорія (з її атрибутикою — концепціями, програмою і установками) “автоматично” зумовлювала фальшиву практику етносоціополітичного життя, а остання, у свою чергу, архаїзувала історичний досвід (консервувала його загальноціннісні надбаня, абсолютизувала “часткове”, вип’ячувала “особливе”, сприяла замовчуванню недоречного стану в цілому). З розпадом СРСР для всіх 500 народів-етносів практично настала нова історична епоха з усією цілком оновленою етнополітичною атрибутикою — з новою аксіологією підходу до народу-етносу взагалі, з новими критеріями аналізу етносоціополітичного життя сучасності, з новими вимогами соціетнодержавотворення і побудови громадянського суспільства, з новими підходами до завдання соціально-політичної суверенізації етнополітичних суб’єктів світової і регіональних арен окремих країн.

Отже, в таких архаїчних координатах співвідношення “теорії”, “досвіду” і “практики” етноісторичне питання взагалі і національне питання зокрема не могли навіть і ставитися до вирішення. Нова епоха, в контексті якої радикально оновлюються і теорія, і практика,

і досвід етносоціополітичного життя, — нова епоха зумовлює й нову постановку самих цих двох окремішньо сенсових предметних питань. Тут політична етнологія може розкрити свій новаційний праксеологічний потенціал, а її теоретико-концептуальні позиції можуть слугувати фундаментальними критеріями та орієнтирами новаційного мислення й адекватної оцінки конкретних ситуацій політичної поведінки етнополітичних суб'єктів в умовах нової епохи.

2. За умов сутнісного уточнення логіки адекватизації “ідеалу”, “слова науки” і “потреб практики”. Тут ілюстративну роль може відігравати ідея соборної України. Ідеї принаймні 300 років. За цей час вона пережила численні колізії апробації як ідеальна установка і теоретична посилка для політичної практики в конкретних історичних ситуаціях і для конкретних суб'єктів політичної історії українства. Ідея досить багата на праксеологічні аспекти сутнісного розгляду, змістового сенсу, геополітичної адекватизації, історіологічної інтерпретації і т. ін. Тому її аж ніяк не слід трактувати однобічно (лише в одному якомусь аспекті) або ідеологемізувати (скажімо, перетворити в певну гасельну цінність у протистоянні із зовнішньосвітовими геополітичними силами та етнополітичними факторами) чи препарувати емоційно. В усіх випадках ідея здатна несподівано матеріалізуватися в певні імпульси до оновлення внутрішньої політики, перегляду конституційної моделі, перебудови державно-політичного устрою, корекції зовнішньої політики держави і політичних партій, ситуативного “спрямування” військової доктрини, сутнісної зміни стратегії виховання поколінь і т. ін.

Політична етнологія може звернути тут увагу й на такі праксеологічні нюанси країносорборницького питання. В минулому й сучасності на рівнях буденної та — досить часто — теоретичної свідомості питання про соборну Україну найчастіше інтерпретували в двох сенсах — в етнодержавознавчому (мовляв, усі світові українці мають з'єднатися “під покровом своєї держави”) та в етнотериторіальному (мовляв, українці звідусіль мають зінтегруватися на традиційному етноукраїнському терені в рамках “одних і віднини недоторканих державних кордонів”). Поза увагою залишалися етноісторико-політичні аспекти ідеї. А це — вже “на практиці” — може перерости в “гарячі” етнополітичні проблеми. “Ніхто не знає того, чим стане висловлена і невисловлена думка”⁷. Політична етнологія акцентує на тому, що вже сьогодні “гарячими” або потенційно “вибуховими” є, зокрема, такі проблеми праксеологічного гатунку:

- громадська думка ще недоопрацювала таку об'єктивну реалію, як “Україна — багатоетнічне суспільство” (або ж “багатонародна країна”). Це і є найсуттєвіший інтегративний сенс поняття “етнополітична і державно-політична соборність” країни. Бо ж хоч на хвилину забути про це — означає об'єктивно скочуватися до імперського ставлення до 135 неукраїнських меншинських народів-етносів, які поки що прагнуть цієї соборності, або — теж об'єктивно — можуть починати “виходити” на вибухові етнополітико-конфліктні колізії типу косовської, карабаської, каталонської, південноосетинської тощо⁸;

- досить часто ця ідея набуває й такої редакції: мовляв, соборність України вимагає від діаспорних українців не “простого надання історичній вітчизні матеріальної, фінансової та культурної допомоги”, а прямо “політичного злиття з Україною”. Гасло “Всесвітнє українство, єднайтесь у соборну державу!” пролунало в деяких виступах на VII Всесвітньому конгресі українців (серпень 2008 р.). Одна каденція з резолюції конгресу не може не дивувати своєю “практичністю у певній перспективі” — вимогою діаспорян (американських, канадських, бразильських та з інших країн світу) “мати у лавах українського парламенту постійну та ротацийно оновлювану депутатську репрезентацію”⁹.

3. За умов скоригованих наукових цінностей у світлі переосмисленого історичного досвіду і даних оновленої практики. Етнічна людина і політична людина, особа і суспільство, політична держава і громадянське суспільство — всі ці суб'єктно-людські одиниці не є константними феноменами, всі вони в процесі їхнього розвитку динамічно змінюються у закономірній залежності від логіки взаємодії численних факторів середовища, які традиційно називаються “життєвими обставинами”. Людська природа в усіх народів і в усіх країнах, писав **Т. Джефферсон** в 1775 р., залишається однаковою “лише під впливом одних і тих самих життєвих обставин”¹⁰. Вимальовується така акцентуїтована колізія: різкі зміни в обставинах (факторах середовища) спричинюють динамічну зміну практики, а еволюція останньої зумовлює оновлення теорії розвитку і подальше збагачення історичного досвіду. Це стосується, звісно, і цілої етноісторичної сфери, і окремих етносоціополітичних галузей суспільного життя.

Досі йшлося про так звану позитивно-прямолінійну акцентуацію: рядоположні і однопорядкові причинники і фактори викликають —

за **Гегелем** — гіпотетично однопорядковій наслідки. То є спостереження й узагальнення класичної науки. А що та як... коли стара практика та нова наука взаємодіють асиметричним способом? Політична етнологія цей ідейно-теоретичний феномен нових формаційно-історичних часів може пояснити нетрадиційно: у контексті висхідного соціального прогресу негативний і навіть трагічний досвід теж є позитивною цінністю, яка світоглядно і методологічно повчає нас: так не можна діяти, мислити, чинити... Отже, й така — “інверсійна” — практика теж збагачує і підштовхує далі теорію, дає серію “позитивних сигналів” майбутньому.

4. За умов радикальної зміни всієї історичної обстановки в постановці і вирішенні якогось етносоціополітичного питання. Радикальна зміна всієї історичної обстановки в етноісторичній сфері і в міжсферній — етнополітичній галузі життя передбачає докорінне оновлення всього і вся — факторів життя (об’єктивних і суб’єктивних, внутрішніх і зовнішніх, соціально-економічних і політико-культурних, ідеологічних і геополітичних та ін.); етноісторичного складу і структури народу-населення; форми і соціально-політичного характеру держави; етнополітичного устрою; геополітичних параметрів облаштування країни та суспільства і держави в ній; міжнародного оточення; всієї ідеології і системи інтерпретації об’єктивної реальності буття. Тобто, якщо відбулися кардинальні зміни в бутті етнополітичного суб’єкта, про котрого йдеться, — за таких радикальних праксеологій сама постановка питання про буття цього суб’єкта має бути докорінно новою, іншою.

Коротенька ілюстрація: офіційний гімн новосувєренної української держави. То є етнополітична матерія особливого гатунку, і до неї “романтичні” політики першої половини 90-х років поставилися швидше поверхово-емоційно, аніж сутнісно і політолого-світоглядно. Політична етнологія може довести недотепність, недоцільність, просто недотямність прийняття як офіційного гімну культуролого-етнологічного феномену майже 150-річної давнини. Бо ж за стільки років (вірш **П. Чубинського** і музика **М. Вербицького** написані в 1863–1864 рр.) в Україні докорінно змінилася вся історична обстановка: півтора століття тому Україна була майже гетерогенно одноетнічною одиницею, яка “шматочками” входила до складу кількох сусідніх країн, а тепер сама є політично самостійною, але вже багатоетнічним суспільством, титульний народ-етнос котрого ризикує стати “старшим братом” більш як 130 інших народів-етносів; радикаль-

но змінилися геополітичний статус, прикордонний етнополітичний контекст, зовнішньополітична диспозиція та орієнтири, регіональна і всесвітня історична епохи. За такої докорінно нової акцентуації кому в такій обстановці потрібно доводити, що Україна ще не вмерла? Кому й навіщо слід нагадувати про те, що “в ріднім краю панувати не дадуть нікому” і, — більше того, — що у боротьбі за вільну країну хтось комусь погрожує ув’язатися “у бій кривавий від Сяну [у Польщі] до Дону [у Росії]”? Що то є за політичне мислення? Висновок історіологічно впливає сам собою: новій Україні потрібен новий гімн, і політична етнологія може дати цьому етнополітичному феномену всебічне сутнісне базування — загальнотеоретичне, інтерпретаційно-історіологічне, методологічне, евристичне, світоглядне. Тобто наука може тут дати праксеологічне акцентування питання у комплексному контексті.

Такими є основні праксеологічні акцентуації політичної етнології як науки. У них здебільшого йдеться про інтерпретаційні аспекти певних етносоціополітичних матерій, — зокрема, про зміщення “центру уваги” до них як феноменів реальності; про суттєві зміни у співвідношеннях теорії, досвіду і практики у міжсферній етнополітичній галузі в цілому або в окремих її аспекціях; про посування світоглядного характеру в інтерпретації етносоціополітичних матерій, які з часом стають “звично-буденними”, стереотипними, міфологемними та ідеологемними, перетворюючись на “штампи”; зрештою, про зрушення в методології та евристиці трактування певних етносоціополітичних реалій. У цьому світлі, мабуть, зайве доводити “практичний сенс” політичної етнології, — бо ж вона і є теоретичним осмисленням точних акцентуацій етносоціополітичної практики.

§ 2. Практиологічні рекомендації

Якщо попередній рівень (і різновид) праксеологізмів — акцентуації — є своєрідний моноідеальний феномен, що лише “натяками” тяжіє до практики (“звернімо увагу на те-то...”, “не забуваймо про те-то...” і т. д.), то **практиологічні рекомендації мають певну дуалістичну сутність**: за формою — то є ідеальні побажання теоретичного ґатунку, а за змістом — це медитації, що спонукають до оновлення практики і до подальшого збагачення досвіду. Практиологічні рекомендації виходять з акцентуацій, базуються на їхньому ідейно-концептуальному матеріалі і, як правило, конкретизують їх.

Суто практичний зміст рекомендацій у політолого-етнологічних питаннях (матеріях, проблемах, феноменах) менш за все є якимись “вказівками” практиці, “директивами” для практичного життя, “декретуванням майбутньої політики” тощо. В них здебільшого сконцентровано **поради науки** — теоретичні міркування, які — за певних умов — могли б і збагатити, і в чомусь скоригувати і теорію, і практику, і досвід. Праксеологічні рекомендації, як кажуть, є благопозитивними намірами людей, озброєних теоретичним баченням тенденцій і закономірностей плинності буття, а зрідка — й загальногуманними медитаціями суб’єктів, які бачать альтернативні перспективи розвитку етносоціополітичних реалій. Менш за все вони є “втручанням” у поточну етнополітику якихось історичних суб’єктів. Вони є лише благопожальною спонукою до нової дії в новій соціально-політичній колізії, в новій історичній ситуації, відповідями на виклики сьогодення, а ще більше — перспективи.

Перш ніж стати “практичною” або праксеологічною матерією, рекомендації науки мають пройти певну попередню самоапробацію. Остання містить деякі ідейно-теоретичні апіорії, зокрема:

- відкрystalізацію домінуючих акцентів, з яких випливають гіпотетичні зміни, нововведення, корекції в практиці та у структуруванні історичного досвіду. То й буде історіологічним обґрунтуванням рекомендацій з точки зору сутнісної і змістової, суто ідейно-теоретичного і науково-галузевого знання;

- теоретико-методологічну аксіологізацію гіпотетичних змін, нововведень і корекцій. Йдеться про визначення галузі теоретичного знання, на якій базується рекомендація; проблемно-тематичне “приземлення” ідеально тільки ще спрогнозованих новацій у практиці і досвіді; окреслення своєрідного реєстру закономірностей, в рамках і контексті яких рекомендація могла б “практично матеріалізуватися”; вербалізацію понятійно-категорійного мовлення навколо запропонованих, рекомендованих новацій і т. ін.;

- апіорну концептуально-досвідну експертизу змін, нововведень і корекцій, що пропонуються до практичної реалізації. Йдеться про кореляцію запропонованих матерій із уже наявним теоретичним і практичним досвідом; про попереднє “реєстрування” і “ранжування” тих концепцій і теоретичних ідей, які “задіяні” цими рекомендаціями; про прелімінарну хронологізацію дій історичних суб’єктів, які “практично” мали б реалізовувати запропоноване; про визначення гіпотетичного сутнісного (позитивного і негативного)

ефекту від застосування певних рекомендованих змін, новацій, корекцій і т. ін.;

- факторне забезпечення процесу “практичної матеріалізації” рекомендацій — принаймні прелімінарне визначення шляхів, способів та заходів реалізації гіпотетичних змін, нововведень і корекцій, передбачень науки;

- ситуативно-політичну й етико-громадянську мотивацію запропонованих рекомендацій. Тобто політолого-етнологічний новатор-рекомендувач має поставити перед собою такі самопробачінні запитання: Якою є позитивна альтернативність запропонованих нововведень у зіставленнях з нинішніми реаліями? Чому саме зараз (або тоді-то) необхідно об’єктивувати певні рекомендації? Якими є бодай презумовані культурні, етико-історичні та інші сутнісні виміри нововведень? Чи усім уже сьогодні видно і зрозуміло, що реалізація запропонованих нововведень викличе до життя те-то, зумовить такі-то процеси, явища, факти, а в країні і в навколишньому світі гіпотетично справить таке-то враження, матиме такий-то ідейно-теоретичний, світоглядний і культурологічний ефект?

- суб’єкт-дійову адресацію гіпотетичних нововведень, змін, корекцій: мовляв, тим-то необхідно зайнятися таким-то державним або громадським структурам, а тим-то — тому-то політичному суб’єктові, і лише за таких умов очікуваний ефект буде приблизно такий-то...

Матеріалізацією науково-світоглядних надбань і цінностей політичної етнології, реалізацією її рекомендацій або праксеологічним втіленням її ідейно-теоретичного потенціалу є друкowana продукція теоретичного, методичного, популяризаторського, рекламно-інформативного та іншого характеру. Справжнє теоретичне дослідження, піддане публічній гласності у вигляді друкованих праць (книги, брошури, статті, есе, тези, замітки, буклети, бюлетені, інформаційні матеріали і т. ін.), завше і саме містить акцентуїзовані праксеологічні рекомендації, є таким, що немовби говорить: думайте разом з нами, у викладених тут матеріях є певні теоретичні узагальнення, що виведені з аналізу поліфонічного життя, і звернення теорії (науки) до життя тут є поданий анфас або певно “закодований” практичний заряд — рекомендуємо користуватися ним... (До речі, таким може бути одне з тлумачень вже наведеного афоризму **А. Ейнштейна** про практичність будь-якої фундаментальної теорії.)

Ще багатший цей праксеологічний потенціал у тих публікаціях і проєктивних документах, які містять спеціальні застереження та окремі підрозділи методико-“практичного” гатунку, зокрема такі, як:

- висування на розгляд відповідним повноважним і компетентним інстанціям проєктів документів сутнісно-проблемної компетенції і сили юрисдикції, в яких йдеться про етносоціополітичні матерії та політолого-етнологічні питання, — проєктів конституції, законопроєктів, наміток до гіпотетичних державно-посадових рішень, урядових настанов, “галузевих” інструкцій, “проблемних” методик і т. ін. Ці проєкти можуть бути трьох різновидів: а) **прима-оригінальний варіант** (документ, в якому вперше і концептуально оригінальним чином викладено певний сутнісний предмет); б) **альтернативний варіант** (документ, в якому певний сутнісний предмет, що вже має свою інтерпретацію і юрисдикцію, але, на погляд автора цих праксеологічних рекомендацій, не є адекватним ані профілю, ані ситуації застосування, — і натомість висуває свою альтернативу); в) **коригуючий варіант** (документ, в якому містяться лише часткові альтернативи, корекції і доповнення до відповідних уже чинних юрисдикційних актів). Всі три різновиди можуть бути одноавторськими, двоавторськими і колективно-авторськими; можуть містити суто новаційні і безпрецедентні в науково-концептуальному вжитку положення, а можуть бути і “забутими випадками”¹¹;

- концептуально-профільні експертизи проєктів документів галузєво-проблемної компетенції і сили юрисдикції, кимсь підготовлених і представлених на розгляд громадськості. Якщо в них відображено профільні політолого-етнологічні проблеми і вони висвітлені не на адекватно-компетентному рівні, то професійний і громадянський обов’язок фахівця-поліетнолога відгукнутися пропозиціями, корективами і цілісними рекомендаціями праксеологічного характеру. Бо в таких документах неодмінно дасть про себе знати сумна закономірність наших днів — неухвалне й емоційно-некомпетентне ставлення до політолого-етнологічних проблем;

- усні та письмові консультації відповідним політико-державним структурам і етнополітичним суб’єктам з політолого-етнологічних проблем (при цьому — навіть пам’ятаючи застереження **Б. Спінози** про те, що жодних політичних кратологів “ніколи не можна схилити керуватися у своєму житті одним розумом...”¹², тобто що найпродуманіші та найраціональніші — з наукової точки зору —

рекомендації можуть зависнути в ефірі маніловською утопією, та не з вини вченого);

- репрезентативні виступи фахівця-політетнолога в представницьких зборах і спільнотах профільно компетентних людей та ін.

Оперативність та ефективність застосування (реалізації) праксеологічних рекомендацій залежать від багатьох обставин і взаємодіючих факторів. Головні з них — а) авторитет сутнісної компетенції як автора рекомендацій, так і реципієнта — того органу і тієї особи, які приймають (або не приймають) рекомендації до розгляду; б) історико-часовий та ситуативний контекст висування рекомендацій; в) “його величність випадок” та ін.

Благопожальний (а не “директивний”) характер праксеологічних рекомендацій споріднює їх із праксеологічними акцентуаціями і досить часто спричиняє перетворення тих та інших в етико-смакові матерії, іноді — і в ілюзорні, нездійсненні проекти “маніловського ґатунку”. У цьому “пункті стику” рекомендації можуть перетворитися і на футурологічні утопії¹³. Але в усіх випадках їхня значимість у “міжгалузевих” стосунках теорії, практики і досвіду є досить помітною.

§ 3. Праксеологічні проєкції

Термін у застосуванні до практичної етнополітики запроваджено, наскільки відомо, польським політиком і політетнологом **Л. Мочульським**¹⁴, а стосовно суто політолого-етнологічних досліджень — то є ініціація автора. Під “праксеологічними проєкціями” розуміємо сукупність передбачень щодо реалізації в практиці майбутнього таких соціальних перетворень етносоціополітичного характеру, які в поточний момент до “матеріалізації” у практичному житті об’єктивно ще не дозріли, але вже сьогодні існують у слабких, невизначених тенденціях і законвідповідних початках. Їхня “праксеологічність” — в суто емпіричному сенсі — нині нульова, вони сила лише в гіпотетичному майбутньому, а сьогодні цей феномен можна “вирахувати” лише теоретичним аналізом. Цими праксеологізмами політична етнологія по своєму інформує і застерігає суспільство і факелом вивіреного теоретичного знання освітлює йому шлях у перспективу.

В етносоціополітичній галузі суто праксеологічні проєкції бувають трьох розрядів — а) цілком позитивними, б) негативними і в) гіпотетично значимими. Вони містять у собі досить широкий спектр цінностей і орієнтацій. Зокрема, в них йдеться про:

• проєкцію якоїсь сьогоднішньої ідеї (або нині ще не чітко визначеного теоретичного уявлення) на очікувані гіпотетичні реалії майбутнього. В політолого-етнологічних апперцепціях такою перед нами сьогодні постає ідея створення у багатонародній країні **змішано-інтеретнічного населення**, в якому численні окремішні “етнічні люди” поступово розчиняються у цілісне “безетнічне громадянське суспільство”. Проєкт “людина – Великий Громадянин” вперше було висунуто політичною думкою Великої Французької революції кінця XVIII ст. Перші політолого-етнологічні інтерпретації проєкту дали **А. де Токвіль** (книга “Демократія в Америці”, 1835 і 1840 р.), **А. Росміні** (книга “Права у громадянському суспільстві”, 1836 р.) та **Ж. Мішле** (книга “Народ”, 1846 р.)¹⁵. Першу українську інтерпретацію проєкції втілено у преамбулі Конституції 1996 р., і майже “мимо” будь-якої етнологічної теорії – “на смак” і “на слух”. У ній сказано: “Український народ” (з великої літери) – це якась сума “громадян України усіх національностей”. Політолого-етнологічна думка тут цілком відсутня;

• проєкцію вищого синтезу свідомо активних у політичному житті громадян багатонародних країн – про **всєкраїнову політичну націю**. Поняття запроваджено у вжиток в Угорщині 1860-х років (політики, поліетнологи та парламентарії **І. Моціоні**, **Ф. Деак** і **Й. Йотвьош**). Одну з перших сучасних політолого-етнологічних інтерпретацій явищу дав **Р. Арон**. 1980 року світову пресу обійшла фраза, виголошена ним з приводу свого 75-річчя. На не досить етичне запитання кореспондента – чи й досі в ньому євреї почуває себе французом, **Р. Арон** відповів: “Та нехай я буду хоч тричі етнічним євреєм, – я був і залишаюся часткою французької політичної нації”¹⁶. Пятнадцять років потому, відштовхуючись від політолого-етнологічної позиції про те, що кожний народ-етнос є носієм ідеї свого соціуму та державності у ньому, до цієї думки **Л. Д. Кучма** (19 липня 1994 р.) додав сутнісну аплікацію до долі багатонародної України: країна є поліетнічним соціумом “і будь-які спроби ігнорувати цей факт загрожують глибоким розколом у нашому суспільстві і крахом ідеї української державності”¹⁷. Влітку 1995 р. автором зроблено висновок: у багатонародній країні політична нація об’єктивно мусить бути і називатися **етнополітичною нацією**, а її репрезентацією на політичному просторі країни можуть бути **етнополітичні партії меншинських народів**¹⁸. Така політолого-етнологічна проєкція зафіксована як реалія лише дванадцять років опісля: у січні 2007 р.

чинний Президент **В. А. Ющенко** констатував існування в Україні стабільної політичної нації “з етнічними ознаками”¹⁹;

- йдеться про гіпотетичну можливість наступу такої етнополітичної реалії, сама думка про яку сьогодні у громадській свідомості створює певну негативну міфологему, але яка фактично вже існує в мініатюрах і сегментах. Рельєфною ілюстрацією тут може бути ідея федералізму. В етнодержавотворчому аспекті вона — хоч і фрагментарно — вже існує: Автономна Республіка Крим і Київ як центр цілісної унітарної держави фактично перебувають у федеративних стосунках; про федеративні перспективи в державно-адміністративному і громадсько-політичному житті дедалі наполегливіше говорять у середовищі багатьох не-українських меншинських народів — росіян, угорців, гагаузів, болгар, поляків, молдо-румунів, греків та ін. Тим часом сама ідея федералізму поки що побутує як певний негативний фантом і жупельна ідеологема — її лають, її бояться, її піддають остракізму, а її прихильників подекуди називають навіть “антипатріотами”, “злочинцями” і “руйнівниками соборності української землі”. В цих колізіях політична етнологія може лише констатувати: отже, воюють не з фантомом, а з певною реальністю, що міцніє і законодавдіповідно самоконститується;

- йдеться про “конструювання” майбутнього із розрізнених, частково антиподових елементів сьогодишньої реальності. Цю колізію досить адекватно і влучно ілюструє етнологічна концепція співвідношення “держави”, “народу-етносу” і “народу-населення”. Як уже зазначалося, в наш досить просвітний час ще не всі замислилися над цією концепцією, а в середньовічній Норвегії (XIII ст.), якщо вірити **Г. Ібсену**, її вже почали практично матеріалізувати. У п’єсі **Г. Ібсена** “Боротьба за престол” (1864 р.) король **Хокон** констатував: лихо “масового народу” (тобто народу-населення) полягає в тому, що досі не всі роди і племена, не всі народи (тобто народи-етноси) країни усвідомили необхідність “об’єднання в ціле”, стати “цілісно єдиним суспільством”, “перетворитися у великий народ”. І — оптимістична проєкція на майбутнє: “Норвегія досі була тільки державою — а стане віднині народом і суспільством”²⁰. Така соціально-політична метаморфоза для України є ще тільки невизначеною проєкцією у досить невизначене майбутнє.

Тут прагматичні потенції політичної етнології могли б проявлятися (а) у формулюванні теоретичних передбачень щодо можливих варіантів реалізації у певному майбутньому нинішніх тенденцій

у розвитку етнополітичних процесів диференціації і консолідації політолого-етнологічних есенцій зазначених етнogeосоціополітичних феноменів “країна – народи-етноси – держава” в українському суспільстві; (б) у визначенні комплексу соціально-політичних умов, які потрібно б створити задля того, аби зазначені тенденції та закономірності могли б матеріалізуватися в етносоціополітичній практиці гіпотетичного майбутнього; (в) у виявленні мережі об’єктивних і суб’єктивних факторів, обставин і умов, які в перспективі могли б сприяти або протидіяти тим тенденціям. В усьому цьому виявилися б ще якісь грані, нюанси, аспекти практичного потенціалу і праксеологічних функцій цієї соціально-політичної науки.

Праксеологічні проєкції політичної етнології характеризуються в основному двома рисами: вони 1) найчастіше є ментальною екстраполяцією атрибутів, тенденцій і закономірностей минулого і сьогодення на гіпотетичне майбутнє – за критерієм “однолінійного силогізму”: якщо буде враховано те-то й те-то з етносоціополітичного менталітету і політичного досвіду, то..., якщо ні, то...; 2) зрідка ж вони є більш-менш вірогідною перспекцією в майбутнє на кшталт “прогнозу погоди”: мовляв, якщо в подальшому розвитку певних етносоціополітичних процесів, явищ і подій такі-то фактори і суб’єкти поведуть себе “заявленим чином”, а певні обставини та історичне середовище будуть такими-то, то майбутнє, напевне, виглядатиме приблизно так-то...

Будь-яка наука, особливо ж гуманітарна і зокрема – соціально-політична, може вважатися загальнозначимою, “потрібною” суспільству і взагалі “корисною” не тільки тоді, коли вона збагачує теоретичний арсенал наукового мислення суспільства, а й тоді, коли вона “практично” й емпірично виказує свій праксеологічний потенціал. Останній (і це вже стосується суто політичної етнології) складається головню з певно прагматичних, загальнозастосовуваних акцентуацій, новаційних рекомендацій і “аплікованих” до реальності, що невпинно розвивається, проєкцій наукового знання (яке, у свою чергу, теж невпинно розвивається) на гіпотетичні реалії вірогідного майбутнього. Цією всезначущістю і праксеологічною корисністю характеризується і політична етнологія.

Вважаємо доведеним, що в зазначених акцентуаціях, рекомендаціях і проєкціях щоразу конкретніше розкриваються її евристичні можливості, “аплікуються” (в дослідженні, пізнанні певних феноменів реальності) її методологічні особливості, виявляється досить

широкий спектр її світоглядницьких та інтерпретаційних потенцій, відкрystalізується теоретична специфіка і досвідно-“емпірична” унікальність знання, що їх вона виробляє, законів і закономірностей, які вона вивчає і відкриває в етносоціополітичних реаліях. І в такий спосіб політична етнологія — в розглядуваному зрізі співвідношення “теорія — практика — досвід” — по-своєму виконує замовлення точного та прийдешнього соціоетнополітичного життя. І назавше та за всіх умов слід пам’ятати, що найважчою, але й найблагодатнішою “лабораторією” праксеологізації усемислимих політолого-етнологічних матерій — зокрема й акцентуацій, рекомендацій та проєкцій — є багатонародна країна.

A large, light blue, stylized logo is centered on the page. It consists of several overlapping, rounded shapes that form a complex, abstract figure. The logo is contained within a light blue rectangular border. Below the logo, the letters "МАУП" are printed in a bold, light blue, sans-serif font.

МАУП

ВИСНОВКИ

У людському світі все існує і відбувається у двох варіативних вимірах — у **загальному** (єдинотиповому для людей як свідомих суб'єктів своєї історії) і **особливому** (характерному для індивідуумів та окремих людських спільнот). У результаті різнорівневих, різноякісних і різноколізійних взаємодій “загального” й “особливого” маємо “історію людства”, основними суб'єктами-діячами якої виступають народи-етноси і народи-населення. В усіх сферах життєдіяльності людей і в усіх справах людських — в економіці, політиці, культурі, етиці та ін. — щомиті відбувається спряжіння “загального” й “особливого”, і вся неповторна краса життя, людських дій і мрій проявляється, концентрується і втілюється саме в особливому, індивідуальному та унікальному, що й називається в науці **специфікою, специфічним**.

Найособливішим втіленням специфічного в історії є **політичне життя народу як історичної етносоціальної спільноти, як соціокультурного щабля цивілізації і як своєрідного носія “квантів” соціального прогресу**. Протягом тисячоліть вселюдська практика апробувала, вселюдський досвід фіксував, а вселюдська теорія з'ясовувала логіку спряжіння загального й особливого в основних сферах життєдіяльності людей, в їхніх потребах та інтересах, справах і устремліннях. У підсумку виявлено фундаментальні домінуючі закономірності людського буття на землі. І все ж таки **досі ще не вичерпно ясною, часом містичною і загадковою залишається специфіка політичного життя народів-етносів**. У цій же специфіці найпаче неясною і щоразу новою є спонтанна і важкопрогнозована взаємодія в кожній особі і в структурі народів-етносів “людини мислячої”, “людини етнічної” і “людини політичної”, яка (взаємодія) зумовлює конституацію в людських спільнотах, країнах, регіонах ситуацій і колізій значної (часом — і “вибухової”) активізації політичного життя. Під час останніх у громадській свідомості створюється, а перед пізнаючим інтелектом постає ціла низка специфічних науково-дослідних проблем соціально-політичної життєдіяльності людей, які ми назвали **політолого-етнологічними проблемами**.

У першій частині підручника встановлено, що всесвітня і вітчизняна думка політолого-етнологічні проблеми вивчала з сивої давнини. Понад два тисячоліття ці проблеми побутували в статусі окремо-

го розділу соціально-політичної теорії. Тільки на перших шаблях епохи Просвітництва концептуальне питання про місце і роль народів-етносів у політиці (або про політичне життя народів-етносів) було поставлене в своєрідному дуалістичному плані — або як про *галузь політичної науки*, або ж як про *осібну теоретичну дисципліну*. Дуалістична постановка питання “прозора прочитується” у самій назві книги великого італійця **Джамбаттіста Віко** — “Засади нової науки про загальну природу націй, з чого випливають загальні засади природного права народів” (1725, 1730 і 1744 р.). У нерозробленій постановці питання перебувало роки, десятиліття і століття. У подібному ж стані воно дісталось й авторові підручника наприкінці 1960-х років. Роки цілеспрямованої праці “на ґрунті” питання втілилися у численні різнозначні, різнотемні та різнопроблемні роботи, які на сьогодні зсинтезувалися у формат цього підручника.

Першу частину підручника умовно складають два цикли політолого-етнологічного знання — теоретичний і наукознавчий.

У теоретичному циклі здійснено, зокрема, таке:

- із соціоісторичного та науково-політичного загалу віддиференційовано політолого-етнологічну теорію як **дослідницький напрям та окрему галузь** сучасного соціально-політичного знання. В його лоні й засадована **політична етнологія як соціально-політична наука**;

- виявлено принципово-концептуальні обриси внеску в скарбницю політолого-етнологічних знань як з боку мислителів світових (від **Конфуція і Платона** до сьогодення), так і українських (від **Іларіона Київського і Володимира Мономаха** до сьогодення). Передуючі нам політолого-етнологічні дослідження слугують об’єктивним доказом реальної життєвості і динамічної дієвості відкрystalізованої галузі соціально-політичних знань етносоціоісторичного гатунку;

- окреслено змістові контури “політичного потенціалу народу-етносу”, який, у свою чергу, складається з потенцій соціумо- і державотворчих, еліто- і партієтворчих, громадсько-самоврядницьких, політико-самоорганізаційних, військово-політичних, валентно-спілкувальницьких, культурно-політичних та ін.;

- визначено принципові контури політичного потенціалу чотирьох стадій соціоцивілізаційної зрілості будь-якого народу-етносу — **роду, племені, народності, нації**. Встановлено, що зазначені потенції за цими стадіями “розкинуто не порівну”, що й зумовлює —

об'єктивно і конкретно стосовно кожного окремо взятого народу-етносу — конкретні форму держави, тип політичного режиму, форму політичного правління країною і модель громадянського суспільства в ній;

- з'ясовано процес конституювання та внутрішню структуру основних **сфер і галузей суспільної життєдіяльності людей** — представників означених соціоцивілізаційних стадій зрілості народів-етносів, на підставі чого відкрystalізовано **локус** розташування в їхньому контексті етноісторичної сфери життя людей;

- виявлено закономірності корелятивного співвідношення етноісторичної та політичної сфер, у зв'язку з чим визначено параметри буття “міжсферного простору” в якості об'єкт-предметного поля політичної етнології як теорії, науки і навчальної дисципліни;

- дано типологічну характеристику і класифікацію етнополітичних суб'єктів і феноменів, які — в динаміці їхньої взаємодії — стають факторами етносоціополітичної історії країн, народів і держав. На цій підставі виявлено “загальне” й “особливе” в сенсовому звучанні і в змістовій інтерпретації понять, які останнім часом не досить чітко трактують, тим ускладнюючи пізнавальну картину навколо політичної етнології як науки, — “етнополітика”, “етнополітологія”, “етнополітософія”, “націологія”, “етноісторіософія” та ін.;

- скориговано деякі пізнавально-інтерпретаційні нюанси навколо питання про співвідношення — лінійним і трикутником чиним розташовані — “теорія — досвід — практика”, “політика — ідеологія — культура” і “право — етика — світогляд”. У цьому зв'язку відкрystalізовано нові семантико-змістові грані, загальносоціологічні аспекти та конкретно-україністські аплікації таких класичних політолого-етнологічних ідей, як етатистський унітаризм і плюралізм у моноетнічному і поліетнічному суспільствах; федералізм у державно-адміністративному і політико-громадянському будівництві; етноперсональна автономія в політиці; етнокультурна автономія меншин в поліетнокультурному середовищі та ін.

У сучасному наукознавчому циклі здійснено, зокрема, таке:

- визначено операційне поле вихідних наукознавчих понять “**об'єкт гносеологічної уваги**” і “**предмет профільного аналізу**” в аплікації саме до політичної етнології як соціально-політичної науки;

- виявлено ідейно-теоретичне і детально проаналізовано дослідницьке поле політичної етнології як науки;

- обґрунтовано правомочність і функціональні потенції нового пізнавально-дослідницького методу в політичній етнології — **історіологічного методу**;

- засновано новий — для соціально-політичних наук зокрема — **методолого-евристичний інструментар** пізнання етносоціополітичних реалій і феноменів, який містить: 1) кілька дослідницьких принципів і способів; 2) перелік нововведених термінів, понять і категорій, якими оперує засадована наука; 3) систематизований “реєстр” об’єктивних наукових законів/закономірностей, які політична етнологія вивчає і відкриває, у свою чергу, в етносоціополітичних реаліях;

- відкрystalізовано гіпотетичні праксеологічні утилізації ідейно-теоретичних здобутків політичної етнології як суто соціально-політичної науки.

Процедурним спряжинням цінностей і орієнтацій, аспекцій і атрибутцій теоретичного і наукознавчого циклів підручника у підсумку доведено, що політична етнологія як соціально-політична наука реально існує і що така наука “в принципі” здавна тяжіє до праксеологізації на педагогіко-викладацькому просторі, у навчально-виховному процесі сучасної вищої школи. Науково-світоглядні та методико-педагогічні потенції політичної етнології виявлено та оприлюднено у другій частині підручника.

ЧАСТИНА ДРУГА

ІСТОРИОЛОГІЧНІ ГЕНЕЗИ, ПЕДАГОГІЧНІ ДИСПОЗИЦІЇ ТА НАУКОВА МЕТОДИКА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОСНОВ ПОЛІТИЧНОЇ ЕТНОЛОГІЇ

- Теоретичні аспекти наукової методики викладання пропедевтичного курсу політичної етнології
- Хрестоматійні мініатюри до теоретико-історіологічного змісту політичної етнології
- Саєнтологічні інтерпретації суто авторського курсу політичної етнології в гіпотетичній аудиторії
- Науково-методичні коментарі до наочних елементів ідейно-праксеологічного змісту політичної етнології

МАУП

ВСТУП

У структурному плані матеріал другої частини підручника складається з трьох змістосенсових блоків — теорії, методики, праксеології. Між блоками розділювальних меж немає, але у своїх сутнісних аспектах усі вони мають чітку аплікацію до процесу викладання політичної етнології в сучасній аудиторії. Цій аудиторії маємо нагадати: етнолюдський світ планети динамічно та у пришвидшеному темпі інтернаціоналізується і першим на це рефлексує громадянське населення багатонародної країни.

Сьогоднішні молоді аудиторії — це завтрашні дорослі етносоціо-політичні спільноти. І дуже важливо, зазначає американський класик **Д. Рімен**, аби нинішня молодь “завтра почувалася, як удома, у новому світі та за нових умов”¹. Крізь призму цієї етносоціополітичної транзиції матеріали розділу згруповано у три різносемантичні блоки.

У “*теоретичному блоці*” містяться мініатюрні матеріали науково-хрестоматійного змісту. Це — три групи понятійно-теоретичних висловлювань (а) знаних у минулому вчених; (б) сучасних учених — знаних або ж ще зовсім молодих дослідників; (в) зрештою, моїх глосарієвих матеріалів.

Мініатюри не претендують на мовленнєво-текстову довершеність, а лише вказують на семантичні грані змістосенсового вживання в інтерпретаційних контекстах політолого-етнологічних проблем, ідей, концепцій сучасності. Суто іншовавторські мініатюри наведено у наступних сервентних функціях: вони і підтверджують певні підручникові інтерпретації основ науки політичної етнології, і рельєфують

деякі грані викладених теоретичних істин, і стають певними концептуальними конструктами останніх, і слугують влучними “підказками майбутньому” самої науки. У цьому сенсі всі, чиї мініатюри наведено, є співавторами відповідних стрижневих концепцій підручника.

У “методичному блоці” містяться науково-педагогічні та аплікативно-рекомендаційні матеріали під титлом “На допомогу викладачу і студенту”. Зокрема, це — п’ять різносенсових матеріалів, поданих в одному з можливих інтерпретаційних варіантів викладання/засвоювання теоретичного курсу політичної етнології: (1) навчальна програма; (2) тематичний план лекційних і семінарських занять; (3) курс лекцій; (4) плани семінарських занять; (5) тематика творчих завдань на самостійну роботу студентів; (6) перелік атестаційних питань/завдань для студентів.

З точки зору педаандрогагічної, усі науково-методичні матеріали цього блоку апліковані до найдоцільніших двох варіантів викладання курсу політичної етнології у сучасній вищій школі:

- у усемисливих закладах освіти вищої політичну етнологію слід викладати не нижче, аніж на третьому курсі навчання студентів, лише після того, як вони засвоїли бодай мінімум основ суспільствознавчих наук, — філософії, соціології, економіки, політології, історії тощо;

- у вищих закладах освіти негуманітарних профілів політичну етнологію рекомендую викладати протягом одного семестру та в обсязі одного педагогічного кредиту: всього 54 години; у тому числі 26 годин на лекції, 18 годин на семінари, 10 годин на самостійну роботу студентів. Семестровий етап навчання студентів доцільно атестувати семестровим іспитом або ж диференційованим заліком;

- у вищих закладах освіти соціально-гуманітарних профілів політичну етнологію рекомендую викладати протягом цілого навчального року, диференціювавши навантаження двох семестрів за наведеною вище педагогіко-кредитною моделлю. У підсумку — загалом 108 годин: у тому числі 52 години на лекції, 36 годин на семінари і 20 годин на самостійну роботу студентів. Річний період навчання студентів доцільно атестувати так: перший семестр завершити диференційованим заліком і курсовим іспитом (диференційований залік і курсовий іспит заносяться до “кваліфікаційного диплома спеціаліста/магістра”);

- нарешті, у вищих закладах соціогуманітарної освіти, які випускають спеціалістів/магістрів у галузях суто соціально-політичних

наук, політичну етнологію рекомендую викладати протягом трьох семестрів, диференціювавши навчальне навантаження усіх семестрів за наведеною педагогіко-кредитною моделлю. У підсумку — загалом 162 години: в тому числі 78 годин на лекції, 54 години на семінари і 30 годин на самостійну роботу студентів. Весь трисеместровий період навчання студентів рекомендую атестувати у такій градації: перший семестр завершити звичайним заліком, другий семестр — диференційованим заліком або ж курсовим іспитом, а третій семестр — державним іспитом.

У **“праксеологічному блоці”** містяться різномістової навантаженості матеріали — ідейно-теоретичного, історіолого-соціологічного, наукознавчого, методико-педагогічного, фактографо-статистичного, номотетичного та іншого характерів. Ці матеріали поділено на три групи. Зокрема, це:

1) шість наочних таблиць (три графічні і три текстові), які переважно верифікують істинну адекватність ідейно-теоретичного та науково-концептуального тексту першої частини підручника. На певний відсоток теоретичний підтекст таблиць має аплікацію і до першого розділу другої частини підручника, в якому лапідарно відтворюються ідейно-концептуальні аспекти різнометричних політолого-етнологічних мініатюр;

2) дві методико-педагогічні діаграми до другого розділу другої частини підручника — тематичний план аудиторних (лекційних і семінарських) занять зі студентами та тематика творчих завдань для студентів під час їхньої позааудиторної самостійної роботи. Внутрішній змістосенс діаграм є потрійним: по одній третині ідейно-теоретичного, досвідно-методичного та науково-педагогічного підтексту. Кожна з цих “частковостей” по-своєму доречно втілює або ж ілюструє відповідні політолого-етнологічні концепти підручника;

3) праксеолого-фактографічний матеріал: цифри, історичні факти, дескриптивні ситуації, соціально-політичні події, номологічні вислови, цитати, артефакти, ідеолого-політогеми, імена тощо. Цей різноманітний матеріал по-своєму різноаспектно підтверджує та ілюструє істинність незліченної кількості політоетнологем, які наповнюють належними науковими матеріями текст підручника.

Задля полегшення будь-кому роботи з підручником дамо кілька процедурних пояснень щодо логіки оформлення змістосенсових посилань на цитовані першоджерела. Отже, посилання на чиїсь вислов-

лювання, на якийсь фактичний матеріал та на цитовані елементи самого підручника подано у таких варіантах:

- на новонаведені першоджерела посилання подано в кінці тексту всієї другої частини підручника та у загальноприйнятому, послідовно-“номерному” порядку — як це зроблено вже у першій частині підручника;

- на першоджерела, які включено до підсумкового списку “Рекомендована література”, посилання подано в самому поточному тексті та у квадратних дужках (і це стосується як “сліпих”, так і “посторінкових” посилань);

- на змістові та структурні елементи самого підручника посилання подано також у поточному тексті, але в напівовальних дужках, — та з тою ж аплікацією до “сліпих” та “посторінкових” посилань. Деінде в тексті зустрічаються і так звані комбіновані посилання.

Загальний же сенс-призначення текстозмісту усєї другої частини підручника — чимось посприяти, підсобити, допомогти тим, хто намагатиметься зацікавлено студіювати політолого-етнологічні матерії сучасності та найближчого грядущого.

МАУП

Розділ I

ІСТОРИОЛОГО-ХРЕСТОМАТІЙНІ МІНІАТЮРИ ДО ТЕОРЕТИЧНОГО КУРСУ ПОЛІТИЧНОЇ ЕТНОЛОГІЇ

§ 1. Політолого-етнологічні мініатюри знаних попередників

1. Автохтонний/аборигенний народ (А/АН) — одна з перших етнологічних спроб фіксування якоїсь території або й цілісної країни за певним народом як етноісторичною, а не населенською спільністю. А/АН — “місцевий за походженням етнічний субстрат населення [якоїсь] країни”, “мешканці конкретно-місцевого походження” (**Ж. Мішле**, 1798–1874 рр.; книги “Народ”, 1846 р., “Історія романців”, 1866 р.).

2. Байдужа людина, *homo indifferentus* — фізіолого-психологічний тип “безактивницької людини у поточному та навіть і у військово-похідному житті...” (**Марк Аврелій**, філософ-стоїк, римський імператор, 121–180 рр. н. е.; щоденник “Наодинці з собою”).

3. Валентний/авалентний народ — схильність/нездатність окремих народів “увійти у кровноспорідненські та етнокультурні зв’язки з іншими — особливо ж із сусідніми — народами, внаслідок чого між ними виникають позитивні “зони взаємоприязні” та негативні “зони взаємовідчуження” (**Н. Гудя**, 1909–1996 рр.; книга румунською мовою “Історична етнокультура ареалу “Ліmesh Карпатський”, 1993 р.²; див. також: **352**).

4. Варварські народи на московсько-українсько-кримському геополітичному терені на початку XVIII ст.: чому та як це сталося? Це — аксіологіка італійця **Джамбаттіста Віко** (1668–1744 рр.; книга “Засади нової науки про загальну природу націй”, 1725 р.). Перед

просвітною та розвиненою Європою ці народи раптом з'явилися із “досить недосконалою природою” — “людьми лінивого розуму”, “жіночими народами”, “народом у вищій мірі слабкими та збіднілими” — на рівні ранньосередньовічних бухарців та ефіопів. Політико-тоталітаристські причинники — поза сумнівом. Але їх італійський просвітник оминає, акцентуючись лише на ментально-релігійному факторі: народи-етноси колишньої Московії, України та Кримської Татарії варваризувалися внаслідок “тривалого їх розвитку на засадах простонародної мудрості, тобто фантастичних і диких релігій”. І все ж... Натяками вказано ще на дві політичні обставини, що спричинилися до варварського стану названих народів: на зазначеному терені (а) внаслідок тривалого панування необмеженого тоталітаризму народні маси поринають у політичний індиферентизм, “коли громадяни стають ледь не чужинцями у своїх націях...”, а також (б) “внаслідок невпинної партійної боротьби і безнадійних громадянських війн [ці народи] починають перетворювати міста на ліси, а ліси — на людські барлоги” [див.: 299, с. 475, 419, 469].

5. Гедоністична людина, *homo gedonis* — доросла людина, “яка схильна йти на будь-які контакти з будь-якою іншою людиною з метою отримання задоволень під знаком “зараз і негайно...”. Якщо у складі якогось народу набереться “критична маса гедоністично налаштованих осіб, — його країна перебуває на межі свого існування...” (Антифонт, IV ст. до н. е. [див.: 95, с. 40; 230, с. 67]).

6. Діаспорний/індіаспоризований народ — розкиданий за межами автентичної батьківщини народ і знову зібраний, але вже на чужинській етнотериторії. Першоконцепція діаспоризованого єврейства належить еллінізованому єврею, античному філософу **Йосифу Флавію** (II ст. н. е.). “Приклад” індіаспоризованих людностей — “індіанські резервації” в США та Канаді (XVI–XX ст.), “примато-аборигенні поселення” в Австралії та Новій Зеландії (XVII–XX ст.), російські “містечка єврейської осілости” (XVIII–XX ст.).

7. Економічна людина, *homo economicus* — “бережлива та здирливо-економна людина, яка сидить далеко не в кожному з нас та навіть і серед європейських народів”. “Якби це не було саме так, — не було б майнового насильства, грабіжницьких війн, контрибуційних агресій, несправедливого торгівельного обміну...” (Вільям Петті, 1623–1687 рр.; книга “Політична арифметика”, 1683 р.³).

8. Етнічна людина, *homo ethnicus* — “одна з часткових людинок, що перебуває всередині кожного з нас”, і “одна з найактивніших істот

в часи зовнішньої небезпеки для окремо взятого народу або ж країни...” (Антифонт [87, с. 40]).

9. Етнічна сфера/етноісторична сфера — царица життєдіяльності народів не як населень, а як етноісторичних спільностей. У багатонародній країні — не просто “одна з...”, а центральна сфера суспільної життєдіяльності людей (Р. Ф. Гтс, 1911–1989 рр. [162]).

10. Етнічний місцевий парламент — неформальне і часто нелегітимне “зібрання елітних кіл [якогось] меншинського народу на місцево-регіональному самодіяльницько-демократичному рівні” (Й. Йот-вюш, угорський етнолог, політик-парламентарій і адвокат другої половини ХІХ ст. [357]).

11. Етнічний політикум, етнополітикум — самоорганізована сукупність елітних політичних діячів, мислителів і “низових представників” якоїсь етноісторичної спільноти, яка (сукупність) претендує на репрезентацію у політичній сфері багатонародного суспільства об’єктивних соціально-політичних потреб та інтересів своєї спільноти (К. Реннер/Р. Шпрінгер, 1870–1950 рр. [325; 326]).

12. Етновизвольна революція (ЕВР) — різновид (підтип) соціально-політичного руху пригноблених класів, верств і кіл одного народу проти пригноблювачів — представників іншого та інших народів. **ЕВР** проходить ті само стадії, що й соціально-класова революція (**СКР**), — дрібнобуржуазна, демократична, прокапіталістична, соціал-пролетарська тощо: передреволюційної ситуації, завоювання механізму політичної влади і соціально-творчого періоду. Найпринциповіша між ними відмінність — у “різночитанні” поняття “народ”: у **СКР** йдеться про увесь народ-населення країни, а в **ЕВР** — лише про окремі народи-етноси або ж етноісторичні спільності.

Є між ними ще кілька — менш принципового рівня — відмінностей. Наприклад: (1) в **СКР** революційна ситуація має назріти на всьому геополітичному терені країни, а в **ЕВР** — і в окремому регіоні розташування ім’ярек-народу-етносу (і в цьому — одна з можливостей її поразки); (2) **СКР** “замахується” на увесь механізм політичного правління країною, а **ЕВР** — лише на ті “управлінські точки” діючої влади, які безпосередньо урядовують життєвим простором ім’ярек-народу-етносу; (3) в **СКР**, як правило, задіяно не всі класи/верстви народу-населення (і тут уже для неї криється одна з причин поразки), а в **ЕВР** об’єктивно задіюється увесь етномасив цієї пригніченої етнолюдності (отже, це є “запас міцності” для цієї революції); (4) в **СКР** різними “ділянками” революційного процесу урядовують різні

класові політичні партії, а в “механізмі” **ЕВР** взагалі може не бути будь-яких політичних партій, а якщо і є, то це лише протопартії народнофронтівського характеру (і в цьому — ще одна з причин її гіпотетичної поразки); (5) обидва типи революцій об’єднує єдинотипове завдання — пробудити в народній масі почуття гідності та виховати верстви “самодостатніх людей” і “політичних громадян”.

У будь-якій багатонародній країні революційна прогностика неоднозначна: в кожній перманентно назріватимуть і “вибухатимуть” різнотипові соціальні революції, найзагадковішим та “найнедосконалишим від самої природи” з яких є тип **ЕВР**. Це тому, що саме ця революція містить у собі незліченну кількість діалектичних “відхилень від норм” протікання революційного процесу взагалі та ще й тому, що у процесі її розгортання непрогнозовано здійснюється “взаємонапластування конкретного та інтернаціонально-вселюдського”. Оскільки з усіх чотирьох тисяч народів-етносів планети лише якихось вісімсот є націями, що пережили свого часу свої **СКР**, а всі інші (три тисячі двісті) є донаціональними народами, то беззаперечним виявиться висновок: лише одна п’ята частина народів-етносів планети вже пережила/ще переживає свої **СКР**, а чотири п’ятих частини (тобто приблизно три тисячі двісті народів-етносів) ще довго переживатимуть свій тип революції, **ЕВР**. Отже, за нею — майбутнє. І не слід її ані лякати, ані демонізувати, ані героїзувати. Бо ж незнищеною назавше залишиться стара і вічно нова для соціально-політичних наук проблема історичної активності різноетнічних людей в ім’я свого самопорятунку і прогресування на шляху до майбутнього (**М. Я. Гефтер**, 1910–1999 рр. [див.: **96**, підрозд. 1.2; **160**]; **І. М. Варзар**, народ. 1937 р. [див.: **3**; **6**]).

13. Етнодержавознавство — науковий напрям філософсько-соціологічних, етнологічних та політико-правових досліджень багатогранної діяльності народів у галузі державотворення (засновники: **Ю. І. Римаренко**, 1929–2006 рр. та **Л. Є. Шкляр**, народ. 1953 р. [**222**; **239**; **279**]).

14. Етнометисизація народів — довготривалий історичний процес синтезування — через сімейно-шлюбні зв’язки — представників мінімум двох народів-етносів у третій етнорізновид. Синтезуються усі народи-етноси планети — одногрупові (односімейні), різногрупові, суміжні (сусідські), різномаргінальні, дисперсні тощо. У дещо спрощеному вигляді процес етнометисизації народів відбувається таким чином: представники мінімум двох *родів* (він і вона) синтезу-

ються у *плем'я*, представники двох племен — у *народність*, представники двох народностей — у *націю*. Стадії етнометисизаційного процесу у ретроспекції — за моделлю давньоюдейського, біблійного мислення — чітко простежуються до сьомого етноколіна, далі вглиб “етночтіткість розмивається”. Примушування до етнометисизації політичними засобами є *асиміляцією* (**Б. Малиновський**, 1884–1942 рр. [див.: 359]).

15. Етнополітологія — термін, який запроваджено у вжиток американським політологом **Дж. Ротшильдом** наприкінці 60-х років ХХ століття. З середини 90-х років застосовується і в Україні — для позначення науково-академічної дисципліни, яка (1) вивчає взаємини етнічних спільнот між собою та політичною державою; (2) бере участь у концептуальному засадуванні системи державної етнічної політики у багатонародному суспільстві; (3) теоретично осмислює багатогранні етнополітичні процеси і явища в країні та за її межами (**І. Ф. Курас**, 1939–2005 рр. [див.: 182]).

16. Етносфера — мозаїчна оболонка антропосфера, яка складається з усієї сукупності етноценозних природних систем Землі (**Л. М. Гумільов**, 1914–1992 рр.⁴ [див. також: 137]).

17. Ліберальне благоденство багатонародної країни — у повному рівноправ'ї “етнічної людини” та “політичної людини” у складі правлячої еліти. За умови ж запанування контроверзи “Усі рівні, але дехто рівніший за інших” — країна крокує до тоталітаризму (**Дж. Оруелл**, 1903–1949 рр. [див.: 318]).

18. Мисляча людина, *homo sapiens/sapienticus* — стадія у духовному зростанні людини як виду (як *tipus homo*), що, умовно кажучи, завершується формуванням оптимально розвиненого — у фізіологічному сенсі — *мозку* як органа її мислення. Найвищої ж стадії свого духовного зростання людина досягає лише тоді, коли вона — в кількісному, якісному та суто індивідуальному вимірах/сенсах — інтелектуально диференціює себе від інших людей, особливо і/радше ж від іноетнічних людей. У духовному зростанні людини це вже є стадія *sapienticus*-а, коли її сукупним “мислительським органом” є виразно розвинений *інтелект*, специфічними змістосенсовими зрізами якого є понятійне мислення, вибірково-обсягова пам'ять, розумова ментальність, відчуття міри та виміру ретроспекції/темпоралії/проспекції, розсудливе ставлення до “Всесвіту”, “нічого”, “скінченного/безкінченного”, “життя/смерті”/безсмертя (**Ч. Р. Дарвін**, 1809–1882 рр.; книга “Походження людини та статевий відбір”, 1871 р.).

19. Мовно-комунікативна праксеологема — система теоретичних поглядів та політико-практичних заходів, застосовуваних у спілкуванні різноетнічних та різномовних людей у політико-офіційних і буденно-громадських комунікаційних ситуаціях, що утворюються в багатонародних країнах та на міжнародному рівні. Це — “одна з делікатних політичних проблем, пов’язаних із вживанням різних мов”. На ситуаційне розв’язання деяких з цих проблем пропонується праксеологема: “...Уміти висловлюватися якоюсь мовою — це одне, а могли використовувати її як робочий інструмент для офіційного спілкування і офіційних документів — це зовсім інше” (**Ж. Зіллер**, народ. 1945 р. [див.: **305**, с. 12, 32]).

20. Поліетногенез сучасного українства. Історіологічна новела на противагу і спростування деяких етноідеологічних неадекватностей, зокрема давньомосковської “норманської теорії”, “унітаристської теорії” про “єдиногенезисне походження трьох братських східнослов’янських народів”, сталінської “полтавсько-київської концепції”, ідеї **М. С. Грушевського** про “вирішальний вплив германства на українство” та й сучасної байки про “приречений союз східняків і західників”. Матеріал синтезує сучасну політолого-етнологічну візію **С. П. Шелухіна** (1864–1938 рр.), **М. П. Гетьманчука** (народ. 1948 р.), **Я. Б. Турчин** (народ. 1975 р.). Новела підживлюється концепцією **І. М. Варзара** про *геолокусне переміщення народів-етносів політичною мапою планети* [див.: **94** і **230**, с. 83, 92–93]. Власне теоретико-методологічний потенціал новели ілюструє мудру максиму: наукова істина часом — грані кристала, а часом — листя капусти. Шкодуємо з того, що в наш просвітний час ще комусь та для когось доводиться гортати/розпинати святі й повзучі істини.

Домінантна теза: етнородові праукраїнці — мінімум галичани карпатського регіону — не слов’янська, а кельто-галльська людність з Півдня Франції (Провансаль), і була вона там відома ще до нашої ери (у своїх “Записках” **Юлій Цезар** називав її “*Rutheni*, русини” [див.: **275**]). Отже, українська етнокультура у своїх початках — “не східнослов’янського, а західноєвропейського типу і перебуває у тісному зв’язку з кельтською та грецькою культурами” [див.: **278**, с. 94]. Першогенеза праукраїнської, *родової етноплаценти* — Французьке Присередньоземномор’я.

З середини V ст. н. е. (під натиском гунських номад **Аттили**) починається дрейф праукраїнців-русинів на Схід, і вже на початку VI ст. вони опинилися в центральноєвропейській римській провінції

Норік (сьогодні — австрійська провінція Зальцбург). Осівши там, вони — “через шлюб — вперше (!) увійшли в союз із слов’янами адриатичної раси” — з хорватами, сербами, словенцями, чехами, словаками [див.: 129, с. 78]. Таким чином, *друга генезисна етнолацента* вже мінімум на одну третину в етнокультурному сенсі виявилася слов’янською.

Але осісти там надовго не довелося. З невідомих досі причин — на рубежі VII і VIII ст. — родоплемінна спільнота русинів поділилася на дві етномасивні частини: одна з них (напевно, це були “найбільш чисті галли”) мігрувала у Північно-Східні Карпати і аж до р. Збруч, принісши з собою гальський тризуб, гальський меч і культ гальського півня, — через що, “у синтезі”, й уся ця територія назавше отримала назву “Галичина”, “Галіція” [див.: 275, с. 118]. Науковою мовою політичної етнології — це і є перша (в західноукраїнському регіоні) *русино-слов’янська етноокумена*.

Друга частина русинської етноспільноти (слід гадати, це були ті дві третини кельтсько-греко-слов’янських русинів) пустилися у перипетійну подорож “по водах та в нікуди”: по Дунаю, по Чорному морю, по Азовському морю, за р. Дон, — і всередині VIII ст. отаборилися на півострові Тамань, заснувавши там країну-державу Тмутаракань. Природно, прибульці одразу ж почали вводити у шлюбні зв’язки з місцевими греками, скіфами та антами. Таким чином, у південно-східному регіоні виникла друга *русино-слов’янська етноокумена*. Щоправда, тонкий етнолог **С. П. Шелухін** на адресу прийшлих русинів і місцевих антів зробив специфічну політолого-етнологічну заувагу: ці дві племінні людності “мали спільну мову, побут і вірування однакові, лад був також один, — вічовий, демократичний, — і все ж *це були два різні народи*” [див.: 278, с. 100].

Усі ці “різні народи” на Південному Сході, на Сході, на Півночі, в Центрі та в Галицько-Волинському регіоні у подальші роки — і аж до татаро-монгольської окупації 1240 р. — створили до двох десятків міцних і розвинених етноокумен. Починаючи з середини XVII ст., вони упевнено почали “вливатися” у рамки більш-менш цілісного єдинокраїнового етнокультурного ареалу (“від Сяну до Дону”) центральноєвропейського типу, чії етнокультурні, соціально-політичні, народно-представницькі, кратологічні, організаційно-управлінські, самоврядницькі та іншого характеру надбання та відмінні риси, на жаль, у подальшому було розмито, “розшматовано”, розкидано, — що й відчувається досі...

Але повернімося до політолого-етнологічних підвалин теми цієї новели. Констатація **С. П. Шелухіна** стосовно різності буття у тму-тараканців феноменів “етнічності” (мова, побут, віра) та “політичності” (вічовий передпарламент, виборність вождів, демократичний політичний лад) говорить про те, що вже в тій сивій давнині праук-райнці відчували та усвідомлено поцінювали свою “єдність у множинності”, вже відтоді вони не акцентувалися на “унітарній чистоті своєї крові” та на полохливих пошуках “єдиноцілісної національної ідеї”. Якби й протягом наступних епох над цими матеріями дотичніше замислювалися не лише в простонародних “низах”, а — головно! — в елітних “верхах”, то сьогоднішня велика й благодатна країна не виглядала б периферійною Кайдашевою сім’єю...

Щодо стрижневого сенсу новели талановитих колег. Перефразуючи поета **І. М. Губермана**⁵, можна умовиводити й так: хто істинно — на “багатогранних рівнях кристала” та “на рівнях незліченних взаємонапластувань листків капусти” — не знає своєї родогенези, той не розуміє свого сьогодення і не бачить свого майбутнього, — бо ж він живе одним поточним днем. Поганою є ця колізія, коли йдеться про пересічного, “маленького українця”, — гірше нікуди, коли мається на увазі правлячий політикум багатонародної країни.

21. Політична/аполітична людина/етнічна людина — зрізове та антиподове позначення **Платоном** (427–347 рр. до н. е.) свідомо активної/пасивної позиції людини у політичному житті. Ця нелінійна аксіологія участі/неучасті людини в політиці зумовлюється її свідомістю і базується на ній. Свідомо активна та позитивно налаштована людина — це “політична людина”, несвідома ж або й зумисно пасивна — це вже “ідіотична людина” (*homo idiotucus*), “людина поза політикою”. Коли ж та активність/пасивність апробується в етносоціополітичних колізіях (етновизвольні рухи, війни та змагання, міжетнічні конфлікти, етнофобські прояви тощо), в людях активізується ще одна, ледь не центральна “часткова особа в кожному з нас” — “етнічна людина” (*homo ethnicus*). **Платон**, напевно, першим помітив: саме ці три “часткові особи в кожному з нас” (людини політична, ідіотична та етнічна) і “роблять свою справу стосовно правління і підкори”, тобто “роблять політику” [див.: **321**, т. III, ч. 1, с. 229].

У багатонародному суспільстві якісно і свідомо “робити політику” взагалі та етнополітику зокрема важко, але можна. За двох (основних) умов — (а) за умови розумного “архітектонічного розта-

шування” в головах усіх учасників політичних/етнополітичних процесів — і народних “низів”, і елітних “верхів” — трійки зазначених “часткових осіб”, а також (б) за умови свідомого остракування з голів учасників-активістів політичного середовища “ідіотичної людини”. “Політику, — зазначав **М. Вебер**, — роблять головою, а не якимись іншими частинами тіла або душі” [див.: 298, с. 174]. Ось чому й сама ця “остракувальна операція” є “розумовою, свідомою дією голови” (**Р. Ф. Ітс**⁶ [див. також: 162, с. 62]).

22. Стадії соціально-політичного змужніння людей як громадян/народів та як етноісторичних спільностей. Усі живі істоти у Всесвіті — рослини, тварини та люди — виникають і розвиваються не дискретно і “вибухоподібним чином”, а спонтанейно і стадіальним чином. По-специфічному це стосується і народів як етнічних спільностей, — нехай вони й склалися такими у стихійному порядку.

Стосовно людей і народів стадійність є явищем подвійного змісту — фізіолого-етнологічного та етико-соціального. Фізіолого-етнологічний ряд переживає чотириступеневий поступ. Творець звелів людям сполучатися у (1) **роди**, родам — у (2) **племена**, племенам — у (3) **народності**, а їм, останнім, — у (4) **нації**. Немає націй, що не пройшли родові, племінні та народовські стадії, а якщо і є — то це... “помилкові судження [представників] нездорілих націй”.

Окремо взятих людей шаблями зазначеної стадійної “драбинки” веде інстинкт розмножування (поетами названий “коханям”), а також “страх переривання свого родоводу, особливо вкоріненого в людях інтелектуальної праці”. На вищих стадіях етнозмужніння людей особливо прискіпливо ведуть майновий інтерес та особиста *mentes*-установка: “А хто ж мене має наслідувати?..” Регуляторами цього — спершу — “хаотичного” руху людей шаблями своєї етнічної долі у цивілізованих народів є церква і держава.

Набагато складнішою є логіка стадійного руху людей і народів у галузях соціальної етики та політики — особливо ж у тих з людей і народів, які “бодай спробували розірвати зв’язки з богами та своїми монархами”, тобто в “атеїстів” та “аполітиків”. Напередодні будь-якого нового для себе етапу руху/сходження/висходження люди і народи запитують в ефір: Хто ж мені/нам опора і надія у подальшому бутті? І, не заходячи переконливої для себе відповіді у людському середовищі, вони знову ж таки звертаються до Бога. Таким чином, напівстихийно/напівсвідомо люди і народи опиняються на **першій, Божественній стадії** свого змужніння.

Подальші дії/події та явища/процеси, які людям і народам явили бодай якийсь успіх/поступ, застилають їм очі, і вони знову — тепер ледь не в масовому масштабі! — починають забувати про Бога і апелюють вже до напівгромадських/напівдержавно-політичних фігур, — до монархів-правителів, етнополітичних вождів і чиновних начальників, іменуючи їх узагальнено “героями”: ви і тільки ви віднині можете мені/нам споспішествовати в усіх життєвих справах!.. Так, майже несподівано для багатьох, настає суто політична, **друга, Героїчна стадія** змужніння людей і цілих народів. Однак — “навіть і під скіпетром найвидатніших героїв” — безкінечно позитивного успіху/поступу у людей і народів не буває, як не буває в політиці й безтурботного “висходження тільки по драбині вгору”. Бо ж не буває і бездоганних політичних очільників, і “вкрай чесотних виконавців” у повсякденних соціально-політичних справах — у всіх людей і народів, в усіх країнах і епохах.

Перші ознаки політичного змужніння пересічних людей, — “та ще й у середовищі іззовні малопомітних народів”, — складання в народних низах безсоромних фацетій та скабрєзних анекдотів про вчорашніх політичних героїв. Піком же цієї “сходинки вниз” є народні революції і непровоковані повстання проти усемислимих вождів і ще вчора бездоганних політичних героїв. Низхідна лінія довіри людей до “політичних верхів” одночасно є і висхідною траєкторією зростання упевненості та поваги людей до себе. Таким, зигзагоподібним чином настає **третя, Людська стадія** соціально-політичного змужніння людей і народів.

Але й на цій стадії етико-політичної соціалізації окремих людей і народів-етносів цілісно неперервної, “рівнесенької лінії прогресу” не буває. І не слід шукати винуватих. “Завинила” логіка євангельської еклоги: — Що робити? Я нагрішив, але й покався... — Гріши й далі, але обов’язково кайся, покайся і гріши... Політична етика та етична/релігійна віра — не тотожні речі, а інде й просто антиподи, що метаморфозують до кричущого антагонізму, “коли навіть лише двоє не можуть зійтися, позаяк кожний з них дбає про своє особисте задоволення або ж каприз, — тоді народи, внаслідок всього цього, через невпинну партійну боротьбу та безнадійні громадянські війни починають перетворювати міста в ліси, а ліси — в людські барлоги” [див.: 299, с. 469]. Таким чином, на вершині “людської стадії” виявилось “нове варварське дно”...

Політико-етичне падіння з вершин достойницьких чеснот і героїв, і пересічних людей, і цілих “цивілізованих” народів є ознакою жорсткого обриву з щаблів тристадійного циклу колообігу. Історія ім’ярек людності знову опиняється у низинах тартарарської долини, на самому дні Кавдинської ущелини. Людям і народам нічого іншого не залишається, як усе розпочинати спочатку: О Господи! Чи допоможеш цього разу? Більше ні на кого/на що сподіватися... На порозі — знову знайома Божественна стадія першоетичної соціалізації усіх — людей, народів, політичних спільнот, суспільств і спільностей, людства... (Дж. Віко, 1668–1744 рр. [див.: 299, с. 268–295, 308–315]).

23. Цивілізована країна — умовно синтезована модель “поліетнічної та мультикультурної людності...” із “законослухняними та працьовитими провінціями і мудрим політичним центром”, з “продуманим правоадміністративним устроєм у фундаменті та динамічним політичним керівництвом у надбудові” (Ф. Ф. Мартенс, 1845–1909 рр. [див.: 196, т. 1, с. 11–12]). Над цим замислився півстоліття до того італієць **А. Росміні**. Він вважав, що джерелом та об’єктивним рушієм політичної влади у цивілізованій країні є “свідомі платники податків і свідомі та активні політичні виборці”. Оскільки ці дві верстви “складають наймасовіднішу цивілізовану людність країни”, — саме на них “уряд мусить спрямовувати своє служіння у громадянському суспільстві” (А. Росміні, 1797–1855 рр. [цит. за: 164, с. 308–309]).

§ 2. Політолого-етнологічні мініатюри сучасників — колег і учнів

1. Аксиологія етносоціополітичного життя — методологічний принцип багатовимірного аналізу та професійного оцінювання етносоціополітичного життя, головню поліетнічної країни. Сама по собі аксиологія етносоціополітичного життя здійснюється за авторською “лінійно-ієрархічною шкалою” — а) по соціоцивілізаційній вертикалі зрілості народів-етносів (рід, плем’я, народність, нація); б) по соціально-буттійній горизонталі (за сферами і галузями суспільного життя та їхніми структурними елементами, — відносинами, інститутами, ідеологією, культурою, свідомістю); зрештою, в) за політолого-соціологічними діагоналями (історична епоха, географічний локус, етнічна сім’я, країна, події, факти, виміри, цифри, інша конкретика) (Є. І. Варзар, народ. 1965 р. [117; 120; 121]).

2. Етнічна еліта — інтелектуально просунуті та свідомо самоорганізовані верхні верстви соціуму будь-якого народу-етносу у складі поліетнічного населення більшості країн сучасності. Виділення професійно підготовленої етнічної еліти — одна з центральних умов політичної соціалізації меншинського народу у складі багатонародної країни (**І. П. Бідзюра**, народ. 1957 р. [див.: **230**, с. 154–156]).

3. Етнічна політика, етнополітика (ЕП) — цілеспрямована діяльність з регулювання відносин між державою, партіями, громадськими організаціями та етнічними спільнотами, яка закріплена у відповідних політичних документах і правових актах. **ЕП** існує у двох видах діяльності — 1) у формі політичної участі етнічних спільнот у політичному житті суспільства та 2) у формі політичного функціонування шляхом створення і розгортання діяльності державних, громадських, наукових та інших інституцій, які мають на меті задоволення об'єктивних потреб та суб'єктивних інтересів усіх етноспільнот суспільства (**О. В. Антонюк**, народ. 1952 р. [**105; 106**]).

4. Етнічний регіон, етнорегіон/поліетнічний регіон (ЕР/ПЕР) — геополітична місцевість, переважно чи майже суцільно заселена якимсь одним або кількома етноспільнотами, які мають етнородичів за межами материкової багатонародної країни. **ЕР/ПЕР**, як правило, розташований на приграничних (транскордонних) маргіналіях цієї материкової країни. Дух і температура етносоціального життя у певному **ЕР/ПЕР** накладають відповідний відбиток на тонує взаємин візаві-сусідніх країн (**В. В. Лісничий**, народ. 1951 р.⁷, [див. також: **198**]).

5. Етновлада, у широкому сенсі поняття, — це система політичного панування одного народу-етносу над іншим та іншими в етнополітичних контекстах багатонародної країни; у більш вузькому сенсі це не так етнічний склад владних структур, як характер практичної етнополітики, яку державна влада впроваджує в життя в багатонародній країні (**Л. Є. Шкляр**, народ. 1953 р. [**279**]).

6. Етноісторичний менталітет народу-етносу — сукупність специфічних характеристик, рис та ознак соціоісторичного буття окремо взятих народів-етносів, набутих ними в процесі їх конституювання пізнаваними етноісторичними суб'єктами планети. Цариною “вироблення” кожним конкретним народом-етносом “суто своїх” ментальних характеристик, рис і ознак є етносфери суспільного життя людей, а галузями їх поступового “накопичування” є його (1) **історико-соціальний досвід**; (2) **вироблена ним система соціоциві-**

лізаційних цінностей та орієнтацій, зрештою, (3) *соціоінтелектуальна пам'ять* (Р. І. Варзар, народ. 1971 р. [див.: 127]).

7. Етнократизм/етнократія — складне тризрізове політолого-етнологічне явище; це (1) “система панування еліти якогось етносу над іншими”; (2) “кадрово моноетнічна політична влада [в якомусь регіоні чи й в усій багатонародній країні], що має на меті створення етнічно “чистих”, однорідних територій; (3) зрештою, це — “кратологічна система домінування колективних прав етносу над індивідуальними правами особи” (Л. Є. Шкляр [див.: 194; 239; 279]).

8. Етнолінгвістична політика (ЕЛП) — область державної політики із врегулювання комплексу мовно-комунікативних питань у багатонародному суспільстві. Практичному впровадженню **ЕЛП** в етносоціополітичне життя має передувати теоретико-праксеологічна концепція, в якій законоподібно визначено та правом легітимовано (1) статус та функції мов титульного народу-етносу і меншинських народів-етносів країни; (2) логіку курсування усних і письмових мов народів-співвітчизників політико-правовим простором країни; (3) процедурно-протокольну мову життєдіяльності центральних і місцевих органів влади та управління; (4) мовно-документальний режим судочинської системи країни; (5) мовно-адміністративний режим геополітичних територій, усемислимих “зон”, етнічних автономій і регіонів, транспортно-комунікаційних коридорів та іноземних ЗМІ; (6) мовно-інформаційні та педагогіко-виховні питання освітньо-шкільної системи; (7) мовно-термінологічну символіку системи науково-технологічної та художньо-мистецької творчості (І. В. Попеску, народ. 1959 р. [див.: 232]).

9. Етноацменшинський лібералізм — умовно складена система заходів центральної політичної влади багатонародної країни з благопозитивного вирішення комплексу питань життєдіяльності меншинських народів і етнічних груп. Оті заходи — політичного, правового, управлінського, адміністративного, муніципального та іншого характеру, як правило, є складовими *Концепції державної етнополітики*, в якій, за мінімумом, передбачаються три речі: 1) точне знання про соціоцивілізаційні стадії зрілості всіх та окремо взятих меншинських народів і етногруп (а отже, й об'єктивної їхньої готовності/здатності рухатись ліберально-демократичним шляхом до своєї перспективи); 2) орієнтир на об'єктивні потреби та інтереси, обставини та умови ліберального зростання усіх без винятку меншинських народів-етносів й етногруп та 3) диференційовані апліка-

ції до суто етнічних меншин, до суто національних меншин, до суто етнічних груп (А. Є. Лясота, народ. 1975 р. [див.: 230, с. 361–385]).

10. Етнополітичний менеджмент (ЕПМ) — визначальний елемент системи державного управління етнонаціональною сферою багатонародного (поліетнічного) суспільства. **ЕПМ** перебуває у системно-безпосередньому зв'язку з Концепцією державної етнополітики, виступаючи у потрійній ролі: 1) специфічного виду організаційно-управлінської діяльності держави; 2) головного засобу реалізації основних накреслень концепції державної етнополітики та 3) втілювача стратегічних концептуальних засад усієї системи державної політики в етнонаціональній сфері поліетнічного суспільства (О. В. Антонюк [див.: 106; 230, с. 31–43]).

11. Етносоціальна ситуація (ЕСС) — різновид історичної обстановки, що складається з низки подій, фактів, рушійних сил та явищ, які, взаємодіючи, за своєю логікою субординовано вибудовуються і розгортаються у відносно цілісний та певно тривалий процес, що призводить до якісних змін в усьому поточному контексті соціально-політичного життя конкретної країни, її окремих місцевостей або регіонів. На відміну від інших соціоісторико-політичних феноменів (війн, революцій, міграцій, депортацій, агресій, рецесій, криз тощо) **ЕСС** характеризується трьома специфічними рисами: усі їхні факторні компоненти (події, явища, факти тощо) (1) чітко “пофарбовані” в політолого-етнологічний гатунок або ж стосуються поліетнічного населення цієї країни, а не “абстрактних людей”; (2) діють і “розгортаються у процесний порядок” не лише всередині етноісторичної сфери, а й в усьому міжсферному просторі, а отже, “автоматично” торкаються усього етносоціополітичного життя цієї країни; (3) перманентно демонструють “міру зануреності” цієї країни у глобалізовану мережу взаємопов’язаного світу. В усьому цьому — діалектично суперечлива суть **ЕСС**: для поточної соціально-політичної долі цієї країни вони одночасно є феноменами і негативними, і позитивними (О. Я. Дрінь, народ. 1975 р. [див.: 230, с. 248–265]).

12. Етносоціальний порядок — врівноважене функціонування політичної та соціальної систем багатонародного суспільства, закономірно впорядковане трьома факторними явищами — (1) стабільним соціально-економічним розвитком; (2) міжнаетнічною злагодою та (3) злегітимованим у всенародній свідомості правоустроєм країни. Зазначена тріадна рівновага формує засади оптимального співвідношення між свободою волі індивіда та юридичною рівністю

різноетнічних людей, їх правами, обов'язками та відповідальністю, а також між політико-правовою культурою, етнотичним світоглядом та конституційно-правовим порядком (**М. П. Недюха**, народ. 1953 р. [див.: 230, с. 101–128]).

13. Мовна політика — складне, мінімум двосенсове політолого-етнологічне явище, яке специфічно побутує у багатонародній країні. У вузькому сенсі питання — це система політико-організаційних та правоуправлінських заходів держави зі свідомого впливу на процес функціонування мов у багатонародній країні/поліетнічному соціумі. У більш широкому сенсі — це сукупність галузевих аспектів **області етнічної політики держави** у справі мовного спілкування влади і суспільства, різноетнічних громадян — між собою, а багатонародної країни — з навколишнім світом. Обидва аспекти питання теоретично базуються на сучасній “мовній тріаді країн — членів ЄС”: (1) офіційна/державна мова — (2) регіональна мова меншин — (3) рідна/практично вживана мова. Теоретично та правовим чином тріаду вперше засадовано в Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, прийнятій Комітетом Міністрів Ради Європи у листопаді 1992 року. Відтоді у країнах — членах ЄС вирішено не вживати поняття “державна мова”, а замінити його на контекстуальне “офіційна мова” (**І. В. Попеску** [див.: 230, с. 129–153; 305, с. 32]).

14. Модель етнополітичного мислення (МЕПМ) — сукупність, сплав і синтез поглядів, знань і переконань етнічного і політичного характеру, застосовуваних при аналізі та осмислюванні етносоціо-політичних реалій у будь-якому суспільстві, де живуть два і більше народи-етноси. У призмі філософського закону про випередження соціальним буттям політичної свідомості у кожному поліетнічному суспільстві спостерігається співіснування двох **МЕПМ** — старої та нової. Стара **МЕПМ** спирається на принципи формаційні, класові, партійні і революційні, а нова — на принципи плюралізму, ліберального демократизму, правового гуманізму і вселюдської цивілізованості. Нова **МЕПМ** є елементом етнокультури та політичної поведінки всього етнозмішаного народу країни — джерела політичної влади та носія її державного суверенітету, структурним зрізом етносвідомості і сплавом реформаційно-еволюційних орієнтацій усіх співвітчизняних народів-етносів країни. На цьому надбудовному фоні й можна умовиводити про міцність/слабкість фундаменту стабільного політичного розвитку всієї поліетнічної країни (**О. В. Картунов**, народ. 1940 р. [див.: 165]).

15. Політизація етносоціального/міжетнічного життя — процес поступового соціально-політичного “збурювання настроїв” у середовищі тих етноісторичних спільностей, які колись зазнали чи й зараз зазнають певних форм нерівності, утисків, дискримінації, зневаги, образи тощо. Ініціант-“збудником” і “керівником процесу”, як правило, виступає етнічна еліта: люди інтелектуальної праці, інженерно-технічні професіонали, люди вільних професій, менеджери, бізнесмени, вчителі, лікарі, письменники, митці, працівники ЗМІ та інші “етнічні антрепренери”. Зазвичай процес починається рухом за етнокультурне відродження ім’ярек-народу-етносу, його мови, релігійно-етичної самобутності і закінчується висуванням властям усіх рівнів політичних вимог, — зокрема й найчастіше, — громадсько-політичних прав і свобод та автономістських преференцій. У багатонародному суспільстві “найбільш політизованими” виявляються етнічні та національні меншини зі сформованими елітами і громадсько-політичними організаціями (**О. М. Майборода**, народ. 1945 р. [див.: **153**, с. 447–478; **194**, с. 578]).

16. Політична еліта як кадровий каркас “тріади буття багатонародної країни”. За наведеною, дещо незвичною словесною формулою ховається досить проста політолого-етнологічна думка: будь-яка багатонародна країна може певно тривалий час “триматися купою”, мінімум — “безконфліктно розвиватися” лише завдяки усвідомленим старанням багатоетнічної політичної еліти тої країни. Сама ж по собі політична еліта (1) представляє різні периферійні території (найчастіше — етнічні або ж поліетнічні регіони) країни; (2) ферментує всекраїнову політичну націю (як уже встановлено, в багатонародній країні вона, за назвою та за змістом, мусить бути етнополітичною нацією) [див.: **85**; **87**, с. 301–302, 396–397, 458] і, зрештою, (3) професійно скріплює собою правлячий політикум країни. Так і сформувалася пошукувана “буттійна тріада”.

Така політолого-етнологічна ідея може стати певною альтернативою “унітарним” паліативам наших днів — “національна ідея”, “єдинодержавна мова”, “унітарний адміністративний державний устрій”, “центральна політична влада — в одних руках” тощо. Головна “слабинка” наведених “унітарностей” — орієнтир виключно на титульний народ-етнос, якого об’єктивно заганяють у ролевий кут “старшого брата” по відношенню до “малих народів — менших братів”. Альтернативний орієнтир — саме на останні, на меншинські народи-етноси поліетнічної країни. Якраз їх титульний народ і має очолити, нічим

не ризикуючи повторити радянський досвід “диктатури благородного експериментатора”.

Перша “ніжка” тріади — периферійні, як правило, — етнорегіональні території. Вони й продукують для центру і для країни в цілому найнадійніші інтернетнічні елітні кадри. Чому ж “найнадійніші”? Та тому, що для них, в яких попередні родоколіна колись покинули автентичні етнооікумени, іншої батьківщини вже немає!.. Акцентуючись суто на Україну першого десятиліття ХХ ст., без манівців зазначаємо: якщо титульний центр ще кілька років позволікає з переосмисленням глибинного сенсу концепції **В. Липинського** про “територіальний патріотизм” [див.: **230**, с. 162–163] — багатонародну країну “розшматують” всілякі “дорожні карти” мобільно мислячих політичних еліт із сусідніх країн.

Друга “ніжка” тріади — всекраїнова політична нація. На слуху — елементарно проста думка, яка, схоже на те, ще не дійшла до політичного центру країни: якщо країна є багатонародною, то й політична нація у ній має бути поліетнічною, а не “титульно затиснутою” та “унітарно масовою”. Ще одна, досі незатребувана політолого-етнологічна думка. Кадровий (та особливо — активістський!) склад політичних партій — це і є елітний кістяк всекраїнової політичної нації! Як бути з нашою ситуацією? Оскільки ледь не всі сто сімдесят (зареєстрованих Мін’юстом) політичних партій “угніздюються” в центрі (у столиці та на “пристоличних дачах”) — за нинішньої виборчої пропорційної системи без обласної та центральної, парламентської репрезентації постійно залишаються цілі райони, регіони, етнотериторії. За логікою життєдіяльності політичної нації у цивілізованій країні “центр” і “території” мають функціонувати як “сполучені посудини”, а не як “закупорена з обох кінців трубка”.

Третя “ніжка” тріади — правлячий політикум. У цивілізованій країні — це є кадрово-елітний синтез з високоякісних професіоналів, яких обирають/призначають до кадрового складу усіх чотирьох механізмів політичного управління/правління країною. А у нас? У нас з точки зору теоретичної — це “майже закрыта тема”, а з праксеологічного боку — “промисел вузьких груп обмежених людей” (**В. Жиринівський**), тобто темні справи неформальних “центрів прийняття рішень”. Вихід із цих “закуткових колізій” підказує та ж політико-елітна проблема: усі структурні “чарунки” правлячого політикуму перманентно слід заповнювати/оновлювати дедалі новими елітниками за транспарентною лінією “центр — периферії — центр і т. д.”.

Способи давно відомі: електоралія, делегування, кооптація, ротація та ін. Бо ж краще не скажеш: “Елітні кадри вирішують усе!” (До речі, це — не перифраз “вождя усіх народів”, а буквалізм одного японського сьогуна початку XVII ст.) (**І. П. Бідзюра**, народ. 1957 р. [див.: 230, с. 156–169]).

17. Політичний менталітет народу-етносу (ПМНЕ) — сукупність соціально-політичних цінностей, якостей, норм і орієнтацій адекватного мислення і поведінки в політичному житті і, зокрема, в суто своїй етнополітичній життєдіяльності минулого та поточного часу, досвідно вироблених ним у процесі соціалізації та закріплення у соціальній пам’яті й досвіді своїх попередніх і нинішніх родоколін та вікових поколінь. **ПМНЕ** “фіксується” у фольклорі та писемних джерелах, в науково-літературних і художньо-мистецьких творах, у знаннях, навичках логічного мислення й етико-правових нормах доцільної поведінки у політичному/етнополітичному житті повсякдення. Основними суб’єкт-“носіями” **ПМНЕ** є етнічні еліти, етнополітичні партії, писемно-мистецькі джерела, які створено у культурному середовищі конкретного народу-етносу (**Р. І. Варзар** [див.: 122]).

18. Політолого-етнологічна аксіологія міжетнічного конфлікту (МЕК) — спроба поліаспектної характеристики **МЕК** як феномену етносоціополітичної реальності, — особливо ж та в аплікаціях до умов багатонародної країни. Сама ж **міжетноконфліктна аксіологія** здійснюється за широкою оціночною шкалою критеріїв, ознак і рис, яка (шкала) відкрystalізовує **три конфліктні рівні**: 1) етно-суб’єктний рівень (між ким розгортається цей **МЕК**?); 2) змістосенсовий рівень (через що саме спричинився цей **МЕК**?) та 3) процесно-динамічний рівень (з чого розпочався цей **МЕК** та які конкретні стадії, фази, етапи пройшов?). В умовах взаємозалежного і глобалізованого світу — та суто в аплікаціях до реалій багатонародної країни — найважливішим виявляється суто етносуб’єктний рівень аксіологізації **МЕК**. Тут можна виділити **три групи МЕК**: 1) між двома/кількома співвітчизними меншинськими народами-етносами, 2) між титульним народом-етносом багатонародної країни й одним/кількома вітчизняними меншинськими народами-етносами та 3) між одним/кількома вітчизняними й одним/кількома сусідніми меншинськими/титульними народами-етносами. У цій аксіологічній колізії виявляється суто політолого-етнологічний **потрійний критерійний стрижень** аналізу самого **МЕК**: 1) геополітична площина буття конфліктуючих народів-етносів; 2) міра задоволення/незадоволення

державно-громадянських і соціально-політичних потреб та інтересів конфліктуючих народів-етносів та 3) повнота/неповнота правонаділеності чужоетнічних — по відношенню до титульного народу-етносу — людей і меншинських етнолюдностей (М. Л. Ларченко, народ. 1982 р. [див.: 230, с. 312–334], а також Є. І. Варзар [див.: 117; 230, с. 183–195]).

19. Прелімінарна етносоціополітична аксіологія багатонародної країни (ЕСПА) — попередня спроба об'єктивної оцінки етносоціополітичного стану країни, яку населяють два і більше народи як етноісторичні спільності, народи-етноси (останнє поняття належить Ю. В. Бромлею). Запропонована ЕСПА розрахована головню на меншинський, а не на титульний народ-етнос абстрактно взятої багатонародної країни. Навіть найпростішу ЕСПА слід базувати на бодай попередньому аналізі загальновідомих цифр і фактів, поступово рухаючись до... політики.

На сьогоднішній планеті живуть чотири тисячі народів-етносів, вони розмовляють шістьма тисячами мов і діалектів і мешкають у менш ніж двохстах країнах (які під неадекватною назвою “державна” є членами ООН). Попри “нерівності” кількісного складу — всі етноси світу є народами на якійсь стадії соціоцивілізаційної зрілості, певної мовно-культурної належності та країново-державної громадянськості/підданості (наприклад: народ *караїми* налічує всього до тисячі осіб, має свою давню мову і мешкає в Україні, в Криму; народ *брагуй* налічує кілька тисяч осіб, говорить трьома мовами і живе в трьох країнах — у Пакистані, Афганістані та Ірані; народ *бхїлі* налічує понад три мільйони осіб, живе в одній Індії, але розмовляє двадцятьма мовами). З попереднього аналізу наведених “розкиданих” цифр відкрystalізуються плюральні висновки: (а) усі країни світу — за рідкісним винятком — є багатонародними (поліетнічними); (б) понад дві тисячі народів-етносів є дво- і багатомовними; (в) усі народи-етноси світу у своєму зростанні мають пройти (але далеко ще не всі пройшли) чотири стадії соціоцивілізаційної зрілості: рід, плем'я, народність, нація; (г) в кожній багатонародній країні самовиділяються дві групи *меншинських народів-етносів*: ті, що перебувають на стадіях роду, племені і народності, становлять *групу етнічних меншин*, а ті, що перебувають на стадії нації, — *групу національних меншин*. А далі — в запропонованій ЕСПА — конкретна етносоціологічна аналітика “на життєвій площині” зазначених груп та окремих народів-етносів.

Наведену шкалу **ЕСПА** увінчує політолого-етнологічний вимір: форми, способи та рівні функціонування меншинських народів-етносів у соціально-політичному житті абстрактно взятої багатонародної країни. У цьому вимірі проблеми шкала **ЕСПА** деталізується, зокрема, такими “запитальними” характеристиками: (1) з якого часу кожний з меншинських народів-етносів живе у цій країні (тобто якою є міра його/їх “закоріненості” у соціокультурний ґрунт суто цієї країни)? (2) якого культурно-цивілізаційного характеру є етносоціум кожного з меншинських народів-етносів “на фоні” характеристик титульного народу-етносу (мовні ознаки, писемність, освітньо-наукові риси, *folk*-культшкала, глибина менталітету і т.ін.)? (3) якими є – за “європейською шкалою” **Л. Гумпловича** – основні політико-демократичні традиції у середовищі усіх меншинських народів-етносів країни? (4) які форми державності та політико-демократичної самоврядності конкретні меншинські народи-етноси мали в минулому суто на нинішньому державному терені країни або з яким “досвідним багажем” звідкись прийшли? (5) якими формами та рівнями політико-державної автономності та самоврядності конкретні меншинські народи-етноси країни наділені у цей момент та якими щодо цього є орієнтації практичних етнополітиків країни? (6) яким є у кожного з меншинських народів-етносів нинішній, “живий” соціально-політичний та цивілізаційно-культурний арсенал: чи є своя структурована еліта? чи має власні етнополітичні партії та інші етносоціальні інститути? якими соціально-психологічними рисами характеризується публічна взагалі та суто електоральна поведінка усіх меншинських народів-етносів країни на конкретному етапі її розвитку? якими специфічними ознаками самовиділяються представники конкретних меншинських народів-етносів у складі всекраїнової політичної нації, політичного класу і правлячого політикуму?

Подібною **ЕСПА** або ж приблизно такою шкалою ціннісних орієнтацій можна “вимірювати” не лише минулий стан етносоціополітичної напруги в певній країні/відповідних інших країнах, не лише нинішню “міжетносоціополітичну температуру” життя країни, а й виокреслити гіпотетичні перспективи буття цієї країни як рідної неньки багатоетнічної родини. Аналітичні дані та висновки такої, нехай і прелімінарної, **ЕСПА** мають лягти до теоретико-праксеологічного фундаменту поточної Концепції державної етнополітики в ім’ярек країні (**Є. І. Варзар** [див.: 115; 120; 230, с. 183–195]).

20. Соціально-політична типологізація ментального феномену (МФ) — спроба полісемічної характеристики **МФ** крізь призму сучасних соціально-політичних знань про ментальність народів і як населенських спільнот (народонаселень), і як етноісторичних спільностей (народів-етносів), а також про ментальність і як про “застигле” явище минулого, і як про операційне явище поточного соціально-політичного життя.

Особливим зрізом проблеми є типологізація **МФ** у багатонародній (тут — абстрактно взятій) країні, де кожний народ-етнос, — попри параметри його фізичного масиву та віку життя на землі, — є носієм, почасти — й неповторним творцем — унікальної ментальної моделі. **МФ** конкретного народу-етносу таке ж неповторне явище, як відбитки пальців у конкретних людей на землі. Найбільш узагальнюючими та значущими є три типологізаційні завдання аналітика — завдання з виявлення (1) конкретного суб’єкт-носія **МФ** (про кого, мовляв, йдеться, — про народонаселення чи про окремий народ-етнос?); (2) принципової структури самого **МФ**; (3) соціально-політичного змісту **МФ** і (4) закономірностей функціонування **МФ** у соціально-політичному житті країни, яку населяють два і більше народи-етноси.

Досить уже апробовані — у нас і за кордонами — поняття “менталітет” і “ментальність” мають стосунок до двох давньолатинських слів: *mentes* і *mentalis*, в яких один генезисний корінь: *mens* — розум, пам’ять, вмістилище запам’ятованого. Розглядаючи структуру **МФ**, ставимо собі запитання: а що саме “вміщує” у собі досліджуваній феномен? По відношенню до обох суб’єктів-носіїв — до народонаселень і до народів-етносів — **МФ** вміщує три речі: а) історичну *пам’ять* народів, б) соціально-політичний *досвід* народів і в) специфіку *самосвідомості* народів.

Така структура **МФ** різномістова як по відношенню до народонаселень, так і до народів-етносів. Усі три ментально-структурні елементи у народонаселень усіх країн світу, як правило, розпливчасті через одну обставину: стійких народонаселень протягом досить тривалого часу не буває, — бо ж війни, революції, стихійні та політико-договірні державотворчі акції і процеси спонтанно і карколомно реструктурують, змінюють і модифікують народонаселенську спільноту будь-якої країни. По відношенню ж до народу-етносу — зовсім інша аплікація питання: усі структурні елементи **МФ** стійкі й “наповнені” відносно однозначним змістом через ту обставину, що — попри всі за-

значені соціально-політичні процеси та явища (війни, революції і т. ін.) — народи-етноси, на думку **Л. М. Гумільова**, зберігають свою відносну етноісторичну цілісність протягом 1200–1500 років. З огляду на ці ж дві обставини (політико-ситуаційна **змінюваність** народонаселень та відносна **стабільність** історико-соціальної фактури народів-етносів) і соціально-політичні закономірності функціонування **МФ** різносенсові, різнопотенційні, різнодетерміністські та різнотривалі за динамікою та “повнотою” дії. Особливою ж є рельєфність “різності буття” питання, коли йдеться про багатонародну країну (**Р. І. Варзар** [див.: 121; 122]).

21. Тріада політичної соціалізації меншинського народу-етносу — послідовне проходження кожним меншинським народом поліетнічної країни трьох (основних) стадій політичного змушнення, самозагартування — (1) створення у своїх надрах власної політичної еліти; (2) висунування зі свого середовища низки громадсько-політичних організацій перспективно-конструктивної орієнтації та (3) вироблення у власному інтелектуальному середовищі певної сукупності політичних ідей, концепцій та цінностей загальнокраїнової значимості. Лише після проходження стадій цієї тріади цей меншинський народ має моральне право на певну автономну репрезентацію у політичній сфері всього суспільства, мінімум — у своєму етнорегіоні (**Є. І. Варзар** [див.: 122]).

§ 3. Авторські політолого-етнологічні мініатюри

1. Геолокусне переміщення народів-етносів — складне етногеополітичне поняття для позначення явища, зумовленого різносенсовими факторами, причинниками, фактами та подіями пересування народів як етноісторичних спільнот політичною мапою планети на тривалому шляху свого конституювання цілісним соціополітичним суб’єктом власної історії. Поняття сконструйовано на базисі відомої “генезисної тріади” **Гегеля** (з “Науки логіки”, 1812–1816 рр.) про проходження будь-яким живим феноменом стадій 1) виникнення, 2) становлення цілісністю та 3) розвитку на власних засадах. Феномен геолокусного переміщення народів-етносів у своєму саморозгортанні фіксується трьома “генезисними етноточками” — 1) **етнопланцентою**, 2) **етноойкуменою** та 3) **етнокультурним ареалом**, чий теоретико-інтерпретаційний зміст прояснено в інших місцях підручника та в багатьох публікаціях автора [див.: 15; 17; 21; 39; 40; 41; 66]. За даними **С. І. Брука**, щонайменше п’ята частина народів-етносів

(тобто мінімум 800 народів із загалом 4000 у світі) повністю перемищуються зі своїх першогогенезисних місць [див.: 114]. Пропонується концепція з трьох пунктів. Народи як етноісторичні спільності мігрують/тимчасово переміщуються за трьома етногеолокусними типами.

1. **Спрощений “двоточковий” тип**, — коли відомі лише дві з трьох зазначених “точок” етногенезування. За цим типом колись перемістилися **баски** (басяки): етноплаценту мали на Кавказі, а етнокультурний ареал кілька століть дисперсно створюють в Іспанії (Країна Басків) та Франції (Гасконія). Приблизно такою ж виявляється етноісторична доля **албанців** (виникли на Кавказі, а вже тисячу років живуть в Приадриатиці) та **фракійців** (у V ст. н. е. перемістилися з Балкан у Східну Балтію, і в Литві їх уже називають **тракайцями**).

2. **За більш ускладненим “треточковим” типом** тисячу років тому переміщувалися **естонці** і **фіни**: обидва народи етноплацентно виникли в Приоб’ї, етноойкумени створювали в Пайхойській долині, а етнокультурні ареали створили майже поряд, у Східно-Північній Балтії. Деяко схожою є доля **угорців**: вони виникли в Центральній Індії, у давній країні Мадх’я-Прадеш (звідки і їхня самоназва: мадяри), етноойкумену мали поряд з фінно-єстами, в Приоб’ї, а неповторний етнокультурний ареал створили в самому центрі Європи, в Паннонії.

3. **За найускладненішим, “багатоточковим” типом** та в не досить обширному геопросторі переміщувалися ціле тисячоліття **молдавани** (молдовеній). У II ст. н. е. дезертири з римської армії імператора Траяна, що змушена була відступати на батьківщину, увійшли в шлюбні союзи з карпатськими даками, створивши на терені навкруги вершини Молдов’яну (2543 м над рівнем моря) прообраз **молдовлашської етноплаценти**. Через тисячу років (початок XIII ст.) західноєвропейські хрестоносці зігнали їх з нагірно-молдов’янської плаценти у Східні Карпати і припрутські долини, примусивши їх увійти в племінні союзи з готами, гунами і слов’янами. Ще століття опісля молдов’янська етноойкумена (етнонім: *hai cu mine* — “ойкуміне” — підемо разом) розширилася від Східних Карпат до Міжріччя Дністра і Південного Бугу. І вже тут у період із середини XIV ст. до середини XIX ст. сформувався **молдавський етнокультурний ареал** у координатах Запрутська Молдова — Мунтенія — Буковина — Басарабія — Прибужжя, згодом “розшматований” сильними сусідами — Туреччиною, Росією, Валахією, Трансільванією, Авс-

трією, Угорщиною, Кримською Татарією та ін. Нещодавно з молдавського наукового джерела стали відомими деталі одного “сталінського проекту” 30-х років ХХ ст. з “відновлення Середньовічної Молдов’яні”, — але не для вящої слави оної, а... для нашої інкадрації до складу СРСР колишніх і Молдови, і Румунії⁸ [цит. за: 230, с. 144–146].

4. **Своєрідними підтипами** геолокусного переміщення великих/відносно великих етномасивів народів — споріднених і етнорасово-чужинських — протягом мережі років і століть вже в нашу еру є **номадні переміщення** кочових гунів, чингізидів, “хрестові походи”, а також сезонно-кліматичні переміщення киргизьких і узбецьких племен Ферганської долиною, афгано-пакистанських племен через умовні кордони Афганістану і Пакистану.

2. **Джинтильний соціум** — первісний тип самоорганізації і буття етнолюдиностей на **соціально-цивілізаційній стадії** (див.) **роду** (див.). Основні типологічні ознаки спільності єдинородових людей: полігамна сім’я, невпорядкований шлюб, кровна спорідненість (найвідоміша мати); в зачатковому громадсько-політичному житті цілковито панують самопроголошені вожді, які — за відсутності понятійної мови — “усім і вся керують **наказом**, який є давнішим за мову” [306, с. 251]; в умовно названій спільності “домінує ордовська демократія, сили кулака і сліпого випадку” [303, с. 38]; як правило, веде “емігрантський спосіб” територіального буття; початки “збиральницької економіки”.

3. **Домінуючий народ-етнос (ДНЕ)**. Поняття “народ-етнос” належить **Ю. В. Бромлею**. В етномасивній структурі багатонародної країни ДНЕ є народом, який своєю кількістю часом може переважати **титкульний народ-етнос** (див.) країни (наприклад, росіяни в Казахстані: 65 %/40 %), але, як правило, є лише демографічною більшістю, далеко не завше тримаючи першість в економічному і культурному житті ім’ярек країни, все ж таки неодмінно прагнучи “вести перед” у політичній сфері (наприклад, росіяни в Молдові, уїтлендери в Південно-Африканській Республіці). За певних сприятливих внутрішньо-зовнішньополітичних умов, — маневруючи через свої **етнополітичні партії** (див.) та неформальні центри прийняття рішень, — ДНЕ може позитивно/негативно впливати на всі **сфери та галузі суспільного життя** (див.), особливо ж відчутно — на **політичну сферу** (див.) та **етноісторичну сферу** (див.), вимагаючи для себе різних форм та рівнів певно відособленого автономного

життя. У зв'язку з цим логічною здається постановка питання: проблемі розгортання соціально-політичного та економіко-культурного життя **ДНЕ** у багатонародному суспільстві — “окремішню ділянку” в *Концепції державної етнополітики* (див.). [див.: 44, с. 130–144; 87, с. 358].

4. Етника (Е) — нововведена мною форма суспільної свідомості людини [див.: 44, с. 104–105, 108–109, 220]. Якщо свідомість взагалі є відображенням у мозку людини Всесвіту, всього “спектра” буття навколишнього світу, то **Е** є відображенням лише/або суто “етнічної ділянки” буття світу — місця “етнічної людини” у Всесвіті взагалі та зокрема в етносоціополітичному житті окремо взятих країн, спільнот, груп, відчутних ролей народів-етносів у політичному житті окремо взятих людських спільнот і суспільних груп, специфіки буття етноісторичних спільнот у багатонародних країнах і суспільствах тощо. На ідейно-теоретичному рівні **Е** засадовує *політична етнологія як наука і навчальна дисципліна* (див.). Геміоідеальними “витворами” *мислячої людини* (див.) у контекстних “чарунках” **Е** як форми суспільної свідомості є *етноідеологеми* (див.) та *етноміфологеми* (див.). Місце розташування **Е** у спектрі ієрархії суспільної свідомості (наука, право, етика, політика, релігія, мистецтво та ін.) є довільною справою і вибором дослідника.

5. Етноекстремальна ситуація (ЕЕС) — сукупність досить значущих форс-мажорних обставин, в яких можуть опинитися народ-етнос, інші етноісторичні спільноти і суб'єкти та які екстремальним, непередбачуваним чином змінюють його/їх життєві координати буття: соціальні умови, правовий статус, політичне громадянство/підданство, поле економічної життєдіяльності та сімейного побуту, етнонауковий та світоглядний контекст, інформаційний простір, родинні зв'язки, ментальні святині, етнокультурну спадщину, етноісторичну пам'ять тощо.

ЕЕС бувають двох (основних) типів — політичного та природного характеру. Найчастіше **ЕЕС** створюються в умовах війни, агресії, масштабного терористичного акту, антидержавного заколоту, політичної депортації, насильницького примушування до міграції/еміграції, договірної примусової зміни державно-політичного ладу країни, природного катаклізму, техногенної катастрофи, стихійного лиха тощо. Кожна **ЕЕС** розгортається як підтип соціально-політичного процесу. Особливим різновидом **ЕЕС** є так звані гіпотетичні/передбачувані колізії в етноконфліктних районах багатонародної країни, в геополі-

тичних “зонах перманентної напруги”, етноконфліктогенних регіонах, у районах військово-терористичних дій/змагань, у природно-техногенних місцях тощо.

ЕЕС будь-якого типу/різновиду/характеру протікає за іманентними й фазами та стадіями конституювання: виникнення, розвиток “на власних джерелах”, розкриття “внутрішнього потенціалу”, припинення/призупинення. Гіпотетику “вибуху” і самоконституювання “за іманентними закономірностями” будь-яких **ЕЕС** слід “теоретично передбачувати” в політичних концепціях державної безпеки та особливо ж — у *Концепції державної етнополітики (див.)* [див.: 1; 3; 6; 24; 46].

6. Етноесенціальна ідея/національна ідея (ЕЕІ/НІ) — образ сукупного комплексу ідейних уявлень народу-етносу про свою історичну місію на Землі. У концептуальному дуалітеті **ЕЕІ** та **НІ** не є ані суперницями, ані антагоністами — обидві є різносенсовими та функціональними взаємозамінниками.

Понятійна формула **ЕЕІ/НІ** зумовлена кількома історіологічними та політолого-етнологічними обставинами. Із чотирьох тисяч народів-етносів Землі на національній соціоцивілізаційній стадії зрілості перебуває лише вісімсот народів, а всі інші (приблизно три тисячі двісті) перебувають на донаціональних стадіях соціоцивілізаційної зрілості — на стадіях роду, племені і народності. (Українська ситуація така ж строката: за підсумками Всеукраїнського перепису від 2001 р. країну населяють представники ста тридцяти шести народів-етносів світу; з них на національній стадії перебувають три десятки народів, сотня інших — донаціональні народи-співвітчизники і цифрові показники їх етнофізичного масиву значення не мають: 700 караїмів, 300 курдів і 49 чукчів, але все одно це окремішні народи-етноси!). Отже, для восьмисот всепланетних націй (і для тридцяти неукраїнських націй!) той “сукупний образ уявлень...” може мати назву **НІ**, а для всіх інших (аби не “конкретизувати” на кшталт “родова ідея”, “племінна ідея” і “народовська ідея”) більше підходить формула **ЕЕІ**. Але пам’ятатимемо при цьому й про внутрішньоесенціальний зміст феномену **ЕЕІ** — про історичну місію *кожного* народу-етносу на Землі [див.: 74–77].

Нестандартно, по-особливному стоїть питання про співвідношення **ЕЕІ** й **НІ** в багатонародній країні, та ще й у країні зі змішаним етнонаселенням. У такій країні будь-яка одна, — бодай етично найбагатродніша, найбагатша за змістом, теоретично найвитонченіша, — ідея

не в змозі задовольняти життєвих потреб та інтересів, заждань та уподобань абсолютно всіх співвітчизняних народів. Хоча такою “практикою” світ наситився... Цю най-най-панацею — “моя **НІ!**” — як правило, усім пропонує/нав’язує *титульний народ-етнос* (див.). Але тут же можна й констатувати, що, на жаль/на щастя, ще в жодній багатонародній країні жодному титульному “старшому братові” не вдалося ошчасливити зовні анікогісінько з “менших братів”. Бо ж щоразу оті суб’єктивні спроби об’єктивно зводилися до остракування **ЕЕІ** — й меншинських народів — досить часто “заодно” й із самими тими народами... Радянський досвід ХХ ст. тут найпоказовіший. Вихід — спершу — напрошується такий: титульним народам-етносам слід залишати меншинські народи один на один зі своїми ідеями-*fix*, місіями та проблемами. Це — давня (середини ХІХ ст.) лібертинська ідея **Дж. Ст. Мілля** про існування “*навкруг кожного індивіда*” “певного кола, яке не має права переступати жоден уряд”, або “такої *сфери*, де має панувати тільки його індивідуальність без контролю” з чийогось боку, зрештою, “захищений з усіх боків певний *індивідуальний життєвий простір*, недоступний для авторитарного втручання...”⁹. Таким “виокресленим індивідом” слід вважати окремішню особу кожного народу-етносу планети.

На цьому фоні самовимальовується ще один, досить плідний та перспективний підхід до проблеми, — синтезне взаємозапіднення етноесенціальних ідей усіх суцих в країні народів, тобто вироблених їхніми елітами теоретичних ідей, соціально-політичних установок, етико-релігійних цінностей, ментальних орієнтацій. У синтезі дійдемо висновку: всі ці матерії, по суті, — про унікальну історичну місію вже не окремих “най... такених” народів, а всього народонаселення країни. Коли ж піде мова про матеріалізацію цих ідеальностей, про найдоцільніший шлях їх політолого-етнологічної праксеологізації, не слід знову збиватися на одну якусь “унітарність” типу “пангерманська мета” чи “українська мрія”. Найскладнішу/найпростішу **ЕЕІ/НІ** можна базувати, наприклад, на такій орієнтаційній тріаді: *міжетнозлагода — патріосолидаризм — етноплюралізм*. Таке чи подібне сполучення ціннісних орієнтацій здатне задовольняти запити, зажданя і перспективні прагнення якщо не абсолютно всіх народів-співвітчизників, то переважної їх більшості. У такому разі багатонародна країна не вся розвиватиметься у “наздоганяючому режимі”, а лише окремі її регіони, місцевості та бідні історико-природним потенціалом етнолюдності [див.: **86**].

7. Етноідеологема/етноміфологема — умовно половинчата, напівсистемна сукупність викривлених ідей і поглядів, які хтось покладає в основу своїх неадекватних уявлень про цивілізаційну сутність якихось народів як етноісторичних спільностей. Різновидами етнологічних ідеоміфологемних неадекватностей можна вважати етноцентристські уявлення про “місце мого народу” у світобудові, етнорасові гіперболи і пересуди, свідомі етноідеоміфологічності, ідіосинкразієве невизнання чиїхось етноцивілізаційних пріоритетів, чеснот і достоїнств, елементарний етнологічний обскурантизм, що межує з ідіотичним шовінізмом і націоналізмом, етнофобії тощо [див.: 44, с. 108–109, 220; 47].

8. Етнокультурний ареал (ЕКА) — великомасивний географічний простір, на якому ряд споріднених і неспоріднених народів-етносів — племен і народностей — спільними зусиллями культурно освоюють матеріально-природний і духовно-художній світ регіону, низки суміжних регіонів чи й усієї країни. На площині цілісно сформованого **ЕКА**, як правило, із кількох племен і народностей поступово конституюється *єдинокраїнова етноісторична нація*, ряд націй, а в подальшому — й *етнополітична нація* (див.). У невеликих країнах кордони **ЕКА**, як правило, збігаються з їхніми державними (політичними) кордонами. У великих та багатонародних країнах може існувати кілька **ЕКА**, кордони яких окреслюють давно сформовані *етнооїкумени* (див.) окремих народностей. У такому випадку етнічні кордони тих народностей розмиваються і поступово перетворюються на умовні кордони адміністративних районів, нерідко — й на ледь помітні кордони колишніх етнорегіонів та мікрочаїн історичної давнини. У високорозвинених багатонародних країнах **ЕКА** слугують “канвою” для створення регіональних етнокультурних асоціацій і політичних партій, а в гіпотетичній перспективі — і всекраїнової політичної нації [див.: 17; 66; 95].

9. Етнооїкумена — історико-географічний простір, на якому протікає, як правило, тривалий процес синтезування родів і племен у народність. Результатом цього синтезування, за **К. Реннером**, є “утворення масивних спільнот людей, які живуть поряд та однаково думають і говорять...” [див.: 325, с. 116]. Як правило, оїкуменно синтезуються споріднені, зрідка — чужинські народи-етноси. Найчастіше та найлегшим шляхом оїкуменно етносинтезуються народи однакового/приблизно однакового рівня соціоцивілізаційної зрілості. “Загальноприйнятним” “механізмом” етнооїкуменного синтезуван-

ня народів є *сім'я* та *шлюб*. Низькорозвинені народи до етноокультурних процесів, як правило, асиміляційно примушуються сторонніми силами й державно-політичними засобами, — найчастіше, “доцільним шлюбом”, “переписуванням” родогенези, нострифікацією чужодержавного громадянства тощо.

10. Етноплацента (ЕП) — площина землі, де народився якийсь народ як етноісторична спільність. Це — місце синтезування мінімум двох родів у плем'я. Серед дослідників поширена думка про те, що ледь не більшість народів світу нині перебувають не там, де колись народилися, тобто живуть не на своїх же **ЕП** [див.: **114**]. Донедавна автор цих рядків вважав, що українці становлять виняток з цього “правила” [див.: **44**, с. 129; **87**, с. 161]. Цієї думки деякі дослідники дотримуються й донині. Після недавнього оприлюднення праць **С. П. Шелухіна**, написаних ще в 20–30-х роках ХХ ст., цю етнологему доводиться виправляти [див.: **274–278**]. Від своєї **ЕП** народ-етнос, як правило, відривається цілком, зрідка — частинами. У найвужчому значенні слова **ЕП** — це “історична прабатьківщина” конкретного народу-етносу.

11. Етнополітична девіація (ЕПД) — відкритий автором ще 1995 року, але й досі маловивчений феномен психополітичного поліаспектного відхиленого мислення та поведінки “етносуб’єкта Ікс” у політичному/етнополітичному житті [див.: **46**]. Носієм феномену **ЕПД** є етнічна людина, етнічна група та етноісторична спільність. Феномен **ЕПД** фіксує метаморфозне “розщеплення” цілісної народоетнічної спільності на рельєфних осіб і груп, які “чомуś” та “невідомо, відколи” мислять і діють у політиці/етнополітиці “не так, як треба” або “не так, як усі інші”. Лише два приклади. 1. На Всесоюзному референдумі від 17 березня 1991 р. 97 % українців проголосували “за збереження і перебудову радянської моделі етнофедералізму”, а 1 листопада того ж 1991 р. 93 % тих же українців проголосували “за політико-державну незалежність України”. Чому? 2. 30 вересня 2007 р. на дострокових парламентських виборах у Криму група соціологів — “у режимі екзит-полу” — вивчала електоральний настрій/поведінку 50 міських росіян і 50 сільських кримських татар. З’ясувалося ось що: до того як зайти на виборчі дільниці, і в росіян, і у татар позитивний настрій (“Я проголосую за свою партію”) виказали, відповідно, 75 і 70 % опитаних; після виходу з виборчої дільниці і в тих і в тих виявилось по 50 і 55 %, що “голосували проти всіх”¹⁰.

Чому так сталося? На це акцентне запитання “конкретної” відповіді ніколи не отримаємо. Бо ж у зазначених етнополітичних колізіях, на шляху від однієї події/ситуації до іншої в усіх чотирьох умовно взятих “єдиноцілених електоральних суб’єктів” їхнє мислення/поведінка зазнавало девіаційного “розколу” (роздвоєння, розтроєння і т. д.) “подібно до чорної скриньки”: (1) “на вході” ці етнополітичні суб’єкти мали один настрій/ “установку для себе”; (2) “всередині скриньки”, у “найтемнішому місці” процесу у психоповедінській диспозиції цих етнополітичних суб’єктів “щось таке” сталося (обламалося, відбулось), в результаті чого (3) “на виході” маємо... не зрозумілий з боку, не презумований ззовні ніким підсумок. Феномен ЕПД можна аналізувати і “за типом *happening*” (колись “натяком” запропонованим **Ф. Ніцше**), тобто з точки зору процесно-комунікативної. Тут етнопсихополітичні дії, акції, процеси відбуваються у триетапному режимі: 1) **на першому етапі** етнополітичний суб’єкт більш-менш розуміє, що та як він має зробити і як саме поводитись; 2) **на другому етапі** сам по собі процес стає для нього нечітким і “нецікавим”, а мета настільки чужою і розпливчастою, що 3) **на третьому етапі** він уже “чомусь діє підсвідомо”, “всліпу” або ж взагалі свідомо... “імітує справу” [див.: 44, с. 157].

Феномен ЕПД сутнісно по-різному побутує в двох типах країн — у моно- і малоетнічних і в поліетнічних (багатонародних) країнах. У багатонародних країнах (а їх у світі — 99 %) феномен виказує себе у найбільш чистому вигляді. На нього тут діють три фактори. **По-перше**, це **зовнішньополітичний фактор**. В основному його дія зводиться до такого: сильна, велика і багата сусідня країна всіляко нав’язує меншим та біднішим сусідкам — прямо чи через транскордонну діаспору — свої політичні та політико-правові інститути, форму правління, модель конституційного ладу, тобто, фактично, свої типи мислення і політичної поведінки. Лихо подвоюється, якщо “великому сусідові” вдається прив’язати “менші” країни до своєї енергетики, природних ресурсів, інфраструктури, більш потужним ЗМІ, системи освіти, науки і культури. Під впливом цього “образу великого сусіда” “менші” країни стають ще меншими в очах ще менших сусідів. У підсумку девіаціюється поведінка політичного керівництва в очах власних громадян. А на зовнішніх аренах мислення й воля цих “менших братів” взагалі паралізується.

По-друге, діє тут і **внутрішньополітичний фактор**, точніше, фактор внутрішнього політичного ладу, — і діє безпосередньо на гро-

мадян. Бачачи на чолі країни лідерів слабких, непрофесійних “ділків”, етичних калік і невдах, — у тій країні, як зауважував 1725 року **Дж. Віко**, “громадяни стають майже чужинцями на батьківщині...” [див.: 299, с. 419]. Такий девіаційний фактор особливо негативістськи діє у післяреволюційний період, коли рельєфно самооприлюднюється спосіб мислення і поведінки нових лідерів порівняно з тими, яких революція тільки-но змела. Починає діяти “казус **П. Даміані**”. Цей італійський професор 1059 року, порівнюючи образи “сильного божка” і “Всемогутнього Бога”, зазначає: якщо хтось на Олімпі зміг створити велетенський камінь, але сам же не може його підняти, — він просто “слабенький божок”, він не той, ким себе проголосив; якщо ж він і зміг створити, і сам піднімає той велетенський камінь, — він Всемогутній Бог [323, с. 230]. Приблизно так, апіорі девіаційно, дивляться “знизу вгору” всі “маленькі люди” — на всіх нових лідерів, в усіх країнах, в усі епохи.

В усіх країнах та в усі часи діє, *по-третє, й внутрішньоособистісний фактор*. Факт одночасного існування всередині кожного з нас кількох “дрібних людинок” помітили ще давньоеллінські мислителі IV–III ст. до н. е. (**Антифонт, Ксенофонт, Платон** та ін.). Це — “людина етнічна”, “... політична”, “... економічна”, “... гедоністична”, “... мисляча” та ін. Борючись між собою “за право визначити” модус нашого мислення і поведінки, ці “людинки” інде примушують кожного з нас “вранці встати не з тої ноги” або ж взагалі “мати на тиждень сім п’ятниць”. Це і є найпростіший рівень і спосіб девіації людської особи. Особливо акцентна — і впливова на все суспільство! — непрогнозована поведінка “людини етнічної” та “людини політичної”, в синтезі чого в багатонародній країні маємо непередбачувані “епохи політизації етнічностей та етнізації політики” [див.: 153, с. 9].

У політико-психологічних засадах феномену **ЕПД**, усіх названих девіаційних явищах, процесах і фактах лежить трагічна дихотомія між суспільними “необхідністю” й “можливістю” та особливо — на особистісному рівні — між “хочу” і “можу” у мріях та установках усемислимих етнополітичних суб’єктів [див.: 46, с. 146–147].

12. Етнополітична нація (ЕПН) — авторське нововведення 1994–1995 рр. [див.: 44, с. 135–137; 87, с. 302, 396–404] для “фіксації” явища міжетнічно синтезованого “зрізу” та особливої “ділянки” всекраїнової *політичної нації* (див.) у багатонародній країні. Логічним понятійним субстратом **ЕПН** є співвідношення частини “цілого”

(всеукраїнової політичної нації) та “зрізу” його. Її базисом є політично активні та свідомо самоорганізовані *еліти меншинських народів-етносів* (див.) країни. Базисний фундамент **ЕПН** тим міцніший та впливовіший, чим масивніші меншинські народи-етноси країни. Це наочно та щоразу проявляється під час електоральних та інших політичних процесів, а також плебісцитарних кампаній (референдумів, переписів, опитувань).

Основними структурними елементами **ЕПН** у будь-якій багатонародній країні є зародкові протополітичні партії, громадсько-політичні організації, релігійно-культурні асоціації та самоврядний актив територіальних громад місцевих етнолюдностей. Про політичну якість цих елементів не дізнаємось доти, доки не з'ясуємо соціоцивілізаційну стадіальність зрілості меншинських народів-етносів країни. Бо ж тут детерміністськи діє політолого-етнологічна закономірність: донаціональні народи (родової, племінної та народовської стадії зрілості) зі свого середовища об'єктивно здатні висувати лише метаполітичні (дополітичні) організації народнофронтівського ґатунку та анархо-охлократичного рівня самоорганізації, тобто лише певний переддень **ЕПН**, а меншинські народи національної стадії зрілості здатні висувати зі свого середовища еліту **ЕПН**-го рівня [див.: 268, с. 42–44, 69–84].

13. Етнополітична партія (ЕПП) — авторське нововведення 1995 року. Це — поняття для позначення різновиду політичної партії, що виникає лише в етнічно неоднорідному середовищі політично активних і таких, що свідомо самоорганізуються, людей [див.: 44, с. 298, 527–528]. Загальновихідна аксіологія параметрів буття феномену **ЕПП** — та ж, що стосується будь-якої іншої політичної партії. Це — група людей, (1) які виявили більш-менш *спільне ідеологічне бачення* сьогоdnішнього та прийдешнього навколишнього світу та місце своєї партії у ньому; (2) це люди, які стоять на одній — усвідомленій! — *політичній платформі* (тобто виявили більш-менш єдине ставлення до існуючих у країні політичного режиму, форми політичного правління, конституційного ладу та моделі державного управління народним господарством); (3) це люди, в яких, як з'ясувалося, — єдиноусвідомлена, конструктивна політична мета; (4) зрештою, це люди, яким вдалося досягти консенсусу стосовно *спільної політичної програми* дій на поточний момент та на ближню перспективу.

Якщо ж якийсь групі людей єдиноетногенезного забарвлення вдалося досягти єдності з такого широкого кола питань, — звідси умовиводимо: перед нами — асоціація політичних осіб, яка свідомо “натрапила” на свою природну **соціальну базу** і зобов’язується представити її в політичній сфері суспільства. Відтепер залишиться лише уточнити суто політолого-етнологічні ознаки тої соціальної бази. Зокрема, доведеться соціоцивілізаційним чином ідентифікувати ту етнологічність, яка виявилась кадровою базою цієї **ЕПП**: стадія зрілості, етнічна сім’я народів, бодай приблизні параметри етнополітичного менталітету, “обсяг” історико-політичного досвіду, міра та стадія соціокультурної зрілості “місцевої” політичної еліти і т. ін.

Лише на цих підставах можна буде (1) віднайти “класифікаційний чарунок” цієї **ЕПП** у спектрі партійно-політичних суб’єктів конкретної багатонародної країни; (2) ідентифікувати її політико-типологічне обличчя (якого ж вона гатунку — ліберального? радикального? консервативного? або є носієм інших рис?); (3) спрогнозувати подальшу долю цієї **ЕПП** на шляхах прогресування свого меншинського народу-етносу у динамічному контексті багатонародної країни. Зрештою, в апікації до суверенної України (4) можна буде з’ясувати для себе, як змінилася та картина/ситуація за майже п’ятнадцять років (з літа 1995 р.), відколи автор цих рядків запровадив у науковий вжиток поняття “**ЕПП**”, констатуючи: це — “новий та активноконструктивний етнополітичний суб’єкт і новий та специфічний об’єкт державної етнополітики” [див.: 87, с. 298–299].

14. Етносоціополітичні потреби та інтереси (ЕСППІ) — малоосмислена теоретична проблема. Її ж суто політолого-етнологічні аспекти перед соціогуманітарними науками взагалі ще не стояли, а так звані національні інтереси держави/країни та народні потреби/інтереси — ці “побутові соціологізми” з етнополітичними матеріями у нас ще ніколи не пов’язували. Зanedбаність проблеми пояснюється елементарною пізнавальною заковикою — ототожненням у буденній і теоретичній свідомості трьох пар понять: “країна — держава”, “народ-етнос — народ-населення” і “потреби — інтереси”. На операційному полі першої пари понять перманентно відбувається багаторусний і полісенсовий процес реалізації потреб та інтересів другої пари понять, який і є **етносоціополітичне життя**. Задля — бодай попереднього — розуміння специфіки того життя слід виявити зміст **ЕСППІ** та основних акторів означених операційних полів.

Потреба — це об'єктивна необхідність для якихось **соціальних суб'єктів** у чомусь такому сутнісному та вкрай важливому, без чого — “в принципі” — не є можливою і їх життєдіяльність або навіть і саме буття, фізичне існування. Потреби поділяють на дві соціологічні групи — 1) на **віталістичні**, або ж першожиттєві (їжа, одяга, житло, розмноження, спілкування) та 2) на **піднесенські**, або ж сенсосомавантажені (самовираження, співчуттєвість, творчість, права людини, політичний громадянин). Носями та самореалізаторами обох груп потреб є окремі люди, їх соціальні групи, народонаселення, людство. Це і є згадувані актори та соціальні суб'єкти. **Інтерес** же — це реальні причина, спонук, мотив та ціннісний орієнтир осмислених дій суб'єктів з реалізації своїх життєвих потреб.

Просте зіставлення потреб та інтересів людей виявляє елементарну кореляцію об'єкта і суб'єкта в буденному соціальному житті. Але в цій кореляції віталістичні потреби опиняються ближче до об'єктивних (примітивних) першооснов життя, а піднесенські потреби — ближче до суб'єктивно усвідомлених інтересів. У цій операційній справі “поділ на об'єкт і суб'єкт відбиває бажання їх об'єднати. Дихотомія ж перешкоджає їхній інтеграції” [див.: **315**, с. 262–263]. Оптимальна ця дихотомія, слід гадати, формує нормальне, середньорозвинене суспільство за моделлю **У. Петті**: 25 % — бідні, 50 % — середній клас, 25 % — багаті. Надто ж велика дихотомія формує суспільство ущербленого типу — це “**модель П.-Ж. Прудона**”: дві третини людей (63–65 %) — бідні носії віталістичних потреб; одну п'яту частину (приблизно 20–21 %) становить середній клас, який уже вирвався з лещат віталістичних потреб, але ще “не має діла” до піднесенських потреб. Це — дві “**моделі**” з епохи класичного капіталізму. В роки останнього півстоліття з'явилася й третя “**модель**”: 80 % населення ледь животіє на примітивних потребах, 10–12 % середньокласових “бізнесменів” з неймовірними труднощами “відриваються” від рівня віталістичних потреб і тягнуться до 8–10 % “загниваючих олігархів” у суперзлиденному суспільстві, які, у свою чергу, є носіями викривлено піднесенських потреб та інтересів. Останню “**модель**” у другій половині ХХ ст. демонстрували “бананові республіки” на Американському континенті, а на початку ХХІ ст. — “помаранчева” Україна. (“Український масштаб” кореляції — вражаючий: у той час, як “суперпрофесійний парламент” з десятків років б'ється над тим, чим же наповнити “життєвий кошик” “маленького українця” у 670 грн., синок “народного” Президента, студент другого університетського курсу “десь за-

робляє” стільки, що може собі дозволити вечерю з дівчиною на тисячу доларів, а міністр-соціаліст — злітати до “аманти” в Париж чартерним авіарейсом “вартістю в якийсь мільйон гривень”). Повернімося до теоретичних вимірів проблеми.

Ясна річ, у контекстах трьох моделей жодним чином неможливий збіг життєвих запитів особи і групи. Не може бути й такого збігу, щоб можна було говорити про абсолютну тотожність під назвою “національний інтерес країни”. Така нерозчленована розпливчастість можлива або в тоталітарній політичній доктрині (відображений, наприклад, у нарисі **А. Платонова** “Государственный житель”, 1929 р., та в рядках з культового вірша **М. Добронравова** “Жила бы страна родная, — и нету других забот”, 1970 р., або ж, зрештою, в темній політичній свідомості “незалежної патріотки” **Баби Параски**).

Досі ми говорили про абстрактно взяту “середньотипову країну”, безвідносно до моно/поліетнічного складу її населення. Як відомо, на світі обмаль моноетнічних країн, абсолютна їх більшість — багатонародні, поліетнічні спільноти. У призмі проблеми спряжиння потреб та інтересів людей і їх груп багатонародна країна характеризується трьома основними рисами:

1. Як окремішності люди/громадяни/підданці — всі мешканці багатонародної країни — є вселюдськими нужденними “споживачами”/носіями звичайних віталістичних і піднесенських **ЕСППІ**. Але вже у такій специфічній мікрогрупі, як міжетнічна сім’я, — її особові складники (члени сім’ї) можуть мати цілу гаму диференціації потреб та інтересів — відмінності етнокультурного, етнотичного, етнотемального та етнорелігійного характеру. Бо ж така мікроспільнота — це вже не моноетнічна Кайдашева сім’я.

2. Відштовхуємося від рівня мікрогрупи, сім’ї на рівень макрогрупи багатонародного суспільства. Останнє аж ніяк не може мати однохарактерної структури **ЕСППІ** внаслідок двох обставин. **По-перше**, “Кожний народ — це непізнаний світ” [див.: 299, с. 308], інакше кажучи, це різновид соціуму зі своєю “палітрою відмінностей від інших”, у тому числі — й **ЕСППІ**. **По-друге**, багатонародна країна, наприклад така, як сьогоднішня (а не часів **Б. Хмельницького**) Україна — своєрідна сума різностадійно зрілих народів-етносів. Нагадаємо ці соціоцивілізаційні стадії: рід, плем’я, народність, нація. При розгляді цієї ступеневої строкатості виникає риторичне запитання: хіба в такій країні всі народи можуть відчувати одні й ті самі потреби та усвідомлено дбати про одні й ті самі інтереси?

3. У багатонародній країні всі сфери та галузі суспільного життя різносенсово строкаті, особливо ж ускладнена її політична сфера. Уся заковика полягає в тому, що жоден з її структурних елементів — відносин, інститутів, ідеології, культури, свідомості — не може бути “чисто” одноетноманітним. А це автоматично накладає свій відбиток на цивілізаційне забарвлення усемисливих **ЕСППІ** — в одній лише політичній сфері. Наприклад, дарма б хтось шукав “європейської цивілізованості” в електоральній манері слобожанських росіян та придунайських циган-келдераріїв; “чистої” етноукраїнської політико-державної ментальності у закарпатських угорців та кримських караїмів; єдинотипової політико-етичної поваги до самоврядної муніципалістики маріупольських греків з боку волинських поліщуків та буковинських румунів і т. ін. Спільний знаменник: навіть на площині однієї суспільної сфери усі згадувані етнолюдиності відчують і мають на меті різновагомі/різносенсові **ЕСППІ**. І це — природна річ.

З усього викладеного випливає думка: в багатонародній країні — окрім зазначених — існує ще *специфічна група потреб та інтересів, власне пошукувані ЕСППІ*. Попередньо зазначимо, що до цієї групи включено такі “нужденності” звичайного людського буття, (а) які спонукають потреби плавно переростати в інтереси і навпаки; (б) серед них легко “порушуються кордони” між “віталістичним” і “піднесенським”; (в) у природі цих **ЕСППІ** замало від “об’єктивно наявного” — в них більше від “належного” і “дуже бажаного” (комусь ці **ЕСППІ** слід свідомісним та політико-організаційним чином “забезпечувати”, “захищати”, “облаштовувати” тощо); (г) нарешті, в око впадає суто політолого-етнологічна специфіка питання: усе зосереджено навколо взаємин титульного народу-етносу з меншинськими народами — *з ними слід поводитися як із співвітчизниками!*

У групу специфічних **ЕСППІ** фактично включено вимоги до практичних етнополітиків багатонародної країни: мовляв, пам’ятайте про те, що всі не-титульні народи-етноси та етногрупи — теж люди, і з величезного комплексу прав людини (Декларація прав людини ООН від 1948 р.) вони конче потребують для себе наймізерабельнішого, а саме: (1) справедливого політико-громадянського облаштування, (2) юридико-правового захисту, (3) задоволення бодай оптимальних автономістських прагнень самовизначенського рівня, (4) стимування етнокультурного розвитку і (5) забезпечення суспільної

поваги до специфіки історико-ментальної та соціоцивілізаційної самотності. Ці та інші “апеляції” властями мають бути почутими і включеними до теоретико-орієнтаційного фундаменту *Концепції державної етнополітики* (див.), затим — до праксеологічних контекстів відповідних урядових програм практичної політики [див.: 91; 181].

15. Історіологічний метод (ІМ) — відносно новий суспільство-знавчий метод, розроблений і запроваджений у вжиток на рубежі 80–90-х років ХХ ст. в якості, як тоді уявлялося (і пізніше підтвердилося), “найбільш операційно-місткого інструмента політолого-етнологічних досліджень в умовах новітньої етністоричної епохи” [див.: 44, с. 25, 160–164]. Першим імпульсом до теоретичного конститування та методологічного “впровадження” **ІМ** у дослідницький простір послугувала призабута до того часу думка російського класика **М. І. Карєєва** про те, що будь-який дослідник потребує собі на допомогу “свій метод” — та ще й такий, що “полегшує йому орієнтування у складних перипетіях суспільного життя та дає наукові підстави для такої дослідницької діяльності, в якій ми самі беремо участь і тим самим “робимо історію” [див.: 165, с. 18]. Ось тоді, на рубежі 80–90-х років та в умовах безпосереднього стикування “революційної перебудови” в СРСР і “реформаціологічної сувереніальності” у відновленій Україні, автор цих рядків розмірковував так: якщо політичній етнології самим життям багатонародної країни (такою країною був СРСР: його населяли представники 500 народів-етносів світу; такою країною є й сьогоднішня Україна: її населяють представники 136 народів-етносів світу) відводяться неординарні ролі у пояснюванні/прояснюванні етносоціополітичних реалій і перспектив, а старі, давно апробовані методи (історико-описовий, емпірико-конкретницький, системний, функціональний, порівняльний та ін.), хоч як застосовуй їх на площині політолого-етнологічних матерій, — все одно заводять в кут “історикабельної вірності навіки” давно буцімто “остаточно вирішеного” національного питання, — то чи не варто за цих умов засадувати новий метод: на старих, карєєвих каміннях, але на нових ферментаційних аргументах? Так, варто, було вирішено тоді [див.: 44, с. 25, 160–164; 69; 194, с. 516–517].

У конструкційному фундаменті **ІМ** закладено кілька нетрадиційних квантів теоретико-методологічного знання у ролі наріжних каменів усієї його концептуальної побудови.

1) **ІМ** сполучає дві — спершу “несумісні” — позиції: *історичне* (те, що колись та десь справді відбулося і стало об’єктивним фактом) і *логічне* (те, що, судячи з усього, мало б відбутися саме таким-то чином, але...). У підсумку цим, історіологічним чином можна пояснити багато чого об’єктивно/суб’єктивно “затемненого”, штучно заплутаного, навіть і загадкового та парадоксального у політичній історії і поточному етносоціополітичному житті. Без аналізу та коментарів — п’ять історіологічних прикладів: (а) протягом багатьох століть (скажімо, після 1240 р.) український народ був “бездержавним” чи “багатодержавним”? (б) “бандерівщина — терористичний феномен чи організований етновизвольний рух?”; (в) АРК — не “територіально-адміністративна автономія”, а “адміністративна одиниця обласного статусу з усіма атрибутами етнодержавної автономії” (конституція, парламент, уряд, суд загальної юрисдикції тощо); (г) безпідставність титулу “глава держави” у контексті політологічного закону про поділ політичних влад; (г) політолого-етнологічна алогічність сленгу “національна держава” в багатонародній країні.

2) **Головна засаднича каденція ІМ**. Коли йдеться про виявлення фактури, сутності та обличчя якогось політолого-етнологічного феномену (і не тільки), він потребує повної та послідовної відповіді на три запитання: а) як принципово побудований досліджуваний феномен? б) яким є внутрішній механізм саморозвитку досліджуваного феномену? в) якою є система взаємозв’язків досліджуваного феномену з іншими явищами та процесами навколишнього середовища? [див.: 73, с. 48–49]. На власному досвіді стверджуємо: за допомогою **ІМ** (у тільки-но викладеній диспозиції) за останні два десятиліття зроблено два десятки новелєвих проривів теоретичного характеру і запроваджено у вжиток близько трьох десятків нових наукових понять, категорій і термінів. Зокрема, цим методом (1) відкрито факт існування п’яти (основних) сфер суспільної життєдіяльності людей, виявлено їх елементну структуру та місце в їхньому контексті етноісторичної сфери; (2) нестандартно прояснено горизонтально-вертикальну структуру багатонародного суспільства в Україні та дано класифікацію суцільних у ній різнорівнево розвинених народів-етносів; (3) відкрито феномен геолокусного переміщення народів-етносів політичною мапою планети; (4) висунуто концепцію чотиристадійної соціоцивілізаційної зрілості народів-етносів планети і дано типологію створюваних ними адекватних етносоціумів; (5) нетрадиційно прояснено генезу та процесність протікання феномену етноконфлік-

ту; (6) засадовано один з перших в Україні проект Концепції державної етнополітики в багатонародній країні; (7) запроваджено в науковий вжиток концепції етнополітичної нації та (8) етнополітичної партії тощо.

3) Викладена вище **“запитальна триада” ІМ** усередині 90-х років наштовхнула на думку: будь-яка соціально-політична наука умовно ділиться на дві рівновеликі частини — 1) на теоретико-ідеологічну та 2) на праксеолого-технологічну [див.: **73**, с. 47]. У закутках **ІМ** зародилася й підказка: “параметри ваги” тих частин визначають два суб’єкти — фундатор цієї науки/її концептуальний представник та представник соціально-політичної інституції, яка об’єктивно є основним “споживачем” праксеологічних здобутків цієї науки. Восени 1995 р. той дуалітет становили фундатор політичної етнології та гуманітарний віце-прем’єр уряду. Згодом до нас долучився ще один офіціоз — глава Адміністрації Президента. У підсумку кількох перемовин автора цих рядків було визнано “засновником новаторської науки” та “співрозробником Концепції державної етнополітики” [див.: **87**, с. 269, 270]. А ще деякий час потому автор цих рядків друкованим словом уточнив: політична етнологія “як наука зі своїм методом... дає теоретичне базування гіпотетичних дій уряду, інших державних інституцій і практичних етнополітиків” [див.: **73**, с. 286]. За теоретико-світоглядного “посередництва” **ІМ** зазначена кореляція політичної етнології як науки та Концепції державної етнополітики й досі залишається такою, як визначено колись [див.: **91**].

16. Маргінальний народ-етнос (МНЕ) — геополітичний підтип етноісторичної спільності та різновид меншинського народу змішаного етнопоходження, що сформувався/ще формується на міждержавному або міжетнічному прикордонні двох і більше, найчастіше, сусідніх країн або й усередині котроїсь з них. Самовиділяються дві групи **МНЕ**:

1) **Міжмаргінальні МНЕ** — це ті народи, які через етнометисизаційні шлюб/сім’ю сконституювалися на прикордонні двох і більше, як правило, сусідніх країн. Сьогоднішні “дві частини” цього **МНЕ** колись народилися, мали родову **етнолаценту** (див.) у різних місцевостях сусідніх або ж дальніх країн, а нинішній геолокус проживання є відносно новою їх **етнооїкуменою** (див.). Такими “двочастинними” **МНЕ** на сьогодні (за абеткою) є **аромуни** (сформувалися на прикордонні Румунії та Македонії, македонська самоназва: **мачедороминь**); **гуцули** (сформувалися на прикордонні України і Румунії,

румунська самоназва: *хуцань*); *латгали* (сформувалися на прикордонні Росії, Білорусі та Латвії); *лемки* (сформувалися на прикордонні України і Польщі); *липовани* (спочатку — етноконфесійна група, що сформувалася на прикордонні України, Румунії і Молдови); *литвини* (сформувалися на прикордонні України, Білорусі та Литви); *поліщуки* (сформувалися на прикордонні України і Білорусі, самоназва: *тутейші*).

Найскладніша для цієї групи **МНЕ** політолого-етнологічна проблема — автономне облаштування соціально-політичного життя їх як меншинських етнолюдностей. Прикладів перетворення цих народів-етносів з об'єкта політики на суб'єкт політики — обмаль. З наведеного переліку (з семи пунктів): *Польща* (у двох гмінах на Холмщині лемки наділені “первісним правом самоврядування” у релігійно-культурних і побутових питаннях); *Румунія* (липовани наділені квотовим правом виділити — на засадах права етноперсональної автономії — одне депутатське місце в сенаті, верхній палаті парламенту); *Україна* (гуцулам надано право самоорганізації у формі протогоромадсько-політичної асоціації “Гуцульщина”).

2) *Мігрантські МНЕ* — ті, що прийшли звідкись, з якоїсь країни, де вони, можливо, мали свої *етноплаценти* та *етноойкумени* (див.) і опинилися у цілковитому чужоетнічному оточенні та ще й на прикордоннях нової для себе країни. Назвати останню дипломатичним сленгом “країною перебування” неправомірно, оскільки ці **МНЕ** опинилися тут “не зі своєї волі”: їх або історія зупинила тут, наприклад, під час “великих переміщень народів”, або ж вони були звідкись політично депортовані. Наведемо досить обмежений перелік відомих в етнополітичній історії **МНЕ** (за абеткою): *аджарнегроси* (“російські негри”, за однією версією — викуплені **Петром I** у рабство ефіопи та поселені в Аджарії); *ассирійці* українські (політично депортовані сталіністами із Закавказзя в нинішню Чернігівську область); *баски* (виселені арабами із Закавказзя на Піренейський півострів “собі в услужіння” під час “мавританізації Іспанії”; опинилися на прикордонні Іспанії — це “баски”, “Країна Басків”, — та Франції — це “гасконці”, провінція Гасконія); *гагаузи* (за однією з версій — селджуцько-булгарський субетнос, виселений російськими військами на початку XVIII ст. з болгарської провінції Добруджа, нині — румунської, на прикордоння Молдови та України); *тракайці* (нащадки балканських фракійців, нині компактно проживають у Тракайському районі Литви); *турки-месхетинці* (етноілка турків-селджуків,

виселених сталіністами з кавказької Мцхетії до нинішньої Чернігівської області); **цигани** (за генезою — хіндостанський субетнос, який опинився в Європі з військами **А. Македонського**); в Україну потрапили в різний час та з різних країн — з Греції, Туреччини, Росії, Трансільванії, Молдови, Угорщини; в Україні проживають чотири гілки циган, що перебувають на всіх чотирьох **соціоцивілізаційних стадіях зрілості** (див.): ростовсько-донецькі синті — на стадії роду; буджакські келдерарії — на племінній стадії; бессарабсько-буковинські лінгурарії — на стадії народності, проживають також у Румунії та Молдові; балатонські рома — на стадії нації, проживають головню на Закарпатті, а також в Угорщині).

Оскільки в багатонародній країні до прийдшлих етночужинців, як правило, не надто прихильні ані місцеві жителі, ані місцеві адміністративно-політичні власті — внаслідок цих — етносоціополітичного характеру — обставин навколо цього **МНЕ** мало-помалу створюється своєрідна “ізоляційно-остракістська зона відчуження”, неприйняття: для нього та навколо нього встановлюється або цілковитий та об’єктивний “режим табу”, або суб’єктивно стимульований “режим обмеження” (а) на етнOMETИСИЗАЦІЮ через механізм шлюбу/сім’ї; (б) на спільне навчання/освіту/виховання дітей; (в) на вільний розвиток аборигенної писемності, літератури, мистецтв і ремесел; (г) на відправлення релігійно-культових та етико-побутових обрядових потреб і навіть (г) на “самовільно-обрядове” поховання померлих. У цьому зв’язку важко говорити про якісь “наміри” цих **МНЕ** створити у новій країні “свою етноойкумену”; ще менш упевнено можна сказати щось про його внесок у справу створення вськраїнового **етнокультурного ареалу** (див.). Тому ще важче йому навіть мріяти про автономне життя у своєму краї, а як мінімум — мріяти про отримання в оточення звання “народ-співвітчизник”. Хоча й тут, на цьому політолого-етнологічному полі, починають “дути вітри змін”: у Франції ще із середніх віків — хоч якось, але існує гасконська автономія; нещодавно встановлено благополитивну автономію тракайців у Литві; зажеврїли автономістські посування серед гагаузів Молдови (нещодавно вони оголосили — ніким не визнану — “суверенну республіку”) та серед циган Румунії (нещодавно вони оголосили — замовчувану усім світом — “суверенну імперію”).

У багатонародній країні, як правило, політолого-етнологічними позитивами відзначаються ті меншинські людності, яким вдається (а) створювати й апробувати “в низах” свої **етнополітичні партії**

(див.), висувати свої елітні політичні кадри до складу (б) **всєкраїнової політичної нації** (див.), (в) політичного класу та (г) правлячого політикуму, — якщо не на малогруповому, то хоча б на індивідуальному рівні. Із середовища названих тут **МНЕ** таких позитивів або мало, або їх немає, або ж є невідомі нам прецеденти. Хіба що за незначним винятком і на суто індивідуальній основі: румунський липован митрополит **Євлампій** (родом з буковинського с. Біла Криниця) вже другу легіслатуру перебуває у статусі сенатора; український гуцул **В. І. Кафарський** є народним депутатом кількох скликань Верховної Ради України, а буджакський циган **І. Грігоріченко** є членом “Ради лідерів національно-культурних товариств при Президентіві України”. Ось і весь — відомий на сьогодні — позитив/актив у контекстах розглядуваної політолого-етнологічної проблеми [див.: 87, с. 167, 254, 358–359, 473].

17. Методологія політичної етнології — сукупність методів, теоретичних засад пізнання соціумо- і державотворчих ролей і місця народів-етносів у політичному житті суто багатонародного суспільства/поліетнічної країни. Повний опис-експлікацію питання дано на початку 90-х років ХХ ст. [див.: 44, с. 123–160].

18. Наука політичної етнології (НПЕЛ) — специфічна область духовної та етнополітичної культури, точніше — система теоретичних знань про закономірності політичного життя народів-етносів. **НПЕЛ** послідовно конституювалася цілісністю у лоні **політолого-етнологічної теорії** (див.) протягом 70–80-х років ХХ ст. і текстово оприлюднена двоетапно: у 1992 р. — у вигляді депонованої монографії “Політична етнологія як наука” та у 1994 р. — у вигляді монографії-посібника “Політична етнологія як наука: історіологія, теорія, методологія, праксеологія” [див.: 44]. З 1995 р. — у жанровому транзиті зі статусу теоретичного феномену на статус науково-педагогічного — викладається у вузах України та інших країн як нормативна або факультативна навчальна дисципліна під уже наведеною назвою. З кінця 80-х років автор неухильно базується на нововведеному “саєнтологічному квадраті подвійних конструктів”. Пунктирно ця педагогіко-саєнтологічна каденція має такий вигляд:

Перший конструкт: (1) **об’єкт** пізнавальної уваги (політичне життя народів як етноісторичних, а не населенських спільностей) і (2) **предмет** детального аналізу (місце і роль народів-етносів у політичному житті та закономірності політичної соціалізації меншинських етнолюностей у багатонародній країні).

Другий конструкт: (1) *понятійно-категорійний апарат* та (2) *термінологічна мова* — продумана та відшліфована роками система мовленнєво-писемних вербалій, за допомогою яких оприлюднюється ідейно-теоретичний зміст, світоглядний сенс і праксеологічні орієнтири засадованих/обговорюваних цією наукою політолого-етнологічних матерій. У вжиток запроваджено до трьох десятків авторських новотворень — понять, категорій і термінів, які — з середини 90-х років починаючи, — вже “живуть і працюють” у науці та в інтелектуально-інформаційному просторі: їх обговорюють вчені-фахівці, цитують і використовують дисертанти, осмислюють студенти, ними оперують у ЗМІ і т. ін.

Третій конструкт: (1) *закони* та (2) *закономірності*, які НПЕЛ вивчає і відкриває в політолого-етнологічних реаліях. У вжиток запроваджено понад десяток нових закономірнісних феноменів, п'ятьом з яких дано відносно детальну дескрипцію в контексті викладу змісту поняття *політолого-етнологічна теорія* (див.). Будь-якій науці чітка теоретична мова надає належну концептуальну розумову форму. “Розумова форма науки, — писав Гегель, — це всім наданий і для всіх однаково прокладений шлях до неї” ([Соч. — В 8 т. — Т. 4. — М., 1962. — С. 7]). Хочеться вірити: це стосується і НПЕЛ.

Четвертий конструкт: (1) *методологія* та (2) *основний метод* цієї науки. Сама методологія НПЕЛ інкадрована у контексти *трьох триад*, які творчо інтерпретують сутність, генезу та сучасний стан буття будь-якого досліджуваного політолого-етнологічного феномену: (1) Що це? — для чого [воно]? — як [воно] функціонує? (2) Звідки та коли виник досліджуваний феномен? — коли та за яких умов [він] став цілісністю? — яким чином [він] саморозвивається? (3) Яким є принциповий устрій досліджуваного феномену? — яким є [його] внутрішнє джерело саморозвитку? — якою є система [його] взаємозв'язків з навколишнім світом? Окрім того, до *методологічного інструментарію* (див.) НПЕЛ входить ще комплект *принципів, способів та методів* [див.: 44, с. 138–160]. Основним методом НПЕЛ є *історіологічний метод* (див.), яким з кінця 90-х років користуються й інші науки та навчальні дисципліни, дисертанти та інші суспільствознавчі дослідники.

Теоретико-концептуальні першоімпульси до засадування НПЕЛ з кінця 60-х років надходили з двох джерел — від американця **Т. Куна** (книга “Структура наукових революцій”, 1962 р.) та француза **Р. Гароді** (книга “Марксизм у ХХ столітті”, 1966 р.). Перші вдумливі

аналізі їх концепцій почали надходити згодом: про книгу **Куна** — аналіз росіянина **О. С. Арсенєва**, 1968 р. [див.: **107**, с. 292–304], а про книгу **Гароді** — аналіз болгарина **Панайота Гіндева**, 1972 р. [див.: **128**, с. 287–324]. Абстрагуючись від методологій засадування концепцій, вихідних фактологій та ідеологічних призм, в обох джерелах та в обох аналізах, фактично, самовип'ячувалися (звісно, в аплікації до нашого етносоціополітичного феномену) дві дуальні контрверзи: “стара наука — нова наука” та “вчені-консерватори — вчені-новатори”. Цим з очей фундатора **НПЕЛ** було знято кілька ідеологічних і фактографічних шор.

Для світоглядно-методологічного розмежування “старого/нового” знання та наведення містків у майбутнє **Т. Кун** запровадив у вжиток поняття “парадигма”, а **Р. Гароді** — поняття “концепт”. Обидва поняття фактично визначали “системні теоретичні засади”, а суто для фундатора **НПЕЛ** — підстави для дезавуаційного аналізу “основ старої науки” (марксистсько-ленінської “теорії національного питання”) та для розпочатку процесу наукового новотворення під мудрим наглядом незабутнього **Р. Ф. Ігса**. Для старої науки, писав **Т. Кун**, характерна колізія: “Вчені презумують, що вони добре знають і розуміють, яким є світ” [див.: **309**, с. 292]. Коли ж новотворцю стає ясно, що це не так, — перше ж його завдання — “ретельне відточування парадигми дослідницького предмета нової науки” [див.: **309**, с. 294]. **Р. Гароді** “майже в тон” стверджував: “...Старі, класичні [марксистські] вчені є пересічними консерваторами-догматиками”, — через ту обставину, що вони “будь-які реалії сприймають як непорушну даність”, — тоді як ці реалії “слід сприймати як завдання до дослідження” [див.: **349**, р. 295]. Оце “завдання” для наукового новотворця мусить стати і дослідницьким предметом, і об’єктом його теоретико-гносеологічної уваги.

З усього цього й розпочалася “мережова” (як нині модно стало говорити) та багаторічна робота з визначення наведених вище парних конструктів: предмет/об’єкт, поняття/термінологічна мова, закони/закономірності, методологія/метод **НПЕЛ**. В основних рисах цю багатомережову роботу завершено на рубежі 80–90-х років. Відтоді і дотепер триває шліфувально-доладнальна робота. Звиви, позитиви/ситуативи та підсумки/недоліки пройденого за сорок років шляху остракізму та сутнісному перегляду не піддаємо. Як автор усього того, що увійшло “до кадру” рідної науки, як і до всього свого теоретико-світоглядного потенціалу, ставлось так, як сказано у **Т. Гоббса**:

“Я — людина, яка любить власні погляди і вважає істиною усе, що говорить...” [див.: 302, с. 46].

19. Політична кратологія (ПКЛ) — вчення про закономірності та доцільну праксеологізацію системи політичного владарювання будь-якою країною, сукупність теоретичних знань про специфіку організації правлінсько-управлінських, політико-організаційних та адміністративно-правових структур в ієрархіях політичного урядування суспільними справами в будь-якій країні. Таким чином, **ПКЛ** не є ані спеціальним розділом політології, ані “галузевим синтезом” соціально-політичних знань, а є *певно окремійською політичною наукою* (у даному разі — лише спробою засадувати таку науку). Такою є постановка питання автором цих рядків на письмі у травні 1990 р. та усна постановка у лютому 1993 р. у виступі на міжнародному науковому конгресі [див.: 87, с. 106, 216]. Від цієї хронологічної ризи — 1991–1992 рр. — з цікавими кратологічними проектами та синтезами став виступати знаний російський вчений **В. Ф. Халіпов** [див.: 270]. Однак на той момент про подібні посування нам не було відомо. А тому ще десять років потому, у червні 2003 р., з-під нашого пера вийшла формула “політико-кратологічна теорія”, а ще через кілька місяців, у вересні 2003 р., науці дано сучасну автентичну назву: “політична кратологія” [див.: 87, с. 264, 517].

Концептуальний корпус **ПКЛ**, — радше спорадично, аніж системно, — автором наповнюється відповідним змістом з весни 1986 р. до теперішнього часу. Чому безсистемно? Вище вже було констатовано, що в останні двадцять років доводилося ледь не всі сили віддавати на “дообладнання” політичної етнології у потрібній іпостасі, — і як теоретичного напрямку, і як галузевої науки, і як навчальної дисципліни. А коли так, то інші концептуальні аспекти й деталі **ПКЛ** п’ять років тому було віддано на реалізацію одному учневі, який чомусь не поспішає оприлюднити ані мої, ані суто свої політико-кратологічні напрацювання. Тому, опинившись у делікатній колізії, зважуюся на оприлюднення лише кількох суто моїх напрацювань з досліджуваної концепції.

На сьогодні — у моїй інтерпретації — корпус **ПКЛ** складається з п’яти саєнтологічних концептів. (1) *Об’єкт пізнавальної уваги ПКЛ*: багатонародна країна як складний агрегат, що потребує системного політичного урядування. (2) *Предмет аналізу ПКЛ*: кратологічний квадрат (а не трикутник!) політичних влад у самооблаштованій динаміці. (3) *Метод ПКЛ: історіологічний метод* (див.).

(4) *Кратологічний інструментарій* чотирьох політичних влад: а) правлінська/президентська влада — плідні та перспективні ідеї; б) виконавська влада — галузеві та проблемні програми; в) законодавча влада — закони та законодавчі акти; г) судова влада — судово-правові ухвали. (5) **Основний закон ПКЛ**: урівноваження дуалітету “форма правління — політичний режим” у динаміці поточних ситуацій владарювання країною. (Названий вище **В. Ф. Халіпов** зацентрувався лише на перших двох концептах, — та й то не в аналітичному, а лише в номінативно-постановочному плані [див.: 270]).

У фундамент **ПКЛ** покладено лише кілька каменів, — смію гадати, наріжних, — і на тому фундаменті зведено досить прозорий, але надійний каркасний корпус. Отже, політичний кратології покладено обнадійливий початок. Судячи з усього, в неї світлі перспективи.

20. Політична нація (ПН) — поняття, яке в наукових дослідженнях з самого початку 60-х років XIX ст. побутує на двох методолого-інтерпретаційних рівнях, — (1) на всенародно-масовидному та (2) на якісно-елітному. Теоретико-методологічно “заковикою” проблеми є відповідь на запитання: хто ж то є реальним рушієм політичної історії цієї країни та деміург-відповідальним суб’єктом за поточну політичну долю етноісторичної нації/населення багатонародної країни — сама ж ім’ярек нерозчленована “народна маса” чи її політико-елітна репрезентація у політичній сфері суспільства?

Першоініціантом масовидної постановки питання у 1860 р. виступив **А. Моціоні** (пом. 1882 р.) — лідер молдорумунської національної меншини Трансільванії, яка тоді входила до складу королівської Угорщини. **ПН** для нього — це увесь фізичний масив дорослого етнонаселення, що “бере безпосередню та відчутну участь” у політичних подіях поточного моменту розвитку країни. Найбільш значимими “політичними відповідальниками за долю нації-народу” є “інтелектуальні діячі”, “народно-низові активісти” та “національно-меншинські депутації” у центральному парламенті багатонародної країни [цит. за: 352, р. 61–63]. Приблизно цієї ж думки дотримуються й українські лідери суверенізаційної епохи **Л. М. Кравчук** [цит. за: 44, с. 135] і **В. А. Ющенко** [цит. за: 95, с. 81].

Якісно-елітний рівень інтерпретації питання датується кінцем 60-х років XIX століття. Ініціанти постановки питання — знані угорські політики та політологи другої половини XIX ст. **Ференц Деак** (1803–1876 рр.) та **Йолонт Йотвьош** (1805–1873 рр.). Вони ж є і творцями ліберальної партії і парламентської опозиції в Угорщині

40–60-х років XIX ст., а також авторами проекту “Угоди” про створення Австро-Угорської дуальної монархії (1867 р.) та законопроекту “Про права етнічних і національних меншин” (1869 р.) [див.: 347]. В усіх цих політтемах містяться їх теоретичні погляди, ідеї, нюанси та наукові конструкти до першокоцепції ПН. Для них вона, по-перше, — це верхній прошарок політично мислячих і політично активних людей зі складу народонаселення будь-якої країни; по-друге, — це елітні групи людей, свідомо зорієнтованих на “позитив” і “конструктив” при вирішенні основних актуальних питань і проблем поточного політичного життя — особливо ж! — багатонародних країн [див.: 357]. Приблизно цих же позицій дещо пізніше і набагато пізніше дотримувалися Ф. Тьонніс [див.: 329], К. Реннер [див.: 326], а також сучасні дослідники Р. Арон [див.: 339], М. Амеллер [див.: 294] та інші. Серцевинний концепт сучасної нашої інтерпретації проблеми: ПН є корелянтом *правлячого політичного класу*, а обидва є “єднальним містком” між зрілим громадянським суспільством у фундаменті певної країни та соціально-правовою державою в її надбудові.

21. Політолого-етнологічна проблема (ПЛЕЛП) — різновид складного теоретико-практичного питання, що перебуває в “ідеологічній зоні” соціологічного простору між політичною та етноісторичною сферами суспільного життя людей у будь-якій країні та владно потребує вивчення, осмислення та оперативного вирішення/розв’язання. Найширшим полем побутування ПЛЕЛП є багатонародна країна, де кожний народ-етнос являє собою цілий малопізнаний світ, який — за певних умов — перманентно може “вибухати” політолого-етнологічними проблемами. Як правило, ПЛЕЛП виникають і побутують (1) між титульним народом-етносом країни і меншинськими народами-співвітчизниками, (2) між самими меншинськими народами-етносами та (3) між народами-етносами цієї країни та народами сусідніх/дальніх країн.

Певний час (на рубежі 80-х і 90-х років XX ст.) у зазначеному теоретико-соціологічному просторі суверенної України утворилася “суперечливо вибухова зона” між марксистсько-ленінською парадигмою буцімто “остаточно та повно вирішеного національного питання” і раніше непізнаною політолого-етнологічною реальністю багатонародної країни: усі суцї в нїй народи-етноси (за підсумками Всеукраїнського перепису населення від грудня 2001 р. їх аж 136 представників народів світу!) — “прямо чи опосередковано — раптом почали вимагати безпосередньої участі у громадсько-політичному житті”

[див.: 194, с. 306]. На цій підставі автор цих рядків зробив спробу сформулювати **“нову, політолого-етнологічну парадигму”**: **гіпотетика місця та реальних ролей меншинських народів-етносів у соціально-політичному житті багатонародної країни**. За близького та прискіпливого підходу виявляється, що це — одна з найгостріших глобальних проблем людства. Ось доказова підстава: сьогодні на планеті проживає чотири тисячі народів-етносів, з яких лише вісімсот є націями, всі інші є донаціональними народами; усі народи-етноси світу розмовляють шістьма тисячами мов і проживають у менш ніж двохстах країнах (не державах!). Ось з якого “об’єктивного джерела” випливає означена **ПЛЕЛП** у парадигмальній формі.

У різних багатонародних країнах ця **ПЛЕЛП** може мати різноманітні метаморфози перетворення. Зокрема, це можуть бути проблемні питання політико-правового, територіально-розселенського, економіко-ресурсного, мовно-комунікативного, освітньо-культурного, релігійно-етичного й іншопротипового характеру та ситуаційних алармістських викликів на адресу структур центральної і місцевої політичної влади. Засобом реалізації/вирішення усемислимих таких “викликових питань” стара парадигма пропонувала лише одну патерналістську панацею — “дружбу народів-братів під проводом всенародної [комуністичної] партії” і — фактично — “під патронатом старшого брата”, найбільшого масивом народу-етносу країни. Нова ж, політолого-етнологічна, парадигма значно розширює гіпотетично результируючий діапазон методів “масової політичної участі”, — зокрема, за рахунок форм прямої демократії (мітинги, демонстрації, “масові безпартійні акції”) та представницької демократії (виборчі кампанії, реформи, петиційні та делегатські збори тощо). Потенційно найбільш плідним засобом вирішення цієї глобальної політолого-етнологічної проблеми, як уявляється, є висування усіма народами-співвітчизниками конкретної багатонародної країни своїх елітних кадрів до лав всекраїнових **політичних націй** (див.), політичних класів та правлячого політикуму відповідних країн [див.: 86; 90; 92; 95].

22. Політолого-етнологічна теорія (ПЛЕЛТ) — напрям і система наукових ідей, що складаються у концептуально самовиокреслену галузь профільних знань про політичне життя народів як етноісторичних спільностей. **ПЛЕЛТ** відкрystalізована автором цих рядків у двадцятиріччя 70–80-х років із суміші міждисциплінарних знань етнологічних, політичних, філософських, історичних, антропологічних

та інших під світоглядно-методологічним впливом видатних учених століття **Р. Ф. Ігса** (1911–1989 рр.), **Д. С. Бельфора** (1905(?)–1971 рр.) і **М. Я. Гефтера** (1910–1999 рр.). Відправним імпульсом до дослідницького пошуку виявилася висловлена ще 1966 року єврокомуністом **Р. Гароді** (1913–1981 рр.) ідея про те, що “в етносоціополітичних матеріях, як і в усіх людських рефлексіях... на часі вже вивчення не “простого буття” народів, а *інституційного ставлення* до них і відносин між ними...” [див.: **349**, р. 69–70]. Оскільки ж у багатонародному СРСР “псевдомарксистські керівники мас на всіх рівнях” цього не розуміють, — зазначав **Р. Гароді**, — радянським народам, та й усім народам світу, “вкрай потрібна *нова теорія* етнічної людини, міжетнічних відносин та інститутів...” [див.: **349**, р. 72].

До засадування цієї — із досить розпливчастими наприкінці 60-х років обрисами — теорії і приступив автор цих рядків. Спосіб організації цієї галузі знань був підказаний середньовічним ученим **Оттоном фон Фрейзінгеном** (книга “Хроніка, або Історія двох царств”, 1150-ті роки): “квадрат рівнів пошукового знання”. Справа вправного дослідника, зазначав він, “полягає не в тому, щоб крутитися, як колесо, а в тому, аби укріпитися у сталості, здобувши тверду опору подібну до квадратного тіла” [цит. за: **109**, с. 178]. Мало-помалу — протягом зазначеного двадцятиліття 70–80-х років — оте “тіло” набуло вигляду чотирирівневої “фігури”:

1-й рівень: аксіологічний огляд минулого і сучасного обсягу політолого-етнологічного знання і посильний прогноз його еволюції найближчим майбутнім. Із арсеналу соціоетнополітичних знань, вироблених зарубіжними та вітчизняними вченими протягом античної, середньовічної, нової та новітньої епох, було оціночно відкрystalізовано суто етносоціополітичні концепції, акценти, аспекти, нюанси та деталі, які було зсинтезовано у цілісний та місткий політолого-етнологічний нарис, оприлюднений у двох редакціях 1992 і 1994 років.

2-й рівень: понятійно-термінологічна мова “фіксації на письмі” основних концептуальних ідей з арсеналу **ПЛЕЛТ**. Про самозначущість феномену постійно нагадував **Гегель**: “...Лише те, що чітко викарбовано в поняттях, — лише те стає зрозумілим і придатним для того, щоб бути вивченим всіма, стати надбанням кожного”¹¹. Основні політолого-етнологічні ідеї — чужі та свої — були “схоплені” та “одягнені” у поняття, категорії і терміни двох оригіналітетних груп — 1) запозичені, апробовані в суспільствознавчих дослідженнях та 2) нововведені, суто авторські (таких нововведень виявилось понад

три десятки). Ці мислевербалії й створили **ПЛЕЛТ** окремішній, упізнаваний образ.

3-й рівень: критерійно-дескриптивний. Це — пошук критеріїв вироблення такої інформаційно-сислової мови, яка б адекватно істині описувала специфіку політичного життя різностадійно розвинених — у соціоцивілізаційному сенсі — народів-етносів. Говорячи термінологією **О. Бендера**, в “епоху доісторичного матеріалізму” навіть найгуманістичніше налаштовані вчені — “культурологічним критерієм” — ділили народи-етноси світу на 1) “примітивні” (інде — “доісторичні”) та 2) “цивілізовані” (інде — “сучасноісторичні”). Останні наділялися навіть якимось “природним правом” панувати над першими, максимум та часом — якимось “пожаліти” їх за щось [див.: **196; 303; 308; 312; 359**]. В умовах же самої тої “епохи історичного матеріалізму” (наприклад, в СРСР) народи ділили вже “чисто кількісним критерієм” — на 1) “малі” та 2) “великі” народи. Цей “критерій” застосовувався подвійно та у двох делікатних політолого-етнологічних колізіях. (1) При найменуванні народів-етносів: етно-масив до 1 млн осіб — це “народність”, більше 1 млн — це вже “нація”. (2) При “наділенні” народів-етносів формою державно-адміністративного управління. Тут уже з’явилася “дивна диференціація”: а) “дуже малій народності” — “автономну область”, б) “малій народності” — “національний округ”, в) “середньовеликій народності” — “національно автономну республіку”, а г) “досить великому народу” (та ще й такому, що має “географічне межування із зовнішнім світом”) — “статус союзної республіки”.

При застосуванні обох етносоціополітичних волюнтарних критеріїв — із посиланням на **В. І. Леніна** — стверджували, що Компартія буцімто “ретельно зважала на об’єктивну обставину: а на якому ступені історичного розвитку перебувала кожна конкретна нація” (тобто згадувана етноісторична спільнота)¹². А коли так, — та на цьому фоні, — про “новоукраїнські критерії” виділення “корінних/некорінних” народів та етногрупи (з орієнтиром на те, чи має/не має ім’ярек-народ чи група за межами України “свою державність”) та “мотиви” “звалювання” усіх чотиристадійно зрілих меншинських народів в одну “групу національних меншин”, — про все це теж доброго слова не скажеш. Одне впевнено можна констатувати: з усіма цими міфологемними недоцивілізованостями та ненауковими дескрипціями **ПЛЕЛТ** покінчила.

4-й рівень: номологічний, закономірніший. За всієї специфічності етносоціополітичного світу багатонародної країни — й він розвивається під впливом загальносоціологічних і “своїх”, **профільних закономірностей, які названо політолого-етнологічними**. Найнетиповіша риса останніх — у тому, що “вони мають не односферний, а міжсферний характер, оскільки вивчають, “прояснюють” як дві окремішні сфери суспільного життя людей — політичну й етноісторичну, так і — особливо “пильно” — інтегративне “поле взаємного покриття” між ними” [див.: 44, с. 172–173]. У цьому зв’язку та умовно кажучи, **ПЛЕЛТ** тут може додати собі “в актив” два позитиви: вона (1) і відкрила та детально описала оте “міжсферне етносоціополітичне поле”, (2) і відкрила та чітко прояснила зміст п’яти закономірностей, що побутують на тому “полі”. Коротка дескрипція п’яти номологічностей може бути такою:

- **Перша закономірність** — про чотиристадійну етнометисизацію усемислимих народів-етносів планети. Усі вони об’єктивно мусять пройти (але далеко ще не всі пройшли) еволюцію стадіями роду, племені, народності, нації. Ці ступені змужніння народів не можна ані “ліквідувати”, ані перескочити. Всередині XIX ст. **Л. Морган** говорив лише про перші дві стадії [цит. за: 359, р. 86–87], після нього й про це забули, — аж на 150 років.

- **Друга закономірність** — про геолокусне переміщення/розміщення народів-етносів політичною мапою планети. **ПЛЕЛТ** вперше встановила факт існування обов’язкових для будь-якого народу планети трьох “вітчизняних точок буття”: **етноплаценти, етної-кумени, етнокультурного ареалу** (див.).

- **Третя закономірність** — про адекватну відповідність кожній стадії соціоцивілізаційної зрілості народів-етносів свого **типу соціуму**, а останньому — своєї **моделі політичної демократії**. Отже, (1) на стадії роду народ об’єктивно здатний створити **тип джінгильного соціуму** і “**модель військово-ордовської демократії**” (Л. Гумплович [див.: 303]); (2) на стадії племені — **тип трибусіального соціуму** і **модель вождистської демократії**; (3) на стадії народності — **тип попораційного соціуму** і **модель лідерсько-групової демократії** та (4) на стадії нації — **тип інтеретнічного соціуму** і **модель плюралістично-консенсусної демократії**.

- **Четверта закономірність** — про форми політичної соціалізації меншинських людностей у суто багатонародній країні. У поліетнічному соціумі волюнтарне “прагнення абсолютного рівноправ’я” та

“всезагальної справедливості” завше залишається нереалізованим та заводить у конфліктний кут. **ПЛЕЛТ** віднайшла альтернативу. Кожна меншинська людність мусить виробити у собі здатність новоетнофеномотворення для себе і для країни в цілому мінімум у чотирьох формах (термінологія наша. — **І. В.**): 1) **елітотворення** (висунути зі свого середовища самодостойницьку еліту, у тому числі політичну); 2) **партієтворення** (створити у своєму середовищі мінімум одну етнополітичну партію); 3) **політиконацієтворення** (брати достойницьку кадрову участь у створенні всекраїнової політичної нації) та 4) **ідеєтворення** (висувати періодично зі свого середовища бодай одну-дві політичні ідеї загальнокраїнової ваги). В усьому цьому — самодостойницьке обличчя кожної меншинської етнолюдності. Бо ж людина і народ у здоровому стані та з протягнутою рукою — завше і скрізь нешанована фігура.

• **П’ята закономірність** — про ступінчастість отримання меншинською етнолюдністю лише “заслуженої автономії” в етносоціо-політичному житті. На фоні попередньої (четвертої) закономірності **ПЛЕЛТ** засадує позицію про “достойницьке завоювання” меншинськими етнолюдностями однієї з чотирьох різновидів політичної автономії: 1) етноподержавної, 2) територіально-адміністративної, 3) етнокультурної, 4) етноперсональної. Бо інакше... Безавтономна, ніким із державно-політичного центру не опікувана меншинська людність, як зазначає **А. Перотті**, “ризикує потрапити у відання адміністративних органів та інституцій, які не мають до них жодного стосунку, створені без думки про них і скеровані на інше...” [див.: **320**, с. 114].

Такими є основні ідейні генези та концептуальні здобутки **ПЛЕЛТ**, яка об’єктивно та актуалістськи самоутверджується в інтелектуально-інформаційному просторі багатонародної України та деяких її сусідів.

23. Політолого-етнологічне мислення (ПЛЕЛМ) — різновид і зріз мовленнєвого відображення у мозку людини подій, фактів, процесів та явищ, що мають місце/відбуваються у реальному етносоціо-політичному просторі між політичною та етноісторичною сферами суспільного життя. Як і будь-який інший *mentes*-мислительський феномен, **ПЛЕЛМ** має двосторонню “медалеву” побудову — біофізіологічну (діяльність людського мозку) та соціально-політичну діяльність у зазначеному міжсферному просторі реальних етносоціо-політичних суб’єктів. Останній зріз діяльності і належить полісемічно

осмислити і перетворити на ідеально-теоретичні матерії. Як і іншим спорідненим духовно-інтелектуальним феноменам, **ПЛЕЛМ** притаманні пізнавально-дослідницькі операції абстрагування, узагальнення, аналізу, синтезу, постановки завдань, прийняття рішень, висування гіпотез тощо.

Генерально вагомими інструментами **ПЛЕЛМ** є *мова* та *письмо*, а основними його “продуктами” є поняття, ідеї, теорії, судження, концепції, висновки, гіпотези, рішення, мотивації, орієнтації і т. ін. У суто науково-дослідному сенсі результатом будь-якого акту **ПЛЕЛМ** є *думка*, яка має перевтілюватися у *наукові поняття* і теоретично бездоганним чином сформульовані *закони/закономірності*. Однак усі ці розумово-інтелектуальні феномени залишаються фантомними мріями, якщо для них животною фоновою засадою не буде добротворча, благопозитивна *теорія*.

На роль такої вже три десятиліття тому висунуто *політолого-етнологічну теорію* (див.), а її “лабораторним апробатором” — *науку політичної етнології* (див.). Якщо й надалі житиме “тандем” політолого-етнологічних теорії і науки, — прогресуватиме й **ПЛЕЛМ**. Але “процвітання поодинокі” усіх трьох політолого-етнологічних “близнят” — ущерблена, неповноцінна каденція. За цієї умови етносоціополітичний міжсферний простір багатонародної країни не стане оазою міжетнічної злагоди і процвітання — усе відбудеться “з точністю до навпаки”. Альтернатива цьому — творчо активне життя у політолого-етнологічному трикутнику: “мислення — теорія — наука” [див.: 35; 48; 69; 76; 93].

24. Специфіка структурування та життєдіяльності етноісторичної сфери (ЕІС) багатонародного суспільства. Априорі обумовлює-мось: жодним чином не ставлячи під критичний сумнів погляди щодо сутності, змісту та структури ЕІС “першопроходців” **Л. М. Гумільова** [див.: 137] та **Р. Ф. Ігса** [див.: 162], — все ж, заради наукової істини, слід дезавуувати спрощений підхід до неї з боку сучасних українських дослідників-“етнополітологів”. У вічі кидаються три їх грішки: а) сама по собі ця сфера — одноелементна (“складається” з одних лише “відносин”, а тому й називається “сферою міжетнічних відносин”); б) сфера неначе навмисно “віддалена від політики” (цим вони натякають на можливі “сепаратистські прояви” з боку меншинських, не-українських народів); в) зрештою, в результаті нечітких “етнодержавницьких” вправ — та при заплутуванні змісту понять “країна”, “суспільство” і “держава” — ця сфера перебуває у незрозумілому

ефірі — чи то “всередині держави”, чи то “під нею”, чи то ще десь. Спробу навести певний порядок у цьому непростому питанні ми здійснили понад 15 років тому, на початку 90-х років [див.: 44, с. 65–68]. Тоді над усім пострадянським простором ще лунав сакраментальний “перебудовчий” афоризм **М. С. Горбачова**: “Ми переживаємо дивну епоху: гласність вже є, а чутності малувато” [див.: 133, кн. 2, с. 472]. Оскільки стосовно етносферної проблеми, як часом і політичної етнології в цілому, та “глухувата епоха” в чомусь триває, — повернімося до витоків питання у першоавторській його інтерпретації.

Сфера — це царина суспільно-колективного буття людей, де вони об’єктивують свої потреби та реалізують свої інтереси, на підставі чого можуть свідомо та осмислено ставити перед собою цілі, проблеми і завдання подальшої життєдіяльності [див.: 44, с. 65; 73; 84]. У справі визначення кількості сфер та логіки їх розташування у соціологічному просторі будь-якого суспільства першоімпульс отримано від **В. Парето** [див.: 361]). Отже, сфер усього п’ять і розташовані вони (за годинниковою стрілкою) таким чином: економічна, духовна, політична, культурна і — в самому центрі — етноісторична. Архітектоніка усіх сфер однакова: 1) *відносини* людей (...з приводу своїх потреб та інтересів у цій сфері); 2) *інститути* (...що їх люди встановлюють задля “фіксації” позитивних для себе у цій сфері відносин поточного моменту); 3) *ідеї* або ж погляди людей на свої відносини та інститути у цій сфері. Конфігурістика виявилася такою, що кожна сфера “вихоплює” у трьох сусідок по одній частині їхнього соціологічного простору, а **ЕІС** у всіх чотирьох “вихоплює” по одній четвертій частині того простору. Оці “поля взаємного покриття” всередині сфер та поза їх межами — це і є *галузі* суспільного життя людей. Галузі мають однотипну зі сферами структуру: відносини, інститути, ідеї. Таким чином, елементна структура усіх сфер та галузей однакова, а зміст, звично, різний (див. рис. 1).

Отже, **ЕІС**, як зазначав **Р. Ф. Ігс**, “розташована у самому епіцентрі світопобудови, у “серединній точці зав’язі” усемислимих інших сфер”¹³. Чому так? Це — своєрідне нагадування всім і вся тези **Л. М. Гумільова** про те, що “поза етносом людей у цілому світі немає...” [див.: 137, с. 109]. Крім того, це й акцент на те, що в сусідніх сферах “живуть і діють” окремішні люди та їхні соціоелементи — сім’ї, групи, партії, населенські спільноти тощо, а в **ЕІС**, окрім того, побутують ще великомасивні етнолюдиності — народи-етноси та їхні

“складові”: меншини, етногрупи, етноасоціації релігійні, культурні, земляцькі, професійні та ін. Останні обставини забарвлюють собою й усю соціологічну структуру **ЕІС** та її “галузеві складові”: усе ті ж сектори відносин, інститутів та ідей. Але їхній зміст виходить далеко за межі однієї **ЕІС**, і в цьому — сутнісний момент специфіки життєдіяльності багатонародної країни. Інший момент специфіки — компактність/дисперсність розташування меншинських етнолюдностей у багатонародній країні. Міжетносоціополітичну ситуацію в **ЕІС** такої країни ускладнюють/полегшують і такі фактори-обставини, як багатомовна ситуація, поліпартійна система (та ще й така, яка враховує/не враховує у своїй тактиці й стратегії етносоціальну картину країни), значна/низька масивність тих меншинських народів-етносів, які на нинішньому державному терені країни колись мали свої етноплатценти/етноойкумени або ж навіть і свої державні форми й автономні утворення.

Сектор відносин в **ЕІС** — це *міжетнічні відносини*, або ж різносенсові взаємодії двох і більше етноісторичних спільностей з приводу задоволення/реалізації своїх життєвих — поточних і перспективних — потреб/інтересів. Якщо “в усіх інших” сферах *суб’єктами відносин* (сторонами діалектичного протиріччя) є індивідууми та малі групи (скажімо, в політичній сфері: партія, депутатська фракція, судова інстанція, “група тиску”, а в економічній сфері — “трудоий колектив заводу”, “шахтарська бригада”, “інженерна лабораторія”, “обласна бізнес-асоціація”, “сільський двір”, водій та ін.), то в **ЕІС** *етносоціополітичними суб’єктами* (у спадному кількісному вимірі) є “наймасивніша — незалежно від її кількості — першоцеглина людства, народ-етнос”¹⁴, етнорегіональна самоврядна одиниця (територіальна етногрупа), громадсько-політична етноасоціація, тимчасова електоральна спільнота, етнополітична партія, неформальний “центр прийняття рішень” у міжетнічному варіанті, етнокультурно-релігійні групи, етнічна/міжетнічна сім’я, індивідуальні етнічні люди. Зайве й говорити про те, що відносини між названими етносуб’єктами “простими”, “однозначними”, “короткотривалими”, “благоконсенсусними” і т. ін. аж ніяк бути не можуть. Але для багатонародної країни, як сказав Президент **В. А. Ющенко** з іншого приводу, вони “назавше мають залишатися взаєминами стратегічного наповнення”¹⁵.

Не легшою є доля інститутів в **ЕІС**. У цивілізованій багатонародній країні зазвичай мовлять про дві групи етносоціополітичних інс-

титутів. Перша — *це інститути самоініціативної місцевої репрезентації* — громадсько-просвітницькі асоціації, місцеві елітні “хобі-клуби”, художньо-мистецькі утворення “за інтересами”, асоціації “людей вільних професій”, “постійно діючі” профспілкові страйкові комітети та ін. Лідерські ролі, як правило, виконують етнополітичні партії та “ініціативні групи” з контекстів системи місцево-регіонального самоврядування. Друга група — *це інститути доцентрової репрезентації* — ради територіальних етногромад (у складі керівництва яких, як правило, діє “представник центру”), електоральні активісти, “постійно діючі круглі столи” під проводом “уповноваженого з центру” та ін. Лідерські ролі, як правило, виконують первинні осередки “парламентських політичних партій” та місцеві депутатські ради. В обох цих етносоціополітичних суб’єктів є два перманентних інституціональних завдання — (1) благопозитивне регулювання означених вище поточних міжетнічних відносин та (2) налагоджування “каналів зв’язку” етномісцевостей/етнолюдностей з державою та інституціями з контексту політичної системи [див.: 87, с. 263, 515].

Ледь не найскладнішою є ситуація у третьому, *ідеологічному секторі ЕІС*. Тут усемислимими етносоціосуб’єктами виробляються дві ідейно-інтелектуальні цінності — а) критерійні оцінки своїх відносин та інститутів в *ЕІС*, а також б) етноідеологічні орієнтації в гіпотетичну перспективу. В “оцінщики” і розробники тих аксіологій та орієнтацій знову висувається своєрідна “двостороння медаль”: (1) найбільш творчим, активним та плідним етносоціополітичним суб’єктом має себе проявити *еліта меншинських етнолюдностей*, вдругорядь — (2) *практичні етнополітики* з центру. Однак аналіз світового політичного досвіду засвідчує колізійну правильність логіки перефразованої приказки: на практичних етнополітиків надійся, але й сам пильнуй. Конкретніше йдеться про те, щоб домогтися спрямування двонаправленого процесу: з етнорегіонів та місць проживання бодай мікрогрупи іноетнічних людей *у бік центру* — потік вироблених етноелітами нових ідей, концепцій, теорій та орієнтацій про світлі перспективні прагнення меншинських етнолюдностей країни, а *з центру їм назустріч* — збагачена та творчо оновлена ідеологічними синтезами духовно-ідеологічного розвитку всієї країни *Концепція державної етнополітики*.

Усі три сектори *ЕІС* та її “відгалуження” у бік сусідських сфер (див. рис. 1) має концептуально обслуговувати якась теоретично

багата та апробована практикою наука з етносоціополітичного циклу. На ці ролі — крім політичної етнології — претендентів не бачимо. На цьому й стоїмо.

25. Титульний народ-етнос та меншинські народи-етноси багатонародної країни. Нестандартно сформульована тема містить кілька “вибухових” проблем та ідіосинкразієвих понять. У сьогочасному українському — розатамованому, наелектризованому та системно кризуючому — суспільстві “зашифровані” тут політолого-етнологічні ідеї когось можуть дивувати, а когось і дратувати, у когось викликати подив, а когось і поставити “в критико-атакуючу позу”. Припускаємо ж того... Але тут же зазначаємо: усі ці гіпотетичні пустощі можливі лише у колізійно цілковито недолугого тлумачення деяких “гарячих” та елементарно простих політолого-етнологічних реалій сучасності. Наприклад, таких:

1) У світі живуть 4 тисячі народів-етносів і розміщені вони у менш як 200 країнах (які у нас помилково прийнято називати “державами”). Звідси й висновки: **усі країни багатонародні**; “4 тисячі народів-етносів” — науково-етнологічна категорія, а “населенські спільноти майже 200 країн”, або ж “народи-населення”, — це вже демографічна категорія.

2) **На 4 тисячі народів-етносів припадає 6 тисяч сімсот мов і мовних діалектів**, — отже, мінімум дві тисячі народів говорять мінімум двома мовами. Зрештою, можна нагадати й про таке: у багатьох — навіть і в досить маленьких! — країнах (Данія, Угорщина, Молдова, Словенія) люди з пелюшок володіють двома-трьома мовами, а університетський курс закінчують п’ятимовними носіями, — того вимагає саме поліетнічне середовище [див.: 232]. Псевдопатріотамі “гетюстракістам” не виводити звідси позитивно-конструктивних висновків, — все одно що в скляному будинку кидатися камінням.

3) Багатонародні країни поділяються на три різновеликі групи — а) на ті, що сформувалися на новому геотерені, куди з різних куточків світу прийшли представники різноетнічних народів (США, Австралія); б) на ті, що — “хвилеподібним чином” — поступово розширювалися рухом від центру на периферію, силою включаючи до свого ареалу етнооїкумени інших народів (старі Росія та Австрія); в) на ті, що склалися з двох-трьох і більше, поруч (або відносно близько) розташованих ойкумен споріднених народів-етносів (Німеччина, Україна). Найхарактерніша риса буття цих країн, починаючи з “весни народів” середини ХІХ ст., особливо ж після Першої сві-

тової війни: в них періодично “пожвавлюється” проблема поліетнічної комплектації трьох політико-кратологічних суб’єктних ніш: **політичної нації, політичного класу та правлячого політикуму**. Якщо один з великомасивних народів-етносів — бодай на якийсь час — спромагається абсолютних переваг у комплектації “своїми кадрами” усіх трьох етнополітичних компонентів, — форма правління країною поступово стає спочатку етнократичною, затим авторитарною, зрештою тоталітарною. Висновки закономірного та конкретницького рівнів нехай зробить будь-хто з тих, хто дочитається цього матеріалу.

В усіх країнах зазначених трьох груп спостерігають закономірність: два, а найчастіше — три народи-етноси (особливо ж із когорти “батьків-засновників” цієї країни) завше прагнуть відігравати лідерські, — мінімум домінантські, — ролі в усіх сферах та галузях життя, підкреслено непримиренно стоячи “на своєму” в економічній, політичній та етноісторичній сферах. “Двобій самців”, як назвав це протистояння **Л. Гумплович** [див.: **303**, с. 106], зазвичай завершується своєрідним “поділом сфер впливу”. Поділеними виявляються політична, економічна та етноісторична сфери (зокрема — “поле взаємного покриття” між політичною та етнічною сферами). Назви цим “переможцям” дає відповідний сегмент поточної політичної історії: це будуть народи-етноси “титульний”, “домінуючий” і “рецесивний”. Останні два народи, а також “усі інші”, — це і є **“меншинські народи-етноси”**. Ця — переважно політолого-етнологічна — закономірність вперше рельєфно підтвердилася в останній третині XVIII ст. у новостворених США (гравці — англійці, французи та іспанці); у 50-х роках XIX ст. — у новоствореній Румунії (гравці — молдавани, валахи та трансільванські німці-саші); затим у 60-х роках — в дуальній Австро-Угорщині (гравці — німці, угорці та чехи); зрештою та тоді ж — у Росії, особливо після “валуєвських реформ” (гравці — великороси, українці та тюркосои).

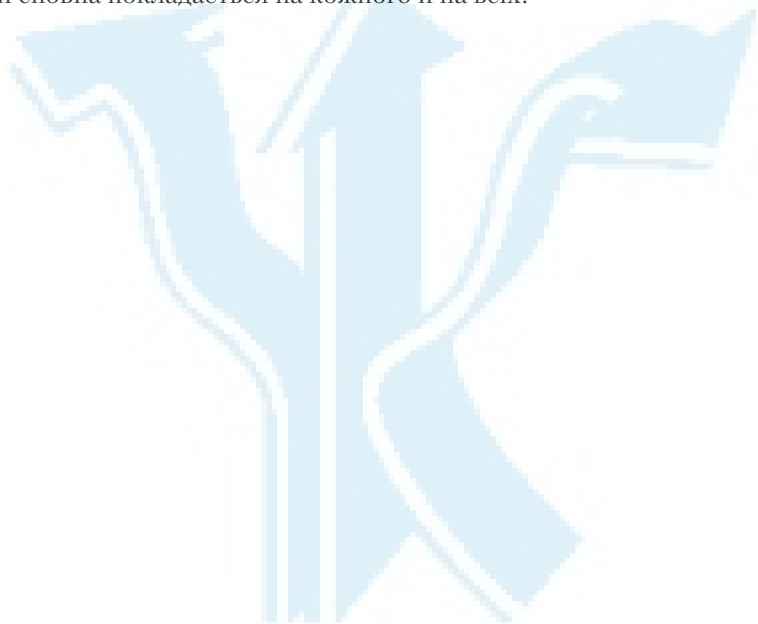
За 17 років суверенного розвитку Україна до такої міри ще не зструктурувалася в жодному з вимірюваних аспектів, що й досі важко визначити і основних етнополітичних гравців, і місце етнополітичних партій та етноасоціацій у партійно-політичній системі, і кратологічні диспозиції провідних політичних/етнополітичних сил та й вектори руху самої багатонародної країни. Причинників та негативних обставин, напевно, немало. Немає ж сумніву і в тому, що зазначені негативи коагулюються навколо надто розпливчастої фігури титульного народу-етносу країни.

Яким же він — “у принципі” — має бути? На це ж своє запитання ми намагалися відповісти ще 16 років тому. І — “дивний збіг об’єктивного і суб’єктивного”: майже нічого не змінилося ані в наших поглядах на предмет, ані “на вулиці”, в об’єктивних етносоціополітичних реаліях...

Наймісткішими та незмінними залишилися тези: титульний народ-етнос у багатонародному суспільстві є найбільшим за своєю фізичною кількістю та найстарішим жителем на певній геополітичній площині; це — народ, який робить “найвагоміший внесок у соціальну результативність життєдіяльності усього цього суспільства”; зрештою, — це народ, який дає своє ім’я країні і державі у ній, території і кордонам, природній специфіці і ландшафту, копалинам і шельфу, внутрішнім водам і повітряному басейну, дипломатичній службі і збройним силам, типу економіки та фінансовій системі, парламенту й уряду, “мові офіційного спілкування і моделі культурного освоєвання людиною світу”, торгівельно-культурним і зовнішньополітичним взаєминам народів [див.: 44, с. 127]. Тоді ж, у 1992–1994 рр., робилися й деякі світоглядно-концептуальні, суто політолого-етнологічного характеру застереження. Наприклад: титульний народ-етнос “не може впасти у спокусу гегемоністського “старшого брата”; “не може він і підміняти інші народи-етноси країни в усіх їх творчих справах економіко-господарського характеру, автономно-регіональної моделі самоврядування, культурно-релігійного життя, міжнародно-політичних взаємин із зовнішнім світом, етнокультурного спілкування із закордонними спорідненими народами...”; зрештою, він має пам’ятати про те, що “зверхньо-старшинським ставленням” до “менших братів” можна викликати в них “політичний сепаратизм, етносоціальне відчуження, а то й організований військово-політичний опір центральним властям єдиної держави” [див.: 44, с. 127–128].

Хто ж то є оті “меншинські народи” та якою є — на фоні конструктивів великого титульного народу — їхня головна історична роль у політичній історії багатонародної країни? Щодо цього бадьюрою та незмінною залишилася така підсумовуюча політолого-етнологічна думка 15-річної давнини: “...В багатоетнічних суспільствах історична відповідальність за долю Батьківщини — країни, держави, народу-населення — розподіляється між трьома етносуб’єктами — між (1) титульним народом-етносом, (2) домінуючими народами-етносами і (3) рецесивними народами-етносами. Відносини між ними і створюють конфліктні колізії соціально-політичної різноієрархічної

домінації — “тут і сьогодні, так і будь-коли та в будь-якому багатонародному суспільстві” [див.: 44, с. 143–144]. Усі народи-етноси багатонародної країни, говорячи дещо перефразованими словами **В. Г. Белінського**, являють собою “суто особливі звуки” у загальновітчизняному акорді, — “адже ж із суцільно однакових звуків не може утворитися акорд”¹⁶. Отже, як уже воістину давно сказано: кожному — своє, але політична відповідальність за долю спільної Вітчизни сповна покладається на кожного й на всіх!

МАУП

Розділ II

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ПОЛІТИЧНА ЕТНОЛОГІЯ”: КОМПЛЕКТ МАТЕРІАЛІВ НА ДОПОМОГУ ВИКЛАДАЧУ І СТУДЕНТУ

Комплект містить стислий перелік науково-методичних матеріалів, на базі яких — та в теоретико-змістовому контексті підручника — виникають об’єктивні підстави для розгортання навчально-виховного процесу в гіпотетичному закладі освіти соціогуманітарного профілю. Включено основні та формоутворюючі у цій колізії матеріали: навчальну програму, тематичний план лекцій і семінарів, тематику творчих завдань на самостійну роботу студентів і перелік (основних) питань до атестації їхніх знань.

Оскільки до уваги беруться надто абстрактні параметри буття освітнього закладу (адже ж тут усе в гіпотетичних абстракціях: профільна спеціальність студентів, стадія-курс їх навчання, доцільність модулювання змістосенсових теоретичних концептів науки, планово-педагогічне навантаження навчальної дисципліни, синергетика етносоціополітичної картини грядущої багатонародної України тощо), — в матеріалах замало наведено “точних цифр” (хіба що за невеликим винятком: у деяких наукомістких “вузлах” матеріалів, де йтиметься про самоокреслені концепти знань, точні вислови, факти, імена та першоджерела). Загалом же домінуватимуть — спершу — “сухі вербалії”, понятійні алюри, термінологічні абстракції.

Основне сенсонавантаження поданих матеріалів — накинути, нехай і дещо ажурні, — “містки” від політичної етнології як науки до політичної етнології як навчальної дисципліни. Під час цієї транзиції

поліетнічні студентські осередки (лекційні потоки, семінарські групи, колоквіумні секції) “проходять курс політико-світоглядного загартовування і... починають прозрівати і зивкати до життя у поліетнічному суспільстві...”¹.

Праксеологічний бік політолого-етнологічних матерій та їх певні “опредмечування” чіткіше проглядатимуть назовні у планах семінарських занять та у тематиці творчих завдань на самостійну роботу студентів. За задумом вказана транзиція від “теорії” — через “досвід” — до “практики” (і навпаки) (див. рис. 3) має апробуватися і на відповідних практичних (семінарських, колоквіумних) заняттях зі студентами. Під час їх проведення мислячі молоді люди переживають світоглядні “раптові прозріння”, роблять спонтанні “теоретичні відкриття для себе”, відточують “аутовізію наукової істини”, шліфують грані “своєї неповторної особи серед інших людей”, загартовують “власний тип політичного громадянина” тощо².

Досвід підказує: після таких ідейно-праксеологічних самоапробацій у молодих людей “відкриваються очі” й на етносоціальний статус і теоретико-світоглядні орієнтації політико-елітного корпусу багатонародної країни. Вони — про себе і прилюдно — починають ставити інфернальні запитання: “Які мізки нами правлять?”³, або й про таке запитують: “Які кадри та якого розумово-інтелектуального й етносоціополітичного гатунку комплектують політико-правлячий клас країни?”⁴. У пошуках відповідей на ці та інші політико-світоглядні запитання молоді люди неодмінно захочуть “заглянути за завісу часу”, — тепер уже запитуючи й себе: Чи є й для мене, завтрашнього професіонала, належне місце у тому середовищі?

Таким, не надто рівним шляхом та “способом підсилювання звуку” мужніють — особливо відчутно — у політичній та етноісторичній сферах — молоді покоління, вільнолюбні народи-етноси, новосувєренні країни. Але, перш ніж той шлях пройти практично, його слід пройти розумово-пізнавальним чином. Перші щаблі його стисло вимальовує навчальна програма пропедевтичного курсу політичної етнології. Перегорнемо сторінку...

1. НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

Історико-ситуативна, філософсько-гносеологічна та соціально-політична зумовленість актуалізації до вивчення й оновленої інтерпретації політолого-етнологічних проблем, які концентруються довкола місця і ролі в політичному житті народів-етносів (народів як етноісторичних спільностей). Політолого-етнологічні проблеми як

ідеально-теоретичне відзеркалення етносоціополітичних реалій. Діалектика співвідношення понять “народ-населення” (Ж. Мішле, 1846 р.) та “народ-етнос” (Ю. В. Бромлей, 1978 р.) у призмі реалій багатонародної країни. Меншинські народи-етноси багатонародної України: попередня характеристика [див.: 44, с. 7–9].

Логіка конституації політолого-етнологічних ідей в окремішню галузь соціально-політичного знання — *політолого-етнологічну теорію*. З історії виникнення, становлення цілісністю і розвитку на власних засадах всесвітньої і вітчизняної політолого-етнологічної думки. Ідейно-концептуальне поле сучасної політолого-етнологічної теорії.

Політична етнологія як одна із соціально-політичних наук, що виникла у лоні та на концептуальній базі політолого-етнологічної теорії, — поряд з етнополітологією, етнодержавознавством, етносоціологією, етноконфліктологією та ін., але задовго до них. Предмет дослідження політичної етнології. Специфіка виявлення *предметного поля* політичної етнології на підставах оновленого підходу до дискусійного в науці питання про кількість *сфер суспільної життєдіяльності людей* та логіку їх розташування в соціологічному просторі, про локалізацію в цьому просторі етноісторичної сфери та модус її співвідношення з іншими сферами, особливо ж з політичною сферою [див.: 84].

Основні етнополітичні об'єкти і суб'єкти, фактори і феномени політичної історії: різностадійно зрілі народи-етноси (або ж етноісторичні спільноти), етнеооднорідні мікросоціуми, поліетнічні суспільства, етнополітичні партії, політична/етнополітична нація, етнеорегіональні спільноти, етнокультурологічні утворення, етнорелігійні асоціації та ін. Політологічний, соціологічний та етноісторичний зміст та логіка кореляції понять “країна”, “суспільство”, “держава”. Концептуальні *поняття і категорії, якими оперує політична етнологія як наука*: етносоціополітичне життя, етносоціополітичний феномен (суб'єкт, факт), етнополітична історія (подія, колізія), практична етнополітика, поліетнічна спільність, політична нація, етнополітичний менталітет, етнополітична нація, титульний народ-етнос, меншинські народи, домінуючий, рецесивний, маргінальний, материковий, діаспорний та ін.; етнорегіональна політика, етнеополітичний муніципалізм, етноідеологема, етноміфологема, етнопраксеологема, нове етнополітичне мислення, політолого-етнологічна історіологія, політико-етнічний досвід, геолокусне переміщення народів-етносів політичною мапою планети: етноплагента,

етнооїкумена, етнокультурний ареал. Етніка як специфічна форма суспільної свідомості людей, зокрема “хомо етнікусів” [див.: 44, с. 104–109, 220; 50].

Співвідношення методу і методології у контекстах науки політичної етнології [див.: 44, с. 123–138]. **Історіологізм як специфічний суспільствознавчий метод**, яким політична етнологія оперує в пізнанні та інтерпретації етносоціополітичних феноменів (об’єктів, суб’єктів, фактів, подій, колізій). Основні запитальні засади вузькогалузевої методології політичної етнології: 1) як принципово побудований досліджуваний етносоціополітичний феномен (об’єкт, суб’єкт, факт і т. ін.)? 2) яким є внутрішнє джерело саморозвитку досліджуваного етносоціополітичного феномена (об’єкта, суб’єкта, факту і т. ін.)? 3) якою є система взаємозв’язків досліджуваного етносоціополітичного феномена (об’єкта, суб’єкта, факту і т. ін.) з об’єктами, предметами, явищами навколишнього світу?

Нові (висунуті політичною етнологією) **методологічні принципи і способи пізнання** та інтерпретації етносоціополітичних феноменів (об’єктів, суб’єктів, фактів і т. ін.): всезагальності права етносоціополітичного суб’єкта на саме соціально-політичне існування; геотериторіальної нострифікації простору буття етнополітичного суб’єкта; пріоритетності політолого-етнологічної істини над ситуативною конкретикою етносоціополітичного життя; плюралістичної інтерпретації етносоціополітичних феноменів (об’єктів, суб’єктів, фактів і т. ін.); етносоціополітичної субієрархізації народів-етносів у поліетнічному суспільстві (країні); диференційованої орієнтації етносоціополітичних суб’єктів на “центр” і “периферію” в етносоціополітичних відносинах; факторного аналізу етносоціополітичного життя; постадійного підходу до етнополітичної історії та етносоціополітичного життя; ситуативного пошуку і розв’язання конфліктних вузлів у поточному етносоціополітичному житті; прогнозування та аксіологізації гіпотетики етносоціополітичного життя майбутнього та ін. [див.: 44, с. 63–72].

Політолого-етнологічне осмислення (і переосмислення) закону етногенезу народів-етносів (**Л. Морган, Б. Малиновський**) — задля виявлення соціоцивілізаційних стадій політико-культурного дозрівання народів-етносів: **рід, плем’я, народність, нація**⁵. Адекватизація типів мікросоціумів, що створюються народами-етносами на відповідних стадіях соціоцивілізаційної зрілості, з моделлю державної етнополітики, які їм (стадіям та соціумам) об’єктивно притаманні: **законовідповідне створення народом-етносом на стадії роду *джин-***

тильного мікросоціуму, якому адекватна політика вождівсько-ордовська; на стадії племені — **трибусіального мікросоціуму**, якому адекватна політика військово-деспотична; на стадії народності — **попориційного мікросоціуму**, якому адекватна політика патерналістська; на стадії нації — **інтеретнічного мікросоціуму**, якому адекватна політика консенсусна.

На цій теоретичній базі політична етнологія презумує концептуальний прорив у досі дискусійних політологічних проблемах: на яких соціоцивілізаційних стадіях зрілості народу-етносу є найбільш вірогідним виникнення в конкретній країні **всєкрайнової політичної нації**? [див.: 92; 95]. Якою має бути модель етнополітики в одноетнічному та поліетнічному суспільствах? [див.: 91]. Чи має право на існування унітарна держава в поліетнічному суспільстві? Чи є самодостатньою етнокультурна автономія для цілісної соціально-політичної суверенізації різнорівнево зрілих народів-етносів поліетнічної країни?⁶.

Політична етнологія про об'єктивну соціально-політичну ієрархію народів-етносів — мешканців поліетнічної країни. Логіка самовиділення з “маси народів” та “множинності етнонацменшин” титульного народу-етносу, а “на його фоні” — меншинських народів-етносів домінуючих, рецесивних і маргінальних. Політична суб'єктність материкового і діаспорного масивів певного народу-етносу. Політичний статус автохтонних (корінних) та аборигенних народів-етносів у поліетнічному суспільстві.

Логіка відкрystalізації з “групи меншин” (1) етнічних меншин (це — меншинські репрезентації народів-етносів, що перебувають на соціоцивілізаційних стадіях роду, племені і народності) та (2) національних меншин (це — меншинські репрезентації народів-етносів суто національної стадії зрілості). Стадії політичної соціалізації меншинських народів-етносів: автономне державотворення, партієтворення, елітотворення, ідеєтворення. **Етнонацменшина як політичний суб'єкт. Етнополітичні партії** як специфічний об'єкт-суб'єкт сучасної державної етнополітики. **Етнополітична нація** як синтез свідомо активних у політичному житті елітних верств усіх меншинських етнолюдностей багатонародної країни.

Політико-культурологічні аспекти політичної етнології як науки. Історіологічні підстави панування в мікросоціумі абстрактно й окремо взятого народу-етносу політико-культурних, політико-психологічних і політико-етичних цінностей та орієнтацій етноцентризму,

меншовартості, шовінізму, етноелітизму, сервілізму, анархізму, охлократизму, ксенофобіанства, патерналізму, популізму та ін. Теоретичні засади аналізу різноієрархічної політико-культурної структури суспільств моноетнічного, поліетнічного як такого, та, зокрема, поліетнічного суспільства, що складається з різностадійно і різнокультурно зрілих народів-етносів.

Методологія обґрунтування політичною етнологією **системи об'єктивних закономірностей протікання етносоціополітичного життя**. Концептуальна характеристика п'ятих груп політолого-етнологічних закономірностей: 1) прелімінарної політизації етноісторичного життя (про стадійність конституювання кожним народом-етносом політичним суб'єктом; про стихійне “входження” кожного народу-етносу в політичне життя та ін.); 2) ситуативної динамізації етнополітичного життя (про політизацію/деполітизацію етноісторичного життя народів; про закономірну активізацію етнополітичного життя під час рельєфних політичних подій та в буденно спокійні історичні часи та ін.); 3) політичного життя суто поліетнічного суспільства (про логіку конституції в поліетнічній країні єдинокрайнової політичної нації; про взаємодію стихійних та свідомих засад у виробленні єдиногромадянського менталітету поліетнічного суспільства та ін.); 4) етноетатологічного змісту (про логіку співвідношення принципів унітаризму, автономізму і федералізму в процесі соціумо-і державотворення в моноетнічному та поліетнічному суспільствах; про самокореляцію начал центральнодержавної юрисдикції і місцево-регіонального самоврядування в етносоціодержавотворенні та ін.); 5) етногеополітичного забарвлення (про етнополітичну солідарність етноспоріднених, але різнодержавопідданських народів-етносів; про логіку динамізації і взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів під час соціально-етновизвольних революцій, війн, торгівельно-обмінних процесів різнодержавопідданських народів-етносів та ін.).

Самовідкристалізація в системі об'єктивних закономірностей **основного закону політичної етнології як науки** — закону динамічної адекватизації основних політолого-етнологічних аспектів буття народу-етносу: стадії його соціоцивілізаційної зрілості і політико-культурної підготовки до свідомого життя в політиці, з одного боку, та форми держави в суспільстві, типу політичного режиму в державі, моделі громадянського суспільства — з іншого. Плюралістична інтерпретація політолого-етнологічних закономірностей і основного закону політичної етнології [див.: 44, с. 21–28]. Об'єктивне втілення політолого-етно-

логічних закономірностей та основного закону науки політичної етнології у змістовій структурі Конституції України 1996 р. та наступних редакцій і проектів, проектів концепції політичної реформи, “Концепції етнопонаціональної політики”, соціумо- і державотворчих документів та політико-правових актів суверенізаційної доби.

Практичне значення політичної етнології як соціально-політичної науки та навчальної дисципліни у плюралістичному спектрі етносоціополітичних цінностей та орієнтацій сучасності. Розкриття праксеологізму науки політичної етнології у новаційному теоретичному обґрунтуванні концепцій державної етнополітики, у виробленні нетрадиційних підходів до спростування застарілих етнополітичних міфологем (типу “федералізація державного життя поліетнічного суспільства є руйнацією єдинособорності країни” [див.: 35; 37; 47; 91]), в обґрунтуванні певно вірогідної еволюції етносоціополітичних реалій в гіпотетичному майбутньому та ін.

Життєво-“потрібницький” праксеологізм політичної етнології як науки, випробування його в призмі своєрідного **потрійного етнологічного імперативу**: 1) чи потрібно?.. (чи беззаперечно потрібно ставити до матеріалізації саме таку-то політолого-етнологічну ідею?); 2) чи можна?.. (якщо ж визнано за потрібне матеріалізувати таку-то політолого-етнологічну ідею, — чи можна діяти саме так-то і вчинити саме так-то і так-то?); 3) чи допустимо?.. (якщо ж визнано можливим те-то і те-то, — чи допустимо діяти саме так-то, враховуючи видимий вже сьогодні такий-то і такий-то негатив?) [див.: 96]. За таких умов є самодостатнім не тільки аргумент і на існування, і на “потрібність”, і на практичну значимість політичної етнології як науки, а й виявляється запобажаність її життєдіяльності поряд з іншими політичними науками, які вже після неї виникли або ж виникнуть на базі апробованої самим життям політолого-етнологічної теорії [див.: 96; 230].

2. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Формулювання тем — у певному сенсі — умовне. Вони не так “втілюють” логіко-концептуальну структуру викладеної у підручнику (та ще й у пропедевтичному варіанті) політолого-етнологічної науки, як “видають” прагнення автора якнайрельєфніше оприлюднити ідейно-праксеологічну значущість вибудованої ним системи теоретичних знань, яких донедавна “чомусь не помічали”...

Квантифікації пропедевтичного курсу політолого-етнологічної науки (“вказівок” на доцільні модулі, “модні” ідеологеми та на кількість навчальних годин) навмисно не даємо. Ненав’язливо натякуємо

лише на доцільно-варіативну “форму аудиторного заняття” (“л.” – лекція, “с.” – семінар). Визначення іншої науково-педагогічної конкретики – справа конкретних педагогіко-викладацьких і науково-організаторських кадрів, які завтра/післязавтра житимуть/діятимуть у дедалі нових та специфічно конкретних ситуаціях. Запропонований же темплан фіксує лише автором пережите, продуковане й осмислене.

№ пор.	Назва теми	Кількість годин							
		Загалом годин	Аудиторні години						Самостійна робота
			Загалом аудиторних	Лекції	Семинарські	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Політолого-етнологічні проблеми в контексті соціально-політичного знання сучасності: генезис та структура, причини та фактори актуалізації			л.					
2	Сфери і галузі суспільного життя людей та місце в їхньому контексті етноісторичної сфери			л.	с.				
3	Етноісторична та народонаселенська структура країн і суспільств сучасності				с.				
4	Міжсферне етнополітичне поле – лоно політичної етнології			л.					
5	Історіологія виникнення і конституації всесвітньої політолого-етнологічної теорії як загальногуманітарної пізнавальної цінності			л.	с.				
6	Політолого-етнологічна теорія як галузь сучасної соціально-гуманітарної думки				с.				
7	Політолого-етнологічна думка в Україні з найдавніших часів до сьогодення			л.	с.				
8	Етнометисизація народів та стадії їх соціально-цивілізаційного зростання: рід, плем'я, народність, нація. До етногенезу сучасного українства			л.	с.				
9	Типологічна та політико-творча характеристика титульного і меншинських народів-етносів багатонародної України			л.	с.				

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10	Геолокусне переміщення народів-етносів політичною мапою планети: етно-плацента, етнооїкумена, етнокультурний ареал			л.	с.				
11	Етнополітична партія та етнополітична нація — головні репрезентанти меншинських народів-етносів у політичній сфері багатонародних країн і суспільств			л.					
12	Теоретико-методологічний арсенал, об'єкт-предметна структура та понятійно-термінологічна мова політолого-етнологічної теорії як галузі соціогуманітарного знання			л.	с.				
13	Політична етнологія як наука, що базується на потенціалі політолого-етнологічної теорії: концептуальний арсенал, об'єкт-предметна локалізація в колі соціально-політичних наук сучасності			л.	с.				
14	Політична етнологія як соціально-гуманітарна навчальна дисципліна			л.	с.				
15	Теоретичні акцентуації співвідношення феноменів “теорії”, “політики”, “практики”, “досвіду” і “культури” у призмі етносоціальних реалій сучасності				с.				
16	Процеси соціально-політичної інтеграції та глобалізації у теоретико-методологічній призмі етнології			л.					
17	Політолого-етнологічні проблеми у державотворчих і політико-правових документах суверенної України рубежу ХХ і ХХІ століть				с.				
18	Політолого-етнологічні акцентуації, медитації та рекомендації сфери державної етнополітики в сучасній Україні ⁷			л.					
19	Роздуми і презумування про місце і роль науки політичної етнології в ідейно-політичних та етністоричних контекстах модернізованої України				с.				
20	Етносоціополітична картина світу на початку ХХІ століття ⁸			л.					

3. КУРС ЛЕКЦІЙ

Матеріал подається у вкрай лапідарному стилі — короткими реченнями, скороченими виразами, малоскладовими поняттями, одно- і двозначними термінами. Внаслідок вже зазначених у “Пояснювальній записці” обставин подача лекційного матеріалу точним навчальним часом не квантифікується. З огляду на важкопрогнозовані конкретні аудиторні ситуації викладачу надається можливість деякі політолого-етнологічні проблеми подавати у двох варіативних формах — лекційній або семінарській. Проблематику тем, “розведених у часі”, — тем 4, 7, 9, 12 і 14 — включено до проблемної структури відповідних тем семінарських занять.

Тема 1. Співвідношення “генерально значущих понять, що пояснюють місце людини у Всесвіті” (**А. Шопенгауер**): історичне, соціальне, буття/не-буття, індивід, спільнота, сім’я, колектив, група. Соціальне як конкретно-історичне. Політичне як підсфера соціального. Змістосенс понять “суспільствознавство”, “соціологічна теорія”, “знання про людину і політику”, “політика”, “політична наука”. Політолого-етнологічні проблеми — серцевина соціально-політичного знання.

Тема 2. Основні сфери і галузі суспільної життєдіяльності людини: логіка “сусідського” розташування політичної та етноісторичної сфер. Площина “предметного поля науки політичної етнології” (див. рис. 2) — автентичне “місце народження” основних політолого-етнологічних проблем сучасності. Гносеологічна та праксеологічна структури політолого-етнологічних проблем у середньотиповому суспільстві взаємопов’язаного світу. Специфіка “буття” політолого-етнологічних проблем у трьох групах країн сучасності — слаборозвинених, середньорозвинених і високорозвинених.

Тема 5. Співвідношення понять “ідея”, “теорія”, “концепція”, “доктрина”, “наука” і “наукова дисципліна”. **Гегель** про “обов’язковість наявності душі у будь-якого ідеального об’єкта у Всесвіті”. Душа “теорії” — ідея; душа “науки” — концепція; душа “наукової дисципліни” — предмет вивчення. Дуалітет сутностей: “історія виникнення і буття (якоїсь ідеї, концепції, науки і т. ін.)” та “історіологія тлумачення (якоїсь ідеї, концепції, науки і т. ін.)”. Конституювання будь-якої ідеально-динамічної сутності — послідовне проходження чотирьох історіологічних стадій: виникнення, становлення цілісністю, розвиток на власних засадах, перехід в інший стан. Історіологія конституювання політолого-етнологічної теорії, в лоні якої стала цілістю наука політичної етнології.

Тема 8. Дуалітет “народ-населення” — “народ-етнос” як фізичний базис еволюції людства. Народ-населення — об’єкт уваги політичної соціології, народ-етнос — об’єкт уваги політичної етнології. Теоретико-етнологічні засади політичної етнології як науки і навчальної дисципліни. Стадії соціально-цивілізаційної зрілості народів-етносів планети: рід, плем’я, народність, нація. **Л. Морган** та **Е. Б. Тейлор** про співвідношення культури і цивілізованості у процесі соціалізації народів-етносів і народів-населень. **Б. Малиновський** та **І. М. Варзар** про логіку етнометисизації людей і цілих народів.

Тема 11. Співвідношення етноісторичної нації (як вищої стадії зрілості будь-якого народу-етносу) та політичної нації (як свідомо політично активної меншості народу-населення будь-якої країни). Політично активні та свідомо цілеспрямовані верстви і групи всередині етнонаселень розвиненого народу-етносу — це і є ерзац етнополітичної нації. В слабо- і середньорозвинених країнах етнополітична нація існує у вигляді лідерських груп — представників розвинених меншинських народів-етносів. Вскраїнова політична нація як синтез високорозвинених і свідомо активних кадрових верств основних політичних партій цієї країни. “Партологічний квадрат” як детерміністська умова достойницького буття автентичної партії, у тому числі й етнополітичної партії: 1) своя соціальна база; 2) своя політична платформа; 3) своя політична програма; 4) своя політична ідеологія.

Тема 13. Співвідношення теоретичної науки і наукової навчальної дисципліни. Місце політології, етнології та політичної етнології у колах сучасних наук — соціогуманітарних та соціально-політичних (див. рис. 4). Спільне і відмінне між ними сконцентроване у контексті “саєнтологічного квадрата”. Його зміст — “обов’язкові парні атрибути для будь-якої науки, особливо ж для науки про людину і суспільство” (**І. М. Варзар**): 1) об’єкт уваги і предмет аналізу; 2) метод і методологія; 3) закон і закономірності; 4) понятійний апарат і термінологічна мова. Специфіка аплікації “саєнтологічного квадрата” до теоретичних наук та до науково-навчальних дисциплін — зокрема й до казусу політичної етнології.

Тема 18. Політична держава як сукупність організаційно-управлінських, адміністративно-територіальних і політико-правових інститутів, що урядовують справами суспільства. Найголовніший та найефективніший інструмент у руках уряду будь-якої країни — низка областей державної політики. Кожна область державної політики

теоретично засадовується відповідною ідейною концепцією, яка, у свою чергу, базується на об'єкт-предметному полі якоїсь соціогуманітарної науки. В багатонародній країні “найгарячішою”, як правило, є область державної етнічної політики. Політична етнологія правомочна та й об'єктивно спроможна базувати і теоретично засадувати етнополітику у будь-якій багатонародній країні.

Теми 16 і 20. З останньої третини ХХ ст. розпочався незворотний глобальний процес інтеграційного єднання різносенсових світових суб'єктів (народів-населень, народів-етносів, країн, політико-державних союзів, георегіональних об'єднань тощо) у взаємозалежне людство. Духовно-культурні, економіко-екологічні, інфраструктурні та етносоціополітичні фактори й аспекти глобальної інтеграції людства. Дезінтеграція людства як протилежно сенсовий процес — теж реальність. Щойно (початок 2009 р.) ООН оприлюднила статистику: на планеті живе 4 000 народів-етносів, які розмовляють 6 700 мовами і є етногромадянським масивом 197 країн. Але ця картина не є статичною, і деякі регіони багатонародних країн потрясають дезінтеграційні явища — в багатьох куточках планети з'являються самопроголошені “республіки”, “країни”, “анклави”, “вільні зони”, “порто-франко” тощо. Політична етнологія — одна з тих динамічних і методологічно багатих соціально-політичних наук, яка об'єктивно в змозі і пояснювати, і прогнозувати етнополітичні інтеграційно-дезінтеграційні факти, явища, події.

4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Проблематику семінарських занять взято з контексту загально-суттєвої політолого-етнологічної теорії і подано в аплікаціях до рівня підготовки вузькопрофільних студентів — політологів, етнологів, соціологів, істориків та ін. Деякі концептуальні формулювання не збігаються з понятійно-словесними сленгами загального тематичного плану — у поданому, дискурсному плані вони є структурним доважком до суто теоретичного курсу політичної етнології. Часових розмічувань на обговорення семінарських тем не даємо через вже зазначену причину: не відомі параметри жодної гіпотетики навчального курсу (профіль студентів, стадія їх навчання, модульна структура лекційних і семінарських занять тощо). В кінці кожної семінарської теми — у квадратних дужках та на додачу до цього підручника — наводимо дещо обмежений перелік сучасних першоджерел суто політолого-етнологічного гатунку.

Семинар 1. Політолого-етнологічна теорія як галузь сучасної соціально-політичної думки

1. Об'єкт пізнавальної уваги політолого-етнологічної теорії.
2. Основні історіологічні стадії конституції всесвітньої політолого-етнологічної теорії:
 - стадія виникнення з певних передумов (VI ст. до н. е. — кінець XVII ст.);
 - стадія становлення феноменальною цілісністю (поч. XVIII ст. — серед. XX ст.);
 - стадія розвитку на власних концептуальних засадах (із середини XX ст. до сьогодення).
3. Специфіка співвідношення “теорія — досвід — практика” в політолого-етнологічних матеріях сучасності: відкрystalізація феноменальності об'єктів і суб'єктів етноісторичної сфери.
4. Консекутивне прояснювання концептуального сенсу трикутника: політична етнологія — дослідницький напрям, теоретична наука, навчальна дисципліна.

Література [34; 44; 48; 57; 72; 79; 94]

Семинар 2. Понятійно-термінологічна мова сучасного політолого-етнологічного дискурсу

1. Самопрояснення змістосенсу вживаних слів у процесі мовлення, дискусії та дискурсу:
 - а) яким є сенсозміст слів “термін”, “поняття”, “категорія”, “фраза/вираз”, “сленг”?
 - б) аудиторні монологи та діалоги “на полях” відомого афоризму **Гегеля**: “Наукове мислення — це понятійне мислення”⁹.
2. Понятійна організація сучасного наукового мовлення у політолого-етнологічному контексті:
 - а) що то є взагалі “ідея”, “теорія”, “наука”, “концепція”?
 - б) **Гегель** про “душу” усемисливих ідеальних сутностей. Душа теорії — ідея, душа науки — концепція, душа практики — дія, душа досвіду — урок/висновок.
3. Пропедевтичні аплікації самопрояснених мовленнєвих одиниць до політичної етнології — як теоретичного напрямку, наукової галузі та навчальної дисципліни.

Література [24; 36; 44, с. 5, 68–79, 217; 73; 84; 93; 178; 181; 189]

Семінар 3. Теоретико-методологічний арсенал, об'єкт-предметна структура та понятійно-категорійна інструменталістика політолого-етнологічної теорії як галузі соціогуманітарного знання

1. Етнополітична історія як соціальний і подійно-діяльнісний простір, відображений у політолого-етнологічних ідеях свого часу.
2. Соціокультурна природа політолого-етнологічної ідеї.
3. Генерально значимі *політолого-етнологічні ідеї сучасності* (природне і юридичне право народів-етносів на вільне життя у політиці свого часу; народ-етнос як політологічний феномен; етнодержавницька ідея; етнополітичний зміст централізму, регіоналізму і муніципалізму; ідея етнополітичної солідарності; етнополітична партія та етнополітична нація як специфічні політичні суб'єкти та ін.): поле нинішнього концептуального звучання, логіка самонарощування теоретичного змісту за історіологічними стадіями конституації самої політолого-етнологічної теорії, автентичний сенс та ідеологічна й праксеологічна специфіка буття та інтерпретації в політолого-методологічній призмі свого часу.
4. Періодизація і специфіка розвитку політолого-етнологічних ідей в Україні з найдавніших часів до сьогодення.
5. Понятійно-категорійний апарат політолого-етнологічної теорії: логіка побудови, сенсове звучання в контексті сучасного суспільствознавства, автентичне навантаження, система взаємозв'язків.
6. Специфіка об'єктивних закономірностей, що їх політолого-етнологічна теорія вивчає і відкриває в етносоціальних реаліях.
7. Методи і методологія політичної етнології. Природа та інструменталістика історіологічного методу¹⁰.

Література [24; 36; 44, розд. II–III; 74; 75; 85; 94; 96; 102; 109; 110]

Семінар 4. Політична етнологія як соціально-гуманітарна наука

1. Наукознавча організація політичної етнології: з історії конституації її як політологічної дисципліни.
2. Предметне поле і методологічний інструментарій політичної етнології.
3. Понятійно-термінологічна мова та категорійний апарат політичної етнології: логіка побудови, сенсове звучання в контексті сучасного суспільствознавства, автентичне навантаження, система взаємозв'язків.

4. Специфіка об'єктивних закономірностей, що їх політична етнологія вивчає і відкриває в етносоціополітичних реаліях.

5. Основний закон політичної етнології: понятійна побудова, детерміністське поле, методологічні апікації до етносоціополітичних реалій сучасності.

6. Праксеологічний потенціарій політичної етнології.

Література [36; 44, розд. III, § 2 і § 4; 70; 90; 93; 96, розд. II]

Семинар 5. Етнополітичні реалії суверенної України напередодні радикальної реформації політичної та етноісторичної сфер суспільної життєдіяльності людей

1. Прелімінарний політолого-етнологічний підхід до феномена “Україна – багатонародна (поліетнічна) країна”: етнічна структура населення пострадянського часу, соціоцивілізаційна і політико-культурна строкатість етноісторичної картини, етноідентифікаційна мозаїка всередині самого українства, “мовна проблема”, етноетатологічна альтернатива “унітаризм чи федералізм?” та ін.

2. Перші спроби теоретичного відображення етнополітичних реалій в основних політичних документах епохи суверенізації України (Декларація про державний суверенітет України, Акт державної незалежності України, Конституційний Договір між Верховною Радою України і Президентом України, 1995 р., Конституція України 1996 і 2004 р. та ін.). Політолого-етнологічні проблеми в парламентських законах про мови, про освіту, про національні меншини та ін.

3. Політолого-етнологічні аспекти проекту 4105 з реформування політичної системи України початку XXI ст. Запитальний стрижень проекту: Які структурні елементи етноісторичної сфери нинішнього українського суспільства (відносини, інституції, ідеї) потребують реформування, які – сутнісної добудови і модернізації, а які й новостворення?

Література [50; 54; 85; 96, розд. III; 105; 108; 110; 120; 129]

Семинар 6. Етносоціополітичні ситуація та картина сучасного світу, що глобалізується, у теоретико-методологічній призмі науки політичної етнології

Політолого-етнологічний аналіз найновішої ООНівської статистики щодо етнополітичної картини сучасного світу: дві групи країн – моноетнічні та поліетнічні (багатонародні); загальна кількість народів-етносів, стадії соціоцивілізаційної зрілості, державні і громадські форми організації етносоціополітичного життя.

1. Народи-етноси планети у сучасній “великій політиці”: стихійні і свідомі форми етнізації політики і політизації етноісторичного життя народів; етнополітичний зміст сучасних революцій, війн, організованих депортацій і міграцій народів-етносів, глобальних проблем і регіональних конфліктів.

2. Етнополітика (етнічна політика) як область політики держави в будь-якому багатонародному суспільстві: закономірності теоретичного засадування і праксеологічної реалізації в поточному політичному житті¹¹.

3. Політолого-етнологічний підхід до сьогodenних соціально-політичних явищ: “етнізація політичного життя народів”, “політизація етносоціополітичного життя”, “маргіналізація та екстремізація життя етнічних меншин”, “взаємозалежний світ”, “глобалізація людства”, “етнорегіональне інтегрування”, “антиглобалістський рух”, “міжнародний тероризм”, “нове політико-філософське мислення”.

4. Міжнародне право і міжнародні інституції, що мають стимулювати, організовувати і юридично захищати процес етнізації політики і політизації етноісторичного життя народів.

Література [3; 24; 36; 46; 51; 76; 88; 91; 96; 106; 181; 183]

5. ТЕМАТИКА ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ

Тематика запропонованих творчих завдань містить три групи політолого-етнологічних проблем. По-перше, це — проблеми, які в аудиторіях та на сторінках посібника 1994 р. і підручника 2009 р. вже обговорено. По-друге, це — проблеми, які — внаслідок своєї “синтетичної” чи міждисциплінарної природи — побутують у статусі або “дискусійних”, або ж недопрояснених/недороз’язаних. Зрештою, по-третє, це — проблеми, які динамічне етносоціополітичне життя перманентно підкидає порівняно молодій науці. Формулювання цих творчих завдань та “вмонтування” в їхню тканину зазначених політолого-етнологічних проблем мають допомогти перетворити найбільш інтелектуально просунутих, розкуто мислячих студентів на інтерактивних співавторів підручника.

За задумом наведені творчі завдання своєю теоретико-праксеологічною “вагою” слугують і сучасними праксеологічними ілюстраціями до “звивів етносоціополітичного ландшафту” багатонародної країни і протохрестоматійним матеріалом до підручника. У сформульованих завдань дві операційні мети. Соціально-педагогічна мета — вивільнити робочо-пізнавальний час уже згаданого вище інтелек-

туально просунутого студента. Основна ж, теоретико-пізнавальна мета, — імпульсувати всіх молодих людей (у даному разі — студентів) до творчо-самостійного мислення “на полях” досить мінливої етносоціополітичної сучасності.

№ пор.	Форма підготовки ТЗ	Тема творчого завдання	Кількість годин	Примітки
1	2	3	4	5
1	Нотатки до аудиторної дискусії	Тези моїх роздумів на тему: “Політична об’єкт-суб’єктність народу-етносу і народу-населення в їхніх диференціаціях і зіставленнях” [див.: 24; 79; 94, 96]		До етапного рубіжного контролю
2	Історіолого-теоретичне есе	П’ятиступенева етноплацентна генеза родоплемінних праукраїнців ранньо-середньовічного періоду: відреставрована концепція С. П. Шелухіна [див.: 24; 79; 94; 96] ¹²		До виступу на науковій конференції
3	Реферат	Моя аргументація політолого-етнологічної неприпустимості (або ж недоцільності) побудови унітарної держави в багатонародному/поліетнічному суспільстві [див.: 7; 24; 37; 43; 49; 78; 87]		На індивідуальну рейтингову оцінку
4	Аналітична доповідь	Політолого-етнологічні засади концепції О. Бауера — А. Степаненка “Етно-персональна автономія етночужинця у багатонародній країні” [див.: 72; 172, с. 78–79, розд. VII Конституції УНР 1918 р.]		На індивідуальну рейтингову оцінку
5	Нотатки до аудиторної дискусії	Теоретико-праксеологічна апробація концепції національно-культурної автономії етноменшин у поліетнічному суспільстві К. Реннера — О. Бауера [див.: 52; 57; 167; 173; 296; 320; 325; 326]		На достроковий допуск до екзамену
6	Реферат	Політолого-етнологічні аспекти буття феномена “Автономна Республіка Крим — структурна одиниця державно-унітарного устрою України”		На достроковий залік
7	Аналітична довідка	Політолого-етнологічний аналіз деяких етнополітичних конфліктів сучасності (Карабах, Чечня, Закавказзя, Косово, Країна Басків, Придністров’я та ін.) [див.: 43; 46; 113; 117; 122; 139; 142; 145; 174; 203; 248; 293] ¹³		На достроковий залік

1	2	3	4	5
8	Аналітична стаття	Етнополітичний лад галицьких, таврійських та надніпрянських племінних союзів Середньовічної епохи: сторінками праць С. П. Шелухіна [див.: 275; 276; 278] та В. С. Січинського [див.: 246]		На рекомендацію до друку
9	Усне есе	Авторська спроба політолого-етнологічного тлумачення приграничних смислограней понять “етнічні кордони”, “геополітичні кордони”, “державні кордони” та “етнорегіональні кордони” [див.: 15; 35; 37; 47; 56; 87, с. 267–307; 101; 109]		До виступу на науковій конференції
10	Карта-схема	Дати свої історіолого-етнологічні пояснення до своєї ж карти-схеми: “Геолокусне переміщення у ранньосередньовічні часи праукраїнців з Провансалу, Паннонії та Приазов’я у бік Галицької та Надніпрянської етнотериторії, на базі яких сформувалися основні народності та єдинокраїнова нація сучасної України”, складеної за матеріалами низки першоджерел [див.: 114; 129, 137; 150; 246; 275; 278]		На рекомендацію до друку
11	Реферат	Досвід політолого-етнологічної інтерпретації змістосенсу оголошення сусідніми країнами – та, поза сумнівом, на адресу України – так званих етнокарт зібрання/збереження вітчизняного гено-фонду: Румунія (1999 р.), Угорщина (2001 р.), Польща (2007 р.), Росія (2008 р.)		До виступу на науковій конференції
12	Аксіологічна довідка	Політолого-етнологічний аналіз міфологемних “автономних республік” – Русинської (1992 і 2008 р.), Северодонецької (2005 р.), Придністровської (2007 р., спроба “реукраїнізації” прецеденту 1924–1940 рр. – “Молдавської автономії у складі України”), Гуцульської (2008 р., спроба реанімації прецеденту 1918–1919 рр.). Чи належить до них етноетична аксіологіка І. Канта : “Автономія є... базуванням достоїнства людини та будь-якого колективного розумного начала”? ¹⁴		На беззаликову атестацію

АТЕСТАЦІЙНІ ПИТАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ

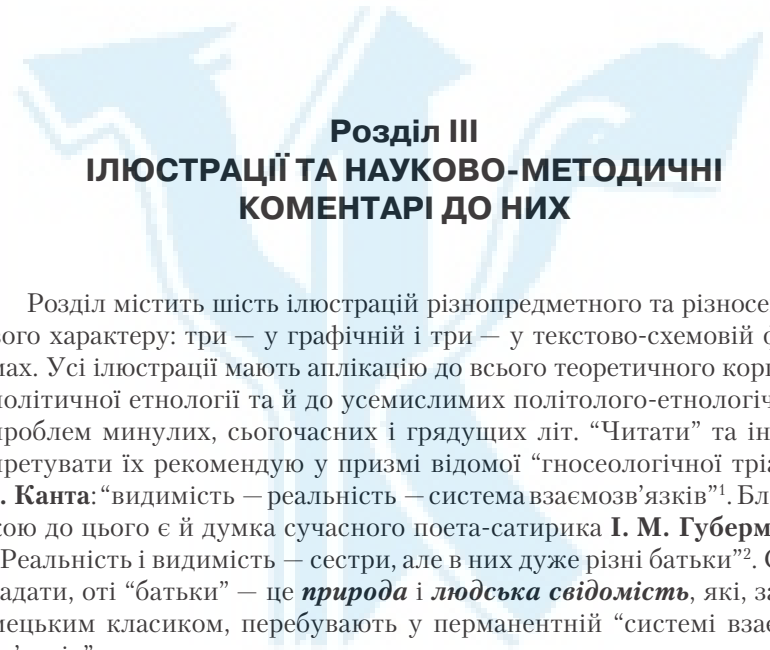
1. Співвідношення сфер суспільної життєдіяльності людини і розташування в їхньому контексті етноісторичної сфери.
2. Пізнавальний об'єкт уваги сучасної політолого-етнологічної теорії.
3. Концептуальне поле політолого-етнологічної теорії в контексті сучасного соціально-політичного знання.
4. Основні історіологічні стадії конституації всесвітньої та вітчизняної політолого-етнологічної думки.
5. Концептуальний зміст політолого-етнологічних поглядів античних вчених-конфуціанців, Платона, Аристотеля, Плінія, Сенеки, Марка Аврелія та ін.
6. Концептуальний зміст політолого-етнологічних поглядів західноєвропейських середньовічних вчених — А. Блаженного, Ф. Аквінського, М. Падуанського, Н. Кузанського та ін.
7. Концептуальний зміст політолого-етнологічних поглядів ренесансних вчених — Н. Макіавеллі, Г. Гроція, Т. Мора, Е. Роттердамського, Т. Кампанелли та ін.
8. Концептуальний зміст політолого-етнологічних поглядів ренесансних вчених України — Іларіона Київського, В. Мономаха, С. Оріховського, П. Мовіле, Ф. Прокоповича та ін.
9. Концептуальний зміст політолого-етнологічних поглядів ренесансних вчених Росії та російської периферії — М. Грека, І. Пересвєтова, А. Курбського, Івана Грозного, Ш. Руставелі, Авіцєнни, Ф. Скорини та ін.
10. Концептуальний зміст політолого-етнологічних поглядів вчених епохи Просвітництва — Д. Кантемира, Дж. Віко, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, Д. Дідро, Б. Франклін, О. Радишев, О. Герцен, А. Міцкевич, В. Белінський, М. Салтиков-Шчєдрін, М. Ф. Ахундов та ін.
11. Концептуальний зміст політолого-етнологічних поглядів українських просвітителів — Г. Сковороди, І. Котляревського, М. Гоголя, Т. Шевченка, “кирило-мефодіївців”, І. Франка, П. Чубинського, М. Драгоманова та ін.
12. Концептуальний зміст політолого-етнологічних поглядів відомих учених і політичних діячів ХХ ст. — К. Рєннера, О. Бауєра,

У. Самнера, А. Радкліффа-Брауна, Б. Малиновського, А. Гелена, Т. Масарика, Дж. К. Гелбрейта, А. Дж. Тойнбі, З. Бжезінського та ін.

13. Концептуальний зміст політолого-етнологічних поглядів видатних учених і політичних діячів України ХХ ст. — М. Грушевського, М. Туган-Барановського, В. Вернадського, М. Хвильового, П. Толочка, В. Наулка, І. Кураса, Ю. Римаренка, М. Шульги та ін.
14. Політолого-етнологічний сенс співвідношення понять “народ-населення в політиці” та “народ-етнос у політиці” (або ж “політичне життя народу як етноісторичної спільності”).
15. Політична об’єкт-суб’єктність народу-етносу.
16. Основні об’єкти і суб’єкти етнополітичної історії взагалі та української зокрема.
17. Політична етнологія як наука: її предмет та об’єкт у корелятивних зіставленнях дослідницьких об’єкт-предметних полів політології, етнології, етатології, правознавства, політичної соціології та інших соціогуманітарних наук.
18. Концептуально-змістове поле основних понять і категорій, якими новаційно оперує політична етнологія: народ-етнос, етноплацинта, етноойкумена, етнокультурний ареал, титульний народ-етнос, домінуючий народ-етнос, рецесивний народ-етнос, маргінальний народ-етнос, етнополітична нація, етнополітична партія, етносоціальна екстрема, геолокусне переміщення народів-етносів та ін.
19. Концептуально-змістове поле понять і категорій, які політична етнологія запозичила у суміжних соціогуманітарних наук: народ-етнос, етноісторична сфера, етноменшина, валентний/авалентний народ, етнічний популізм, етноцентризм, етнометисизація та ін.
20. Концептуальний аналіз ряду політолого-етнологічних понять і категорій, які зустрічаємо в політико-державних документах епохи суверенізації України, — в Декларації про державний суверенітет України, Акті проголошення державної незалежності України, Конституції України, проектах реформування політичної системи країни та ін.
21. Специфіка етнополітичної історії в контексті загальноісторичного процесу.

22. Пояснити своє розуміння феноменів взаємодії у структурі кожної особи і цілих народів-етносів “людини етнічної” та “людини політичної”, етнізації сучасної політики, політизації етноісторичного життя народів планети.
23. Основні стадії процесу політичної соціалізації меншинських народів-етносів багатонародної країни: автономна етнодержавотворчість, етноелітотворення, етнопартієтворення, етноідеєтворення.
24. Дати корелятивну політолого-етнологічну характеристику понять “український народ” та “народ України”, “народи України” та “меншинські народи-етноси України”.
25. Історіологізм як специфічний дослідницький метод політичної етнології.
26. Дати коротку характеристику методологічного інструментарію політичної етнології (метод, принципи, способи пізнання етносоціополітичного життя).
27. Основний закон політичної етнології як науки: стисла концептуальна характеристика.
28. Основні політолого-етнологічні закономірності розвитку етносоціоісторичного життя сучасності: стисла характеристика.
29. Закон поступеневого етногенезу народів (рід, плем’я, народність, нація): спроба аплікації його детерміністських вимог до етносоціополітичних реалій сучасної України.
30. Політико-етнічний зміст війн, революцій, етнічних і міждержавних конфліктів, міжнародного торговельно-культурного обміну, цивілізаційної глобалізації, міжнародного тероризму, нового політико-філософського мислення та інших соціально-політичних феноменів сучасності.

Розділ III ІЛЮСТРАЦІЇ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ КОМЕНТАРІ ДО НИХ

Розділ містить шість ілюстрацій різнопредметного та різносенсового характеру: три — у графічній і три — у текстово-схемовій формах. Усі ілюстрації мають аплікацію до всього теоретичного корпусу політичної етнології та й до усемислимих політолого-етнологічних проблем минулих, сьогочасних і грядущих літ. “Читати” та інтерпретувати їх рекомендую у призмі відомої “гносеологічної тріади” **І. Канта**: “видимість — реальність — система взаємозв’язків”¹. Близькою до цього є й думка сучасного поета-сатирика **І. М. Губермана**: “Реальність і видимість — сестри, але в них дуже різні батьки”². Слід гадати, оті “батьки” — це *природа і людська свідомість*, які, за німецьким класиком, перебувають у перманентній “системі взаємозв’язків”.

У першому пізнавальному підході (на кантівській стадії “видимість”) сенсозміст усіх ілюстрацій має подвійну теоретико-методичну основу: загальнонаукову та суто політолого-етнологічну, у приблизній пропорції 50/50. У цій же пропорції “читається” й кожна окремо взята ілюстрація. *У другому пізнавальному підході* (на кантівській стадії реальності) виявляється, що обидва змістові субстрати — загальнонауковий та суто політолого-етнологічний — мають як власні об’єкт-предметні основи, так і спільне гносеолого-інтерпретаційне поле. *У третьому пізнавальному підході* (на кантівській стадії системи взаємозв’язків) самопрояснюються і генези усемислимих політолого-етнологічних феноменів (проблем, про-

цесів, явищ, подій, фактів тощо), й історіологія їх конституювання цілісністю, і гіпотетика їх метаморфоз та подальшого буття.

У західних наукових центрах ще з кінця 60-х років ХХ ст. стало модним порівнювати об'єкт-предметне поле якоїсь соціогуманітарної науки (чи кількох споріднених наук) з бельведерським пейзажем (“картиною з живої природи”). Коли той пейзаж розділяють на окремішні “ділянки”, “сегменти” і “фрагменти”, — ота компаративістика імпульсує аналітичну думку до несподіваних, як правило, плідних аксіологій, паралелей, висновків³. Вдамося й ми до методики цієї суспільствознавчої компаративістики та на політолого-етнологічному ґрунті.

Усі ілюстрації мають аплікацію до ідейно-теоретичного змісту всіх тем, позначених у планах лекційних і семінарських занять, а також у переліку творчих завдань для студентів. Прочитувані у призмі об'єкт-предметного поля політичної етнології, — кожна з них самоокреслюється у певно окремішню “ділянку” чи “сегмент” якогось “загального об'єкт-предметного пейзажу”, під яким тут маю на увазі засадовану соціально-політичну науку. Якщо на лекційному занятті зміст усього “пейзажу” (бодай окремо взятої теми, концепції, проблеми) зрозумілий ледь не одному лектору-викладачу, то на семінарському занятті якась одна ілюстрація (звісно, за допомогою та при активній пізнавальній діяльності студентів) самопрояснюється і зміст окремих “сегментів” обговорюваної теми, а з часом — і загальносенсовий зміст усього “пейзажу”, тобто політичної етнології як теорії, науки і навчальної дисципліни. У цьому, власне, й полягає цілепокладальницьке завдання методико-педагогічного третього розділу в цілому.

Придивимось до логіки смислів та методики співвідношення цих компаративів у партикулярному розрізі — в аплікаціях до всіх окремо взятих ілюстрацій.

§ 1. Науково-методичний коментар до рис. 1

Рисунок наскрізно пронизує ідея першогогенезного започаткування та розгортання процесу життєдіяльності людини в абстрактно взятому соціологічному просторі — місцевості, країні, галузі життя, проблемній площині тощо. Суто політолого-етнологічний сенс ідеї відкрystalізується лише в самому кінці короткого аналізу питання. Формоутворюючий смисл рисунка — діалектика потреб та інтересів у буденній, протополітичній фазі життєдіяльності людини.

Цілі
Проблеми
Потреби → Інтереси Завдання ⇨ = ЖиттєДіяльності Людей

Сфери та Галузі Суспільної ЖиттєДіяльності Людей

Рис. 1. Соціально-історичний спосіб самотворення
“етнічної людини”, “політичної людини”, “мислячої людини” та ін.

Матеріально-об’єктивною базою розгортання процесу життєдіяльності людини є її первинні **потреби** – вихідна та безальтернативна необхідність у їжі, одязі, даху над головою, розмноженні, спілкуванні тощо. У різних життєвих ситуаціях ці потреби, на думку **А. Маслоу** [315], можуть мати дуальний сенсозміст – пересічно-буттійний (“вітальний”) і піднесенський (“адміраціонуючий”). Усемишлима гама людських **інтересів** є не чим іншим, як осуб’єктивуванням прагнень, зусиль і дій людини з реалізації/задоволення означених потреб (див.: ч. II, розд. I, § 3, п. 14 [87, с. 435–436]).

На базі оптимально задоволених потреб та інтересів люди мають можливість ставити до реалізації різноманітні **цілі, завдання й проблеми** подальшої життєдіяльності. Ось тут, у цій “вузликовій” колізії і розпочинається усемишлима диференціація людей на соціальні групи, асоціації, партії і т. ін. Бо ж тут і з’ясовується, що, наприклад, у певної групи потреба якась одна, а ось інтереси в окремих членів групи різні; в іншій групі люди, з усього судячи, мали б становити одну єдину, “монолітну спільноту”, – насправді ж виявляється, що її “роздирають на сегменти” різноспрямовані цілі, різносенсові завдання, різновагомі проблеми... Тут-то й розпочинають свою “роботу” такі, що девіаціюють/інтегрують людські спільноти, феномени економіки, політики, права, етики, культури, етніки, ментальності тощо. У цьому ж “вузловому локусі” зароджується й феномен **міжетнічного соціально-політичного життя**.

Досі йшлося про “абстрактних людей”, а відтепер йтиметься про “різноетнічних людей”, про представників різних етноісторичних спільностей, які населяють багатонародну країну та які, однак, перебувають на різних (із трьох основних) стадіях етноісторичної та

етносоціокультурної зрілості. Діалектику співвідношення цих різносенсових стадій вперше — ще в останній третині XIX ст. — поставив до обговорення британський етнолог **Е. Б. Тейлор (E. B. Tylor. Primitive Culture. — L., 1871 [див. також: 359])**. Спираючись на цю концепцію, складемо досить просту таблицю етнокультурних співвідношень п'яти потрійних груп меншинських народів-етносів, розташованих п'ятьма регіонами сьогоденної України. Із бодай поверхового огляду таблиці видно, що навіть у трьох різностадійно зрілих народів-етносів одного й того самого регіону — різносенсові потреби та інтереси, цілі та завдання, проблеми та прагнення тощо. Цю реальнісну розмаїтість життя має врахувати Концепція державної етнополітики (див.: ч. II, розд. I, § 1, п. 15; § 2, п. 4, 19; § 3, п. 25 [156]). Сама ж по собі така соціокультурна розмаїтість твориться/відтворюється у так званих сферах і галузях суспільного життя.

Етноісторична стадія зрілості	Родо-племінна	Народовська	Національна
Етнокультурна стадія зрілості	Дикість	Варварство	Цивілізація
Придунайський регіон	Цигани	Гагаузи	Греки
Кримський регіон	Кримчаки	Караїми	Кримські татари
Закарпатський регіон	Гуцули	Русини	Угорці
Поліський регіон	Будини	Литвини	Росіяни
Галицький регіон	Гуралії	Лемки	Поляки

§ 2. Науково-методичний коментар до рис. 2

Теоретико-світоглядним стрижнем рисунка є й досі дискутоване в суспільствознавчих науках питання про *сфери та галузі суспільного життя людей*. Поняття “суспільна сфера” та “галузь життя” у західній політико-соціологічній літературі розроблені досить детально ще з років останньої третини XIX ст. **Ф. Тьоннісом [329]**, **В. Парето [361]**, **М. Доганом** і **Д. Пелассі [344]** та ін. У нас же ці поняття змішують або ж “розмазують” грані між ними, взаємонакладають одне на одне або ж протиставляють одне одному, навантажують різносенсовим змістом або ж і зовсім ототожнюють.

А це — далеко не безневинна річ: не розуміючись в аксіології подібних матерій, законодавці постійно плутаються у визначенні

суб'єктів і об'єктів правовідносин; виконавські політики ніяк не розрізнять “галузі виробництва” та “області державної політики”; президенти й прем'єри постійно перебувають у конфліктній невизначеності щодо свого ставлення до явищ “правління країною” та “управління суспільними справами”, а народ “внизу” так ніколи й не розбереться у трикутникових диференціаціях “центральна влада — місцева влада — самовладдя територіальної громади”... Ці вади політичної свідомості — відлуння прогалин всезагальної суспільної свідомості. В її фундаментах ніколи ще не доходили ясності у тому, що є “країна”, а що — “державна”; де є “суспільство”, а де — “населення”; що то є “народ”, а що — “нація”. А тут якісь “сфери”, “галузі”, “області”, “інституції”, “відносини”, “ідеологія” тощо...

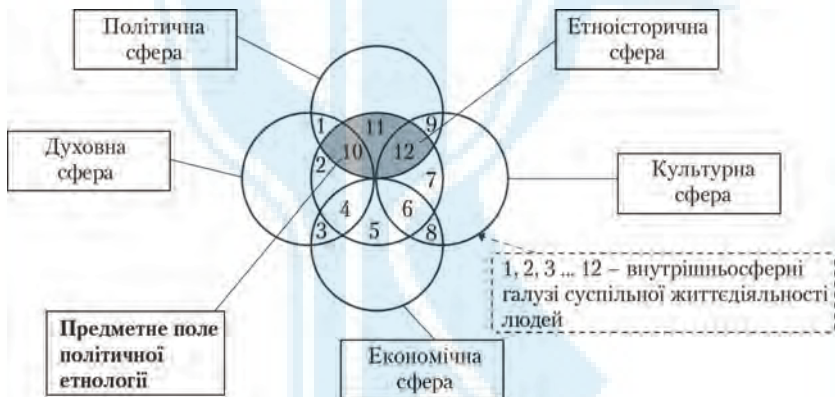

Рис. 2. Предметне поле політичної етнології у контексті співвідношення сфер і галузей життєдіяльності людей

Років з двадцять тому [див.: 6; 7; 24; 25; 84] я дійшов висновку: за кількістю груп *життєвих потреб та інтересів людини* (їжа, одяг, житло, розмноження, спілкування) можна виокремити й відповідну кількість *сфер* суспільної життєдіяльності людини (перелічую їх за годинниковою стрілкою) — економічну, духовну, політичну, культурну, етноісторичну. Всередині сфер та у просторі між ними самим інтегровано взаємопов'язаним життям утворюється численна кількість *галузей* суспільної життєдіяльності людини, а над сферними та галузевими просторами життя “зависає” мережа незліченної кількості *проблем* життєдіяльності людини. Наприклад, усередині економіч-

ної сфери існують галузі промисловості, агровиробництва, транспорту, природокористування, фінансів та ін., а у просторі між економічною, політичною, духовною, культурною та етнічною сферами — галузі агроенергетики, регіоналістики, етнополітики, освіти і т. д. і т. ін. Рекомендую всім замислитись над фактом — існування усередині перелічених сфер, галузей, проблем трьох серцевинних структурних елементів: (а) *відносин* людей з приводу важливих для них потреб та інтересів у цій сфері, галузі, проблемі життєдіяльності; (б) *інститутів*, що їх утворюють люди у прагненні “зафіксувати на свою користь” прийнятні для них сьгодні відносини у цій сфері, галузі, проблемі життєдіяльності; (в) *ідеології* — сукупності поглядів людей на свої відносини та інститути у цій сфері, галузі, проблемі життєдіяльності⁴.

Звернімо увагу на найсуттєвішу деталь у змальованій картині: етноісторична сфера розташована “в самому епіцентрі світобудови”, — та ще й таким чином, що “вихоплює” у чотирьох сусідок по одній третині їхньої соціологічної площини. Ще одна деталь: спільна площина між етноісторичною та політичною сферами і є *предметним полем політичної етнології*. Аналізуючи — бодай поверхово — життєдіяльнісний зміст того поля кризь призму елементарних людських потреб, інтересів і природних прав народів, доходиш попереднього і сумного висновку про те, що на цьому полі ще ростуть бур’яни старожитніх світоглядних часів на кшталт:

- Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. оголосила майже 28 % не-етноаборигенних людей “частиною народу України” (і навіть “елементом” її “всенародної політичної нації”); ст. 5 Конституції 1996 р. проголосила цей сумішний народ “основним джерелом” політичної влади і носієм політичного суверенітету країни, а вже ст. 13 тої ж Конституції усі багатства країни — землю, копалини, ліси, води і навіть повітря проголосила “об’єктами права власності Українського народу”, — тобто залишила меншинські народи-етноси та етногрупи без жодних матеріальних передумов для задоволення своїх первинних та об’єктивних життєдіяльнісних потреб;

- навесні 1990 р. ООН оголосила: лише кожний 35-й житель планети мешкає там, де колись народився, а в нас у Законі “Про національні меншини в Україні” від 25 червня 1992 р. заговорили про корінні/не-корінні народи. Восени 1995 р. я розцінив ці “аксіологізми” як спробу романтичних суверенізаторів країни “штучно збудити

міграційно-еміграційні потоки — діаспорних українців в Україну, а з України — вихід якомога більшої маси “етнічних чужинців”, “небажаних захожих людей”, переважно ж — так званих некорінних народів-етносів...” [87, с. 294];

• якщо згадані Декларація (від 1 листопада 1991 р.) та Закон (від 25 червня 1992 р.) бодай пунктирно диференціювали “чужинських етносуб’єктів” на “національності”, “корінні/не-корінні народи” й “етногрупи”, то Конституція від 28 червня 1996 р. “звалила” їх усіх в одну групу — “національні меншини”. Невдовзі цю досить “однорідну картину” було відкориговано: Всеукраїнський перепис населення 2001 р. засвідчив, що країну населяють і представники **родової стадії** (цигани, караїми), і **племінної стадії** (асирійці, турки-месхетинці), і **народовської стадії** (гагаузи, лемки, бойки та ін.) та лише два десяткі представників зрілої **національної стадії**.

Ці невеселі констатації засвідчили: в Україні 90-х років “не працювали” жодні по-європейськи цивілізовані політолого-етнологічні атрибуції життя багатонародної країни — ані **відносини**, ані **інституції**, ані **ідеологія**. А тому констатую: вже з початку 90-х років (де чуттям і здогадкою, а найчастіше — науковим випередженням дійсності) наполегливо почав наповнювати оте міжсферне поле належними політолого-етнологічними атрибуціями, — здебільшого теоретичного та суб’єкт-інституційного характеру. Зокрема, у стислі часові координати було **розроблено концепції** (1) співвідношення титульного і субтитульних, меншинських народів-етносів багатонародної країни [9–11; 35; 45]; (2) засад класифікації меншинських народів-етносів багатонародної країни — домінуючі, рецесивні та маргінальні народи [35; 45; 48; 49; 51]; (3) процесної політичної соціалізації меншинських народів-етносів — у формах елітотворення, автономного державотворення, партієтворення та оригінального ідеєтворення [54; 56; 70; 86]; (4) геолокусного переміщення народів-етносів політичною мапою планети, проходячи локуси етноплатенти, етноюкумени та етнокультурного ареалу [16; 39; 40; 41; 94]; (5) поступового творення етнополітичної нації, а з її надр — однієї і більше етнополітичних партій [46; 75; 78; 86; 90; 92; 95].

Розробляючи ці концепції, я був свідомий того, що вони щонайменш скеровані на **відносини** самих етнополітичних **суб’єктів** та етноісторичних **інститутів**, які мають діяти на досліджуваному міжсферному етнополітичному полі. При цьому я виходив з “підказки” раніше наведеної гезелівської діалектизи: без цивілізованих полі-

тичних суб'єктів та інститутів цивілізованих народів та їх відносин не буває. У цьому зв'язку постає нове запитання: а яким чином оті суб'єкти та інститути “оцивілізовують” людський досвід та практику людських відносин? Відповідь міститься у коментарі до наступного рисунка.

§ 3. Науково-методичний коментар до рис. 3

Предметне поле політичної етнології — вказана вже площина між етноісторичною та політичною сферами — надалі буде названо і “політолого-етнологічним простором”. Простір — в дещо умовному сенсі — можна поділити на три ділянки: відносинський, інституційний та ідейний. Рисунок 3 детальніше має прояснити третій, ідейний простір. Змістосенсовий бік цього простору проаналізовано у підручнику (див.: ч. I, розд. IV, § 1; ч. II, розд. II, § 3, п. 6, 7, 22) та у супровідних публікаціях автора [37; 44; 69; 73]. Усе зводилося до висновку: вказаний простір слід перманентно “просвітлювати” найактуальнішими політолого-етнологічними ідеями — “зліпками” із суто сучасних проблем, турбот і викликів з арсеналу етносоціополітичного життя багатонародної країни [230].

Оскільки в останні “помаранчеві” роки офіційні документи, шпальти державних ЗМІ та сторінки деяких популярних наукових праць той простір, — знову, як у романтичну пору початку 90-х років, — стали наповнювати “етатологічними архаїзмами” старожитніх часів (“державствуюча нація”, “національна держава”, “національно-державна ідея” і т. ін.), то постає потреба у короткій історіологічній передмові до наукового змісту самого рисунка. Наведені сленги тому названо “архаїзмами”, що вони відображають ідейні “зліпки” із давно зниклих реалій... На теренах Священної Римської імперії **Каролінгів** (IX–XVII ст.) побутувало понад чотири тисячі мікромікраїн-держав. У добутій Україні-Русі їх було понад тридцять. Нагадаємо. За тих часів діяв девіз: *Quius natio unius statio, quius statio unius regio* (кожному народові — свою державу, кожній державі — свого короля).

Невже не зрозуміло, що ті часи давно канули в Лету?!! Як сказав би **Дж. Віко**, ці “героїчні судження” для свого часу “були істинними за формою, а нині є фальшивими за змістом” [299, с. 305]. А коли настали нові часи, мають діяти й нові рушійні сили, й нові термінологічні принципи їх поійменування (*principium movens*). Запропонований рисунок і має на меті інкадрацію нових етносоціополітичних реалій у рамки понятійно-термінологічної мови науки політичної

Рис. 3. Логіка курсування політолого-етнологічних ідей у просторі “Теорія ↔ Досвід ↔ Практика”

етнології. Рисунок розрахований на серйозне, ідеологічно оновлене сприйняття традиційних для цивілізованої країни понятійно-інтелектуальних феноменів. Останні, говорячи мовою **Гегеля**, у багатонародній країні мають “формуванати *культуру мислення*”, яка, у свою чергу, полягає в тому, щоб усі діючі у згаданому політолого-етнологічному міжсферному просторі суб’єкти мали адекватне істині уявлення про те, “що є в собі та для себе вільна воля, право, мораль...”⁵.

Перш ніж ці понятійні феномени назвати, нагадаю думку **Гегеля** про те, що в усіх динамічних явищах реального світу є своя *душа*, вона є і *внутрішнім рушієм* отих динамічних явищ. Отже, в основних понятійних “фігурантів” цього рисунка “душа” є такою: у *теорії* – це *ідея*, у *науки* – *концепція*, у *досвіді* – *урок*, у *практики* – *дія*, у *культури* – *образ*, у *світогляду* – *переконання*. Глибинний сенс діалектичного “прочитування” рисунка полягає в тому, аби виявити “логіку польоту” душі усіх тільки-но названих “понятійних фігурантів” у досліджуваному міжсферному, політолого-етнологічному просторі.

Нагадуючи названу вище західну “концепцію посегментного аналізу бельведерського пейзажу”, рекомендую: при огляді/розгляді

“цілої картини” (тобто усього міжсферного, політолого-етнологічно-простору) та окремих її “ділянок” і “фрагментів” ситуаційно акцентуватись на епізодах, деталях, нюансах.

У найприхованіших колізіях цей рисунок застерігає від спрощеного підходу до політико-психологічного явища “очікування невідмінно високого ефекту сили впливу” “керівних повелівань” або ж “вагомих” кратологічних ідей, концепцій і “вказівок” на мислення, світогляд, культуру, менталітет і поведінку “підлеглих”/пересічних людей. Це — стріла, що прямує на низходження, від “теорії” — в бік “практики”. Ілюстрацією тут можуть слугувати два приклади “помаранчевого етапу” історії нової України — (1) коли у грудні 2004 р. лідери революції кликали “усіх жителів великої країни Новий рік зустріти не на дивані, а на Майдані”, — та ще й “в очікуванні послідовної реалізації” тільки-но, “на очах Майдану”, підписаних “десяти указів завтрашнього президента”⁶; (2) коли 25 січня 2005 р. самоінстальційована влада кликала “усіх маленьких українців” (слід гадати, не одних лише етнічних українців) “жити, мріяти і думати по-українськи” в координатах простору новократологічної тріади: “патріотизм — професіоналізм — розведення політичної влади і приватного бізнесу”⁷.

Кореляція вихідної точки стріли (образ величезного та розпливчастого “хвоста комети” — найвлучніший) і гостроносої кінцевої точки стріли, як правило, виявляється неадекватною мінімум на одну четверту частину [78; 86; 109]. За умови ж закладання у вихідний, “початковий потенціал” суб’єктивних хибностей, — таких, як-от: непрофесійно розроблена **концепція** обговорюваної ідеї/проблеми, помилково орієнтована **програма**, неадресні **установки** для практики тощо, — і того радше фальшивими виявляються усемислимі очікувані “результиви” кореляції. Майже в символічному сенсі цю кореляцію проілюстрував **Б. Рассел** в аплікації до більшовицького прецеденту 1920 р. у післяреволюційній Росії: перші ж поразки і невдачі більшовиків були зумовлені не стільки гігантизмом лєнінської теорії суспільного розвитку — вони, скоріше, були наслідком дочасної спроби застосування незрілої, “нетерплячої” філософської концепції та фальшивих прагнень “створити новий світ без достатньої підготовки його в поглядах та почуттях пересічних людей”⁸.

Суто політолого-етнологічні аспекти еволюції обговорюваної проблеми можна подати в такій, дещо умовно-пунктирній формі:

- “розпливчастий хвіст комети” містився в багатющій *теоретичній суміші* Декларації прав національностей України від 1 листопада 1991 р. та Законі “Про національні меншини в Україні” від 25 червня 1992 р.;

- з кількох “чернеткових” проектів *Концепції* державної етнополітики, підготовлених у середині 90-х років (у тому числі й автором цих рядків [87, с. 270]), наприкінці 90-х років їх кимсь було синтезовано в “Концепцію культурного розвитку національних меншин України”, буцімто “підписану паном Курасом”;

- десятилітній досвід політолого-етнологічних досліджень великої групи різнопрофільних фахівців 2004 року було синтезовано у книзі **І. Ф. Кураса** “Етнополітологія. Перші кроки становлення”, яка містила ідейно багату *програму* та численні праксеологічні *накреслення/установки* на перспективу;

- ще поки навесні 2006 р. Президент **В. А. Ющенко**, перебуваючи в США, не підсумував таку практичну реалію в багатонародній країні: “Ми, українці, є різними. Ми розмовляємо різними мовами, сповідуємо різні релігії, маємо різні політичні погляди. Але ми визнаємо право кожного бути самим собою”¹⁰.

Навіть без надто докладних коментарів видно “дещо нерівний” курс низходження досліджуваної проблеми у просторі між “теорією” і “практикою”. У науково-методичному сенсі відстежимо кілька причин. Серед них і такі: (1) навіть серед вузькопрофільних фахівців рідко хто адекватно істині корелює парні поняття “теорія — наука”, “ідея — концепція” і “програма — установки [на перспективу]”; (2) в самих підвалинах суспільної свідомості мало хто — навіть для себе і про себе — чітко диференціює “практику” і “досвід”, “науку” і “життя”, — бо ж мало хто розумом бачить “живу душу” названих феноменів, радше піклуючись про “практичну користь” кожного з них. (3) Третя заковика у цьому ряду — причина особливого гатунку. З давніх-давен у тоталітарно облаштованих соціумах існує солісистська сенсibilitätя “Я сказав!..”. Автор теоретичної ідеї/концепції (радше коли йдеться про “керівну” або ж “просто знану особу”) свято вірить у те, що його “унікально правильний погляд на світ” мусить бути “тут же і повністю матеріалізованим у практичному житті”...

Зазначені вади/хиби загальнопринципового характеру накладають свій відбиток і на логіку протікання процесу висхідного курсування досліджуваної проблеми у просторі між “практикою” і “тео-

рією”. Акцентуємось тут лише на двох специфічностях. По-перше, у надрах суспільної свідомості — і не лише на буденному, а нерідко й на теоретичному рівні її буття, — спостерігається те саме “розмазування” граней між “практикою” і “досвідом”, між “менталітетом” і “світоглядом” та між “мисленням” і “узагальненнями”.

По-друге, присутня тут і суто педагогічна заковика. “Практика” може чогось “навчити” (чимось збагатити) “теорію” лише за умови, що й сам суб’єкт навчання (учень, студент, слухач, науковий адепт) — шляхом свідомого вироблення “навичок”, “висновків” та “узагальнень” — “бере практичну участь у процесі свого становлення собою”. Тільки за цих умов, зазначав польський політико-філософський дидакт **Б. Суходольські**, у того, хто навчається, пробуджуються інтереси, з’являються потреби, вироблюються свої плани, погляди та переконання, — і лише в остаточному підсумку в нього з’являються певні напрямки поведінки, навички та принципи прийняття власних життєвих рішень¹¹. Етноілюстрацією до цього науково-методичного положення міг би бути “феномен національної ідеї у багатонародній країні”. Якщо вся “суспільна практика” у тій країні цілком налаштована на “досвідне впровадження в життя” однієї лише ідеї титульного народу-етносу, — країна мало-помалу виявиться етнорозколотим соціумом. Бо ж у ній, як з’ясувалося, зовсім забули про феномен наявності в усіх народів-співвітчизників своїх етноесенціальних ідей, які слід не просто поважати, а послідовними етносоціополітичними засобами “впроваджувати у практичне життя” отих меншинських народів-співвітчизників (див.: розд. IV, § 2, а також [74; 75–77]).

Перипетії буття у багатоетнічному суспільстві діалогії “національна ідея — етноесенціальні ідеї” підводять під поріг сучасної західноєвропейської практики: народи дедалі динамічніше єднаються, політично інтегруються, культурно взаємозапліднюються [320]. У цьому зв’язку потребує уточнення сьогоденна та перспективна мета давньоримської тріади “знання для життя” (“знати — вміти — мати”): для чого це потрібно? Французький політик і політолог **Ж. Делор** відповідає: в умовах динамічного зростання інтернаціоналізації світу всі народи і країни — інтенсивніше за попередні часи — “мусять вчитися для того, щоб знати, вміти, бути і жити у колективах взаємозалежних і взаємопов’язаних людей”¹². Політолого-етнологічне знання — у тому числі й шляхом інтерпретації кожним для себе цієї схеми, — багато в чому може всім допомогти.

§ 4. Науково-методичний коментар до табл. 1

Ця таблиця — в об'єктивному сенсі та мінімум на дві третини свого ідейно-теоретичного та науково-методичного змісту — аплікується до реалій багатонародної країни/поліетнічного суспільства. У суто теоретико-пізнавальному плані таблиця — у контекстних співвідношеннях з іншими наочностями підручника — є однією з найскладніших. З кількох етносоціополітичних точок зору таблиця “зачіпає” низку занедбаних або й зовсім неосмислених політолого-етнологічних проблем та утаємничених самою минулою історією явищ; нерідко вона привідкриває завісу і над деякими “болючими точками” поточного етносоціополітичного життя.

Таблиця — неначе навмисно — “зашифровує”/“розшифровує” дві групи викликово-ризикових проблем — “чисто” етнологічних і “змішано” соціально-політичних. І вся ця “важка атрибутика” етносоціополітичного життя торкається й ідейно-теоретичних, і буденно-“практичних” рівнів суспільної свідомості, і надбудовних політикумних “верхів”, і народно-фундаментних “низів”. Оскільки уся ця “проблемна мозаїка” побутує на означеному міжсферному політолого-етнологічному просторі, у синтезі, виходить, це — політико-кратологічні й державно-політичні питання. Чіткіше про них, ніж у **К. Маркса**, навряд чи скажеш: “...Політична суть будь-якого питання полягає взагалі в його відношенні до *різних влад політичної держави*”¹³.

Так сталося, що таблиця “зачіпає” низку моїх політолого-етнологічних новацій у науці. Під час подальшого короткого аналізу — до того, що вже сказано у першій частині підручника, — я висловлю додаткові рефлексії з приводу окремих ситуативів. Тут мав би зазначити лише свою загальновихідну спонуку до оприлюднення суто “своєї думки” у конкретних евристичних випадках.

Вдамся до однієї паралелі з лабораторією знаного британського політолога і публіциста **Дж. Оруелла**: “Коли я сідаю до написання книги, — ...я пишу її тому, що є якась брехня, яку я повинен викрити, якийсь факт, на який слід звернути увагу”. Після всього цього, завершував сюжет британець, “моя головна турбота, — прагнути того, аби мене почули”¹⁴. В обговорюваному контексті мої вихідні спонука, позиція і бажання абсолютно тотожні з викладеними пробудженнями британця.

Основний науково-методичний “запитальний” лейтмотив таблиці: Якою ж є об'єктивна, “природна” *логіка конституювання наро-*

Стадії політико-культурної соціалізації етнічної людини та людської особи

Стадії етноісторичного генезування народів-етносів	Роди і родові союзи синтезуються у плем'я	Родові союзи і племена синтезуються у народність	Племена та народності синтезуються у націю
Стадії історичної еволюції етнічної людини	Людина первісна (хомо пріматус)	Людина уміюча (хомо хабіліс)	Людина мисляча (хомо сапієнс)
Стадії інтелектуальної еволюції етнічної людини	Теологічна (релігійно-міфологічна)	Буденно-сенсуалістична (“здоровий глузд”)	Абстрактно-теоретична (“інтелектуально просунута особа”)
Стадії культурологічного оцивілізування етнічної людини	Дикість	Варварство	Цивілізація
Стадії політичної соціалізації людської особи	Апріполітична (дополітична людина)	Метapolітична людина (“передполітичний аполітикос”)	Політична людина

ду-етносу свідомим і автономним політичним суб'єктом? Кінцевим результатом встановлення тої логіки “у розгорнуто-процесному стані” виявиться наукова, у даному разі — **політолого-етнологічна істина**. А істина-правда, як твердить англійський афоризм, — “єдина річ, яка не потребує корекцій”¹⁵.

У першому ж підході до дослідницького науково-методичного задання апіорі має бути ясно, що:

- означена логіка в жодній країні світу не об'єктивується одномоментним актом, а розгортається історично тривалим процесом. Та й процес той зазвичай протікає ступенями (вже раніше наведеної) “генезисної тріади” **Гегеля**: (1) **виникнення** з певних передумов — (2) **становлення** феноменальною цілісністю — (3) **розвиток** на власних феноменальних засадах;

- означена логіка має аплікацію до життєдіяльницької площини буття усемислимих груп (розрядів) народів-етносів: титульних і меншинських, автохтонних і діаспорних, маргінальних та інших (див.: ч. I, розд. IV, § 2 — Г; ч. II, розд. I, § 3, 16, 25). Але тут уже самооприлюднюється інша істина-правда, яку парадоксальним чином втілено у відомому “летючому афоризмі” Б. М Єльцина, адресованому (у жовтні 1991 р.) лідерам автономій Російської Федерації: “Беріть стільки суверенітету, скільки зможете проковтнути”¹⁶. Інакше кажучи, виявляється, що конкретний народ-етнос далеко не на всіх стадіях свого соціоцивілізаційного дозрівання здатний “тут і негайно!” ставати отим свідомим та істинно автономним політичним суб'єктом;

- зрештою, означена логіка має “специфічно не-рівну” аплікацію до політолого-етнологічних “звивів ландшафту” багатонародної країни, — про що найрельєфніше йдеться у розділі четвертому першої частини підручника.

У попередньо-оглядовому порядку пильніше придивимося до таблиці в цілому і до окремих її структурних одиниць та змістосенсових “пунктів”. Оті “одиниці” та “пункти” містять у собі не менш як по одній загальноетнологічній або/і політолого-етнологічній проблемі з контекстів минулого та сучасного етносоціополітичного життя. Означені “одиниці” та “пункти” ранжовано у проєкціях горизонтальних та вертикальних ліній руху — кожна зі своїми мікротеоретичними концепціями.

Ще ближче до “теми” виявиться наступна “методико-структурна вказівка”. П'ять горизонтальних стадій історичного змужніння етнічної людини, а отже, — й цілих етноісторичних спільностей, — розгор-

нуто в лінію з трьох “пунктів” вищенаведеної “генетичної тріади” **Гегеля**. По вертикалі таблицю побудовано не логіко-генетичним, а послідовно-наступницьким способом. У цій колізії зроблено спробу наблизитися до істини-правди не гегелівським, а раселівським шляхом: зрозумівши “свій власний час та його вимоги... спробувати підійти до певних форм можливого прогресу...”¹⁷.

Звернімо увагу й на те, що між цими ґносеологічними сенсibiliями — принципова різниця. У центрі цієї диференціації — ренесансна “запитальна каденція” **Т. Мора — Т. Кампанелли**: “Де перебуває “золотий вік мого народу”, — у минулому чи ж він ще попереду?” Як видно з попереднього мікроаналізу, **Гегель** орієнтувався у минуле, **Рассел** — у майбутнє. (У дужках та безпретензійно зазначимо: з усього судячи, ледь не цілком “сувереніабельний дух” новоукраїнських суспільствознавчих досліджень останнього часу орієнтовано у минуле, а в прийдешнє, — та й то не досить виразно, — орієнтовано одну лише абстрактну національну ідею. Цим незграбним алюром характеризувався і недавній — 2008 року — пошук у тисячолітній політичній історії “великих українців”. Під час того “пошуку” алюрові “стрибки” і “громби” досить рельєфно позначалися у тих політолого-етнологічних колізіях, коли неочікуваним чином наштовхувалися на “чужу етнічну кров” навіть у визначних постатей минулої політичної або ж культурної історії України.)

На відкрystalізованому ідейно-теоретичному фоні можна було б перейти до загальноетнологічного та суто політолого-етнологічного аналізу. Можна було б, якби я не відчував ситуаційної необхідності зробити деякі короткоколізійні зауваги. Принагідно рекомендую не моралізувати з приводу “важких” або ж невирішених питань. Не варто також демонізувати або ж героїзувати, надмірно актуалізувати одні колізії або ж архаїзувати інші. Не зайве нагадати й про неприпустимість вип’ячувань “із загальнолюдського контексту” якихось “переваг мого народу перед/над іншими” (наприклад: усі європейські народи походять від дарвінових мавп, а українці — від трипільських атлантів). Проти цього, наскільки відомо, першим виступив ще наприкінці XIX ст. італієць **Г. Моска** (книга “Основи політичної науки”, 1896 р.), зазначаючи: досі “не знайшлося жодного закону, який... відобразив би відмінності людських суспільств та різних етнічних типів, що базуються виключно на відмінностях рас”¹⁸. Історіологічний метод на рівні специфічного наукового закону (див.: ч. II, розд. I, § 3, п. 15) підтверджує цю вихідну позицію справжньої науки.

Приступимось до короткого аналізу горизонтальних проєкцій таблиці.

Перша горизонталь: стадії генезування народів як етноісторичних спільностей. Теоретичним першоімпульсом слугує **етнометисизаційна концепція Б. Малиновського** (див.: ч. II, розд. I, § 1, п. 14 [359]). У серцевині механізму етнометисизації домінує **діалектика життєвих потреб та інтересів**. Інтегративні/дезінтегративні ролі — за **соціоетичним інститутом кохання**. Функціонально-координуючі ролі виконують два людських інститути — соціофізіологічний інститут сім'ї та соціополітичний інститут шлюбу. Політика “втручається” в механізм етнометисизації людей і народів через посередництво держави та її інститутів.

Із зовнішнього “візажу” механізм етнометисизації досить простий: представники мінімум двох **родів**, він і вона, синтезуються у **плем'я**; представники мінімум двох племен — у **народність**; представники мінімум двох народностей — у **націю**. Підсумки Всеукраїнського перепису населення від грудня 2001 р. засвідчили: країну населяють представники 136 народів-етносів світу, серед яких — три десятки народів перебувають на стадії нації (за винятком титульних українців — це і є **“національні меншини”**), усі інші — приблизно сто різностадійно зрілих народів — донаціональні народи-етноси (це і є **“етнічні меншини”**).

Друга горизонталь: стадії етноісторичної еволюції людини. Теоретичним імпульсом до постановки самого питання є еволюційна теорія **Ч. Дарвіна** (щойно реабілітована Ватиканом після 150 років остракістського замовчування). Підкладом же всієї концепції питання слугує проста і зрозуміла думка: кожній етногенезисній стадії адекватний певний тип людської особи. Для більш точної апредіації цієї взаємозалежності **Б. Малиновський** (1930-ті роки) запропонував “самі етногенезисні стадії визначати фазою еволюційно-послідовного саморозвитку, та ще й “ланцюгово-сусідським”, а не стрибкоподібним або зигзагоподібним “рухом у нікуди” [359, р. 49].

Першою передумовою постановки самого цього дослідницького питання є незаслужено призабуте геніальне відкриття античних мислителів (Антифонт, Платон, Марк Аврелій та ін.) такого явища: всередині кожного з нас “одночасно сидить” кілька маленьких або “часткових людинок”, які — хоч як смішно це констатувати — “борються між собою” за право представництва нашої особи перед світом. Серед них самовиділяються “людина етнічна”, “... економічна”, “... політич-

на”, “... мисляча”, “... індиферентна” та ін. Ось чому в різних ситуаціях ми виглядаємо по-різному: то хтось з нас сьогодні “встав не з тої ноги”, то в когось із нас “сім п’ятниць на тиждень”, то... [44, с. 9–11, 125; 87, с. 40–45, 410–411].

Простежимо цю логіку за штучно створеними (на пропозицію процитованого **Б. Малиновського**) “**фазами**” [359, р. 51], які, в моїй інтерпретації, являють собою простір між двома стадіями соціоцивілізаційного зростання народів-етносів Землі. Моїми дослідженнями встановлено, що названим фазам адекватні певні “**типи людської особи**”. Багатовікові (отже, не лише мої) етносоціологічні дослідження виявили тут низку сутнісних корелятивів. Зокрема:

- **родо-племянній фазі** етногенезу адекватний **тип первісної людини** (*homo primatus*). На широченному матеріалі цей корелятив докладно “виокреслено” шведським ученим **Яном Ліндبلادом**¹⁹. У загальнолюдському вимірі приматус є сучасником не тільки родів і племен тисячолітньої давнини, а й... нашим сучасником. Найдивніше тут “відкриття” полягає в тому, що приматус не є однією з перелічених “часткових людинок”, а є їхнім змістосенсовим “зрізом”, окремим аспектом буття, ситуаційним проявом. Наприклад, якщо побачите поблизу столиці цивілізованої країни “вимираюче село на чорноземі” — напівголодних стареньких, дітей у лахмітті, некомплектну школу без світла, — будьте певні, це квазі-соціум з одних приматусів. Або ще приклад. Якщо вам на виборчій дільниці зустрінеться фізично красива “мисляча людина”, яка на запитання, кого ми обираємо або ж для чого ми “влаштуємо” ці вибори, відповідь: “Я не займаюся політикою”, знайте: перед вами — приматус, примітивно мисляча людина;

- **племінно-народовській фазі** етногенезу адекватний **тип уміючої людини** (*homo habilis*). Якщо попередній тип — і в мисленні своєму, і “в факті” — є закінченою “нездарою жити на землі власною працею” (або ж йому хтось/щось заважає у цьому), то цей тип уже щось уміє робити — для себе і для інших. У цій якості “первинного творця” науці його відкрив британський антрополог **Р. Лікі** (1960-ті роки). А вже “якість” того “творчого життя” — проблема проблем для будь-яких країн сучасності. Не наводячи прикладів, підемо далі;

- **народовсько-національній фазі** адекватний **тип мислячої людини** (*homo sapiens*). Уся корелятивна колізія світовій науці підказана знаменитою евристичною працею **Ч. Дарвіна** “Походження людини і статевий відбір” (1871 р.). Вже в останній третині XIX ст. вчені звер-

нули увагу на те, що у цій праці поряд із поняттям *sapiens* зустрічається й поняття *sapienticus*: що б це означало? хто є той “супермислячий суб’єкт”? 1889 року німецький фізіолог і філософ-агностик **Е. Дюбуа-Реймон** у двотомній праці “Промови. Сім світових загадок” (особливо рельєфно в промовах 6 і 7 — “Розумне мислення” та “Питання про свободу волі”) висловив майже чисто політолого-етнологічне припущення: просто мисляча людина (*homo sapiens*) є атрибуцією розвиненої етноісторичної народності, а розумно мисляча людина (*homo sapienticus*) — це вже атрибуція високорозвиненої, всекраїново зорганізованої єдиною державою етноісторичної нації. Прикладами названо лише три країни — Німеччину, Францію і Великобританію, які “покріті університетськими центрами” та в яких “усе доросле населення вільно розуміється в трьох науках — у філософії, філології і праві...”²⁰. Чотири роки потому (1884 р.) у роботі “До історії першопочаткової сім’ї (Бахофен, Мак-Леннан, Морган)” це припущення підтвердив **Ф. Енгельс**. Для гносеологічного ж “розведення” тих дарвінівських мисляч він запровадив у вжиток своє поняття — “раціоналістично мисляча людина”²¹.

Тільки-но викладені матерії концептуально “накладаються” на інтелігібельно-етнологічні позиції третьої горизонталі. А тому тут матеріал подамо в якомога більш лапідарному стилі.

Третя горизонталь: стадії інтелектуальної еволюції людини. Етнолого-теоретичні імпульси до висвітлення стадій всієї горизонталі отримано із змістосенсових контекстів праць **Ч. Дарвіна** та **Е. Дюбуа-Реймона**, а також із праць раніше названих **Дж. Віко** [299] та **Б. Малиновського** [359]. Обидві пари геніїв дескриптивно екстраполювали нашу тему на максимі **Р. Декарта** “Мислю — отже, існую”. Але якщо перші двоє мали на увазі переважно розвинену людину народовської та національної стадій, фактично залишаючи її наодинці з усім світом, то другі вже акцентувалися на інтелекті людини — представника усіх трьох етностадій — на “якось уже мислячу людину”, яка запитує у соціополітичний ефір: “На кого/на що мені можна сподіватися/покладатися при вирішенні своїх життєвих проблем/задоволенні своїх потреб/реалізації своїх інтересів?” Оце “прагматичне” запитання “пофарбовує” усі три етностадії та відповідні інтелектуальні типи людей.

1. **Родо-племінній фазі** адекватний **тип теолого-міфологічної людини**. Усе мислесприйняття людиною світу інкадровано в дуалітет “Бог — міф”. Інакше кажучи, маючи досить змоглядно-спотворене

(тобто міфологічне) уявлення про себе, людина в усьому та за всіх умов покладається на Бога. У цьому сенсі **Дж. Віко** (перша третина XVIII ст.) саму цю етностадію називав “божественною” [299, с. 268–295], а **Б. Малиновський** (перша третина XX ст.) — “деміфологічною” [359]. Зайве широко коментувати найчастішу в етнокультурній історії країн (особливо ж багатонародних) колізію, коли люди століттями “тушцюють на місці”, на нерівному рельєфі цієї, божественної, стадії...

2. Племінно-народовській фазі адекватний **тип буденно-сенсу-алістичної людини**. Для людини попередньої етностадії — людини духовно бідної — **ідея** не є мобілізуючою та життєдайною силою. Бо ж і самі “групові люди” тієї етностадії — це, за визначенням **Л. Гумпловича** (1883 р.), — “безідейні орди”. Думку продовжує наш сучасник. “Орди людей живуть без ідей”, — говорить **Станіслав Єжі Лець**²². На цій же, другій етностадії “люди вже не живуть без ідей”, — продовжує свою думку **Лець**. Хоча ці ідеї можуть бути “зліпками” з найбуденніших речей, справ і не-піднесенських мрій, — вони об’єктивно є образами найнижчого свідомісного рівня — рівня “здорового глуду”.

Останній у середньонормальному людському середовищі втілюють у своєму світогляді та писемних творах середньотипові ж “автоелітні люди”: низові адміністратори, різноманітні управлінці, партійно-державні функціонери, полководці, всекраїнові лідери-“вожди”. Їх усіх **Дж. Віко** узагальнено називав “героями”, а саму етностадію — героїчною [299, с. 308–315]. Пересічні люди йдуть за своїми героями доти, поки останні елімінують (“проголошують”) у ними ж “керований політичний ефір” дедалі нові й нові “мобілізуючі ідеї”.

Безперервний та довготривалий ідейний коловорот у діалогії “герої — маси” і самий соціум/країну підводять під своєрідну ризик “кризової демократії”, коли й маси вже не потребують старих героїєповодирів зі старими безплідними ідеями, та й останніх не задовольняє “стара аудиторія”/соціальна база. Від цієї “кризової ризику” — дві різні проекції в етносоціополітичний простір: (1) вперед, у напрямку до наступної етностадії, або ж (2) назад, у ретроспекцію. Остання “проекція в ретроспективу” — найчастіша в політичній історії багатьох народів і країн. (Саме тут і можна нагадати собі колізію локалізації ідеї “золотий вік мого народу”...)

Основна причина такої дивергенції — обопільне розчарування: героїв — у масах, мас — у героях та в їхніх ідеях. У підсумку й сама політична/етнополітична історія цієї країни “робить ретроспектив-

ний курбет до начала начал” (С. Є. Лец). Добре, якщо ретроспективний рух зупиниться на “передгеройчному порозі”, біля риски “Ми шукаємо нових героїв”. Досить часто й тут рух не зупиняється і соціум/країна знову, але вже... у ретронапрямку котиться під поріг першої, божественної етностадії. Але ми, у благопозитивній проекції тисячи, — рухаємось думкою до наступної висхідної стадії.

3. **Народовсько-національній фазі** адекватний **тип абстрактно-теоретичного мислення**. Ця адекватність, найімовірніше, виявляється у зазначеній концептуальній диспозиції **Ч. Дарвіна — Е. Дюбуа-Реймона**: *homo sapiens — homo sapienticus*. Але то є лише перший підхід до питання. У більш глибокому сенсі цей корелятив мав би рахуватися з двома різносенсовими дистанціями між країнами часів **Дарвіна — Дюбуа-Реймона** (остання третина ХІХ ст.) і нинішніми країнами: (1) історична дистанція між країнами за рівнем соціально-економічного і політико-культурного розвитку та (2) ідейно-теоретична дистанція між країнами по лінії моноетнічність/поліетнічність. При навіть прелімінарному аналізі відмінності між епохами виявляються разючими.

Щодо першого дистанційного виміру. В останній третині ХІХ ст. було три найбільш розвинених країн у Європі, через сто років їх стало аж сім (інде називали й цифру вісім), а вже на початку ХХІ ст. — двадцять, і не в одній Європі. Протягом цих ста тридцяти років інтелектуальна надбудова тих країн еволюціонувала не “висхідною діагоналлю”, а скоріше “броуновими зигзагами”. У підсумку виявляється, що стало падає соціогуманітарний рівень освіти, науки і культури та набагато менше, ніж раніше, стає *sapienticus*-ів як в індивідуальному, так і — тим більше! — в малогруповому вимірах. Хоч як це парадоксально, оте “просування вгору шаблями вниз” проявилось у двох найсвіжіших колізійних випадках: **по-перше** — у процесі впровадження Болонської освітньої системи в інформаційно-інтелектуальний простір постсоціалістичних країн, **по-друге** — у неврядовуваній еволюції соціопростором усіх країн світу критерійних вимог ООНівського **Індексу розвитку людського потенціалу**: (а) середньодушовий дохід, (б) середній рівень освіти, (в) середній вік життя.

Показові посування спостерігаємо і в контекстах другого, суто політолого-етнологічного виміру. Наприклад, значно скоригована етнонаселенська дистанція між трьома і сімома (вісьмома) розвиненими, але моноетнічними країнами останніх третин і ХІХ, і ХХ століть і

трьома гігантськими поліетнічними країнами початку ХХІ ст. — Росією, Китаєм та Індією, в яких проживає по 500 народів-етносів та які лише нині “беруть розбіг” у всесвітньому соціально-економічному і політико-етнокультурному змаганні. Дезінтегративні процеси розпаду колоніальних систем і псевдофедерацій зумовили появу досить значної кількості нових країн, у свою чергу, багатонародних. За цих умов не багатьом людям, групам і цілим етноспільнотам є “безпосередня справа” до абстрактно-теоретичного мислення на рівнях політичної діалектики та соціосинергетики. Та ще й в умовах сьогоденної системної кризи “на всепланетному дворі”...

Четверта горизонталь: стадії культурного оцивілізування людей і народів. Першоімпульсом до постановки питання слугує соціоцивілізаційна теорія **А.-Дж. Тойнбі** [330]. У відкрystalізації суто етнологічних аспектів питання його попередником виявився старший співвітчизник **Е. Б. Тейлор**, який вперше (у 1871 р.) чітко виокремив три ступені “окультурювання” людей і цілих етноспільностей: дикість, варварство, цивілізація²³. Досить показовим виявився й той факт, що ці культурницькі ступені сенсозбігаються з обговорюваними тут етнометисизаційними стадіями. Факт можна інтерпретувати й інакше: ступені та стадії взаємонапластовуються.

Названі класики, — а до них американець **Л. Г. Морган** і наш сучасник, теж американець **Г. Шилд**, — засадували перший теоретичний підклад до дефініціювання поняття “культура”, яке й досі перебуває у дискусійному вирі. Відштовхуючись від їхнього концептуального доробку, *культуру можна визначати як щось новостворене та ще й на певно високому рівні якості виконане*. В останній третині ХХ ст. група вчених-етнополітико-культурологів — названий **Г. Шилд**, його співвітчизник **М. Новак**, француз **А. Глюксман**, британець **Л. Скіннер**, німець **Е. Канетті**, італієць **А. Перотті** та ін. — дійшла двох кардинальних висновків. **Перший**. Усі багатонародні країни є полікультурними спільнотами, в яких найпершим завданням центральної політичної влади є стимулювання всіх — та особливо донаціональних (тобто переважно меншинських) — народів на просування до вершин сучасної інформаційно-технологічної цивілізації [306]. **Другий** висновок ще показовіший: суто етнокультурну новотворчість слід всіляко стимулювати політико-організаційними та науково-освітніми заходами [320].

На цих засадах можна формулювати й вузький, суто політолого-етнологічний підхід до досліджуваного питання. Він полягав би у

виявленні внутрішньоприродних ресурсів усіх співвітчизняних народів, утилізація яких об'єктивно стимулювала б їхній рух культурно-цивілізаційними шаблями. Задля виявлення тих ресурсів у меншинських народів скористаємось потенціалом колись мною висунутого до вжитку **історіологічного методу** та — на його ж базі — розробленою концепцією конституювання трьох “батьківських точок” їх (меншинських народів) культурно-цивілізаційного змужніння: “етноплацента”, “етнооюкумена”, “етнокультурний ареал” (див.: ч. II, розд. I, § 3, п. 8, 9, 10 [38; 39–41; 59; 65]). У процесі науково-методичної аплікації методу і концепції до дослідницької площини питання поступово проясниться об'єктивно наявна у тих народів “ресурсна ситуація”.

1. **В родо-племінній фазі** народи-етноси, як правило, не мають своєї стабільної території проживання і, отже, — в них немає первинного об'єктивного осередку вироблення “суто своєї” матеріально-речової, духовно-писемної та ремеслово-мистецької культури, над усім апрікультурним простором панує *folk*-культура первісної людини (давньоеллінські та давньоримські роди і племена часів класичної Антики, на думку **А.-Дж. Тойнбі**, — “екстрацивілізаційний виняток” [330, с. 125–130]). Як правило, до культуротворчості людину спонукають дві імпульсні діалогії — “виклик — відповідь” (концепція **А.-Дж. Тойнбі** [330, с. 106–140]) та, як я гадаю, “потреба — інтерес” (див.: ч. II, розд. I, § 3, п. 14). Оскільки на цій стадії обидві імпульсні діалогії майже “не проходять” через інтелект первісної людини, — обидві й “не працюють”, і — у підсумку — культуротворчий потенціал народу-етносу на дикунському етапі еволюції є просто мізерним.

2. **У племінно-народовській фазі** характер та “обсяг” культури народу-етносу, на думку румунського етносоціолога **Є. Лазар**, є “проміжно-синтезним, між дикістю та варварством”, між “майже відсутністю культури взагалі” та “першопчатками хоч якоїсь етнотрадиційної культури”... [цит. за: 343, р. 98]. Сам термін “варвар/варварство” **А.-Дж. Тойнбі** взяв у давніх еллінів. Це “бородаті люди войовничого вигляду”, “жорстокі хижакі, що завше здобувають собі їжу, майно та зброю у переможених...” [330, с. 49]. Але вже елліни й особливо римляни помітили: ледь осілі варварські народи “швидко починають обростати вмінням спілкуватись між собою і природою”. Це — спостереження **Вергілія**, який і запровадив у вжиток поняття “культура” (*culturae* — новостворене, мистецьки оброблене). На першопчатках це — *agri + culturae*, тобто “мистецьке вміння обробляти землю і ви-

сокоспоживацьким чином щось вирощувати на ній” [цит. за: 343, р. 148]. Отже, справжні зародки своєї культури народи творять, “розміщують” і “споживають” переважно в землеробській галузі та на певній геополітичній ділянці землі, яку я колись назвав “етнооїку-менею” [39; 44, с. 129; 87, с. 57–60, 341–345].

На соціумній площині етнооїкумени народи поступово починають розгалужувати свою культуротворчість, — і таким чином на соціологічній площині культурної сфери (див. рис. 2) повільно віддиференційовуються дві обсягові галузі культури: матеріальна й духовна. Соціоцивілізаційні процеси, що з цієї етноісторичної пори “беруть розбіг”, поступово урізноманітнюють і збагачують спектр суто людських потреб та інтересів (за термінологією **А. Маслоу**) “буденного, вітального та піднесенського характеру”. У синтезі усе це облагороднює потреби та інтереси й диференціює галузі людської культури взагалі. Недарма **К. Маркс** та **А. Маслоу** говорили, що багатство людської особи і цілого народу зумовлене багатством спектра їхніх поточних потреб та інтересів. Кілька соціально-політичних обставин значно обмежують можливості варварських народів-етносів у своїх культуротворчих справах і прагненнях, — зокрема: граничні геотеренні межі та природні багатства певної етнооїкумени, названої відтоді “країною таких-то людей”; малорозвинена економіка; слаборозвинена політична держава, як правило, у ті часи зорієнтована односпрямовано на оборону від сусідських нападників; героїчно-вождистські обмежені демократичні уподобання низовонародних мас; неврядовуване гуманістичним правом зовнішньополітичне середовище; низький освітній рівень, а отже, — й обмежена традиційною етикою спілкувальницька культура пересічних людей тощо.

3. У народовсько-національній фазі феномен культуротворчості народами розгортається вже на ширшому геопросторі, який населяють два і більше народи, — споріднені та етночужинські. Цей простір я колись назвав “етнокультурним ареалом” [17; 38; 44, с. 96, 132]. З давніх-давен цей ареальний простір, як правило, населений і “окультурений” кількома народами-етносами, прийнято називати “країною”, яку, у свою чергу, політично “організовує/облаштовує” держава. Культуротворча робота в рамках усього ареалу/країни розгортається в тих же галузях (матеріальній і духовній), на базі виробленого потенціалу минулих часів та зусиллями культсуб’єктів попередніх епох і етносоціоцивілізаційних стадій. Ось чому прийнято

говорити про те, що кожна нова цивілізаційна фаза має свої культурні корені у надрах попередніх епох.

У цій фазі культуротворчість відбувається на своєрідній площині із суміжних ділянок трьох сфер — сусідок культурної сфери (див. рис. 2). Сама ж по собі ця “площина взаємного полісенсового покриття” — дещо умовно — поділяється на п'ять підгалузей — на (1) політико-культурну, (2) етнополітико-культурну, (3) культурно-етнічну, (4) культурно-етноекономічну і (5) культурно-економічну. Тож цілком зрозуміло, що в цій фазі культуротворчість не може протікати стихійно, самоплином, у ліберально-безмежному контексті *laissez-faire*. Звідки й випливає висновок: у будь-якій країні в цій фазі самовизначаються два (основних) культуротворці — а) народ/народи та б) кадровий сегмент політичної держави (культуртрегерський оргчиновницький апарат). А вже звідси випливають підстави для виділення особливої галузі культури — організаційно-управлінської роботи в масах (“культурменеджментська робота”).

Під “особливим грифом” протікає культуротворчість у багатонародній країні, яка, найчастіше, “складається” з кількох етноплацент, етноокумен і етнокультурних ареалів. Соціокультурний та політико-цивілізаційний процеси у такій країні — у цій, як пише **А. Перотті**, дивний “сумі полікультурних світів” [320, с. 83], не можуть не протікати довготривалим часом, зигзагоподібним чином і досить часто — проспективно-ретроспективним алюром (“два кроки вперед — один крок назад” — або й навпаки) з дуже частими епізодами тупцювання на місці. Правлячий політикум мусить пам'ятати про те, що процес оцивілізування такої країни має відбуватися (протікати, реалізовуватися) з урахуванням таких реалій, як-от: на цій ареальній площині всі народи-співвітчизники вже колись створили бодай мізерабельний, але “свій культурний світ”; усі народи здавна і, напевно, ретельно плекають “свій власний соціум” зі своєю етноесенціальною ідеєю і мовою, традиціями і звичаями, менталітетом і “автопортретним уявленням про себе” (**А. Маслоу**). А інакше — розклад країни [142], виникнення на мапі світу чергової “сірої діри”...

П'ята горизонталь — стадії суто політичної соціалізації людини і цілого народу-етносу. Наприкінці XIX ст. **О. Бісмарку** приписували афоризм: “Зводить політичний дах не над головою, а в голові пересічної людини — найважча та найважливіша справа”²⁴. Політична соціалізація осіб і цілих народів — бодай почасти, — й полягає у зведенні того “політичного даху”, — та ще й з урахуванням стадій соціо-

цивілізаційного змушнення народів-етносів. В аплікації до моноетнічної країни проблема зведення того “даху” вирішена ще в 30-х роках XIX ст. італійцем **А. Росміні**: у так званій цивілізованій країні політичними громадянами є свідомі платники податків і свідомі учасники політичних виборів; якщо дві третини самодіяльних людей є політичними громадянами, — ця країна має у фундаменті зріле громадянське суспільство, а в надбудові — освічену політичну державу, і їй відкритий шлях у цивілізовану перспективу [цит. за: **164**, с. 289, 309].

Ця ж проблема набагато важче і складніше вирішується у багатонародній країні. Перед правлячим політикумом такої країни, як правило, стоїть дилема: або дочекатися тої пори, допоки всі народи-співвітчизники у режимі ліберального контексту “*laisser-faire — laisser-passer*” досягнуть скерованої ззовні умовної “егалітарної ризику” (як, скажімо, це зреалізовано в сучасній Угорщині, Австрії, Швейцарії, Данії та ін.), або ж політико-волонтарними засобами та цілеосмислено майже однорівнево розвинені народи-етноси “заганяти до спільного раю”. Останній, другий варіант апробувався — “на дві третини позитивно” — двічі та в самому серці Європи: в 1867–1918 рр. — в Австро-угорській дуальній монархії та в 1945–1993 рр. — в Чехословацькій дуальній республіці. Якщо навіть на адресу цих досить позитивних етнополітико-державницьких прецедентів інде лунають негативні аксіологеми, то що доброго можна сказати про псевдоетнофедералістські прецеденти СРСР і СФРЮ, в яких проживало, відповідно, по 500 і 100 різнорівнево розвинених народів-етносів?..

Певний час тому (1995–1997 рр.) політична етнологія висунула до апробації **план-проект** принципово іншого гатунку — тріступінчастий шлях політичної соціалізації усіх народів-співвітчизників, звісно, з урахуванням їхнього минулого політичного досвіду, соціокультурних здобутків і напрацювань. Попередньо зауважу: маємо усвідомити, що той план-проект автоматично-спонтанним чином, без “втручання у процес” суб’єктивного фактора аж ніяк не може здійснитися. У тій суб’єктивній факторній ролі має виступати **системна область державної етнічної політики** — політики теоретично базованої, мудро засадованої, кадрово забезпеченої, технологічно супровідної.

Про термін реалізації того плану-проекту та очікувані ефект-позитиви говорити не доводиться, — хоча б з огляду на те, що його структурні елементи мають різносенсовий характер, є політично різновагомі, історіологічно неоднозначні. У ньому — чотири політико-соціалізаційні умови-заходи. Інакше кажучи, всі народи-співвітчиз-

ники мають позитивно і конструктивно себе проявити у таких політико-творчих колізіях:

1. **В елітотворенні.** Кожний народ-етнос має виростити у своєму середовищі усемислимі еліти — політичні, військові, наукові, художні, інженерно-технічні, культурні тощо.

2. **У партієтворенні.** Свого часу кожний народ-етнос має висунути зі свого елітного середовища групи політичних однодумців, схильних однаково діяти у політичній сфері як у центрі країни, так і на місцево-регіональному рівні. В горнілі місцево-регіональних політико-самоврядних справ ці групи поступово коагулюються у компактні етнополітичні партії периферійного масштабу (див.: ч. II, розд. I, § 3, п. 13, 25). Їх шлях “вгору” має пролягати лише через горнило плебісцитарних акцій місцевого характеру та політико-державотворчі процеси всекрайового масштабу.

3. **В ідеєтворенні.** Оскільки в політичній сфері нормальної, середньотипової країни “безідейні” люди та групи — найнебезпечніше лихо, — кожний народ-етнос має себе духовно-ідейницьки проявити, хоч би якою це виявлялося “неможливою витівкою”, — як на місцевому, так і — тим більше — на всекрайовому рівнях. Про розвиток мистецтв, освіти і науки “на місцевому” етнокультурному рівні зайве й говорити. За **В. Липинським** йдучи, саме у цих самопросвітницьких колізіях “народжуються здорові ідеї про всезначущий місцевий патріотизм” (цит. за: ч. II, розд. I, § 2, п. 2).

4. **В автономному державотворенні.** Вищий рівень етнополітики — практична участь усіх народів-співвітчизників у практичному державотворенні на користь окремих з них. Особливо на цю участь заслуговують ті меншинські народи, які на терені нинішньої країни колись мали свої партійно-державницькі формації й автономні представництва.

Простежимо бодай “пунктирний” шлях гіпотетичної матеріалізації викладеного плану-проекту щаблями знайомих етносоціоцивілізаційних фаз.

1. **В родо-племінній фазі** етноменшинський репрезентант може “дожитися” до апріполітичної (передполітичної) позиції. Найвідчутніші форми політичної участі етноменшин у цій фазі — політико-господарська самодіяльність, плебісцитарні і самоврядні акції місцево-регіонального масштабу. Тут-то й можуть народитися оригінальні етноменшинські ідеї та первинні форми культурно-громадської місцевої самоорганізації “етночужинських людей”. У цій призмі цікаво

(принаймні для мене) зазвучала констатація американського політика-парламентаря **Т. О'Ніла-молодшого**: "...Найцікавіша політика — це місцева політика"²⁵.

2. У племінно-народовській фазі етнomenшинський репрезентант — індивід або й група — “послідовно може просунутися аж до справжнього передня автентичної політики — до метаполітичної позиції”, — такою є думка російського політолога **І. Єфімова**²⁶. Тут і можуть зародитися первинні форми протопартійної, громадсько-політичної самоорганізації не лише титульних, а й етнomenшинських людностей до національного рівня. У цьому етносоціополітичному середовищі влітку 1995 р. я знайшов “місце народження” нового і специфічного політичного суб'єкта — **етнополітичної партії** (див.: ч. II, розд. I, § 3, п. 13 [87, с. 298–299]).

3. В народовсько-національній фазі — і не лише в соціумі титульних, а й етнomenшинських людностей, — повільно, але впевнено народжується той “цілісний”, автентичний політичний громадянин, якого ще у 30-х роках XIX ст. презумував згаданий **А. Росміні** [164, с. 309]. Умовно кажучи, в макроструктурі політичного громадянина — три частини ества: свідомий платник податків, активний учасник політичних виборів і культурна особа. Коли вдумуватись — вимальовується грандіозної значущості посування у побуті країни: досягнуто такої балансової рівноваги між економічною, політичною та культурною сферами (див.: рис. 2; ч. II, розд. I, § 3, п. 24 [84]), за якої громадянське суспільство і політична держава не є антагоністами, а є партнерами. За цих же умов і меншинські етнолюдиності є рідними дітьми тої цивілізованої країни.

Відтоді можна впевненіше за попереднє говорити про логічне зведення над зрілим громадянським суспільством “гостроверхої політичної піраміди”: внизу — велика масивом **політична нація**; посередині та над нею — набагато вужчий щодо масиву **політичний клас**; вгорі — вельми вузький **правлячий політикум країни**. Важливо зазначити й таке: усі три “політичні субстрати” піраміди складаються з трьох типів “часткових осіб, які сидять всередині кожного з нас” (**Антифон**), — з “політичної людини”, “етнічної людини” і “раціонально мислячої людини”. Їхня творча взаємодія в структурі кожної особи, яка складає ту піраміду, має спонукати всю конструкцію до пошуку шляхів і засобів вирішення/розв'язання усемислимих назрілих проблем розвитку багатонародної країни. А вже це, як говорять англійці, — і є прогрес.

§ 5. Науково-методичний коментар до рис. 4 і 5

Подаючи коментар до двох рисунків в одному пакеті, виходжу з кількох концептуально-історіологічних обставин і колізій. **По-перше**. Рисунки готувалися на початку 90-х років ХХ ст. Це був початковий етап політико-державної Незалежності, коли, за словами гуманітарного віце-прем'єра тодішнього уряду **М. Г. Жулинського**, ще тільки “формувалася система ціннісних орієнтацій багатоетнічного суспільства”, і в фундамент тої системи “покладался принцип урахування інтересів **усіх верств суспільства, усіх народів**, що населяють Україну...”²⁷. Засадована кілька років до того політична етнологія, з об'єктивного боку судячи, мала “вписуватись” у ту систему, додаючи до означених ціннісних орієнтацій свої вузькопрофільні концепти, саєнтизми, етноідеологеми. Що й відображено було в текстах тогочасних видань, а також в усіх наочних одиницях, що ввійшли до цього підручника. До речі — про епізод із контекстів того часу... За наполяганням названого віце-прем'єра, наприкінці вступу до першого видання цієї книги основну свою патридність я зафіксував так: “Автор покладає своє дослідження в **загальноукраїнський струмок всесвітньої політолого-етнологічної думки**, яка тільки в наш час чітко відкристалізовується як вселюдська інтелектуальна самоцінність” [44, с. 31]. Ці обставини позначилися на змісті і тонусі відображеного в ілюстраціях науково-методичного матеріалу.

По-друге. За часів СРСР в етнополітико-теоретичній галузі домінувала сталінська “туруханська концепція” про існування в багатонародній країні лише двох груп етносуб'єктів, між якими вбачалася лише одна, чисто кількісна диференція: (1) **до одного мільйона осіб — це “народність”**, (2) **більше за мільйон — це вже “нація”**. Цифрово-статистичний підхід до поняття “народ” заступив у ньому етноісторичний, а тим більше — політичний зміст. А вже це — спершу не-сутнісне — посування позначилося на академічно-вузівському наукознавстві. На початку 30-х років з переліку наукових дисциплін зникли відомі на Заході ще за часів Середньовіччя етнологічні науки — їх перевели у два бібліографічні “гніздечка” — “антропологія” і “демографія”.

Ось чому ще з середини 80-х років ХХ ст., відновлюючи чотиристадійну соціоцивілізаційну еволюцію народів не як населень, а як етноісторичних спільностей (рід, плем'я, народність, нація), мені довелося “відреставрувати” й перелік соціально-гуманітарних наук,

логіку соціоцивілізаційного зростання народів як етноісторичних спільностей? Чи є нація останнім етносоціальним “витвором” людей? Класичний агностицизм на всі ці запитання відповідав однозначно: *ignoramus* (не знаємо). Неоагностики ще жорсткіше відповідають: *ignorabimus* (ніколи не пізнаємо)²⁸. Коли сьогодні читаєш деякі “найсучасніші дослідження”, наприклад, про специфіку буття меншинських народів в Україні, — не можеш позбутися псевдоагностицистської паралелі: “...А для чого це слід знати та кому це потрібно знати?..” Політична етнологія дезавує класичний і сучасний варіанти етноагностицизму.

Свою спробу подолання таких агностицизмів я втілював у конструкцію рис. 5 (звісно, у цьому підручнику та у відповідних працях минулих років). Спробу я відферментував трьома концептуальними новаційними “проривами”. Зокрема, (1) запровадив у вжиток нову форму

Рис. 5. Механізм формування політолого-етнологічних ідей

супільної свідомості — *етніку*; (2) виділив новий (третій за рахунком) *міфологічний рівень* якісного пізнання етнічного світу; (3) як геміноідеальний синтез курсування політолого-етнологічних ідей (раніше вказаним простором між політичною й етноісторичною сферами) виявив *три етоетнологеми — ідеологеми, праксеологеми, міфологеми*. Ці “прориви” є теж своєрідним єднальним містком між рис. 4 і 5.

Але найвідчутнішим — хоча й надто “прозорим” — єднальним містком між двома рисунками є *ідеї, що слугують об’єкт-предметним дослідницьким простором соціогуманітарних наук*, позначених у рис. 4. Для аналізованої тут проблеми сутнісними є дві колізії. Перша. Група більш-менш однорідних ідей, характерних суто для якоїсь конкретної з тих наук, формує її об’єкт-предметне обличчя (“образ”) або ж, точніше, — її *оригінальну концепцію*. Ті ідеї, що сформувалися поза межами політолого-етнологічного “міжсферного простору” (нагадаю: йдеться про простір між політичною та етноісторичною сферами), — вони дещо віддалені від політичної етнології, становлячи для неї перше, “зовнішнє сприятливе коло”. Друга колізія. Інша, дещо вужча група ідей, що сформувалися на об’єкт-предметних просторах відповідних наук, — споріднених або ж бодай суміжних площинами, — політолого-етнологічному “міжсферному простору”, ці ідеї “примушують” оті науки “ранжуватися” у друге, “внутрішнє сприятливе коло”.

Усі зазначені/наведені та коротко проаналізовані науково-методичні колізії, нюанси й відтінки підсумовуються в одну — основну об’єкт-предметну підставу для “впізнання” політичної етнології, тобто вирізнення її з-поміж інших соціогуманітарних наук взагалі та соціально-політичних зокрема. *Це — її ідейно-теоретична концепція*. А тому можна підсумовувати науково-методичний аналіз і таким “візажем”: мовляв, ці рисунки, та й усі наведені у підручнику наочності можна “читати”/експлікувати й “по-іншому та по-різному”. Шлабабумом для цього неврядовуваного експлікативного “плюралізму” має слугувати предметна концепція обговорюваної науки. У прецеденті з політичною етнологією йдеться не про якусь *суб’єктивно розпливчасту “етнополітику”, яку держава адресує багатонародному суспільству*, а зовсім про інше — про *об’єктивні роль та місце усіх та будь-яких народів-етносів у політичному житті багатонародного суспільства*. Хто схоче у цьому переконатися, — нехай перегортає сторінки другої частини підручника.

ВИСНОВКИ

Понад десять років тому я висловив думку про те, що будь-яка соціально-політична наука умовно поділяється на два субстрати — ідейно-теоретичний і праксеологічний, які неприпустимо ані протиставляти один одному, ані вип'ячувати більшовартість/меншовартість одного перед одним [73, с. 47]. Дві різнонавантажені частини підручника влучно ілюструють наведену думку. Однак було б помилкою думати, що перша частина — це “чиста теорія”, а друга — “чиста прагматика”... Втім, час підбити деякі підсумки з викладу сенсозмісту другої частини підручника.

Генерально значуща думка, що базує концепцію другої частини підручника, міститься у такому — “простому” спершу! — історіологічному вислові **Б. Рассела**: “Зрозуміти *наш власний час*, його вимоги та історію, — ...тільки так ми можемо підійти до *форми можливого прогресу...*” [332, с. 8] (виділено мною. — **І. В.**). Два конструкти цієї місткої думки — (а) про необхідність зважати на вимоги і виклики поточного часу та (б) про необхідність вироблення кожним з нас уміння “підійти до форми можливого прогресу” — вони й імпульсували мені проблемну архітектоніку другої частини підручника. Зокрема, малися на увазі й наступні часово-історіологічні та гіпотетико-прогресівські матерії.

Перший розділ. Умовно кажучи, сім десятків історіолого-хрестоматійних мініатюр містять у собі тисячі відповідей на сотню викликів і запитань сучасності. Стверджую: часом осягнення студентом теоретико-світоглядних глибин однієї-двох з наведених мініатюр ситуаційно може задеквативуватись із двогодинною лекцією чи багатогодинним

колоквіумним циклом. Скажімо, на надуману сучасну контрверзу: “Україна амбітно повертається до [Західної] Європи чи поки що безуспішно вибирається з євразійської ями?”, — на неї своєрідні протоповіді вже колись вироблювали, зокрема, італійський класик **Дж. Віко** у першій чверті XVIII ст. (див.: ч. II, розд. I, § 1, п. 4 [229, с. 449]), а у першій чверті XX ст. — вже й український класик **С. П. Шелухін** (див.: ч. II, розд. I, § 1, п. 20 [275; 276; 278]). Або ще. На фальшиву етномовну політоміфологему “один народ — дві державні мови” діалектичну розв’язку нещодавно дали бельгійський француз **Ж. Зіллер** (див.: ч. II, розд. I, § 1, п. 19 [305, с. 12, 32]) та український румун **І. В. Попеску** (див.: ч. II, розд. I, § 2, п. 8, 13 [232]).

І це та подібне непересічне концептуальне багатство попередників і сучасників — в аудиторних виступах і на письмі — я прагнув не замовчувати або ж, “нівелюючи, абсорбувати”, а в автентичних і переосмислених “інформаційних квантах” передати студіюючій молоді, учням і колегам. У даному разі — через посередництво підручника. Самий тонус інтерпретації теоретичного змісту всіх не-авторських мініатюр наочно про це свідчить.

Щодо суто моїх мініатюр — кілька зауваг. Хто уважно та зацікавлено вчитатися в тексти/контексти мініатюр, той, напевно, помітить, що (1) я намагаюся не бути суперником попередникам і колегам-сучасникам, а обережно-пошадливо “стати на їхні плечі” і концептуально йти далі, у пошуку — за **Б. Расселом** — свого “підходу до форми можливого прогресу”. У цій тональності слід розглядати мою взаємодію зі спадком **Ж. Мішле** [див.: 342] та **Дж. Оруелла** [див.: 318] у питанні про рівноправ’я/аправову дискримінацію в трикутнику поліетнічної країни: “титульний народ-етнос — корінний народ-етнос — меншинський народ-етнос/етногрупа” (див.: ч. II, розд. I, § 1, п. 1, 17). Мої творчонаступницькі відповіді навряд чи можна піддати сумніву (див.: ч. II, розд. I, § 3, п. 1, 16, 25). У цій же тональності вирішено і кореляцію поглядів **К. Реннера** на “квадратуру кола” в дуалітеті “нація — держава” [див.: 166; 325], а також на проблему етнополітикуму в багатонародній країні (див.: ч. II, розд. I, § 1, п. 11 [326]) з моїми толерантними альтернативами на обидві політолого-етнологічні проблеми (див.: ч. II, розд. I, § 3, п. 12, 13, 25).

Легко помітити й інше моє прагнення: (2) демонструючи — перед студентами та іншими гіпотетичними читачами — теоретико-методологічні і світоглядні глибини своєї науки (яка вивчає найвразливіші у людському світі етносоціополітичні матерії), — я творчо прислухову-

юся до мудрої поради **М. Вебера**: “навчити своїх учнів визнавати *незручні* факти”, щоразу нагадуючи їм, що “істинне може не бути прекрасним, і воно буде істинним лише через те, що не прекрасне, не святе й не добре” [298, с. 326, 327]. Порада німецького класика — “анфас”, “у профіль” та “в потилицю” — врахована у низці моїх мініатюр (див.: ч. II, розд. I, § 3, п. 1, 6, 11, 12, 20, 24, 25).

Другий розділ адресовано порівню — викладачу і студенту. Його ж змістосенсова “начинка” потрійна: педаандрагогічна методика — викладачу, світоглядна гносеологіка — студенту, наукова автентика — авторові підручника. У трикутнику, що сформувався, має панувати істинний дух науки. Щодо останнього — ось думка ще одного західного класика політичної науки, француза **А. Турена**: “Духу науки притаманна дослідницька свобода, яка не може вижити в умовах, коли цінності, вірування чи звичаї нав’язуються державою як обов’язкові або ж розглядаються як умова належності до певного суспільства”¹.

У сьогоденній, багатонародній Україні маємо, на жаль, саме подібну *pro*-картину. Основна її етнополітсинтеза зашифрована у політичному заклику до 135 меншинських, не-українських народів-етносів: “Думай, живи і дій по-українськи!” Враховуючи цю реалію, — в силу своїх можливостей я прагнув того, аби дух науки (а не якоїсь “пропагандистсько-сервілістської доцільності”) запанував в усіх текстах/підтекстах другого розділу.

Задля того, аби й тут “запанував дух науки”, я намагався — як говорять музиканти-виконавці — “одну й ту саму тему грати в дві руки, але в двох різних регістрах”, адресуючись одночасно та однотонально і до викладача, і до студента. Конкретніше кажучи, для обох об’єкт-суб’єктів пізнавально-навчально-виховного процесу я намагався і якомога науково-лапідарніше подати основні положення навчальної програми курсу політичної етнології, і якомога чіткіше — у понятійно-термінологічному сенсі — сформулювати пункти планів лекційних і семінарських занять зі студентами.

Акцентуючись суто на студентів, маю зазначити й таке. Я часто і свідомо вживаю термін “андрагогіка” (навчання/самоосвіта дорослих). Вважаю, що студент III–IV навчальних курсів, коли йому 21–22 роки, — це цілком доросла людина, це віковий переддень його становлення політичним громадянином. А коли так, — з ним слід професійно спілкуватись науково-понятійною мовою, а не хутірськими псевдопатріотичними/апатридними сленгами з бохенхедськи-

космополітичного середовища. У цьому зв'язку й констатую: досить часто в студентській аудиторії доводиться виокреслювати думку: не наче навмисно мені “кимсь приписано” створити політичну етнологію саме для багатонародної країни, саме на етносоціополітичне облаштування нормального людського буття цих співвітчизняних меншинських народів-етносів.

Констатуючи відсутність подібної науки на Заході, функціонер системи ЄС — ПАРЄ італієць **А. Перотті** зазначає: коли йдеться про соціально-політичний статус етнонацменшин, основне лихо виявляється в тому, що в багатонародному середовищі їхня доля, як правило, “потрапляє у відання адміністративних органів та інституцій, які не мають до них жодного стосунку, створені без думки про них і скеровані на інше...”². Чіткіше навряд чи скажеш і про українську ситуацію. Йдучи за вже процитованим **М. Вебером**, маємо відверто констатувати: соціально-політичне, економіко-правове та культурно-релігійне облаштування меншинських народів-етносів — “найнезручніший факт”, що неадекватно сприймається усіма політикумними командами багатонародної країни. Осмисленські аспекти та турботу про по-справжньому світлі перспективи для рідної країни я намагався “зашифрувати” у формулюваннях творчих завдань та атестаційних питань/запитань для студентів.

Третій розділ — найспецифічніший в усьому підручнику. Втім, він і “обслуговує” увесь підручник. Водночас розділ — за текстово-графічним змістом — є найлапідарнішим і найсимволічнішим. За формою подачі матеріалу і своїм візажем розділ претендує на широке змістосенсове сприйняття. Як і раніше та вище, й тут збережено пропорцію 50/50: половина внутрішньозмістового матеріалу — есенції загальної значущості, друга половина — суто політолого-етнологічний змістосенс. Цю пропорцію та світоглядно-пізнавальну мету я намагався “зашифрувати” у своїх науково-методичних коментарях до шести ілюстрацій, що становлять текст-концепти усього розділу.

За радянських часів у системі вищої школи діяла педагогіко-кратологічна каденція “Підбір, виховання і розстановка викладацьких кадрів”. У її контексті був встановлений порядок: викладач, перш ніж обиратися/призначатися на відповідну вузівську посаду, мав прочитати короткий апробаційний курс лекцій/провести стислий цикл семінарських занять у незнайомій студентській аудиторії. Коротка ілюстрація — прецедент кінця 60-х років, описаний молодим **М. М. Жванецьким**. Апробант, хвилюючись, звертався до аудиторії:

“Студенти! Ви не бійтеся, що мої запитання можуть вас “загнати у кут”... На що кмітливі студенти відповідали: “Та й ви не засмучуйтеся, якщо наші відповіді теж вас “заженуть у кут”...”³.

Методико-педагогічне “підгрунття” усього матеріалу другої частини більш ніж прозоре: це — своєрідний запобіжник від стихійно-ситуаційного “заганяння в кут” викладача студентами і — навпаки. Досить і того, що нас, і пересічних, і експертних кіл фахівців, “практичні етнополітики” перманентним чином “заганяють у кут” своїми апрофесіоналізмами (їх “зразки” розкидані по всьому тексту книги). Дещо прихований задум всієї другої частини полягав ще й у тому, щоб бодай чимось посприяти виробленню у всіх “користувачів” підручника мінімального імунітету проти того “впливу зверху”.

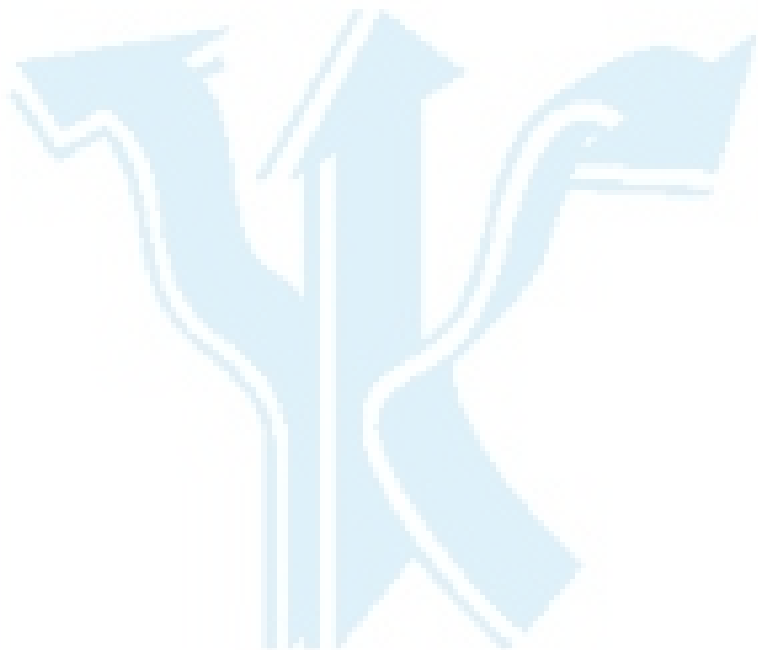
Втім, я — не оригінал. Сам перебуваю під впливом уже наведеної каденції **Л. Колаковського**: будь-яка освіта-самопросвіта є своєрідним щепленням від аполітичних та апрофесійних хвороб⁴. У цьому “оздоровчо-профілактичному сенсі” мав би підкреслити ось що. Політична етнологія не “розхитує основи”, а суцільно “дихає конструктивом”. Зокрема, автентичний дух підручника адресується практичним етнополітикам “підказками здорового заднього розуму” творчого консерватора кінця XVIII ст. **Е. Бьорка**: не дуйте проти вітру перемін, живіть і дійте за принципом “змінитися, аби зберегтися”⁵.

Трохи складнішою є справа з теоретико-світоглядним “підгрунттям”. Задумка тут така: в діалектичній єдності та взаємозумовленості трьох розділів друга частина підручника мною презумується як специфічний науково-методичний і праксеолого-стратегічний проект, доля якого — в руках обох суб’єкт-об’єктів процесу навчання-виховання — і викладача, і студента.

Але й тут мою *idue fixe* дещо зміщено з переднього плану. Бо ж у підтексті — як “диявольська деталь” у **Вольтера**, — приховано неартикульоване запитання: а яким чином рухатися вперед у благих намірах реалізації того проекту? В аналогічній (та саме педагогіко-просвітницькій) колізії мудрий сучасник **А. Перроті** радить: якщо цього вимагає ситуація, — “не обов’язково чекати остаточних наукових розробок... слід рухатися вперед, навіть якщо і компас, і карта відсутні”⁶.

Хто задасть собі праці прочитати будь-яку мою наукову роботу, — а радше цей підручник, — той переконається в тому, що я поважаю авторитети. Але тут, — дещо фрондуючи французькій максимі про людину, яка не ризикує померти від скромності, — насмілююся контрадикційно констатувати: за великим рахунком, в обговорюва-

ному контексті у нас є в наявності всі належні компоненти. У нас є і (1) необхідна “наукова розробка” (це – політолого-етнологічна теорія), і (2) той “компас” (це – наука політичної етнології), і (3) тая “карта” (цей підручник, нехитромудро названий “пропедевтичним курсом”). А коли так – усім залишається завше і навічно актуальницька прогресова настанова вселюдського цивілізаційного досвіду: кожному своє слід робити!

МАУП

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ

Писательську роботу з викладу підручничкового матеріалу закінчено. Мислительська ж робота з цього приводу продовжується. Дописуючи останні рядки, запитую себе: Чи задоволений я матеріалізацією у цьому підручнику своїх давніх прагнень? Чи того я домагався, чого реально домогся? Що далі за ризикою набутого досвіду? Спробую коротко відповісти на свої ж запитання.

Підсумки будь-якої творчої роботи, що об'єктивується не одноментним актом, а поступово і багатостадійно, ніколи абсолютно не адекватизуються з вихідним задумом та першопочатковим планом. Подібна “нестиковка” й сталася зі мною. Два роки тому поставив собі за завдання лише переддагувати книгу 1994 року, а вийшло *докорінно змінене і значно доповнене видання*.

Чи домогся я повної реалізації на якомусь етапі “ідеально скоригованого” задуму? Напевно, ні. Та й неможливо цього досягти в принципі. На думку **Л. Колаковського**, таке намагання нагадало б утопічне прагнення остаточної архітектурної будівлі або ж моделі найдосконалішого вірша¹. Отже, не надто втішаючись якістю здійсненої роботи, все ж таки підкреслюю: назагал я задоволений мірою концептуальної реалізації поставлених колись перед собою дослідницьких завдань. “Сховавшись за спинами класиків”, вкажу лише на три з них.

Перше завдання — теоретико-евристичне. В 60–70-х роках, проштудіювавши з олівцем і законспектувавши немало доступних мені різномістових книг, підручників, брошур, статей та інших першоджерел з етносоціополітичних проблем, природно, набув нетлінних знань і аналітичних премудроств. Водночас набув і якоїсь допитливої

завязтості а іа **М. Коперніка** — презумувавши, що, умовно кажучи, в етносоціополітичній “галузі”, до того часу усім цілком зрозумілій, “і я можу також на себе взяти сміливість з’ясувати, чи немає тут можливостей знайти ліпші пояснення...”². Оті мої “ліпші пояснення” викладено у низці різноформатних робіт зазначеного раннього етапу [див.: **1–23**]. У самому підручнику ці “поліпшеності” вкраплено в різнолокусних його текстах/контекстах (див., напр.: ч. I, розд. I, § 2; розд. IV, § 1, 2).

Просуваючись щаблями 80-х років, — особливо тої пори, коли добирав кінця “процес перебудови” псевдофедералістського СРСР, в якому, як тоді стверджували, так зване національне питання (яке, фактично, охоплювало увесь конгломерат зазначених етносоціополітичних проблем) було буцімто “остаточно вирішене”, — тим впевненіше я набирався “евристичної нахабності” а іа **Дж. Ст. Мілля**, констатуючи про себе: напевно, я стаю одним з тих дослідників, які “можуть не лише відкривати нові істини, а й вказувати на те, що дещо з того, що колись було істинами, вже більше не є істинним...”³. Для читаючої аудиторії ця моя евристика викладена у кількох великих публікаціях 1990-х — початку 2000-х років [див.: **44; 57; 79; 87; 96**]. У підручнику ж вона сконцентрована в розділах III–IV першої частини. Тим і вважаю перше завдання виконаним.

Друге завдання — політико-патріотичне. Всередині 70-х років з вуст мудрого вченого і відважного дисидента-“шістдесятника” **М. Я. Гефтера** я отримав урок-сентенцію: “В багатонародній країні перед зайшлим етночужинцем, — ким би він не був за дипломною спеціальністю, — відкривається детерміністика стати етнологом і “викривачем етнотнесправедливостей”, а на бутійно-політичній поверхні йому світиться подвійна перспектива: або творчо-діалектичний патріот, або повзучий сервіліст” (щоденниковий запис від грудня 1976 року).

Усю суворість цієї *mentes-realty* я почав рельєфно відчувати п’ятнадцять років опісля, з настанням першого етапу Української Незалежності. Перші ж дисконтакти між раніше відкритими мною істинами та “реаліями надворі” кинули в обійми “казусу **Дж. Оруелла**”, на якого раніше вже посилався: коли я сідаю за стіл з наміром щось написати, “я пишу це тому, що є якась брехня, яку я маю викрити, якийсь факт, на який слід звертати увагу, і відтоді головна моя турбота — намагатися, аби мене почули”⁴. Так приблизно сталося і зі мною, — і я став на шлях не сервілізму, а творчо-діалектичного патріотизму.

І донині на цьому шляху переді мною — неосяжний терен роботи... Кого з мислячих не засмутять такі дисфункції-контроверзи, якот: (1) країна багатонародна, а держава в ній — “національна” й “унітарна”; (2) у політикумних верхах, напевно, розуміють, що в нормальній країні політичних властей має бути чотири, а в нас у відкритому публічному дискурсі вперто акцентуються лише на трьох; (3) а чого варті шоу-ігри навколо “завдань докорінної українізації” татарського Криму, угорського Закарпаття, молдорумунського Придунав’я, “тутейського” Полісся, “северодонецької” Слобожанщини і навіть “єврейсько-руського народу Одеси”; (4) гаряче “викривають” етно-несправедливості часів СРСР, а на рідному суверенному ґрунті усім не-українським народам — неначе від імені горезвісного “старшого брата” — беззастережно нав’язують національну ідею титульних українців, їхню ж систему освіти, мову і модель публічного мислення/мовлення; (5) навіть і досі тось намагається “надіти на голову” всьому різнозарядженому суспільству самодискредитовані (і досі чітко так і не сформульовані) так звані ідеали Майдану і т. ін.

Ці важкі питання/проблеми я наполегливо прагнув свого часу теоретично осмислити, “втїлити” у різноформатні твори й опублікувати — з наміром Дж. Оруелла, — “щоб мене почувли...” [див.: 6; 7; 24; 43; 46; 47; 49–53; 73–77; 93], а в цьому підручнику — “вкраплюваннями” — впровадити у належні тексти/контексти (див., напр.: ч. I, розд. IV, § 1 — Б, § 2 — В; ч. II, розд. I, § 3, розд. II, § 4). При цьому виходив з посилу: нерозуміння цих важких питань/проблем або ж навмисне їх ігнорування слід вважати небезпечною хворобою взагалі та дистрикт-алармістською для багатонародних країн екстремою буття. Враховуючи той факт, що на цьому підручнику хтось-то буде вчитися, — й саме обговорення цих болючих питань мало б визнати просвітницьким заходом профілактичного характеру. Будь-яка освіта, писав Л. Колаковський, “такою ж мірою обов’язкова, як і щеплення проти заразних хвороб”⁵. В усіх цих колізіях, яких щойно торкнулися, я намагався бути вірним педагогічній позиції мудрого університетського професора М. Вебера, — “навчати своїх учнів визнавати незручні факти” та “не-істинні істини”, нагадуючи їм, що “істинне може не бути прекрасним, і воно буде істинним лише через те, що воно не прекрасне, не святе й не добре” [298, с. 326–327]. На цих підставах вважаю реалізованим і друге завдання.

На відповідній рисці життєвого шляху та на певно короткій час, писав А. Маслоу, “творча людина стає самореалізованою лише у

власній школі”. Творення “своєї наукової школи” — це “найщасливіші та найбільш хвилюючі моменти життя тієї людини, — моменти зрілості, індивідуалізації, реалізації” [315, с. 132]. Подібні моменти — “про себе” — я почав переживати на рубежі ХХ і ХХІ ст., коли відчутніше за попереднє зрозумів: *навколо моєї науки та на її концептуальній базі мало-помалу відкрystalізується науково-творча школа.*

Саме тут мені й пригадався вузівський курс з історії та теорії педагогіки/андрагогіки. Пригадався, зокрема, прецедент **А. Дістервега** — німецького дидакта і соціального філософа середини ХІХ ст., особливо ж його “Тридцять три дидактичних закони і правила” навчання і виховання юнацтва у контексті “принципу культурологічної доцільності”. Одна каденція з тих законів і правил заповнила: право навчати будь-кого моделі авторського підручника має лише фундатор наукової школи, мінімум — ініціант науково-дослідницького напрямку, в лоні якого виникла та школа⁶. Коли ж 2005 року мої колеги **Л. Є. Шкляр** і **Ф. М. Медвідь** в енциклопедично-довідкових виданнях “зафіксували” оті дві евристичні атрибуції за мною⁷, — голову і руки було мобілізовано на визначення архітектоніки цього підручника, і основним його конструктом став концепт “наукова школа”. Вона ж і визначила модус наступного, основного та останнього завдання підручника.

Перш ніж його сформулювати, звісно, замислився: А що то є — в принципі — “наукова школа” (або ж “школа в науці”)? На жаль, щодо цього у нас — суцільний туман... Проведу аналогію. Поняття “вчена людина” у вузькому та широкому сенсах, природно, не збігаються, — але над цим мало хто замислюється. А відмінність — масштабна: у широкому сенсі це — багатознаюча, енциклопедично освічена людина, а у вузькому це — творець нового знання, генератор нових ідей, концепцій, теорій, понять і категорій у науці. Такою самою різницею є й відмінність між поняттями “наукова школа” й “учнівська школа”. Відмінність між ними кількісно-якісного виміру: *учнівська школа є пізнавально-аккумуляційною лабораторією* (в якій створені кимсь, десь та колись теоретичні знання учні/студенти засвоюють, осмислюють, накопичують), а *наукова школа є пізнавально-творчою лабораторією* (в якій творяться дедалі нові й нові теоретичні знання).

Предметно-конкретниці над цими матеріями я вперше замислився наприкінці 70-х років, коли, натхненні деякими плідними для свого часу педагогічними ідеями **В. О. Сухомлинського**, освітянські діячі (переважно обласного масштабу) започатковували серії “шкіль-

них академій наук”, “лабораторій академічних знань”, “народних університетів” тощо. Поза сумнівом у тих ініціативах були і є раціональні зерна, позитиви й креативи. Але є в них і солідна доза негативу, з яким університетська професура стикається й досі, — особливо на 1–2–3-х навчальних курсах студентів з будь-яких спеціальностей: ***у підлітково-юнацьке середовище об’єктивним чином сіялися “безплідні зерна” легковажного ставлення до науки взагалі та до ідейно-творчої справи зокрема.*** (До речі, саме відтоді на Заході й почали “критично” ставитися до живих і досі “класно-урочної системи навчання” і “патріотичної системи виховання людини і громадянина” та цілком остракістськи — до справи нострифікації атестатів і дипломів наших випускників ланок середньої та вищої шкіл.)

На цьому історіологічному фоні та у логічній контроверзі “від противного” я накинув собі таку робочу дефініцію: наукова школа це — ***осередок творців однопрофільних/суміжнопрофільних наукових цінностей і орієнтацій, сформований навколо одного провідного вченого, у свою чергу, — генератора нових ідей, концепцій, теорій, понять і категорій у якійсь теоретико-науковій галузі.*** Повторюю: це — мої роздуми й намітки ще радянських часів, рубежу 70-х і 80-х років [4, с. 38; 5, с. 62–63]...

Минуло чверть століття, а на українському “суверенному дворі” щось змінилось? Є лише деякі мізерні посування, та й то — у бік скепсису, а не бодай неопозитивізму. Так, одні іронічно зазначають, що “наукова школа — це згубне сполучання застарілих ідей вчителя та незрілих ідей учнів”⁸; інші взагалі констатують “відсутність підстав говорити про формування в сучасній Україні наукових шкіл у галузі політичних наук”⁹. Навіть якби справа не торкалася особисто мене, — я при реалізації цього завдання відійшов би від вітчизняних іронізмів-скептицизмів і пристав би до думок колег із розвинених західних країн.

Кілька років шукав — і знайшов. Та знайшов такого вченого-саєнтолога, який — схоже на те — сформулював неповторну концепцію наукової школи. Це — іспанський політолог **Л. Саністебан**. Поговоримо про нього дещо пізніше. А поки що сформулюю своє основне й найвагоміше, ***третє завдання*** — концептуально-наступницьке. Ясна річ — наукова школа на пустому місці не виникає. Їй, як і будь-якому динамічному феномену, потрібні історико-факторні передумови, сьогоденні засади та підстави для прогресування у грядущому часі. ***Будь-яка наукова школа є своєрідним кільцем у ланцюзі історії***

соціокультурного прогресу. Основною передумовою для засадування наукової школи є певний загальний позитивний вирішення у минулому предметних проблем та комплект невирішених, старих проблем. Недарма в англійців побутує афоризм: “Пошук нових шляхів для вирішення старих проблем, — це і є прогрес”¹⁰. Але “загал вирішених” і “комплект невирішених” проблем ще не є *conditio sine qua non* для засадування або ж визнання існуючою науковою школи в якійсь галузі досліджень.

Неперервну лінію саєнтологічного прогресу може забезпечити концепція наукової школи вищезазначеного іспанця **Л. Саністебана**¹¹. Основні його позиції збігаються з моїми позиціями не лише в теоретичних візіях, а й у праксеологічній площині. Отже, проаналізуємо, вдумаємось, зіставимо концепти... На його думку, основними констатативними критеріями існування “живої та діючої, творчої наукової школи” є такі:

1. **Суб’єктно-кадровий критерій:** чи є наукова спільність (ряд науковців однотипової профільної орієнтації), яка розробляє проблематику об’єкт-предметного поля цієї науки? Відповідаю: так, є, — і я наводив десятки й десятки імен поліетнологів, попередників і сучасників, окресливши більш-менш чітко їхній доробок у засадувану науку. Проведені у 2006–2007 рр. п’ять всеукраїнського і міжрегіонального рівнів наукові конференції з політолого-етнологічних проблем засвідчили: тільки в Україні налічуємо більше сотні — без перебільшень — професійних поліетнологів та ще приблизно стільки ж “суміжних” фахівців можна нарахувати у кількох країнах (Росії, Азербайджані, Молдові, Польщі, на Кубі та ін.), де нашу науку вивчають у різних вищих закладах освіти.

Різноманітні матеріали тих наукових конференцій (проведених у 2006–2007 рр. моїми учнями, адептами та колегами у ВНЗ Києва, Чернівців, Ужгорода, Львова і Кишиневу) можна умовно поділити на три групи. (1) Найбільш насичені актуалізмами матеріали двох із тих конференцій 2006–2007 рр. видано книгою у статусі хрестоматії до цього підручника¹². (2) Ще одна загальноціннісна збірка політолого-етнологічних матеріалів, присвячених моїй ювілейній даті, нині — через ситуаційно-кризові причини — ще перебуває у редакційно-підготовчому процесі. (3) Третю групу тих матеріалів “розпоросено” по редакціях різних наукових видань, малою частиною вже виданих [див.: **91; 96; 230**], на більшу ж частину публікаційна доля ще чекає. Автори цих матеріалів — за концепцією **Л. Саністебана** — й утворю-

ють оте “суб’єктно-кадрове середовище”, на площині якого та в концептуальних координатах якого й твориться сучасна політолого-етнологічна наука. Безперечно, найближчим часом, напевно, з’являться нові дослідники політолого-етнологічної проблематики — зі своїм її баченням, з оновленими критеріями підходу до неї, а найпаче — з новими вимірами етносоціополітичного феномена та з новою його аксіологією.

2. Об’єкт-предметний (або “тематичний”) **критерій**: чи самоокреслилося коло ідейно-концептуальних проблем та теоретико-дослідницьких завдань цієї науки з іншими — предметно-суміжними та об’єктно-дальніми — науками? Відповідаю: так, на початок 90-х років “локусну нішу” нової науки було визначено у середовищі таких соціально-політичних наук, як політична соціологія, політична філософія, політична етатологія, політична історія, політична психологія та ін. Ці науки створюють бокові, “сусідські лінії” ніші, а лінії генезису (імпульсного походження) ідуть від політології та етнології (див. рис. 4). Що ближче до середини 90-х років — на маргіналіях неодноразово зазначеного міжсферного простору (між політичною та етноісторичною сферами) — стрімко почала конституюватися група протоетносоціополітологічних наукових дисциплін: етнополітологія, етнодержавознавство, етноконфліктологія, етнополітичний менеджмент, етнополітична лінгвістика та ін. З ними одразу було встановлено атмосферу творчої співпраці та предмет-проблемного взаємозапліднення¹³. В 1995–1998 рр. спромоглися видати й низку колективних праць [45; 47; 49–72; 74; 79], організувати кілька наукових конференцій, засідань “круглих столів” тощо. Гадаю, ознакою того, що оте міждисциплінарне середовище “живе і діє”, слугує й такий факт: кілька праць тих етносуміжницьких дослідників включено до мікрохрестоматійного загалу даного підручника (див.: ч. II, розд. I, § 2, 3, 5, 7, 10, 14, 15).

3. Методолого-евристичний критерій: чи вироблено й апробовано в дії адекватний об’єкт-предметному полю цієї науки суто свій пізнавально-дослідницький інструментар — понятійно-категорійний апарат, принципи і способи дослідження, локалізований до предмета цієї науки метод пізнання, адекватні їй закони і закономірності і т. ін., — уся та пізнавальна евристика, за допомогою якої набувається і розширюється нове знання? Відповідаю: так, усе це давно визначено, вироблено й акцентно застосовано суто до специфіки моєї соціально-політичної науки (див.: ч. I, розд. III). I — та ж проекція в

майбутнє: з об'єктивним оновленням всієї історичної атрибутики подальшого розвитку науки, безперечно, оновиться і її методологічно-епістемологічний інструментар, і неодмінно колись запрацює саєнтологічна закономірність, фігурально сформульована ще античним класиком **Плінієм**: алмаз можна обробити лише іншим та ще більш якісним алмазом.

Засадуванням нової соціально-політичної науки я ставив до вирішення (і, вважаю, вирішив) безпрецедентне для політичної сучасності завдання: давно вже варто було дезавуувати наївну телеологічну думку середньовічних часів про те, що буцїмто якась одна, “спущена зверху” політико-кратологічна ідеологема спроможна “один раз — і назавше!” всеосяжно відобразити і задовольнити розмаїття етносоціополітичних запитів народів-співвітчизників поліетнічної країни (вчора це була “всесильна, тому що правильна” марксистсько-ленїнська теорія національного питання, сьогодні — “багатогранний кристал національної ідеї”). Я гордий усвідомити, що — ще у надрах старих етносоціополітичних реалій — на деякі з цих дезавуаційних ролей самим життям була висунута моя безпретензійна наука. Говорячи словами **Гегеля**, вона являє собою одну з “розумових форм” проголошення самого факту існування школи довкола неї, а вже цей підручник є “всім наданий і для всіх однаково прокладений шлях до неї”¹⁴.

Упевнений і в тому, що й за нових умов життя — як у внутрішньо-країновому, так і в міжнароднозовнішньому вимірах — конструктивні та креативні ролі політичної етнології не зменшаться. Мій оптимізм відрельєфовує одна з реалій всесвітнього виміру, що просто вражає уявлення: ООН тільки-но оголосила, що на Землі сьогодні живе понад 4000 народів-етносів, які розмовляють 6700 мовами і мешкають вони у майже 200 країнах¹⁵. Отже, відтепер всесвітня політолого-етнологічна теорія “обертатиметься” у контекстній діалектиці цих цифр: **4000** народів, **6700** мов, майже **200** країн; до них додається українська конкретика: країну населяють представники **136** народів-етносів світу. Бодай з прелімінарного аналізу цих цифр випливають такі висновки: усі країни світу багатонародні; усі народи полікультурні; майже 3000 з них говорять двома мовами; зрештою, усі вони, “такі різні”, прагнуть брати належну їм “по-розумному” та “по-справедливому” участь в усіх сферах та галузях життя країни, аби почуватися в ній “як вдома”, “у себе”, а саму країну без фальші вважати рідною ненькою. Ось чому в усіх багатонародних країнах етнопо-

літика є і надовго ще залишиться найвразливішою, але й найважливішою областю державної політики, а політолого-етнологічні проблеми — у центрі уваги дедалі професійно досконаліших команд політичних кратологів.

Розширяться й урізноманітняться поле і спектр креативного буття і науки політичної етнології. Дві її функції відрельєфуються самими прогресуючим життям — **освітньо-просвітницька й теоретико-кратологічна...** На нещодавній (березень 2009 р.) сесії АПН України зазначалося: сучасна філософія освіти та методологія реформування освітнього простору країни “мають одну детермінанту — ідеї людиноцентризму та максимального розвитку особистості унікальної людини...”¹⁶. До цієї чудово відточеної формули залишалося б додати лише одну рефлексію: об’єктом людиноцентристського розгляду має визнаватися будь-яка особа із середовища усіх 136 народів-етносів, що населяють країну. За цих умов реформованим виявиться не лише освітній, а й етносоціополітичний простір багатонародної країни.

Та й то ще не все! Крім того, що у підтексті сказано, я наполягаю на необхідності викладання політичної етнології у ВНЗ найширшого профілю. Поряд із цим наполягаю ще й на такому. Коли у нас серйозно візьмуться за докорінне реформування усіх підвалин життя країни, нехай не забудуть про одну класичну настанову: ледь жевріючу в нас дилогію науки і життя давно вже слід реанімувати до активнотворчого життя з тим, аби “політична теорія, що діє на практиці, була потрактована так само, як і книжна політична теорія”¹⁷. Той, хто задасть собі праці прочитати — бодай сегментами та фрагментами — цей авторський підручник, той вимушений буде згадати вже наведену сенсибілію **Б. Рассела**: “Зрозуміти *наш власний час*, його вимоги та історію, — ...тільки так ми можемо підійти до форми можливого прогресу...”¹⁸. Бо ж цією каденцією — пошуком прогресових шляхів у багатонародній країні — пронизано сенсозміст моєї науки і текст/контексти пропедевтичного підручника з її фундаментальних начал. Ще раз — сентенцією латинців — підкреслю квінтесенцію призначення обох — і науки, і підручника: *Ad descendum, non ad docendum* — для навчання, а не для повчання.

ЦИТОВАНІ ПЕРШОДЖЕРЕЛА. ПРИМІТКИ

Передмова

- ¹ Див.: **Варзарь И. М.** В. И. Ленин о роли в политике народа как этноисторической общности // Вестн. Ленинград. ун-та. — Сер. Исторические науки. — Вып. 39 (338). — Л., 1972.
- ² Див.: **Варзар І. М.** Політична етнологія як наука: історіологія, теорія, методологія, праксеологія. — К., 1994.
- ³ Див.: **Гегель.** Наука логіки: В 3 т. — Т. 1: Пер. с нем. — М., 1970. — С. 166–167.
- ⁴ Див.: **Варзар Іван.** Держава і народ-етнос в політологічному дискурсі // Із контекстів минулих літ: Вибране. — Кн. 1. — К., 2003. — С. 312.
- ⁵ Див.: Там само. — С. 270.
- ⁶ Цит. за: **Лингарт Йозеф.** Процесс и структура человеческого учения: Пер. с чешск. — М., 1970. — С. 469.
- ⁷ Цит. за: **Мамардашвілі Мераб.** Картезіанські роздуми: Пер. з рос. — К., 2000. — С. 9.

ЧАСТИНА ПЕРША. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ВІЗІЇ ТА НАУКОЗНАВЧА ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕТНОЛОГІЇ

Розділ І. Теоретико-наукознавчий вступ з викладом елементів сутнісного змісту політичної етнології

- ¹ Тут — у загальнокогнітивному сенсі — ми відгукуємось на концептуальний сюжет відомої картини **П. Гогена** “Хто ти, людино? Звідки і куди йдеш?..”, яку виставлено в Нью-Йорку.
- ² **Аристотель.** Сочинения: В 4 т. — Т. 4. — М., 1984. — С. 378.
- ³ Див.: **Брунер Дж.** Психология познания. За пределами непосредственной информации: Пер. с англ. — М., 1977. — С. 278.
- ⁴ Див.: **Ципко А.** Идея социализма. — М., 1976. — С. 22.
- ⁵ Див.: **Древнекитайская философия:** Собрание текстов: В 2 т. — Т. 2. — М., 1973. — С. 256.
- ⁶ **Утченко С. Л.** Политические учения Древнего Рима (III–I вв. до н. э.). — М., 1977. — С. 29.
- ⁷ Див. **Древнекитайская философия.** — Т. 1. — С. 163.
- ⁸ Див.: **Сорокин П. А.** Флуктуации материализма с 600 года до н. э. и аж до 1920 года. — Белград, 1936. — С. 19–20.

Розділ II. Політолого-етнологічні генези “в надрах” історії суспільствознавчої думки

- ¹ Древнекитайская философия. — Т. 2. — С. 272–273.
- ² Див.: **Человек**: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир — эпоха Просвещения / Отв. ред. И. Т. Фролов. — М., 1991. — С. 17.
- ³ Див.: **Антология** мировой философии. — В 4 т. — Т. 1. — Ч. 1. — М., 1969. — С. 534.
- ⁴ Див.: **Платон**. Сочинения: В 3 т. — Т. III. — Ч. 1. — М., 1968. — С. 229.
- ⁵ Див.: Там само. — С. 230.
- ⁶ Цит. за: **Материалисты** Древней Греции. Собрание текстов Гераклита, Демокрита и Эпикура. — М., 1955. — С. 194.
- ⁷ Див.: **Гегель**. Сочинения: В 8 т. — Т. VIII. — М.-Л., 1965. — С. 96–98.
- ⁸ Див.: Там само. — С. 97.
- ⁹ Цит. за: **Токарев С. А.** История зарубежной этнографии. — М., 1973. — С. 108.
- ¹⁰ Див.: **Концепции** зарубежной этнологии. — М., 1976. — С. 86.
- ¹¹ Цит. за: **Интеллигенция** в России. — СПб., 1910. — С. 67–69.
- ¹² Див.: **Кареев Н. И.** Сущность исторического прогресса и роль личности в истории. — СПб., 1914. — С. 403–105.
- ¹³ Див.: **Штайнер Рудольф**. Сущность социального вопроса в жизненных необходимостях настоящего и будущего: Пер. с нем. — Калуга, 1992. — С. 127–129.
- ¹⁴ Цит. за: **Международное** рабочее движение: Вопросы истории и теории: В 8 т. — Т. 3. — М., 1978. — С. 351–353.
- ¹⁵ Цит. за: **Национальное** государство и союз государств. — М., 1917. — С. 29.
- ¹⁶ **Garaudy R.** Toute la vérité. — P., 1970. — P. 36–37.
- ¹⁷ Див.: **Бромлей Ю. В.** Этнос и этнография. — М., 1973. — С. 19–20; **Гумилев Л. Н.** Этносфера: История людей и история природы. — М., 1993. — С. 101.
- ¹⁸ **Duverger M.** Methodes de la sciens politique. — P., 1959. — P. 31–33.
- ¹⁹ Див.: **Гоголь Н. В.** Собрание сочинений: В 8 т. — Т. 7. — М., 1984. — С. 146.
- ²⁰ Цит. за: **Січинський Володимир**. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. — К., 1992. — С. 23.

- ²¹ Див.: Там само. — С. 17.
- ²² Див.: Там само. — С. 24.
- ²³ Цит. за: **История** политических и правовых учений: Учебник / Под ред. В. С. Нерсисянца. — М., 1988. — С. 150.
- ²⁴ Цит. за: **Пашуто В. Т.** Внешняя политика Древней Руси. — М., 1968. — С. 22.
- ²⁵ Див.: Там само. — С. 24.
- ²⁶ Див.: **Осетров Евг.** Живая древняя Русь. — М., 1976. — С. 49.
- ²⁷ Див.: **Пашуто В. Т.** Внешняя политика Древней Руси. — С. 213.
- ²⁸ Див.: **Гумилев Л. Н.** Древняя Русь и Великая Степь. — М., 1990. — С. 92.
- ²⁹ Цит. за: **Осетров Евг.** Живая Древняя Русь. — С. 31.
- ³⁰ Див.: **Мономах Володимир.** Повчання. Статут. — К., 2006. — С. 172.
- ³¹ Див.: **Січинський Володимир.** Чужинці про Україну. — С. 181.
- ³² Див.: **Гоголь Н. В.** Собрание сочинений. — Т. 7. — С. 56–58.
- ³³ Цит. за: **Слюсаренко А. Г., Томенко М. В.** Історія української Конституції. — К., 1993. — С. 21, 23.
- ³⁴ Див.: Там само. — С. 25, 28, 30.
- ³⁵ Див.: Там само. — С. 28, 32, 35.
- ³⁶ **Грушевський М. С.** Очерк истории украинского народа. — К., 1991. — С. 306.
- ³⁷ Див.: **Слюсаренко А. Г., Томенко М. В.** Історія української Конституції. — С. 45–50.
- ³⁸ **Нечуй-Левицький Іван.** Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. — К., 1992. — С. 5, 7, 79.
- ³⁹ Див.: **Слюсаренко А. Г., Томенко М. В.** Історія української Конституції. — С. 52, 59, 60.
- ⁴⁰ Див.: Там само. — С. 62.
- ⁴¹ Див.: **Франко І. Я.** Зібрання творів. — У 50 т. — Т. 46. — К., 1985. — С. 216–218.
- ⁴² **Грушевський М. С.** На порозі нової України. Гадки і мрії. — К., 1993. — С. 76.
- ⁴³ Цит. за: **Конституційні** акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. — К., 1992. — С. 152–153.
- ⁴⁴ Див.: **Потульницький В. А.** Історія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці). — К., 1992. — С. 43–107.

- ⁴⁵ Див.: **Розбудова** Західноукраїнської Народної Республіки // Конституційні акти України. 1917–1920. — С. 92–97.
- ⁴⁶ Цит. за: **Слюсаренко А. Г., Томенко М. В.** Історія української Конституції. — С. 78.
- ⁴⁷ Див.: Там само. — С. 79.
- ⁴⁸ Див.: Там само. — С. 84–85.
- ⁴⁹ Цит. за: **Конституційні** акти України. 1917–1920. — С. 71.
- ⁵⁰ Див.: Там само. — С. 153.
- ⁵¹ Див.: **Что мы о себе знаем?** Штрихи к этнической картине страны // Федерация. — 1989. — 3 февр.
- ⁵² Див.: **Баскаков Юрий.** Выходесть! // За молодь. — 2008. — Січ. — С. 18–19.

Розділ III. Об'єкт-предметні засади політичної етнології

- ¹ Досить вдалий приклад вмілого концептуального та контекстуального оперування цими термінами подає британський політолог і теолог. — Див.: **Дженкинс Дж.** “Политикос” и “идиотикос” // За рубежом. — 1991. — № 35. — С. 47.
- ² **Губерман Игорь.** Гарики на каждый день. — М., 1992. — С. 19.
- ³ Із сучасних прецедентів щодо влучного оперування цими термінами можемо вказати на шведського етнолога, історика, політолога та подорожника. — Див.: **Линдبلاد Ян.** Человек — ты, я и перевозанный: Пер. со швед. — М., 1991.
- ⁴ Цит. за: **Рамбо Альфред.** История французской революции: Пер. с фр. — К.; Х., 1898. — С. 15.
- ⁵ Див.: **Итс Р.** Этнологический очерк. — Л., 1962. — С. 28; **Бромлей Ю. В.** Очерк теории этноса. — М., 1982. — С. 211, 218.
- ⁶ Див., напр.: **Барулин В. С.** Диалектика сфер общественной жизни. — М., 1982; **Афанасьев В. Г.** Системность и общество. — М., 1980; **Лашина М. Л.** Основные сферы общественной жизни и их взаимосвязь // Философские науки. — 1989. — № 4; **Душков Б. А.** Психология типов личности, народов и эпох. — Екатеринбург, 2001; Українські вчені проблему розробляють порівняно віднедавна. Див., напр.: **Булатов М. А.** Деятельность и структура человеческого знания. — Киев, 1976; **Яценко А. И.** Целеполагание и идеал. — Киев, 1977; **Мокляк Н. Н.** Социальные отношения: Структура и формы проявлений. — Киев, 1986; **Лузан А. Л.** Политическая жизнь общества: Вопросы теории. — Киев, 1989;

Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / Заг. ред. Ф. М. Рудича. — К., 2006; **Політолого-етнологічні** проблеми розвитку сучасної України / За наук. ред. І. М. Варзаря. — К., 2007 та ін.

- ⁷ Цит. за: **Очерки** реалистического мировоззрения. Сборник статей по философии, общественной науке и жизни. — СПб., 1904. — С. 79.
- ⁸ **Гегель**. Энциклопедия философских наук: — В 5 т. — Т. 3: Философия духа: Пер. с нем. — М., 1977. — С. 6–7.
- ⁹ Цит. за: **Социальная** философия Франкфуртской школы. — М., 1978. — С. 219.
- ¹⁰ Див.: **Зиновьев Александр**. Мой дом — моя чужбина. Гомо советикус. — М., 1991. — С. 209.
- ¹¹ Цит. за: **Научный** коммунизм и фальсификация его ренегатами. — М., 1971. — С. 59.
- ¹² **В объективе** — национальности // Новая газета. — 1992. — 11 янв.
- ¹³ Див.: **Философский** энциклопедический словарь. — М., 1983. — С. 462.
- ¹⁴ Цит. за: **Русская** ода. — СПб., 1893. — С. 126.
- ¹⁵ Цит. за: **Junimea**. — 1876. — № 6. — Р. 11.
- ¹⁶ **Ленін В. І**. Повне зібрання творів. — Т. 37. — С. 195.
- ¹⁷ Див.: **Паркинсон Сирил Н**. Законы Паркинсона: Пер. с англ. — М., 1989. — С. 39.
- ¹⁸ Див.: **Аристотель**. Сочинения: В 4 т. — Т. 4. — С. 467; **Крижанич Юрий**. Политика. — М., 1965. — С. 17.
- ¹⁹ **Аристотель**. Сочинения: В 4 т. — Т. 4. — С. 378.
- ²⁰ Цит. за: **Из книги** мудрецов. Проза Древнего Китая. — М., 1987. — С. 186.
- ²¹ Див.: **Гоголь Н. В**. Сочинения. — Т. 7. — С. 205–206.
- ²² Див.: **Гегель**. Эстетика: В 4 т. — Т. 2: Пер. с нем. — М., 1969. — С. 147.
- ²³ **Вико Дж**. Основания новой науки об общей природе наций: Пер. с итал. — Москва–Киев, 1994. — С. 49–52.
- ²⁴ Див.: **Блок Марк**. Апология истории, или Ремесло историка: Пер. с фр. — М., 1986. — С. 119, 127, 136.
- ²⁵ Див.: **Ясперс К**. Смысл и назначение истории: Пер. с нем. — М., 1991. — С. 66–69.

- ²⁶ **Оуен Роберт.** Избранные сочинения: В 3 т. — Т. 2: Пер. с англ. — М.—Л., 1950. — С. 142.
- ²⁷ Див.: **Політолого-етнологічні** проблеми розвитку сучасної України. — С. 71–86.
- ²⁸ Див., напр.: **Степико Михайло.** Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз). — К., 1998. — С. 119–120; **Кафарський Володимир.** Нація і держава: культура, ідеологія, духовність. — Івано-Франківськ, 1999. — С. 21; **Українська** політична нація: генези, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка. — К., 2003. — С. 24–25.
- ²⁹ **Політолого-етнологічні** проблеми розвитку сучасної України. — С. 7.
- ³⁰ **Телезвернення** Президента України Віктора Ющенка з нагоди Дня Соборності 22 січня 2007 року. — Офіційне Інтернет-представництво Президента України. — <http://www.president.gov.ua>
- ³¹ Див.: **Звернення** Української інтелігенції Харківської області // Голос України. — 2008. — 30 квіт.
- ³² Див.: **Гегель.** Філософія права: Пер. с нем. — М., 1995. — С. 44.

Розділ IV. Теоретичний статус, методологічний арсенал та евристичний інструментар політичної етнології

- ¹ **Локк Джон.** Избранные философские произведения: В 3 т. — Т. 1: Пер. с англ. — М., 1960. — С. 72.
- ² Див.: **Гунчак Тарас.** Молись і працой // Українське слово. — 1992. — 9 груд.
- ³ **Гельвецій Клод Адриан.** Счастье: Пер. с фр. — М., 1987. — С. 287.
- ⁴ Цит. за: **Кравченко И. И.** О классификации буржуазных теорий общественного развития. — М., 1988. — С. 69–70.
- ⁵ Цит. за: **Разум** сердца. Мир нравственности в высказываниях и афоризмах. — М., 1990. — С. 47.
- ⁶ Цит. за: **Латинская** юридическая фразеология / Сост. Б С. Никифоров. — М., 1979. — С. 174.
- ⁷ Див.: **Коллингвуд Р. Дж.** Идея истории. Автобиография: Пер. с англ. — М., 1980. — С. 6.
- ⁸ Цит. за: **Символические** слова. Мыслители Латинской Америки: Пер. с исп. и лат. — М., 1965. — С. 61.
- ⁹ Цит. за: **Разум** сердца. Мир нравственности в высказываниях и афоризмах. — С. 58.

- ¹⁰ **Шелли Перси Биши.** Письма. Статьи. Фрагменты: Пер. с англ. — М., 1972. — С. 110.
- ¹¹ **Плеханов Г. В.** Избранные философские произведения: В 5 т. — Т. 3. — М., 1957. — С. 262.
- ¹² Цит. за: **Эстетика** раннего французского романтизма: Пер. с фр. — М., 1982. — С. 137.
- ¹³ **Лосев А. Ф.** История античной эстетики. Высокая классика. — М., 1984. — С. 86.
- ¹⁴ **Граммши Антонио.** Избранные произведения: Пер. с итал. — М., 1980. — С. 296.
- ¹⁵ Див.: **Ленін В. І.** Повне зібрання творів — Т. 29. — С. 191.
- ¹⁶ **Варзар Іван.** Держава і народ-етнос у політологічному дискурсі. — Із контекстів минулих літ. — Вибране. — Кн. 1. — С. 158.
- ¹⁷ Див.: **Гетьманчук М. П., Турчин Я. Б.** Сергій Шелухін: суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали. — Львів, 2006. — С. 127.
- ¹⁸ **Гегель.** Политические произведения: Пер. с нем. — М., 1978. — С. 65.
- ¹⁹ Див., напр.: **Шелухін С.** Звідкіля походить Русь: Теорія Кельтського походження Київської Русі з Франції. — Прага, 1929; **Шелухін С.** Хто й коли переіменував грецькі назви українських річок на латино-кельтські: Нові факти для устійнення походження Русі. — Львів, 1934; **Шелухін С.** Що таке “галици” у “Слові о полку Ігоревім”? — Львів, 1935; **Шелухін С.** Україна — назва нашої землі з найдавніших часів. — Дрогобич, 1992; **Гетьманчук М. П., Турчин Я. Б.** Сергій Шелухін: суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали — Розд. 3.1.
- ²⁰ **Huntington S. P.** The Clanch of Civilization and the Remarking of World Order. — London, 1997. — P. 166.
- ²¹ Див.: **Люксембург Роза.** Переписка с семьей Каутских: В 2 т. — Т. 1: Пер. с нем. — С. 112.
- ²² Див., напр.: **Перотті Антонио.** Виступ на захист полікультурності: Пер. з фр. — Львів, 2001; **Менегетти Антонио.** Система и личность: Пер. с итал. — М., 2003.
- ²³ **Цицерон.** Про державу. Про закони. Про природу богів: Пер. з лат. — К., 1998. — С. 106.
- ²⁴ Цит. за: **Карась Анатолій.** Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. — К.—Львів, 2003. — С. 308.

- ²⁵ Див.: **Варзар І. М.** Ще раз про генезисно-історіологічний та ро- лево-функціональний погляди на феномен політичної нації у ба- гатонародній країні // Наук. пр. МАУП. — 2007. — Вип. 2 (16). — С. 81–88.
- ²⁶ Див.: **Паркінсон Сирил Н.** Законы Паркинсона. — С. 22.
- ²⁷ Цит. за: **Ратиани Г.** Наши на Рейне. Диалоги и раздумья о насущ- ном в политике и жизни // Междунар. жизнь. — 1973. — № 9. — С. 19.
- ²⁸ **Белинский В. Г.** Собрание сочинений: В 3 т. — Т. 1. — М., 1948. — С. 639–640.
- ²⁹ **Оруэлл Джордж.** Скотный двор. Сказка: Сочинения: В 2 т. — Т. 1: Пер. с англ. — Пермь, 1992. — С. 297.
- ³⁰ Див., напр.: **Нергеш Янош.** Поле битвы — стол переговоров: Пер. с венг. — М., 1989. — С. 35–39; **Перотті Антоніо.** Виступ на захист полікультурності. Особливо: розділи II–III; **Менегетті Антоніо.** Система и личность. Особливо: Книга первая, глава 12; **Пятигор- ский Александр.** Что такое политическая философия: Цикл лек- ций. — М., 2007. — С. 51–70.
- ³¹ Див.: **Американские** просветители. Избранные произведения: В 2 т. — Т. 1: Пер. с англ. — М., 1960. — С. 72–77, 211–217.
- ³² Див.: **Паркінсон Сирил Н.** Законы Паркинсона. — С. 33–34.
- ³³ Див., напр.: **Варзар І. М.** Чи є нація “таємничим феноменом”? Політолого-етнологічні роздуми // Експрес-бюлетень КПЦ. — 1991. — Вип. 2. — Трав.; **Варзар І.** Три тези про політико-держав- ний устрій суверенної України: імпульси до роздумів у призмі політичної етнології // Проблеми демократизації місцевої та центральної влади в Україні. — К., 1992. — С. 19–22; **Варзарь Иван.** Что там, в Транснистрии? Наблюдения и размышления политического этнолога // От Боснии до Днестра. Радикалы анализируют, размышляют, предлагают. — Сараево–Кишинев, 1993. — С. 5–13; **Варзар І.** (у співавт.). Нація і держава. Теоре- тико-методологічний та концептуальний аналіз / За ред. Ю. Ри- маренка: У 2 кн. — К.—Донецьк, 1998; **Варзар І. М.** Теоретико- історіологічні роздуми про внутрішньо-соціальні зумовленості і джерела політичного терору // Гуманітарний вісник Запорізь- кої державної інженерної академії. — Вип. № 18. — Дрогобич, 2004. — С. 68–76.
- ³⁴ Див.: **История** в Энциклопедии Дидро и Д’Аламбера: Пер. с фр. — Л., 1978. — С. 165.

- 35 Див.: **Кабо Абэ**. На ближайшие века я — оптимист // Комсомольская правда. — 1992. — 7 марта.
- 36 Див.: **Плеханов Г. В.** Избранные философские произведения. — Т. 1. — С. 530, 534.
- 37 Див. напр.: **Философия** эпохи ранних буржуазных революций / Под рук. Т. И. Ойзермана. — М., 1983. — С. 556.
- 38 **Тойнби Арнольд Дж.** Постигание истории: Пер. с англ. — М., 1991. — С. 316, 401.
- 39 Див., напр.: **Гилберт Д., Малкей М.** Открывая ящик Пандоры. Социологический анализ высказываний ученых: Пер. с англ. — М., 1987.
- 40 Цит. за: **Пересада Владимир**. Мина замедленного действия // Правда. — 1992. — 23 июня.
- 41 Цит. за: **Европа** не стала на путь войны с Россией // Сегодня. — 2008. — 2 сент.
- 42 **Трибушная Елена**. Ингушский оппозиционер получил пулю в висок // Сегодня. — 2008. — 2 сент.
- 43 **Зиновьев Александр**. Мой дом — моя чужбина. Гомо советикус. — С. 39.
- 44 Див.: **Политология**. Энциклопедический словарь / Общ. ред. и сост. Ю. И. Аверьянов. — М., 1993. — С. 177–178.
- 45 Див.: **Большой** толковый социологический словарь (Collins): В 2 т. — Т. 1: Пер. с англ. — М., 2001. — С. 417–418.
- 46 Цит. за: **Халипов В. Ф.** Кратология. Наука о власти: Науч. пособие. — М., 2002. — С. 31.
- 47 **Грамши Антонио**. Избранные произведения. — С. 288.
- 48 **Кареев Н.** Историология (Теория исторического процесса). — Пг., 1915. — С. 16.
- 49 На доказ “плідної працездатності” методу наведемо кілька прикладів з робіт останнього часу: **Варзар І. М.** Історіологізм політолого-етнологічного мислення // Мала енциклопедія етнодержавознавства. — К., 1996; **Варзар І. М.** Про політичну науку слово правдиве промовимо, — не апологетичне, а історіологічне... // Нова політика. — 1997. — № 3; **Варзар І. М.** Історіологічні роздуми про співвідношення соціального та етнічного начал у побудові та функціонуванні політичної нації у багатонародній країні // Еліти та цивілізаційні процеси формування націй: У 2 т. — Т. 2. — К., 2006; **Варзар І.** Про історіологічні смисли ХХ сторіччя // Філософська думка. — 2007. — № 3.
- 50 Див.: **Гегель**. Сочинения: В 8 т. — Т. 4. — С. 7.

Розділ V. “Практичний сенс” політичної етнології

- ¹ Див.: **Гегель**. Политические произведения. — С. 76.
- ² Див.: **Гофман Дж.** Марксизм и “теория праксиса”: Пер. с нем. — М., 1978.
- ³ Див.: **Політолого-етнологічні** проблеми розвитку сучасної України. — С. 14–20.
- ⁴ Цит. за: **Рассел Бертран.** Власть. Новый социальный анализ: Пер. с англ. — К., 1996. — С. 24.
- ⁵ Див., напр.: **Перотті Антоніо.** Виступ на захист полікультурності. — С. 31–42.
- ⁶ **Гегель.** Сочинения: В 8 т. — Т. 5. — М., 1960. — С. 101.
- ⁷ **Хайдеггер Мартин.** Разговор на проселочной дороге. Избранные статьи и интервью позднего периода творчества: Пер. с нем. — М., 1991. — С. 148.
- ⁸ Див., напр.: **Жук П., Мазур Н., Соломонюк Р., Турчак Р.** Етнополітична карта світу ХХІ століття. Методичний і предметний коментарі. — Тернопіль, 2000.
- ⁹ Цит. за: **Всемирное** украинство стремится к официальному членству в украинском парламенте // Сегодня. — 2008. — 25 авг.
- ¹⁰ Цит. за: **Американские** просветители: В 2 т. — Т. 2: Пер. с англ. — М., 1961. — С. 53.
- ¹¹ Див., напр.: **Леонід Кравчук** виправляє помилки Михайла Грушевського // Світ про Україну. — 1993. — 23 черв.; **Сотник Леонід.** Від якої спадщини нам треба відмовлятися? // Вечірній Київ. — 1994. — 28 квіт.
- ¹² **Спиноза Б.** Избранные произведения: В 2 т. — Т. II: Пер. с лат. — М., 1957. — С. 310.
- ¹³ Феномен цей добре вивчений у зарубіжних соціально-політичних науках. — Див., напр.: **Утопия** и утопическое мышление. Антология и хрестоматия иностранных текстов. — М., 1990; **Шацкий Ежи.** Утопия и традиция: Пер. с польск. — М., 1991.
- ¹⁴ Див.: **Мочульський Лешек.** Міжмор'я // Рада. — 1992. — 19 черв.
- ¹⁵ Див.: **Мишле Жюль.** Народ: Пер. с фр. — М., 1965. — С. 83–85.
- ¹⁶ Цит. за: **Cahiers du communisme.** — 1981. — № 3. — Р. 63.
- ¹⁷ Див.: **Кучма Леонід.** Вірю в український народ. Вибрані статті, виступи. 1994–2000. — К., 2000. — С. 9.
- ¹⁸ Див.: **Варзарь Иван.** ...В противном случае Украина перестанет существовать как государство // Зеркало недели. — 1995. — 11–17 нояб.

- ¹⁹ Див.: **Телезвернення** Президента України Віктора Ющенка з нагоди Дня Соборності 22 січня 2007 року. — Офіційне Інтернет-представництво Президента України. — <http://www.president.gov.ua>
- ²⁰ Див.: **Ибсен Генрик**. Собрание сочинений: В 4 т.: Пер. с норв. — М., 1957. — Т. 3. — С. 120–123.

ЧАСТИНА ДРУГА. **ІСТОРИОЛОГІЧНІ ГЕНЕЗИ, ПЕДАГОГІЧНІ** **ДИСПОЗИЦІЇ ТА НАУКОВА МЕТОДИКА** **ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОСНОВ ПОЛІТИЧНОЇ ЕТНОЛОГІЇ**

Розділ І. Історіолого-хрестоматійні мініатюри до теоретичного курсу політичної етнології

- ¹ Цит. за: **Злобіна Олена**. Особистість як суб'єкт соціальних змін. — К., 2004. — С. 8.
- ² Цит. за: **Grad Corneliu**. În centrul Europei, la margina țării // *Limeș*. — 1997. — № 4. — Р. 18.
- ³ **Петти У**. Экономические и статистические работы: Пер. с англ. — М., 1940. — С. 19–20.
- ⁴ Див.: **Гумилев Лев**. Струна истории. Лекции по этнологии. — М., 2008.
- ⁵ Див.: **Губерман Игорь**. Прогулки вокруг барака. — Минск, 2006. — С. 92.
- ⁶ Див.: **Итс Р**. Этнологический очерк. — С. 28.
- ⁷ Див.: **Сучасний виборчий PR** / В. В. Лісничий та ін.: Навч. посіб. — Северодонецьк, 2001. — С. 47, 49.
- ⁸ Див.: **Magazin istoric**. — 2006. — № 10. — Octombrie (Chișinău).
- ⁹ **Міль Ст. Джон**. Про підстави та межі *laissez-faire*, або принципу невтручання // *Лібералізм. Антологія* / Упор. О. Проценко, В. Лісовий: Пер. з англ. — С. 635.
- ¹⁰ Див.: **Ефимов Р**. Как живем-мыслим, так и голосуем // *Крымская правда*. — 2007. — 12 окт.
- ¹¹ **Гегель**. Сочинения: В 8 т. — Т. 4. — С. 7.
- ¹² **Ленин В. И**. Полное собрание сочинений. — Т. 38. — С. 112.
- ¹³ **Итс Р**. Этнологический очерк. — С. 11.

- ¹⁴ **Бромлей Ю. В.** Этносоциальные процессы: история, теория, современность. — М., 1978. — С. 38.
- ¹⁵ Цит. за: **Косих Георгій.** Зрозуміти одне одного — велика праця // Уряд. кур'єр. — 2009. — 12 лют.
- ¹⁶ **Белинский В. Г.** Избранное. — М., 1956. — С. 126.

Розділ II. Науково-методичне забезпечення навчальної дисципліни “Політична етнологія”.

Комплект матеріалів на допомогу викладачу і студенту

- ¹ **Варзар І.** Етнокультурний ареал // Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / Відп. ред. Ю. І. Рима-ренко, І. Ф. Курас. — К., 1993. — С. 443.
- ² Див.: **Мартен Домінік, Мецжер Жан-Люк, П'єр Філіп.** Соціологія глобалізації: Пер. з фр. — К., 2005. — С. 164.
- ³ **Шалвен, Мари-Жозеф.** Мозги, которые нами правят. От Людовика XI до правителей наших дней: Пер. с фр. — М., 2004. — С. 5.
- ⁴ **Кухта Борис.** Політична влада та її рішення. — Л., 2006. — С. 52.
- ⁵ Див.: **Бочкарев А. И.** Фундаментальные основы этногенеза: Учеб. пособие. — М., 2008.
- ⁶ Див.: **Перотті Антоніо.** Виступ на захист полікультурності. — С. 39, 56.
- ⁷ Див.: **Курас І. Ф.** Етнополітика. Історія і сучасність. — К., 1997.
- ⁸ Див.: **Жук П., Мазур Н., Соломонюк Р., Турчак Р.** Етнополітична карта світу ХХІ століття. Методичні і предметні коментарі. — Тернопіль, 2000.
- ⁹ **Гегель.** Наука логики: В 3 т. — Т. 2. — С. 16.
- ¹⁰ Див.: **Варзар І.** Історіологізм політолого-етнологічного мислення // Мала енциклопедія етнодержавознавства. — С. 516.
- ¹¹ Див.: **Каргунов О. В.** Вступ до етнополітології: Наук.-навч. посіб. — К., 1999.
- ¹² Див. також: **Гетьманчук М. П., Турчин Я. Б.** Сергій Шелухін: суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали. — Л., 2006.
- ¹³ Див. також: **Ларченко М. Л.** До логіки конституювання та “розрядження” етноконфліктів у недалекому минулому: історіолого-концептуальні синтези у світлі сучасності // Політолого-етнологічні проблеми розвитку сучасної України. — С. 295–312.
- ¹⁴ **Кант И.** Сочинения: В 6 т. — Т. 4. — Ч. I: Пер. с нем. — М., 1965. — С. 272–273.

Розділ III. Ілюстрації та науково-методичні коментарі до них

- ¹ Див.: **Кант І.** Сочинения: В 6 т. — Т. 3. — С. 39–40.
- ² **Губерман Игорь.** Гарики предпоследние. — Екатеринбург, 2008. — С. 56.
- ³ Див.: **Пэнто Р., Гравитц М.** Методы социальных наук: Пер. с фр. — М., 1972, — С. 142.
- ⁴ **Барзар Іван.** Радикальні реформи — єдиний порятунок для України // Політичний менеджмент. — 2009. — № 1. — С. 37.
- ⁵ **Гегель.** Философские произведения: Пер. с нем. — М.-Л., 1935. — С. 44.
- ⁶ Див.: **Ющенко Віктор:** Вірю! Знаю! Можемо! / Упоряд. А. М. Євтушенко та ін. — К., 2004. — С. 308.
- ⁷ Див.: **Ми** були незалежні, але не вільні... // Уряд. кур'єр. — 2005. — 25 січ.
- ⁸ Див.: **Рассел Бертран.** Практика и теория большевизма: Пер. с англ. — М., 1990. — С. 6.
- ⁹ Див.: **Права** людини в Україні. Інформаційно-аналітичний бюлетень. — Вип. 21: Права меншин / Відп. за вип. Микола Шульга. — К., 1998. — С. 448–451.
- ¹⁰ **Україна — США:** Час реальних кроків назустріч. Виступ Президента України Віктора Ющенка на об'єднаному засіданні палат Конгресу США 6 квітня 2005 року // Уряд. кур'єр. — 2005. — 8 квіт.
- ¹¹ Цит. за: **Куписевич Чеслав.** Основы общей дидактики: Пер. с польск. — М., 1986. — С. 33.
- ¹² Цит. за: **Varzari Ion, Varzari Pantelimon.** Unele observații privind curriculumului disciplinar în învățământul superior. — Integrarea europeană și învățământul universitar. — Chișinău, 2007. — P. 37.
- ¹³ **Маркс К., Энгельс Ф.** Сочинения. — Т. 1. — М., 1961. — С. 360.
- ¹⁴ **Оруэлл Джордж.** Эссе. Статьи. Рецензии. — Т. II: Пер. с англ. — Пермь, 1992. — С. 12.
- ¹⁵ **Сборник** английских афоризмов / Сост. Г. А. Котий. — М., 2008. — С. 61.
- ¹⁶ Цит. за: **Павел Святенков.** Буржуазная революция в России: новый этап. — Взгляд из России: Избранные политические статьи “Русского Журнала”. — К., 2004. — С. 176.
- ¹⁷ **Рассел Бертран.** Власть. Новый социальный анализ. — С. 8.
- ¹⁸ **Моска Г.** Элементы политической науки // Социс. — 1995. — № 5. — С. 32.

- ¹⁹ Див.: **Линдблад Ян**. Человек — я, ты и первозданный. — С. 39–46.
- ²⁰ Див.: **Дюбуа-Реймон Эмиль**. О границах познания природы. Семь мировых загадок: Пер. с нем. — М., 1901. — С. 30–32.
- ²¹ Див.: **Маркс К., Энгельс Ф.** Сочинения: Т. 22. — М., 1972. — С. 219.
- ²² **Лец Ежи Станислав**. Почти все: Пер. с польск. — М., 2008. — С. 173.
- ²³ Див.: **Тайлор Э. Б.** Миф и обряд в первобытной культуре: Пер. с англ. — Смоленск, 2000. — С. 22–26.
- ²⁴ **Бисмарк Отто фон**. Мысли и воспоминания: В 3 т. — Т. 2: Пер. с нем. — М., 1941. — 209 (прим.).
- ²⁵ Цит. за: **Хейвуд Эндрю**. Политология: Учебник: Пер. с англ. — М., 2005. — С. 197.
- ²⁶ **Ефимов Игорь**. Метаполитика. Наш выбор и история. — Л., 1991. — С. 72.
- ²⁷ Цит. за: **Головатий М. Ф.** Політичний менеджмент: Навч. посіб. — К., 2005. — С. 167.
28. Див.: **Дюбуа-Реймон Эмиль**. О границах познания природы. Семь мировых загадок. — С. 31.

ВИСНОВКИ

- ¹ Цит. за: **Перотті Антоніо**. Виступ захист полікультурності. — С. 20.
- ² Там само. — С. 114.
- ³ Див.: **Жванецкий Михаил**. Собрание произведений: В 4 т. — Т. 1: Шестидесятые. — М., 2004. — С. 221.
- ⁴ Див.: **Колаковський Лешек**. Мої правильні погляди на все: Пер. з польськ. — К., 2005. — С. 114.
- ⁵ Цит. за: **Хейвуд Эндрю**. Политология: Учебник. — С. 57.
- ⁶ **Перотті Антоніо**. Виступ на захист полікультурності. — С. 113.

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ

- ¹ Див.: **Колаковський Лешек**. Мої правильні погляди на все. — С. 10.
- ² Цит. за: **Новиков А. С.** Научные открытия. Типы. Структура. Генезис. — С. 80.
- ³ **Миль Джон Ст.** Про індивідуальність як один з елементів добробуту // Лібералізм. Антологія. — С. 157.
- ⁴ **Оруэлл Джордж**. Эссе. Статьи. Рецензии. — Т. II. — С. 12.

- ⁵ **Колаковський Лешек.** Мої правильні погляди на все. — С. 114.
- ⁶ Див.: **Дистервег А.** Избранные педагогические сочинения: Пер. с нем. — М., 1956. — С. 201–202.
- ⁷ Див.: **Енциклопедія сучасної України.** — Т. 4. — К., 2005. — С. 82; **Політологічний** словник. — К., 2005. — С. 85.
- ⁸ **Головаха Евгений.** Альтернативная философия. Словарь для не-служебного пользования. — К., 2008. — С. 61.
- ⁹ Див.: **Кармазина Марія.** Політична наука в Україні: дисертаційний аспект // Політичний менеджмент. — 2008. — № 3. — С. 20.
- ¹⁰ **Сборник** английских афоризмов. — С. 75.
- ¹¹ Див.: **Санистебан Л.** Основы политической науки: Пер. с исп. — М., 1991. — С. 3–4.
- ¹² Див.: **Політолого-етнологічні** проблеми розвитку сучасної України. — С. 61–69.
- ¹³ Див., напр.: **Варзарь Иван.** Слово искреннее — о замечательном современнике // Курасівські читання-2005: У 2 кн. — Кн. 1. — Наукові записки ІПіЕНД. — Вип. 30. — К., 2006.
- ¹⁴ Див.: **Гегель.** Сочинения. — Т. 4. — С. 7.
- ¹⁵ Цит. за: **Населення** планети побільшає... // Голос України. — 2009. — 13 берез.
- ¹⁶ Цит. за: **Звітував** президент // Голос України. — 2009. — 3 квіт.
- ¹⁷ **Себайн Г. Джордж, Торсон Л. Томас.** Історія політичної думки. — С. 8.
- ¹⁸ **Рассел Бертран.** Власть. Новый социальный анализ. — С. 8.

МАУП

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основні авторські політолого-етнологічні праці

1. **Варзарь И. М.** В. И. Ленин о роли в политике народа как этно-исторической общности // Вестн. Ленинград. ун-та. — Сер. Исторические науки. — Вып. 39 (338). — Л., 1972.

2. **Варзарь И. М.** Національне питання в ленінській теоретичній спадщині періоду 1893–1903 рр. // Укр. іст. журн. — 1973. — № 1.

3. **Варзарь И.** Теоретико-историологические аспекты этноосвободительных революций и движений послеоктябрьской эпохи // Новый взгляд на старые историко-этнологические вопросы: Сб. ст. / Под ред. М. Я. Гефтера. — Таллинн, 1975.

4. **Варзарь И.** Молодежи о революционной перспективе этнополитической интеграции мира. — К., 1979.

5. **Варзарь Иван.** К аксиологии этносоциальной жизни “советских малых народов” // Вестн. Москов. ун-та. — Сер. Социогуманитарные науки. — Вып. 29 (116). — М., 1985.

6. **Варзарь И. М.** Размышления “на полях” идеи социальной цены этнополитических революций современности // Вопр. науч. ком. — Межвед. науч. сб. — Вып. 72. — К., 1989.

7. **Варзарь И. М.** Чому спалахують етнополітичні конфлікти? // Вісн. Київськ. Центру політпросвіти. — Вып. 3 (9). — К., 1990.

8–23. **Варзарь И. М.** Этническая антропология; Этническая группа; Этноисторическая общность; Этническая популяция; Этническая психология; Этническая социология; Этническая территория; Этнические процессы (у співавт.); Этнический ареал; Этнический ренесанс; Этнический тип; Этнический центризм (у співавт.); Этногенез; Этнографическая группа; Этноконфессиональная группа // Межнациональные отношения. Термины и определения: Слов.-справ. / Под ред. Ю. И. Римаренко. — К., 1991.

24. **Варзарь И. М.** Народ и нация в политике. Политолого-этнологические размышления над важной, но запутанной политико-практической проблемой современности // Политология: Курс лекций / Под ред. И. С. Дзюбко. — К., 1992.

25. **Варзарь Иван.** Політична етнологія як наука. — Депоп. — К., 1992.

26–42. **Варзарь И.** Етнічна антропология; Етнічна популяция; Етнічна психология; Етнічна соціология; Етноісторична спільність, етнос; Етнічний центризм; Етнонаціональне відродження (у співавт.); Національне самовизначення (у співавт.); Політико-етнічна суверенізація

народу; Політична етнологія як наукова дисципліна; Державне будівництво в Україні у призмі політичної етнології; Етнічна батьківщина (у співавт.); Етнокультурний ареал; Етноойкумена; Етноплацента // Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас. — К., 1993.

43. **Варзар І. М.** Что там, в Транснистрии? Наблюдения и размышления политического этнолога над этнополитическим конфликтом // От Боснии до Днестра. Политические радикалы наблюдают, размышляют, предлагают: Сб. ст. / Под ред. Эммы Бонино и Мауки Цагарели (На серб.-хорв. и рус. яз.). — Сараево — Кишинев, 1993.

44. **Варзар І. М.** Політична етнологія як наука: історіологія, теорія, методологія, праксеологія: Навч. посіб. — К., 1994.

45. **Варзар І.** Етнічна популяція: політолого-етнологічні аспекти // Політологічні читання: Українсько-канадський щоквартальник. — Вип. 1. — К., 1995.

46. **Варзар І. М.** Этнополитическая девиация как политологический феномен // First International Social Deviant Behavior Symposium of the Black Sea Countries. Criminological Situation and Security in Society, 9–11 November 1995. Materials. — Chişinău, 1995.

47. **Варзар І. М.** Етнополітичні міфологеми кризь призму політичної етнології (На прикладах України та Польщі) // Вибір. — 1995. — № 1.

48. **Варзар І. М.** Политическая этнология как новая социально-политическая наука // Revista de filozofie, sociologie și drept (Chişinău). — 1995. — № 3.

49–53. **Варзар І.** Державне будівництво в Україні через призму політичної етнології; Етніка теоретична; Етнічна комунікативна валентність; Етнічна культура; Етнічна маргінальність особи // Абетка етнополітолога: У 2 т. / Кер. авт. кол. Ю. І. Римаренко. — Т. 1. — К., 1996.

54–56. **Варзар І.** Народ як полісемічне соціологічне поняття; Народнонаселення; “Народ України”: політолого-етнологічне підгрунття // Абетка етнополітолога: У 2 т. / Кер. авт. кол. Ю. І. Римаренко. — Т. 2. — К., 1996.

57. **Варзар І.** (у співавт.). Основи етнодержавознавства: Підручник / Кер. авт. кол. Ю. І. Римаренко. — К., 1997.

58–72. **Варзар І.** Етнічна антропологія; Етнічна батьківщина (у співавт.); Етнічна група; Етнічна психологія; Етнічна соціологія; Етноісторична спільність; Етнічний центризм (у співавт.); Етно-

культурний ареал; Державне будівництво в Україні через призму політичної етнології; Етнонаціональне відродження (у співавт.); Історіологізм політолого-етнологічного мислення; Національне самовизначення (у співавт.); Націоетнічні меншини: вітчизняний досвід правового регулювання статусу (у співавт.); Політична етнологія: теоретико-методологічна концепція; Федералізм в Україні: проблеми етнонаціональної персональної автономії // Мала енциклопедія етнодержавознавства / Відп. ред. Ю. І. Римаренко. — К., 1997.

73. **Варзар І.** Про політичну науку слово правдиве промовимо — не апологетичне, а історіологічне... // Нова політика. — 1997. — № 3.

74. **Варзар І. М.** Політолого-етнологічні засади інтерпретації буття національної ідеї в поліетнічному соціумі // Наукові записки ІПіЕНД. — Сер. Політологія і етнологія. — Вип. 1. — К., 1997.

75. **Варзар Іван.** Політолого-етнологічні аспекти інтерпретації національної ідеї у багатонародній країні // Ментальність і духовно-політичні проблеми формування Збройних Сил України: Зб. ст. — К., 1997.

76. **Варзар І. М.** Політико-мілітарні явища в політологічних і етнологічних інтерпретаціях та кореляціях: загальнотеоретичні ідеології та українська специфіка // Проблеми свободи совісті у Збройних Силах України: Зб. ст. — К., 1997.

77. **Варзар Іван.** Соціумо- і державотворчий потенціал національної ідеї в поліетнічному суспільстві: тези до роздумів // Національна ідея — основа єдності суспільства: Спецвипуск НДП. — К.; Рівне, 1998.

78. **Варзар І. М.** Політолого-етнологічні аспекти функціонування української дипломатії суверенізаційної доби // Наук. вісн. Дипломат. акад. України. — Вип. 1. — К., 1998.

79. **Варзар І.** (у співавт.). Нація і держава. Теоретико-методологічний та концептуальний аналіз: У 2 кн. / За ред. Ю. Римаренка. — Київ — Донецьк, 1998.

80. **Варзар І. М.** Ідейно-теоретичні засади державотворчої політики Л. Д. Кучми. — К., 1999.

81. **Варзар Іван.** Сильні регіони — міцна країна: етносоціополітичні аспекти // Україна і світ сьогодні. — 2000. — 18–24 листоп.

82. **Варзар І. М.** (у співавт.). Український радикальний націоналізм: наскільки ж він “близький українській душі”? // Трибуна. — 2000. — № 9–10.

83. **Варзар Іван** (у співавт.). “Борці за щастя нації” чи політична еліта? // Нова політика. — 2001. — № 6.

84. **Варзар І. М.** Сфера і галузь суспільного життя. Вихідні теоретико-методологічні засади. — Державне управління: Словн.-довід. / Кер. творч. кол. В. Д. Бакуменко. — К., 2002.

85. **Варзар Іван.** Специфіка буття етноісторичної сфери суспільного життя багатонародного суспільства // Вісн. УАДУ при Президентові України. — Вип. 62. — К., 2002.

86. **Варзар Іван.** Деякі етносоціальні та етнорегіональні аспекти формування єдиної державної політичної еліти та політичної нації в багатонародному суспільстві // Регіональні та національні еліти: Хто формує політику? — Чернівці, 2002.

87. **Варзар Іван.** Держава і народ-етнос у політологічному дискурсі // Із контекстів минулих літ: Вибране в концептуальних і мемуарних вимірах. — Кн. 1. — К., 2003.

88. **Варзар І. М.** (у співавт.). Етнополітика // Політологічний енциклопедичний словник. — 2-ге вид. / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — К., 2004.

89. **Варзар І. М.** Непотизм: політолого-етнологічні аспекти // Політологічний енциклопедичний словник. — 2-ге вид. / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — К., 2004.

90. **Варзар І. М.** Проблема політичної нації в класичних інтерпретаціях і сучасних політолого-етнологічних акцентуаціях // Політологічні та соціологічні студії: Зб. наук. пр. — Т. III. — Чернівці, 2005.

91. **Варзар Іван** (у співавт.). Державна етнічна політика в політолого-етнологічних аспектах: історіологічний аналіз // Курасівські читання — 2005: Наук. записки ІПіЕНД. — Сер. Політологія і етнологія. — Вип. 30. — Кн. 1. — К., 2006.

92. **Варзар І. М.** Співвідношення соціального та етноісторичного начал у побудові та функціонуванні політичної нації // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй: У 2 т. — Т. 2. — К., 2006.

93. **Варзар І.** Про історіологічні смисли ХХ сторіччя // Філософська думка. — 2006. — № 3.

94. **Варзарь И. М.** К генезису политолого-этнологической теории и науки, или Реферат авторской интерпретации основных позиций нового направления социально-политической мысли в свете вызовов современности // Політолого-етнологічні проблеми розвитку сучасної України / За наук. ред. І. М. Варзаря. — К., 2007.

95. **Варзар І. М.** Ще раз про генезисно-історіологічний та ролево-функціональний погляди на феномен політичної нації в багатонародній країні // Наук. пр. МАУП. — Вип. 2. — К., 2007.

96. **Варзар Іван.** Політична етнологія: генези та сучасний стан науки у контекстах ідей непересічних людей і подій транзитних часів // Із контекстів минулих літ: Вибране в концептуальних і мемуарних вимірах. — Кн. 3. — К., 2010.

Українські та російські видання

97. **Абашидзе А. Х.** Защита прав меньшинств по международному внутреннегосударственному праву. — М., 1996.

98. **Абетка** етнополітолога: У 2 т. / За ред. Ю. І. Римаренка. — К., 1996.

99. **Абдулатипов Р. Г.** Этнополитология: Учеб. пособие. — СПб., 2004.

100. **Авдеев В.** Расология. — М., 2005.

101. **Алексеев В. П.** География человеческих рас. — М., 1974.

102. **Алексеев В. П.** Становление человечества. — М., 1984.

103. **Андрущенко В. П.** Історія соціальної філософії: Західноєвропейський контекст: Підручник. — К., 2000.

104. **Антология** мировой политической мысли: В 5 т. — М., 1997–1999.

105. **Антонюк О. В.** Формування етнополітики в Україні: історичні та теоретико-методологічні засади. — К., 1999.

106. **Антонюк О. В.** Основи етнополітики: Навч. посіб. — К., 2005.

107. **Арсеньев А. С., Библер В. С., Кедров Б. М.** Анализ развивающегося понятия. — М., 1967.

108. **Бабкин В., Селиванов В.** Народ и власть. — К., 1996.

109. **Барг М. А.** Эпохи и идеи. Становление историзма. — М., 1987.

110. **Бебик В. М.** Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика. — К., 2000.

111. **Бочковський О.** Вступ до націології. — К., 1998.

112. **Бромлей Ю. В.** Очерки теории этноса. — М., 1983.

113. **Бромлей Ю. В.** Этносоциальные процессы: теория, история, современность. — М., 1987.

114. **Брук С. И.** Население мира: Этнодемографический справочник. — 2-е изд. — М., 1986.

115. **Варзар Є.** Етнополітична батьківщина // Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії: Енциклопед. довід. / За ред. Ю. І. Римаренка, І. Ф. Кураса. — К., 1993.

116. **Варзар Є. І.** Етнополітична аксіологія // Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — К., 1997.

117. **Варзар Є. І.** Аксиологія етносоціополітичних процесів та явищ // Політологічний енциклопедичний словник. — 2-ге вид. / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — К., 2004.
118. **Варзар Є. І.** Етнополітика як системний феномен // Політологічний енциклопедичний словник. — 2-ге вид. / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — К., 2004.
119. **Варзар Є. І.** Аксиологія етнополітична: теоретико-методологічні виміри // Політологічний словник / За ред. М. Ф. Головатого і О. В. Антонюка. — К., 2005.
120. **Варзар Є. І.** Аксиологія етнополітичного ладу багатонародної країни як сегмента та зрізу політичної системи // Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі / Гол. ред. В. П. Бех. — К., 2006.
121. **Варзар Р. І.** Політолого-етнологічна аксиологія історичного менталітету багатонародної країни // Політолого-етнологічні проблеми розвитку сучасної України / За наук. ред. І. М. Варзара. — К., 2007.
122. **Варзар Р. І.** Теоретико-пізнавальні аспекти конституювання етнополітичного менталітету у багатонародній країні // Вісн. Львівськ. нац. ун-ту. — Сер. Соціально-гуманітарні науки. — Вип. 18 (62). — Л., 2009.
123. **Вербицкий А. А.** Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. — М., 1991.
124. **Весь мир.** Расы. Народы. Нации и народности: Энциклопедический справочник. — Минск, 2000.
125. **Виступ** Президента України Л. М. Кравчука на засіданні кнєсету держави Ізраїль // Еврейские вести. — 1993. — № 2 (22). — Янв-варь.
126. **Ворожейкин И. Е., Кибанов А. Я., Захаров Д. К.** Конфликтология: Учебник. — М., 2000.
127. **Гавриленко І. М., Мельник П. В., Недоха М. П.** Соціальний розвиток: Навч. посіб. — Ірпінь, 2001.
128. **Гиндев Панайот.** Демократия и общественный прогресс: Пер. с болг. — М., 1972.
129. **Гетьманчук М. П., Турчин Я. Б.** Сергій Шелухін: суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали. — Львів, 2006.
130. **Головатий М. Ф.** Соціологія політики: Навч. посіб. — К., 2003.
131. **Головатий М. Ф.** Політична психологія: Підручник. — К., 2006.

132. **Горбатенко Володимир**. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. — К., 2006.
133. **Горбачев Михайл**. Жизнь и реформы: В 2 кн. — М., 1995.
134. **Градовский А.** Национальный вопрос в истории и литературе. — СПб., 1901.
135. **Грезнева О. Ю.** Научные школы. Педагогический аспект. — М., 2003.
136. **Грицак Я.** Нарис історії України: Формування модерної української нації у XIX–XX ст. — К., 1997.
137. **Гумилев Л. Н.** Этносфера. История людей и история природы. — М., 1993.
138. **Давыдов В. В.** Теория развивающего обучения. — М., 1998.
139. **Депортовані кримські татари, болгари, греки, німці: Зб. док. (1941–1998 рр.).** — К., 1999.
140. **Довгань Г. Д., Сиротинко А. Й., Стадник О. Г.** Країнознавство: Довідник. — К., 2007.
141. **Душков Б. А.** Психология типов личности, народов и эпох: Учеб. пособие. — Екатеринбург, 2001.
142. **Жук П., Мазур Н., Соломонюк Р., Турчак Р.** Етнополітична карта світу XXI століття: Методичні і предметні коментарі. — Тернопіль, 2000.
143. **Забужко О.** Філософія національної ідеї. Етнонаціональний розвиток України. — К., 1993.
144. **Зиневич Г. П.** Человек изучает человека. — К., 1988.
145. **Здравомыслов А. Г.** Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве. — М., 1997.
146. **Енциклопедія етнокультурознавства / За ред. О. В. Антонюка.** — К., 2001.
147. **Етнічні меншини в Україні: Етнічний довідник: У 3 ч.** — К., 1996.
148. **Етнічний довідник: У 3 ч.** — К., 1997.
149. **Етнічні спільноти України: Довідник.** — К., 2001.
150. **Етнонаціональна історія України в документах і матеріалах.** — К., 1997.
151. **Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність.** — К., 2001.
152. **Етнополітика в Україні: Документи та матеріали.** — К., 1998.
153. **Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас.** — К., 1993.

154. **Етнос і соціум** / За ред. Б. Попова. — К., 1993.
155. **Єврорегіони**: потенціал міжетнічної гармонізації: Зб. наук. пр. — Чернівці, 2004.
156. **Євтух В. Б.** Державна етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти. — К., 1997.
157. **Ідеологія** державотворення в Україні: історія і сучасність. — К., 1997.
158. **Илларионова Т. С.** Этническая группа: генезис и проблемы самоидентификации (Теория диаспоры). — М., 1997.
159. **Ильин В. В., Панарин А. С., Бодовский Л. В.** Политическая антропология. — М., 1995.
160. **Историческая** наука и некоторые вопросы современности / Под ред. М. Я. Гефтера. — М., 1969.
161. **Історія** сучасного світу. Соціально-політична історія XV–XX століть: Навч. посіб. / За ред. Ю. А. Горбаня. — К., 2003.
162. **Итс Р. Ф.** Введение в общую этнологию и этнографию. — Л., 1981.
163. **Капоторти Ф.** Исследование о правах лиц, принадлежащих к этническим, религиозным и языковым меньшинствам. — Нью-Йорк, 1979.
164. **Карась Анатолій.** Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. — К.; Л., 2003.
165. **Кареев Н.** Историология (Теория исторического процесса). — Пг., 1915.
166. **Картунов О. В.** Вступ до етнополітології: Наук.-навч. посіб. — К., 1999.
167. **Касьянов Г.** Теорії нації та націоналізму. — К., 1999.
168. **Кафарський В.** Нація і держава: Культура, ідеологія, духовність. — Івано-Франківськ, 1999.
169. **Кафарський В. І., Савчук Б. П.** Етнологія: Підручник. — К., 2006.
170. **Колодій Антоніна.** Національний вимір суспільного буття. — Львів: Астролябія, 2008. — 368 с.
171. **Колпаков В. М.** Теория и практика принятия управленческих решений: Учеб. пособие. — К., 2004.
172. **Конституційні акти** України: 1917–1920. Невідомі конституції України. — К., 1992.
173. **Концепции** зарубежной этнологии. — М., 1976.

174. **Котигоренко В. О.** Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний контекст. — К., 2004.
175. **Князєв В. М.** Соціальна технологія та управління політичними процесами в Україні. — К., 1995.
176. **Крадин Н. Л.** Политическая антропология. — М., 2001.
177. **Краткий** этнологический словарь. — М., 1995.
178. **Кресіна І. О.** Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: Етнополітологічний аналіз. — К., 1998.
179. **Куббель Л. Е.** Очерки потестарно-политической этнографии. — Л., 1988.
180. **Кульчицький С. В.** Курс політичної історії України ХХ століття. — К., 2000.
181. **Курас І. Ф.** Етнополітика. Історія і сучасність: статті, виступи, інтерв'ю 90-х років. — К., 1999.
182. **Курас І. Ф.** Етнополітологія. Перші кроки становлення. — К., 2004.
183. **Кухта Борис.** Політична влада та її рішення. — Львів, 2006.
184. **Кучма Леонід.** Вірю в український народ: Вибрані статті, виступи (1994–2000). — К., 2000.
185. **Левин З. И.** Менталитет диаспори. — М., 2001.
186. **Леонова А. О.** Етнокультурна політика України. — К., 1998.
187. **Лозко Г.** Етнологія України. — К., 2001.
188. **Лукашевич М. П., Туленков М. В.** Спеціальні та галузеві соціологічні теорії: Навч. посіб. — К., 2004.
189. **Лурье С. В.** Историческая этнология: Учеб. пособие. — М., 2004.
191. **Майборода О.** Російський націоналізм в Україні (1991–1998). — К., 1999.
192. **Макарчук С., Турій С.** Український етнос. — Львів, 1990.
193. **Максаковский А. Б.** Этнический состав населения мира. — Ярославль, 1996.
194. **Мала** енциклопедія етнодержавознавства / За ред. Ю. І. Римаценка. — К., 1997.
195. **Малиновська О.** Міграційна ситуація та міграційна політика в Україні. — К., 1997.
196. **Мартенс Ф. Ф.** Современное международное право цивилизованных народов: В 2 т. — СПб., 1882.
197. **Махмутов М. И.** Проблемное обучение. — М., 2005.

198. **Мельник І. А.** Міжнародні відносини: радянський експеримент та історичні реалії. — К., 2006.

199. **Михальченко Н. И.** Политическая идеология как форма общественного сознания. — К., 1991.

200. **Міграційні** процеси у сучасному світі: світовий, регіональний та національний вимір. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика: Енциклопедія. — К., 1998.

201. **Мігул І.** Політичні ідеології: порівняльний аналіз. — К., 1997.

202. **Міжнародні** відносини та національні меншини України: стан, перспективи / Упоряд. Р. Ш. Чілачава. — К., 2004.

203. **Мнацаканян М. О.** Этносоциология: нации, национальная психология и межнациональные конфликты. — М., 1998.

204. **Надолішній П. І.** Розбудова нової системи врядування в Україні: етнонаціональний аспект. Теоретико-методологічний аналіз. — Київ — Одеса, 1999.

205. **Налчаджян А. А.** Этнопсихология. — СПб., 2004.

206. **Народонаселение:** Энциклопедический словарь / Гл. ред. Г. Г. Меликьян. — М., 1994.

207. **Народы** мира. Историко-этнографический справочник / Гл. ред. Ю. В. Бромлей. — М., 1988.

208. **Народы** и религии мира. Энциклопедия / Гл. ред. В. А. Тишков. — М., 1998.

209. **Наулко Всеволод.** Хто і відколи живе в Україні. — К., 1998.

210. **Нации** и национализм. — М., 2000.

211. **Національні** відносини в Україні у ХХ ст.: Зб. док. і матеріалів. — К., 1994.

212. **Національний** склад населення України та його мовні ознаки: За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. — К., 2003.

213. **Національно-державне** будівництво: Концептуальні підходи, сучасна наукова література / За ред. Ю. І. Римаренка. — К., 1999.

214. **Недюха М. П.** Системний аналіз історичних типів європейської ідеології. — Ірпінь, 2001.

215. **Незалежність** України і виклики сьогодення. Виступ Президента України Л. Д. Кучми на урочистому зібранні, присвяченому дванадцятій річниці Незалежності України, 23 серпня 2003 р. // Уряд. кур'єр. — 2003. — 27 серп.

216. **Нельга О. В.** Теорія етносу: Курс лекцій. — К., 1997.

217. **Нечуй-Левицький Іван**. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. — К., 1992.
218. **Новиков А. М.** Методология учебной деятельности. — М., 2005.
219. **Обушний М.** Етнос і нація: проблеми ідентичності. — К., 1998.
220. **Ольшанский Д. В., Пеньков В. Ф.** Политический консалтинг: Учеб. пособие. — СПб., 2005.
221. **Онушкин В. Г., Огарев Е. И.** Образование взрослых: Междисциплинарный словарь терминологии. — СПб. — Воронеж, 1995.
222. **Основи етнодержавознавства: Підручник / За ред. Ю. І. Рима-ренка.** — К., 1997.
223. **Панарин А. С.** Глобальное политическое прогнозирование: Учебник. — М., 2002.
224. **Пахарев А. Д.** Политическое лидерство и лидеры. — К., 2001.
225. **Педагогический поиск: Сб. / Сост. Г. Н. Баженова.** — 3-е изд. — М., 1985.
226. **Пірен М. І.** Основи політичної психології: Навч. посіб. — К., 2003.
227. **Подласный И. П.** Продуктивная педагогика. — М., 2003.
228. **Політична культура: теорія, проблеми, перспективи: Зб. / За ред. С. Рябова.** — К., 2004.
229. **Політологія. Етнологія. Соціологія: Матеріали III Міжнар. конгр. українців.** — Х., 1996.
230. **Політолого-етнологічні проблеми розвитку сучасної України / За наук. ред. І. М. Варзаря.** — К., 2007.
231. **Полоскова Т.** Диаспоры в системе международных связей. — М., 1998.
232. **Попеску И. В.** Историология обоснования и реализации государственной языковой политики: украинская лингвопраксеология в свете мирового политолого-этнологического опыта // **Політолого-етнологічні проблеми розвитку сучасної України / За наук. ред. І. М. Варзаря.** — К., 2007.
233. **Попович Мирослав.** Європа — Україна: праві і ліві. — К., 1997.
234. **Права людини в Україні: Інформаційно-аналітичний бюлетень.** — Вип. 21: Права меншин / За ред. М. О. Шульги. — К., 1998.
235. **Примуш М. В.** Політичні партії: історія та теорія: Навч. посіб. — К., 2008.
236. **Проблеми міграції та повернення депортованих в Україну.** — К., 1997.

237. **Проблеми** та перспективи української реформації / За заг. ред. М. Ф. Головатого. — К., 2001.

238. **50/50**. Опыт словаря нового мышления / Под общ. ред. Ю. Афанасьева и М. Ферро. — М.; Париж, 1989.

239. **Римаренко Ю. І., Шкляр Л. Є., Римаренко С. Ю.** Основи етнодержавознавства. Теоретико-методологічний аналіз. — К., 2002.

240. **Розширення** Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами / Кер. проекту Ірина Солоненко. — К., 2004.

241. **Россия** в XX веке. Проблемы национальных отношений. — М., 1999.

242. **Рубинштейн С. Л.** О мышлении и путях его исследования. — М., 1985.

243. **Рябов С. Г.** Політологічна теорія держави: Навч. посіб. — К., 1996.

244. **Рябошапко Л.** Правове становище національних меншин України (1917–2000). — Львів, 2001.

245. **Савчук Борис.** Українська етнологія: Навч. посіб. — Івано-Франківськ, 2004.

246. **Січинський Володимир.** Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. — К., 1992.

247. **Скиба В. Й., Горбатенко В. П., Туренко В. В.** Вступ до політології: Екскурс в історію правничо-політичної думки. — К., 1996.

248. **Солдатова Г. У.** Психология межэтнической напряженности. — М., 1997.

249. **Сорокин П.** Человек. Цивилизация. Общество. — М., 1992.

250. **Сравнительно-историческое** изучение языков разных семей и групп. Современное состояние и проблемы: Справ.-учеб. пособие. — М., 1981.

251. **Старовойт І.** Західноєвропейська і українська ментальність (Компаративний аналіз). — Тернопіль, 1995.

252. **Степико Михайло.** Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (Філософсько-методологічний аналіз). — К., 1998.

253. **Стеченко Д. М., Чмир О. С.** Методологія наукових досліджень: Підручник. — К., 2007.

254. **Сучасний** виборчий PR: Навч. посіб. / В. В. Лісничий та ін. — Сєверодонецьк, 2001.

255. **Тавадов Г. Т.** Этнология: Учебник. — М., 2002.

256. **Тавадов Г. Т.** Этнология: Современный словарь-справочник. — М., 2007.
257. **Тихонравов Ю. В.** Геополитика: Учеб. пособие. — М., 2000.
258. **Тишков В. А.** Этничность и власть в полиэтнических государствах. — М., 1994.
259. **Транскордонне співробітництво у поліетнічних регіонах Східної та Південно-Східної Європи.** — Чернівці, 1999.
260. **Тур М. Г.** Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів. — К., 2006.
261. **Тюков А. А.** Рефлексия в науке и обучении. — Новосибирск, 1984.
262. **Удовик С. Л.** Глобализация. Семиотические подходы. — К., 2002.
263. **У истоков формирования наций в Центральной и Юго-Восточной Европе.** — М., 1984.
264. **Україна: етнонаціональна палітра суспільного розвитку: Словник-довідник / Відп. ред. Ю. І. Римаренко.** — К., 1997.
265. **Україна — США: час реальних кроків назустріч.** Виступ Президента України Віктора Ющенка на об'єднаному засіданні палат Конгресу США 6 квітня 2005 року // Уряд. кур'єр. — 2005. — 8 квіт.
266. **Україна у пошуках себе. Національна ідея: проблеми розвитку.** — К., 2007.
267. **Українська діаспора.** — К., 1992.
268. **Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка.** — К., 2003.
269. **Український соціум / За ред. В. С. Крисаченка.** — К., 2005.
270. **Халипов В. Ф.** Кратология — наука о власти. Концепция. — М., 2002.
271. **Цуладзе Автандил.** Политическая мифология. — М., 2003.
272. **Чеснов Я. В.** Лекции по исторической этнологии. — М., 1998.
273. **Шевнюк О. Л.** Культурологія: Навч. посіб. — К., 2004.
274. **Шелухін С.** Французькі вчені про Україну і федерацію // Українська трибуна. — Прага, 1922. — 26 (13) січ.
275. **Шелухін С.** Звідкіля походить Русь? Теорія кельтського походження Київської Русі з Франції. — Прага, 1929.
276. **Шелухин С.** Хто й коли перейменував грецькі назви українських річок на латино-кельтські? Нові факти для устійнення походження Русі // Дзвони. — Львів, 1934. — Ч. 11.

277. **Шелухин С.** Що таке “галици” в “Слові о полку Ігоревім”? // Дзвони. — Львів, 1935. — Ч. 12.
278. **Шелухін С.** Україна — назва нашої землі з найдавніших часів. — Дрогобич, 1992.
279. **Шкляр Л. Е.** Этнос. Культура. Личность. Философско-методологические аспекты исследования. — К., 1992.
280. **Шуба О.** Релігія в етнопонаціональному розвитку України. — К., 1999.
281. **Шульга Н. А.** Этническая самоидентификация личности. — К., 1996.
282. **Этнические** аспекты власти / Отв. ред. В. В. Бочаров. — СПб., 1995.
283. **Этнические** меньшинства в современной Европе. — М., 1997.
284. **Этнические** процессы в современном мире: Справочник. — М., 1987.
285. **Этнические** стереотипы поведения. — Л., 1985.
286. **Этнологическая** наука за рубежом: проблемы, поиски, решения. — М., 1991.
287. **Этнология:** Учебник. — М., 1994.
288. **Этнология.** — Вып. 1–2. — М., 1995.
289. **Этносы** и этнические процессы. — М., 1993.
290. **Юрій М. Ф.** Етногенез та менталітет українського народу. — К., 2005.
291. **Юрій М. Ф.** Етнологія: Навч. посіб. — К., 2006.
292. **Языки** и диалекты мира: Справочник. — М., 1982.
293. **Альтерматт У.** Этнопонаціоналізм в Європі: Пер. с нем. — М., 2000.
294. **Амеллер Мишель.** Парламенти. Сравнительное исследование структуры и деятельности представительных учреждений 55 стран мира: Пер. с фр. — М., 1967.
295. **Арон Р.** Мир і війна між націями: Пер. з фр. — К., 2000.
296. **Бауэр О.** Національний вiпрос и социал-демократія: Пер. с нем. — СПб., 1909.
297. **Бройль Луи Де.** По тропам науки: Пер. с фр. — М., 1962.
298. **Вебер Макс.** Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика: Пер. з нім. — К., 1998.
299. **Вико Джамбаттиста.** Основания новой науки об общей природе наций: Пер. с итал. — М.; К., 1994.

300. **Виппер Р.** Общественные учения и политические теории: Пер. с нем. — М.–Л., 1925.
301. **Гилберт Д., Малкей М.** Открывая ящик Пандоры. Социологический анализ высказываний ученых: Пер. с англ. — М., 1987.
302. **Гоббс Томас.** Избранные произведения: В 2 т.: Пер. с лат. и англ. — М., 1965.
303. **Гумплович Людвиг.** Социология и политика: Пер. с нем. — М., 1895.
304. **Дюверже Морис.** Политические партии: Пер. с фр. — М., 2000.
305. **Зіллер Жак.** Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз: Пер. з фр. — К., 1996.
306. **Канетті Еліас.** Маса і влада: Пер. з нім. — К., 2001.
307. **Класики** політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. — К., 2002.
308. **Кондорсе М. А.** Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума: Пер. с фр. — М., 1936.
309. **Кун Т.** Структура научных революций: Пер. с англ. — М., 1975.
310. **Лафонтен О.** Общество будущего. Политика реформ в изменяющемся мире: Пер. с нем. — М., 1991.
311. **Леви-Строс К.** Структурная антропология: Пер. с фр. — М., 1983.
312. **Леви-Строс К.** Первобытное мышление: Пер. с фр. — М., 1994.
313. **Лингарт Йозеф.** Процесс и структура человеческого учения: Пер. с чешск. — М., 1970.
314. **Мартен Домінік, Мецжер Жан-Люк, П'єр Філіп.** Соціологія глобалізації: Пер. з фр. — К., 2005.
315. **Маслоу Абрахам.** Психология бытия: Пер. с англ. — М.; К., 1997.
316. **Менегетти Антонио.** Система и личность: Пер. с итал. — М., 2003.
317. **Морган Л. Г.** Древнее общество: Пер. с англ. — М., 1934.
318. **Оруэлл Джордж.** Скотный двор. Сказка: Пер. с англ. — Пермь, 1992.
319. **Парсонс Вейн.** Публічна політика. Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ. — К., 2006.
320. **Перотті Антоніо.** Виступ на захист полікультурності: Пер. з фр. — Л., 2001.

321. **Платон**. Сочинения: В 4 т.: Пер. с др.-греч. — М., 1994–1996.
322. **Рассел Бертран**. Власть. Новый социальный анализ: Пер. с англ. — К., 1996.
323. **Рассел Бертран**. Мудрость Запада. Историческое исследование западной философии в связи с общественными и политическими обстоятельствами: Пер. с англ. — М., 1998.
324. **Ролж Дж**. Політичний лібералізм: Пер. з англ. — К., 2000.
325. **Шпрингер Р**. Государство и нация: Пер. с нем. — Одесса, 1909.
326. **Шпрингер Р**. Национальная проблема. Борьба национальностей в Австрии: Пер. с нем. — СПб., 1909.
327. **Себайн Д. Г., Торсон Т. Л.** Історія політичної думки: Пер. з англ. — К., 1997.
328. **Сміт Е**. Національна ідентичність: Пер. з англ. — К., 1998.
329. **Теннис Ф**. Общность и общество: Пер. с нем. — СПб., 2002.
330. **Тойнби А. Дж**. Постигание истории: Пер. с англ. — М., 1991.
331. **Франкл Дж**. Цивилизация: утопия и трагедия: Пер. с англ. — М., 2007.
332. **Хайдеггер М**. Мысли, постулаты, афоризмы, философские интерпретации, тезисы: Пер. с нем. — М., 1998.
333. **Цицерон М. Т**. Диалоги. О государстве. О законах: Пер. с лат. — М., 1994.
334. **Шалвен Мари-Жозеф**. Мозги, которые нами правят. От Людовика XI до правителей наших дней: Пер. с фр. — М., 2004.
335. **Шацкий Ежи**. Утопия и традиция: Пер. с польск. — М., 1990.
336. **Эриксон Э**. Этническая идентичность: юность и кризис: Пер. с нем. — М., 1996.
337. **Янів Володимир**. Нариси до історії української етнопсихології: Пер. з нім. — К., 2006.
338. **Ясперс К**. Смысл и назначение истории: Пер. с нем. — М., 1994.

Іноземні видання

339. **Aron R**. Dimensions de la connaissance historique. — P., 1965.
340. **Berlin Isaiah**. Vico and Herder. — L., 1976.
341. **Brote Eugen**. Chestiunea română în Transilvania și Ungaria. — Buc., 1895.
342. **Delumeau I**. La civilization de la Renaissance. — P., 1973.
343. **Dicționar** de sociologie / Coord. C. Zamfir, L. Vlăsceanu. — Buc., 1993.

344. **Dogan Mattei** și Pelassy Dominique. Cum să comparăm națiunile. Sociologia politică comparativă. — Buc., 1993.

345. **Doob Leonard**. Patriotism and Nationalism: their Psychological. — N.-Y., 1964.

346. **Ethnic Minorities in the Soviet Union** / Ed. E. Golhagen. — N.-Y., 1968.

347. **Fischer E**. Österreich 1848. — Wien, 1946.

348. **Frankel I**. National Interests. — L., 1990.

349. **Garaudy R**. Marxisme du XX-e siècle. — Paris — Genève, 1966.

350. **Gellner E**. Nations and Nationalism. — N.-Y., 1992.

351. **Goldenberg S**. Pride of Small Nations: The Caucasus and Post-Soviet Disorder. — N.-Y., 1994.

352. **Gudea Nicolae**. Ethnologia social-politică generală și a Limesului mai ales. Eseuri multiple. — Oradea, 1997.

353. **Hall A**. The Revolution in Science. 1500–1700. — L., 1982.

354. **Hall Raymond**. Ethnic Autonomy: Comparative Dynamics. — N.-Y., 1979.

355. **Horowitz Donald**. Ethnic Groups in Conflict. — L.-A. — L., 1985.

356. **Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania**. — Buc., 1968.

357. **Kemény G. Gábor**. Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. Magyarországon a dualismus korában. 1867–1892. — Bp., 1952.

358. **Li P**. Ethnic Inequality in a Class Society. — T., 1988.

359. **Malinowski Br. C**. Sex, culture and myth. — L., 1967.

360. **Motyl A**. Dilemmas of Independence Ukraine after Totalitarianism. — N.-Y., 1993.

361. **Pareto V**. Trattato di sociologia generale. — Vol. 1–3. — Mil., 1964.

362. **Pearson Raymond**. National Minorities in Eastern Europe: 1848–1945. — L., 1983.

363. **Seton-Watson H**. Nations and States. — Bolder, 1999.

364. **Smith Anthony D**. Theories of Nationalism. — L.-N.-Y., 1983.

365. **Snyder L**. Encyclopedia of Nationalism. — Chicago, 1990.

366. **Tudjman F**. Nationalism in Contemporary Europe. — N.-Y., 1981.

367. **Zelensky W**. Nation into State: the Sifting Symbolic. — Chapel Hill, 1988.

ЗМІСТ

Передмова	3
ЧАСТИНА ПЕРША. Теоретичні засади, методологічні візії та наукознавча організація політичної етнології	9
Вступ з елементами попереднього викладу теоретичних начал політичної етнології	10
Розділ I. Політолого-етнологічні генези “в надрах” історії суспільствознавчої думки	19
§ 1. До першогогенез політолого-етнологічних поглядів античних мислителів.....	20
§ 2. Рубіж Середньовіччя та Нового часу: родопочатки західноєвропейського політолого-етнологічного концептуалізму.....	22
§ 3. Сюжет “народ-етнос у політиці” в історії української суспільствознавчої думки.....	29
Розділ II. Об’єкт-предметні засади політичної етнології	49
§ 1. Об’єкт пізнавальної уваги та предмет детального аналізу політичної етнології.....	50
§ 2. Політична етнологія в контексті автентичного гуманітарного знання та в колі сучасних соціально-політичних наук.....	72
Розділ III. Теоретичний статус, методологічний арсенал та евристичний інструментар політичної етнології	96
§ 1. Загальнотипологічна характеристика ідейно-теоретичного простору політичної етнології.....	99
§ 2. Методолого-дослідницький арсенал політичної етнології.....	116
§ 3. Про понятійно-категорійний апарат політичної етнології.....	156
§ 4. Про закономірності, які політична етнологія вивчає та відкриває в етносоціополітичних реаліях.....	158
Розділ IV. “Практичний сенс” політичної етнології	166
§ 1. Праксеологічні акцентуації	169
§ 2. Праксеологічні рекомендації	174
§ 3. Праксеологічні проєкції.....	178
Висновки	183

ЧАСТИНА ДРУГА. Історіологічні генези, педагогічні диспозиції та наукова методика інтерпретації основ політичної етнології.....	187
Вступ	188
Розділ I. Історіолого-хрестоматійні мініатюри до теоретичного курсу політичної етнології	192
§ 1. Політолого-етнологічні мініатюри знаних попередників	192
§ 2. Політолого-етнологічні мініатюри сучасників — колег і учнів	202
§ 3. Авторські політолого-етнологічні мініатюри.....	213
Розділ II. Науково-методичне забезпечення навчальної дисципліни “Політична етнологія”: комплект матеріалів на допомогу викладачу і студенту	252
Розділ III. Ілюстрації та науково-методичні коментарі до них	273
§ 1. Науково-методичний коментар до рис. 1.....	274
§ 2. Науково-методичний коментар до рис. 2.....	276
§ 3. Науково-методичний коментар до рис. 3.....	280
§ 4. Науково-методичний коментар до табл. 1.....	285
§ 5. Науково-методичний коментар до рис. 4 і 5.....	301
Висновки.....	305
Замість післямови	311
Цитовані першоджерела. Примітки	320
Рекомендована література	335

The proposed manual states the conceptual content of the creative triad of political ethnology — as a theory, science and classroom discipline. It formulates the essentials of the genesis, historiography, theory and methodology of politological-and-ethnological science, “shows in action” its main praxeologisms, lays out in relief the scientific technique for teaching political ethnology in a present-day classroom. It identifies five spheres of public life and the branches of life “subordinated” to them; brings into use new scientologemes — a form of consciousness — ethnics, type of a political party — ethnopolitical, and a research method — historiological; brings to light nontraditional logic of interaction of the dualities of theory and practice, experience and culture, needs and interests, rule over a country and administration of its affairs and so on. The manual also contains an authorial conceptual-and-terminological apparatus, a mini reading-book, creative assignments for students, pioneering tables, a bibliography.

The book is intended for students, researchers, as well as all those interested in modern politological-and ethnological problems.

Науково-навчальне видання
Варзар Іван Михайлович
ПОЛІТИЧНА ЕТНОЛОГІЯ
Пропедевтичний курс
Авторський підручник

2-ге видання, перероблене та доповнене

Scientific and educational edition

Varzar, Ivan M.
POLITICAL ETHNOLOGY
Introductory course
An author's manual

2nd edition, revised and corrected

Редактор *М. В. Дроздецька*
Коректор *Т. К. Валицька*
Комп'ютерне верстання *М. І. Фадєєва*
Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 25.05.10. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 20,57. Обл.-вид. арк. 19,41. Наклад ?00 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП «Видавничий дім «Персонал»
03039 Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*